

L
LIMBA
ROMÂNĂ
R

ÎNDREPTAR
FONETIC ȘI
GRAMATICAL

— Editura —
Lumina

ION CIORNÎI

LIMBA ROMÂNĂ

ÎNDREPTAR
FONETIC ȘI
GRAMATICAL

EDIȚIA A 2-A REVAZUTĂ
ȘI COMPLETATĂ

CHIȘINĂU „LUMINA” 1991

Recomandat de Ministerul Învățămîntului
Public din Moldova

Ciornii Ion

- C 58 **Limba română: îndreptar fonetic și gramatical. — Chișinău: Lumina, 1991, 312 p.**
ISBN 5—372—00871—7

În carte se descriu probleme fonetice, morfologice și sintactice ale limbii române, prevăzute de programa școlară pentru clasele V—XI. Problemele teoretice se examinează mai larg decît în manualele școlare, ceea ce va contribui la aprofundarea cunoștințelor elevilor la limba română.

Lucrarea poate servi drept material suplimentar pentru profesorii de limbă română, precum și pentru abiturienți.

4300020200—175
M 762(10)—91 Scris. M.Ș.I. din Moldova, 1990.

CBB 81.2 Român

ISBN 5—372—00871—5

© Ion Ciornii, 1990.
Ion Ciornii, cu schimbări, 1991.

Cuvînt înainte

De la un timp încoace în virtutea unor considerente de ordin obiectiv și subiectiv se observă tot mai mult tendința de a înzestra școala medie de cultură generală cu manuale la limba română pentru fiecare clasă aparte (IV—VIII; V—IX) renunțându-se astfel la experiența acumulată de ani de zile cînd pentru aceleași clase se alcătuiau numai două manuale: unul la fonetică, lexicologie și morfologie și altul la sintaxă. E greu de spus cine a cîștigat în urma unei asemenea restructurări.

S-ar părea, dintr-o parte, că e mai comod pentru elev și învățător să dispună în procesul instruirii de un manual în care materia să fie grupată conform programei școlare respective pentru fiecare clasă. În același timp însă, după cum ne informează învățătorii și studenții filologi, o astfel de divizare pe clase și chiar dezbinare a diferitelor categorii gramaticale dă naștere unor dificultăți de ordin didactic.

În asemenea situație repetarea materiei studiate în clasele precedente devine o problemă dificilă, căci manualul cu pricina, potrivit tradiției școlii noastre, la sfîrșitul anului de învățămînt a fost restituit bibliotecii școlii. Situația devine și mai complicată la finele clasei VIII (IX) cînd elevii trebuie să susțină examen la limba română și deci au nevoie de toate cele cinci manuale. Dar ce să facă absolventul școlii medii? În postură de abiturient, mai ales la facultatea de litere, are și el nevoie de cinci manuale de limbă și trei de literatură. În vînzare liberă manuale nu sînt și nici școala nu-i poate pune la dispoziție aceste manuale. Și chiar presupunîndu-se ameliorarea în această direcție, utilizarea celor cinci manuale este extrem de anevoioasă din punct de vedere practic.

Acestea sînt motivele ce l-au determinat pe autorul cărții date

să conceapă și să porceadă la elaborarea unui îndreptar ce cuprinde toată programa școlară la limba română. La sfârșit : introdus și un paragraf de sinteză a celor mai importante reguli punctuație a limbii române care vine să înlesnească munca ele lor asupra punctuației.

Structura cărții este condiționată de scopul ei. Ea nu repetă n manualele școlare, fiind întemeiată pe un alt principiu: definițiile s date sub formă descriptivă, exercițiile practice lipsesc (ele și- îndeplinit funcția în manualele școlare), materia teoretică este an jată tematic, și nu conform programei (se știe, bunăoară, că s stantivul, pronumele, verbul, predicatul ș.a. se studiază în cite clase). Cu alte cuvinte, tot ce se referă la o parte de vorbire s la un tip de propoziție este concentrat într-un singur paragraf s capitol facilitându-i elevului ori abiturientului prepararea temel ce-l interesează.

În măsura posibilității s-a ținut seama și de temele dificile ac dându-li-se o mai mare atenție. E vorba, în primul rând, de artic cazurile numelui, ortografia formelor neaccentuate ale pronumei personale și reflexive, verb, predicat, frază ș.a. Nu sînt trecute vederea și unele probleme de cultivare a limbii.

Cuprinzînd materialul programei școlii medii de cultură ger rală, îndreptarul îl prezintă, într-un sens, mai aprofundat, ap piindu-l de cel destinat școlii pedagogice, urmărind scopul de lărgi cunoștințele elevului la limba maternă.

În ediția dată cu caractere latine au fost revăzute și complet unele paragrafe (fonetica, ortografia, declinarea substantivelor, c jugarea verbelor, punctuația ș.a.), fiind aduse în corespundere noua ortografie bazată pe alfabetul latin.

Îndreptarul va deveni un ghid util pentru elevii clasei VIII (I) pentru abiturienți, pentru cei cu aptitudini lingvistice și pentru t cei ce vor să se descurce în labirinturile gramaticii române. S răm că îndreptarul în cauză va fi consultat și de către învățăto de limbă și literatură română.

Autor

§ 1. Noțiuni generale.

Vorbirea oamenilor se realizează prin mijlocirea sunetelor care constituie silaba, cuvântul, sufixul, prefixul. Modificarea cuvintelor, adică declinarea numelor și conjugarea verbelor, la fel se face cu ajutorul sunetelor, întrucât orice desinență este alcătuită din unul sau mai multe sunete.

Totalitatea sunetelor unei limbi formează sistemul fonetic al ei, pe care se bazează legile fonetice și sintactice ale limbii. **Fonetica** este un compartiment al lingvisticii care se ocupă cu studierea sunetelor unei limbi¹.

Termenul **fonetică** este de origine greacă (phonetike) care înseamnă „sunet”, „referitor la sunet”.

Deci fonetica studiază particularitățile fiziologice și acustice ale sunetelor limbii. Afară de aceasta, în cadrul foneticii se mai studiază silaba, accentul, intonația, raporturile dintre forma sonoră și cea scrisă a limbii.

Lingvistica se folosește de doi termeni referitor la sunetele limbii. E vorba de **sunet** al vorbirii și de **fonem**. Numărul de sunete în limbă este foarte mare, aproape infinit, deoarece în diferite cuvinte, în diverse îmbinări același sunet poate fi pronunțat cu un alt ton, poate avea alt timbru, poate fi rostit mai lung sau mai scurt ș.a.m.d. Cu toate acestea, oricare nu ar fi nuanța de rostire, el păstrează sensul de bază, sensul tipic în toate variantele posibile.

Între diferitele variante ale sunetului și sunetul de bază, sau sunetul-tip, există deosebiri esențiale. Variațiile sunetelor niciodată nu schimbă sensul cuvintelor.

De exemplu, sunetul *ț* în cuvântul *toți* poate fi rostit tare (*toț*) și moale (*tofi*), dar în ambele cazuri cuvântul exprimă sens lexical identic.

Sunetul-tip are altă valoare. Substituirea lui printr-un alt sunet contribuie la apariția unui nou cuvânt cu o altă valoare semantică. De exemplu, în cuvântul *mare* vocala *a* poate fi înlocuită prin

¹ Corlăteanu N. G. Fonetica limbii moldovenești literare contemporane. Chișinău: Lumina, 1978, p. 38.

alte sunete, obținând în felul acesta cuvinte cu sens variat: *mare — mere — mire — moare — mure*.

Sunetul acesta tip care contribuie la diferențierea felurilor cuvinte sau forme morfologice se numește **fonem**. Fonemele sînt de două feluri: **vocale** și **consoane**. În scris fonemele sînt redată prin litere. Totalitatea literelor într-o limbă alcătuiește alfabetul.

§ 2. Sunetele vocale

Vocale se numesc sunetele la a căror rostire aerul trece liber, fără a întâlni vreo piedică oarecare, prin cavitatea bucală. În limba română literară contemporană sînt 7 vocale: *a, ă, e, i, î, o, u*.

Unele vocale se pot pronunța în două feluri: mai **prelung** sau mai **scurt**. Vocalele care se pronunță mai scurt se numesc **semivocale**. Cu valoare semivocală pot apărea sunetele: *e, i, o, u*.

De exemplu:

Vocală	Semivocală
a) <i>trece, carte, sare,</i>	a) <i>treacă, cartea, sarea;</i>
b) <i>mințe, dințe, tinde;</i>	b) <i>iarbă, copii, tel, cioban;</i>
c) <i>popor, palton, nostru;</i>	c) <i>popoare, noastre, coarde,</i>
d) <i>codru, negru, timbru.</i>	d) <i>paltoane;</i>
	d) <i>erou, nou, leu. dau.</i>

La clasificarea vocalelor după pronunțare ne călăuzim de trei criterii:

1. De poziția limbii față de cerul tare sau de palatul gurii. După acest criteriu distingem:

a) vocale **prepalatale** sau **anterioare** (*i, e*); la rostirea acestor vocale limba se apropie de dinți și de palat;

b) vocale **mediopalatale** sau **centrale** (*a, ă, î*); la rostirea lor partea medială a limbii se apropie de centrul palatului gurii;

c) vocale **postpalatale** sau **posterioare** (*o, u*); la pronunțarea lor rădăcina limbii vine înapoi și se ridică în sus, spre cerul moale.

2. De poziția buzelor. Din acest punct de vedere vocalele se împart în:

a) vocale **labiale** (*o, u*); la rostirea lor participă buzele, care vin înainte și se rotunjesc.

b) vocale **nelabiale** (*a, e, i, ă, î*); la rostirea lor nu participă buzele și aerul iese liber din cavitatea bucală.

3. De gradul de deschidere a gurii, de unghiul maxilar. Din acest punct de vedere vocalele se împart în:

a) **deschise** (*a*); la rostirea acestei vocale unghiul maxilar este mare;

b) **semideschise** (*e, ă, o*); la pronunțarea lor unghiul maxilar este mediu;

c) **închise** (*i, î, u*); la rostirea lor unghiul maxilar este cel mai mic.

§ 3. Diftongii și triftongii

De pronunțarea vocalelor este legată problema diftongilor și a triftongilor, întrucât diftongii și triftongii sînt rezultatul rostirii lungi sau scurte a diverselor vocale ce se află alături. În unele cuvinte două vocale (ce stau alături) se pronunță în mod independent și formează silabe diferite. În asemenea cazuri prima vocală face parte din silaba precedentă, iar a doua intră în silaba următoare: *ide-e*, *ale-e*, *ide-al*, *côpi-ile* ș.a. Fenomenul dat în lingvistică poartă nume de *hiat*. Alteori, două vocale (ce stau alături) se pronunță împreună, dintre care una se rostește scurt (semivocală), iar alta — prelung (vocală propriu-zisă) formînd diftongi. Deci diftongul este fonemul format dintr-o vocală și o semivocală. Ținînd seama de locul semivocalei (care se poate plasa atît în urma cît și înaintea vocalei), distingem diftongi ascendenți și descendenți.

Diftongul care începe cu o semivocală și intensitatea rostirii se întetește la elementul al doilea, se numește *ascendent*, iar diftongul care începe cu o vocală și intensitatea scade la al doilea element se numește *descendent*.

În limba noastră avem 10 diftongi ascendenți și 14 descendenți:

a) diftongii ascendenți:

ia: *iarbă, iarnă, iată, chiar, viață, ghiaur, iard, iaurt*;
ea: *cartea, partea, seama, seara, seacă, puntea, teamă*;
ie: *iepure, scînteie, piept, pietricică, ploaie, voie, ied, ieri*;
iu: *iubire, iuft, iunie, iureș, iurtă, iute, aiurea*;
oa: *moară, soare, coardă, școală, moale, doare*;
ua: *nuiua, steaua, basmaua, cureaua, șaua, iofcaua*;
uă: *plouă, rouă, două, nouă, vouă*;
io: *pioios, cleios, îndoiios, ioc, iod, iotă, maior*;
eo: *pleosc, pleoscăială, fleoșc, georgian, deodată*;
ui: *plouînd*;

b) diftongii descendenți:

ii: *tîrzii, istorii, revoluții, bucurii, aurii, purpurii*;
ei: *închei, pușintei, prinsei, pusei, mei, tulei, clei*;
ai: *rai, sai, cîntai, adunai, hotărai, coborai, pai*;
ăi: *măi, săi, tăi, dăi, răi, vînatăi, lungăi*;
îi: *călcîi, hotării, coborîi, mîngii, amării*;
oi: *vulpoi, lupoi, butoi, căruțoi, rățoi, puhoi, oi*;
ui: *omului, copacului, satului, fratelui, pui, sui*;
iu: *cafeniu, geamgiu, gălbui, vișiniu, auriu, albăstriu*;
eu: *meu, zmeu, ateu, muzeu, leu, traseu, evreu*;
au: *dau, stau, cîntau, aranjau, deranjau, adunau*;
ău: *flăcău, tău, nătărău, lungău, dudău, său, rău*;
îu: *grii, brii, ri, amăriu, frii*;
ou: *erou, ecou, stilou, nou, ou, panou*;
uu: *continuu, asiduu, ambiguu, spuu (regi.)*.

Îmbinarea de sunete, alcătuită dintr-o vocală și două semivocale, se numește *triftong*.

Cei mai mulți triftongi sînt alcătuiți dintr-o vocală precedată și urmată de semivocale: *rușoaică, franțuzoaică, englezoaică, pușoaică* ș.a.

În unele cuvinte ambele semivocale sînt plasate înaintea vocalei (*tuioare, voioasă, ploioasă, lăcrimioară*).

În limba română există următorii triftongi:

eai: vedeai, auzcai, citeai, mergeai, duceai, treceai;

iai: i-ai, înapoi ai, scînteiai, înnoiai, înlănțuiai;

eau: vedeau, auzeau, citeau, mergeau, duceau, treceau;

iau: înapoi au, scînteiau, înnoiau, înlănțuiau, mîntuiau;

iei: tu iei;

ioa: cioară, chioară, șchioapă, lăcrimioară, inimioară;

coa: pleoapă, leoarță, learcă;

cai: lupoaică, ursoaică, lăoaică, nemțoaică, turcoaică.

§ 4. Sunetele consonante

Consoane se numesc sunetele la a căror rostire aerul ieșit din plămîni întîmpină diverse piedici. În limba română avem 20 de consoane: *b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ș, t, ț, v, x, z.*

Consoanele ca și vocalele se clasifică după mai multe criterii.

1. După locul de articulare. După acest criteriu distingem următoarele grupuri de consoane:

a) *bilabiale*, la a căror pronunțare iau parte ambele buze: *b, p, m;*

b) *labiodentale*, la a căror rostire participă buza de jos și dinții de sus: *v, f;*

c) *dentale*, la a căror rostire vârful limbii se îndreaptă spre dinții de sus: *d, l, n, r, s, t, ț, z;*

d) *prepalatale*, la a căror rostire partea de mijloc a limbii se ridică spre palatul tare: *ci(ce), gi(ge), j, ș;*

e) *postpalatale*, la a căror rostire partea de mijloc a limbii se apropie de partea moale a cerului gurii: *c, g, k, h.*

2. După modul de articulare. După acest criteriu distingem consoane:

a) *explozive*, sau *oclusive*, la a căror rostire unele organe de articulație la un moment dat opresc aerul ieșit din plămîni care ulterior înlătură obstacolul producînd o explozie: *b, c, d, g, k, p, t;*

b) *fricative*, la a căror rostire unele organe de articulație se apropie unul de altul formînd un slab obstacol, dar între ele rămîne, totuși, o mică deschizătură prin care trece aerul expirat: *f, h, j, s, ș, v, z;*

c) *semioclusive*, sau *africate*, la începutul rostirii cărora organele formează un obstacol complet, iar spre sfîrșit obstacolul slăbește, devine parțial: *ci(ce), gi(ge), ț;* aceste sunete, de fapt, sînt alcătuite din două elemente și constituie niște diftongi consonantici: *ci = t + ș, gi = d + j, ț = t + s.*

3. După tonul și zgomotul produs. După acest criteriu deosebim consoane:

a) laterale, la a căror rostire aerul trece ușor prin părțile limbii, mai ales prin cea stângă: l;

b) vibrante, la a căror rostire limba vibrează apropiindu-se și îndepărtându-se de dinții de sus: r;

c) nazale, la a căror rostire aerul ieșit din plămâni trece, în primul rînd, prin cavitatea nasului și parțial prin cea bucală: m, n.

4. După participarea coardelor vocale. După acest criteriu consoanele se împart în două clase:

a) surde, la a căror rostire coardele vocale se află în poziție deschisă, nu vibrează și aerul se scurge liber printre ele: c, ci(ce), k, f, h, p, s, ș, ț;

b) sonore, la a căror rostire iau parte coardele vocale care într-o anumită măsură vibrează: b, d, g, gi(ge), j, l, m, n, r, v, z.

§ 5. Alternanța sunetelor

După cum se știe, majoritatea cuvintelor în limba noastră sînt flexibile, adică se pot schimba după genuri, numere, cazuri (numele), după moduri, timpuri, numere, persoane (verbele).

La declinarea numerelor sau conjugarea verbelor în cadrul rădăcinii ori a temei uneori au loc diverse modificări sonore. În locul unui sunet poate apărea altul. Aceasta se referă atît la vocale, cît și la consoane. De exemplu: *carte — cărți, merge — meargă, dragă — dragi, masă — mese* ș.a. Substituirea diferitelor sunete în procesul formării cuvintelor noi sau al modificării lor se numește **alternanță fonetică**.

Alternanța sunetelor nu are loc în mod haotic. Ea se realizează în corespundere cu anumite legi fonetice existente în limbă. De exemplu, alternanța vocalei a în ă în cuvintele *casă — căsuță, masă — măsuță* se datorește schimbării locului accentului în cuvintele *căsuță, măsută*.

Consoanele c, g în cuvintele *copac — copaci, trec — treci, dreg — dregi* alternează în ci, gi sub influența desinenței -i.

a) Alternanța vocalelor

Cele mai frecvente cazuri de alternanță a vocalelor sînt:

a—ă: *parte — părți, sare — săruri, secară — secări, purtare — purtări, cană — cănuță, mare — mări, țargă — țargi, carte — cărți;*

a—e: *vară — veri, fată — fețiță, pătă — pete, pană — pene, masă — mese, vadră — vedre, față — fețe;*

ă—a: *ă lăuda — laud, a căuta — caut, hotărâsc, hotărâscă;*

ea—e: *leafă — lefușoară, fereastră — ferestre, leasă — lese;*

o—oa: *copt — coaptă, dorm — dorme, observator — observatoare, ocol — ocoale, constructor — constructoare, semănător — semănătoare;*

oa—a: *oară — ori, oaste — oști, coală — coli, poartă — porțiță, roată — rotică, coadă — cozi, poate — poți, noapte — nopți;*

o—u: *noră — nurori, soră — surori, port — purtăm, rog — rugăm.*

b) Alternanța consoanelor

De regulă, alternează următoarele consoane:

g—gi(ge): *merg — mergi — merge, dreg — dregi — drege, ajung — ajungi — ajunge, pungă — pungi, dungă — dungi, slugă — slugi, larg — lărgime;*

c—ci(ce): *copac — copaci, mac — maci, copac — copăcel, trec — treci—trece, fac—faci—face, aduc—aduci—aduce, plec—pleci—plece;*

sc—șt: *rusesc — rusește, citesc — citește, muncesc — muncești, vrăjesc — vrăjești, găsesc — găsești, privesc — privești, soldălesc — soldătești;*

șc—șt: *iușcă—iuște, pușcă—puște, mușcă—muște, ceașcă—cești, pampușcă—pampuște, drușcă—druște;*

d—z: *rid — rizi, văd — vezi, aud — auzi, dovadă — dovezi;*

t—ci: *grăunte — grăuncior, fierbinte — fierbincior;*

d—j: *grămadă — grămăjoară, oglindă — oglinjoară, rotund — rotunjel, repede — repejor — repejune, neted — netejor;*

ț—ci: *suliță — sulicioară, sămînță — sămîncioară, căruță — cărucioară, mustață — mustăcios, peliță — pelicioară,*

s—ș: *rus — ruși, ros — roși, smuls — smulși, tuns — tunși, tras — trași, ras — rași;*

t—ț: *roată—roți, poartă—porți, coaptă—copți, munte—munți — munțișori, frate — frați — frățiori, nuntă — nunți;*

st—șt: *turist — turiști, publicist — publiciști, ziarist — ziariști, trist — triști;*

z—j: *obraz — obraji, viteaz — viteji — vitejie, breaz — breji.*

§ 6. Silaba și trecerea cuvintelor dintr-un rînd în altul

Vorbirea nu constituie un lanț integral de sunete. Ea este alcătuită din fraze, propoziții, îmbinări de cuvinte și cuvinte independente. La rîndul lui, cuvîntul alcătuit din sunete, de asemenea, nu se prezintă ca o îmbinare fonetică integrală. La rostirea fiecărui cuvînt, sunetele ce fac parte din componența lui se grupează în părți mai mici numite **silabe**.

Silaba este o parte a cuvîntului alcătuită din unul sau mai multe sunete ce se rostesc împreună. De exemplu: *pă-mînt, ca-racter, in-ter-na-ți-o-nal, scîn-te-ie, i-de-e*.

În limba română **sunete silabice** sînt numai **vocalele**, de aceea orice silabă conține în mod obligatoriu, cel puțin, o vocală sau un diftong, triftong: *pa-iri-ot, oa-meni, via-ță*.

Intrucît vocalele au valori silabice, ele pot forma **silabe** și **singure**, fără consoane. De exemplu: *e-ro-i-nă, u-șor, a-ca-să*.

Cuvintele românești pot fi alcătuite dintr-o singură silabă (*om*), din două silabe (*car-te*), din trei silabe (*bu-ni-că*) și din mai multe silabe (*în-vă-ță-tor*), care se numesc respectiv: **monosilabice**, **bisilabice**, **trisilabice** și **polisilabice**.

Ținând seama de sunetul în care se termină silaba, distingem silabe deschise și închise.

Silaba deschisă se termină într-o vocală sau într-un diftong ascendent (*ma-re, ta-re, fa-ță, școa-lă, moa-ră, so-ră, ma-mă*), iar silaba închisă se termină într-o consoană sau semivocală (*trac-tor, cos-mos, con-tact, tram-vai, ur-mai, bur-lui*).

Impărțirea cuvintelor în silabe se face după următoarele reguli:

1. Două vocale care se află în poziție de hiat (nu formează diftong) fac parte din diferite silabe: *i-de-a-li-za-re, re-or-ga-ni-za-re, ale-e, e-po-pe-e, i-de-e, a-e-re*.

2. Diftongii și triftongii formează o singură silabă: *oa-re, no-uă, soa-re, ploa-ie, fe-me-ie, bu-su-ioa-că, fu-ioa-re*.

3. Consoana intervocalică se încadrează în silaba următoare: *in-vă-ță-tu-ră, ti-ne-ri-me, e-le-vă, ma-și-nă, mun-ci-to-ri-me*.

4. Dacă în poziție intervocalică se află două consoane identice sau diferite, una se încadrează în silaba precedentă, iar alta — în silaba următoare: *in-ne-gri, con-duc-tor, bul-do-zer, crean-gă, var-gă*.

5. Imbinările consonantice *vr, fl, fr, tr, dr, cr, cl, tl, tr* nu se despart, ele fac parte din aceeași silabă: *li-tru, pa-tru, cva-dri-al, con-dru-meș, in-flă-că-ra-re, în-vred-ni-ci-re, în-fră-țire, în-tre-bu-in-ța-re, in-tro-du-ce-re, in-tre-ru-pe-re*.

6. Dacă în poziție intervocalică se află trei sau mai multe consoane, repartizarea în silabe, de fapt, este liberă. Ele pot fi împărțite:

a) între prima și a doua consoană: *con-struc-tor, ob-ști-me, an-tract, ab-strac-ție, an-tre-na-ment*.

b) între a doua și a treia consoană: *obș-ti-me, ling-vis-ti-că, sculp-tor, punc-tu-a-ți-e*.

7. La cuvintele (derivate cu prefixe monosilabice) prefixele formează o silabă aparte. De exemplu: *dez-bate* (și nu *de-zbate*), *răz-bate* (și nu *ră-zbate*), *trans-port* (și nu *tran-sport*), *de-scri-e-re* (și nu *des-criere*), *re-fa-ce* (și nu *ref-a-ce*).

8. Trecerea cuvintelor dintr-un rînd în altul se face după silabe: *trac-to-rist, mun-ci-to-resc, con-du-că-tor*.

9. Se evită lăsarea în rîndul precedent sau trecerea în rîndul următor a silabelor alcătuite dintr-o singură vocală. De exemplu, este nedorită trecerea dintr-un rînd în altul: *a-casă, e-conomi-e, a-gronomi-e, a-marnic*.

§ 7. Accentul

Termenul *accent* este de origine latină (*accentus*), care înseamnă „ridicarea tonului“, „intonație“. El a păstrat acest sens și în limba română actuală.

În limba noastră avem cuvinte monosilabice, bisilabice, trisilabice și polisilabice.

Cuvintele monosilabice se pronunță în mod obișnuit și nu au nevoie de accent special. La cuvintele cu mai multe silabe, apare

necesitatea evidențierii unei silabe pentru a face vorbirea mai clară și mai expresivă.

Evidențierea unei silabe din cuvânt printr-o rostire mai intensă se numește **accent**. Astfel de accent poartă numirea de **accent fonetic**.

Silaba care poartă accentul se numește **silabă accentuată**, sau **tonică**, iar toate celelalte se numesc **silabe neaccentuate**, sau **atone**. Silabele care stau înaintea celei accentuate se numesc **protonice**, iar cele ce se plasează în urma silabei accentuate se numesc **silabe posttonice**. De exemplu, în cuvântul **știință** silaba **ști-** este protonică, iar ultima, **-ță**, este posttonică.

În limba română accentul nu are caracter fix, ci liber, de aceea cuvintele pot fi accentuate pe ultima silabă (*avión, camión*), pe penultima (*măpă, sâpă*), pe antepenultima (*revolúție, constituție*) ș.a.m.d. Cu alte cuvinte, nu există reguli stricte de accentuare. Totuși, anumite tendințe în acest sens se pot atesta:

1. Cele mai multe cuvinte sînt accentuate pe ultima silabă. Aceasta are loc dacă cuvintele se termină în:

a) consoană: *co-pác, țir-gu-șór, po-rum-bél, tro-lei-búz, au-to-búz*;

b) diftong: *tri-fói, pă-pu-șói, flă-cău, e-róu, ta-blóu, tu-léi, cur-méi*;

c) la substantivele feminine terminate în **-a, -ia, -ea**: *man-lá, ha-ra-bá, bas-má, ma-ha-lá, șan-dra-má, sal-téa, nu-iá, lu-leá*;

d) pe ultima silabă se accentuează verbele de conjugările I, II, IV (la infinitiv): *a cîn-tá, a se-mă-ná, a sub-li-ni-á, a a-pro-pi-á, a șe-déa, a ve-déa, a du-réa, a ci-ti, a ho-tă-ri* ș.a.

e) ultima silabă este accentuată și la verbele cu formă de imperfect: *mun-ceám, cîn-tám, sub-li-ni-ám, ci-teám, ho-tă-rám*.

2. Pe penultima silabă primesc, de regulă, accentul cuvintele terminate într-o vocală: *cá-să, căr-te, că-rú-ță, se-mă-nă-toá-re, că-rá-re, răs-cum-pă-rá-re, com-por-tá-re* ș.a.

Nota 1. Nu toate cuvintele se accentuează conform acestor reguli. De exemplu: *pré-pe-li-ță, vé-ve-ri-ță, mă-tu-ră, flú-tu-re, măr-mu-ră, cră-ti-mă, ré-gu-lă, vir-gu-lă, stră-chi-nă* ș.a.

Nota 2. La declinarea numelor, accentul nu-și schimbă locul. De exemplu: *studéntul, studéntului, studénții, studénților; cártea, cărții, cărților*.

Nota 3. Unele verbe, fiind folosite la diferite moduri și timpuri, își pot schimba accentul (*a măr-ge, măr-geám, a scri-e, scri-ám, a tré-ce—tre-ceám, a dú-ce, dú-ceám*), iar altele îl păstrează pe aceeași silabă (*a ho-tă-rí, ho-tă-rím, ho-tă-răsc, ho-tă-rás-că; a ci-ti—ci-teám—ci-tésc—ci-tím—ci-teás-că*).

Accentul românesc are valoare **gramaticală** și **semantică**:

a) Avînd valoare **gramaticală**, el servește la distingerea diferitelor forme morfologice. De exemplu, persoana III prezent indicativ și perfectul simplu au formă gramaticală identică; ele se deosebesc numai datorită accentului: la prezent verbele sînt accentuate pe penultima sau antepenultima silabă (*cîn-tá, a-dú-nă, a-lú-ne-că, mă-tu-ră*), iar la perfectul simplu — pe ultima silabă (*cîn-tă, a-du-nă, a-lu-ne-că, mă-tu-ră*).

b) **Valoarea semantică a accentului** se manifestă la cuvintele identice ca formă (omografe) care, avînd accentul pe diferite silabe, exprimă sensuri variate (*á-ce-le — a-cé-le, é-ra — e-rá, có-pii — co-pii, tí-ne-rei — ti-ne-réi, tór-turi — tor-túri*).

Afară de accentul fonetic și gramatical, avem și **accent logic**. Accentul logic nu se referă la silabe, ci la cuvinte. El servește numai la evidențierea sau reliefarea unui cuvînt ori a unei îmbinări de cuvinte din propoziție pentru a preciza conținutul comunicării respective. De exemplu:

1. *Acest elev învață bine* (anume acesta).

2. *Acest elev învață bine* (se accentuează că învață).

3. *Acest elev învață bine* (se accentuează că bine învață).

Accentul logic joacă un rol foarte important în procesul de comunicare, întrucît anume el exprimă atitudinea vorbitorului față de cele comunicate. De el depinde precizia sensului unei propoziții sau fraze. O accentuare logică greșită poate schimba sau chiar denatura complet conținutul propoziției.

§ 8. Ortoepia

Ortoepia este o parte componentă a foneticii care cuprinde regulile de pronunțare corectă în limba literară. Spre deosebire de graiuri și dialecte, unde nu există legi stricte și, de fapt, fiecare om poate rosti cuvintele relativ liber, fără a ține seama de anumite reguli, limba literară posedă norme stricte de pronunțare care sînt obligatoare pentru toți vorbitorii. De exemplu, în graiuri și dialecte se pronunță *ghini, ghișăl, zișăl, șer, her, ser*, pe cînd norma literară cere ca aceste cuvinte să fie rostite în felul următor: *bine, vi-fel, fier*.

Normele ortoepice ale limbii literare se stabilesc odată cu apariția scrisului și consolidarea normelor ortografice. Principalele norme ortoepice ale limbii literare sînt următoarele:

1. Marea majoritate a sunetelor românești în scris sînt redată prin literele respective. De exemplu:

Sunetele *a, ă, i, î, o, b, d, f, l, m, n, s, t, v* și altele în scris se notează prin aceleași litere: *an, casă, in, cîte, os, barbă, defect, lume, nume, stat, sare, vatră* și altele.

Correspondența aceasta între litere și sunete nu poartă însă caracter global, ea nu este atestată în toate situațiile.

2. Litera *c*, de pildă, redă sunetul *c* în următoarele cazuri:

a) dacă este urmată de o consoană: *creangă, clar, exact, elasă, clădire*;

b) dacă este urmată de vocalele *a, o, u, ă, î*: *carte, cameră, corn, coptură, curte, curat, cămașă, călătorie, cîntec, cîrd*.

c) dacă se situează la finele cuvîntului și se pronunță dur: *copac, noroc, suc, nuc, prunc* etc. Dacă, însă, după litera *c* urmează imediat vocalele prepalatale *i, e*, ea se rostește ci, ce: *cine, cîreș, cineva, circulație, cerne, ceva, cinaclu, certitudine* etc.

Situația e similară și în cuvintele terminate în c (moale): *copaci, saci, curci, pace, pace* etc.

Dacă vocalele *i, e* sînt distanțate de c prin consoana *h*, atunci litera c se pronunță *c*: *cheie, chemare, cheltuială, chestionare, chibrit, chibzuială, a chicoti, chilie, chindie, chioșc, chirurg, chitară, chiar* ș.a.

3. Cele menționate despre c în totul se referă și la consoana *g*, care uneori se rostește *g* (*gardă, glumă, gură, găină, drag, gheretă, unghie, ghimp, ghem*, iar altele — *gi, ge*: *general, genealogie, geam, geană, gigant, ginere, gingaș, dragi, culegi, drege, fuge* ș.a.

4. În limba literară consoanele labiale și labiodentale *b, p, m, v, f* înainte de *i, e, ie* se pronunță moale, dar nu se palatalizează ca în graiuri și dialecte, de aceea ortografia și ortoepia cere scrierea și pronunțarea: *bielorus, biet, subiect, obiect; fier, fierar, fierbe, fierbinte, fierbințeală, fiere, fiertură; mielus, mieluf, miere, mieriu, mierlă, mierloi, mios, a mieuna, miez; piedică, pieire, pielar, piele, pieluță, pielușică, piemontez, piept, a pieptăna, pieptene, a pierde, a pieri, piersică, pierzare, pietrar, pietricică, piezometru; viermar, viermănos, viermișor, viers, viespe, a viețui, viezure.*

Notă. Imbinarea *ie* apare după labiale și în alte cuvinte, dar, fiind în poziție de hiat se împarte în silabe diferite și, de fapt, nu palatalizează consoanele respective. De exemplu: *bi-e-lă, bi-e-letă, bi-e-nal, fi-e-care, fi-e-ce, fi-e-cînd, fi-e-unde; mi-e-lină, mi-e-li ă, mi-e-logra-ție, mi-e-logramă, mi-e-lon, mi-e-loză; pi-e-list, pi-e-ton, pi-e-tos; vi-e-tnamez, vi-e-tate, vi-e-lă, vi-e-nez, so-vi-et, sovi-etic.*

5. Consoanele *d, t, n* urmate de *e, i* întotdeauna se rostesc tare (*dinte, telegramă, diametru, diagramă, tinerel, tip, telefon, nimeni, nicăieri* ș.a.), și nu moale ca în limba rusă.

6. Nu trebuie confundată africata *gi, ge* cu fricativa *ji, je*. Se scrie și se pronunță *gingaș, ginere, general, geam, energie, lege, legendă, agitație, trilogie, margine, magistrală, omagiu*, dar — *a rotunji, a se jena, a jigni, neglijenț, a coji, jilav, lenjerie, jeleu, jerpelit, jersey, jind, jivină, jiganie* ș.a.

7. Vocalele neaccentuate din interiorul cuvintelor trebuie rostite ă (*mărar, pădurar, sănătos, sătul, cărare, cădere*), și nu *a*, cum se pronunță uneori în limba vorbită (*marar, padurari, sanatos, satul, carare, cadere*).

8. Litera ă de la finele cuvintelor nu trebuie pronunțată *i* ca în limba vorbită, ci ă (*casă, masă, ușă, mamă, fată, facă, soră, noră, nepoată*).

9. Litera e în poziție postconsonantică, de regulă, se pronunță e clar: *vede, aude, mare, parte, unde, punte, are* ș.a.

Dacă după e urmează un *a* cu care formează diftong, e se pronunță redus transformîndu-se în semivocală: *teamă, teatru, cartea, partea, curtea, vedea, ședea* ș.a.

La începutul cuvintului și al silabei *e*, de obicei, se pronunță iotacizat și se scrie *ie* în cuvintele mai vechi (*iepure, ied, ierbar, ieri, iesle, ploaie, voie, femeie*), precum și în unele neologisme (alif

substantive cît și verbe) de tipul: *proiect, atribuire, constituie*. Regula însă nu este consecventă. Există un șir întreg de cuvinte vechi și neologice care se scriu cu *e*, deși se pronunță *ie*: *exagerație, alee, epopee, poem, eră, ecran, eu, el, ei, era, este, economie, echipă, echivalent, ecuație, efect, egal, elită* ș.a.

10. Litera *i* se pronunță plin în cuvintele unde ea singură formează silabă independentă sau împreună cu o consoană: *i-ni-mă, i-de-olo-gi-e, i-den-tic, i-de-e, i-di-o-gra-fi-e, i-di-li-e, i-den-ti-fi-ca-re* ș.a.

La sfîrșitul diverselor cuvinte *i* se poate pronunța atît plin (*a gîndi, a auzi, a voi, a citi, a munci, a veni*), cît și redus (nesilabic): *unghi, ochi, trunchi, voinici, frunțași, învingători*.

11. La finele cuvintelor de tipul *dispoziția, apariția, expoziția, a sublinia, a apropia, a subția* se scrie *a* care formează silabă independentă, dar se pronunță *-ia* (*dispoziția, apariția, a sublinia, a apropia* ș.a.m.d.).

12. Litera *x* (ics) se pronunță în două feluri:

a) De regulă, în cuvintele care încep cu *ex+o* vocală consoana *x* se rostește *gz* (*examen, exemplu, existență; exil, exercițiu, exercitare, executare, exaltare, exact, exemplificare*).

Fac excepție cuvintele *axă, axiomă, axiologie, axiometru, axonomtru, flexibil*.

b) Dacă după îmbinarea *ex* urmează o consoană, și în toate celelalte cazuri, litera *x* se pronunță *cs*: *excursie, explozie, expresiv, expirație, expunere, sufix, lux, extraordinar, expoziție, extrem* ș.a.

Notă. Numele poetului V. Alecsandri se va scrie cu îmbinarea *cs* (și nu *x*)

§ 9. Grafia și alfabetul

Termenul *grafie* este folosit cu două sensuri: *sens larg* și *sens îngust*. În *sens larg* cuvîntul *grafie* cuprinde mai multe semne desenate, scrise sau tipărite cu ajutorul cărora oamenii comunică între ei în mod scris. Cu *sens îngust* cuvîntul *grafie* este utilizat pentru a numi literele folosite la înregistrarea ori scrierea vorbirii. Litera este semnul prin care se notează sunetele vorbirii.

Totalitatea de litere și semne grafice ce redau în scris sunetele unei limbi se numește *alfabet*. Termenul *alfabet* este de origine greacă (*alpha* și *beta*) — denumirile primelor două litere din alfabetul grecesc.

Începînd cu secolul XIV, de la întemeierea statului moldovelesc, alfabetul românesc un timp îndelungat a avut la bază alfabetul chirilic. Între timp în diferite perioade pe teritoriul dintre Prut și Nistru limba română s-a folosit și de alfabetul latin. Din august 1989 conform legii adoptate de sesiunea Sovietului Suprem al R.S.S.Moldova limba noastră a revenit definitiv la grafia latină avînd următorul alfabet: Aa „a”, Ăă „ă”, Ââ „â”, Bb „b”, Cc „c”, Dd „d”, Ee „e”, Ff „f”, Gg „ghe”, Hh „ha”, Ii „i”, Jj „je”,

Kk „ka“, **Ll** „le“, **Mm** „me“, **Nn** „ne“, **Oo** „o“, **Pp** „pe“, **Qq** „kiu“, **Rr** „re“, **Ss** „se“, **Şş** „şe“, **Tt** „te“, **Țț** „țe“, **Uu** „u“, **Vv** „ve“, **Ww** „dublu ve“, **Xx** „ics“, **Yy** „i gne“, **Zz** „ze“.

După cum rezultă din lege, alfabetul românesc este alcătuit din 25 de litere de bază și șase litere suplimentare (**Kk**, **Qq**, **Ww**, **Yy**, **Ăă**, **Xx**). Literele **Kk**, **Qq**, **Ww**, **Yy** se vor utiliza numai la scrierea numelor proprii și a neologismelor cu caracter internațional. Utilizarea lor nu este reglementată de reguli speciale, de aceea trebuie verificată după dicționare.

Litera **ă** (**i**) se scrie doar în cuvântul român și cuvintele derivate de la această rădăcină: *România*, *aromân*, *românesc*, *macedoromân* ș.a.

Litera suplimentară **x** înseamnă *cs* (*excepție*, *fixare*, *afix*) și *gz* (*examen*, *exemplu*, *exercițiu*).

Fiecare literă a alfabetului notează un sunet, un fonem, de aceea (convențional) putem vorbi nu numai despre foneme vocale și consoane, ci și despre litere vocale și consoane.

Între literă și sunet, sau fonem, există deosebire esențială: fonemul se pronunță și-l putem auzi, pe când litera este semnul grafic prin care se notează în scris sunetul respectiv, de aceea ea poate fi văzută și citită.

Într-un alfabet ideal fiecare literă ar nota un singur sunet. În realitate însă asemenea alfabete nu există (aceasta este numai în transcrierea fonetică). În limba română, de exemplu, litera **i** poate reda un **i** plin (*a veni*, *inimă*, *a gândi*, *a citi*), un **i** semivocal (*pui*, *tei*, *sui*, *căi*, *cai*) și un **i** redus la sfârșitul cuvântului după o 'consoană' (*oameni*, *copaci*, *snopi*, *drumuri*, *grădini*).

§ 10. Ortografia. Principiile care stau la baza ortografiei limbii române

Termenul *ortografie* provine din limba greacă de la *orthos* = „drept“ și *grapho* = „scriu“, adică scrierea dreaptă, scrierea corectă.

Ortografia este un ansamblu de reguli privind scrierea corectă a cuvintelor într-o limbă.

La baza ortografiei oricărei limbi, în genere, stau trei principii (**fonetic**, **morfologic** și **tradițional**, sau **istoric**), dintre care unul joacă rolul principal sau de bază, iar celelalte au valoare auxiliară.

La baza ortografiei noastre stă principiul fonetic conform căruia cuvintele se scriu așa cum se pronunță. De exemplu, scriem și rostim: *om*, *grădină*, *riu*, *casă*, *ceva*, *general*, *cioban*, *șapte* și altele.

De notat însă că principiul fonetic nu poate satisface toate necesitățile ortografice ale limbii române, de aceea o serie de cuvinte se ortografiază în corespundere cu principiile morfologice și cel istoric.

Principiul morfologic nu ține seama de pronunțarea cuvintelor,

ci impune păstrarea neschimbată a structurii cuvintelor în timpul declinării sau conjugării, cere scrierea cuvintelor prin analogie cu ortografierea altor forme omogene. De exemplu, una din regulile ortografice ale limbii române determină scrierea multor substantive la numărul plural cu desinența -i redus: *oameni, cărți, muncitori, frați* etc.

O situație similară avem și la verbe. Astfel, majoritatea verbelor la persoana a treia singular modul indicativ primesc desinența -e (*vede, trece, merge, scrie, privește*), iar la persoana a doua plural — terminația -ți (*vedeți, treceți, mergeți, scrieți, priviți*).

Principiul tradițional, sau istoric, cere scrierea cuvintelor nu în felul cum se rostesc ele în limba actuală, ci cum erau pronunțate în trecut sau în limbile originare de unde au venit ele. Principiul dat predomină în limbile franceză, engleză unde cuvintele se ortografiază nu în corespundere cu rostirea lor actuală, ci așa cum se pronunțau ele câteva secole în trecut.

În ortografia limbii române principiul tradițional ocupă un loc modest, fiind aplicat în cazuri excepționale. De exemplu, substantivele masculine și neutre forma hotărâtă se scriu în mod tradițional cu articolul -l (*omul, copacul, băiatul, studentul*), cu toate că în vorbirea orală se pronunță: *omu, copacu, băiatu, studentu*.

Tot datorită tradiției păstrăm scrierea articolelor posesive *al, a, ai, ale*, deși în limba vorbită demult se utilizează numai forma *a*.

În mod tradițional se scriu cu *i* și cuvintele: *piine, miine, ciine, miini*.

Pe principiul tradițional este bazată scrierea unor nume proprii (A. Phillipside, Victor Hugo, New York, David Hughes, C. Negruzzi, A. Russo, M. Kogălniceanu, A. Pann) respectînd și formele acceptate de persoanele în cauză.

NORMELE ORTOGRAFICE PRINCIPALE*

1. ORTOGRAFIA VOCALELOR

Vocalele a, ea

1. După j, ș în rădăcina cuvântului se scrie și se pronunță a în cuvintele de tipul: *jabou, jaf, jalbă, jale, japonez, jariște, șablon; șadă, șahist, șandrama, șansă, șantier, șanț, șapte, șase, șale, șarpe.*

2. În sufixe după j, ș se scrie și se rostește -ea: *orășean, orășeancă, maramureșean, ieșean, clujean, zaporojean, călărășean.*

3. După s, ț, z în interiorul cuvântului, de regulă, se scrie a: *sac, sagnă, salam, salariu, salbă, sapă, țanc, țandără, țară, zahăr, zară, zare, zarvă, zarzăr*

4. Există o serie de cuvinte în interiorul cărora după s, ț, z se scrie și se rostește ea și nu a: *seamă, seară, searbăd, seanță, țeapă, țeapăn, țeastă, țeavă, zeamă, zeamil.*

Vocalele e, ă

1 Se scrie și se pronunță e:

a) după j, ș în silaba accentuată și neaccentuată din interiorul cuvântului: *a jeli, jenă, jertfi, a jerpeli, jerbă, ședere, sedință, șefă, șelar, șenilă, șerbet, șerpișor, șerpoaică;*

b) în terminațiile verbelor de conjugarea IV la timpul prezent persoana a treia singular: *tușește, îngrijește, însușește, prăjește, tînjește, sfîrșește;*

c) se scrie e și nu ă după s, ț, z în cuvintele de tipul: *sec, seacă, seceriș, semn, semănătoare, semnare, țel, țelină, țepușă, țesătoare, țestos, înțelepciune, zestre, zece, zeflema, zețar, sens, seminar, zemnic, zemos,*

2. Se scrie ă și nu e după j, ș:

a) la sfîrșitul substantivelor și adjectivelor feminine la numărul singular: *grijă, birjă, mreajă, plajă, mlașă, moașă, nașă, cașă, fașă, nuntașă, frunțașă;*

b) la verbele de conjugarea I, terminate la infinitiv în a, la

* Aici sint prezentate numai cele mai principale norme ortografice. Mai detaliat vezi cartea „Normele ortografice, ortoepice și de punctuație” Chișinău, Lumina, 1990.

persoana III indicativ prezent și perfectul simplu: *a îngrășa, a aranja; el îngrășă, îngroașă; el îngrășă, îngroșă, aranjă;*

c) în toate cazurile se scriu cu ă sufixele -ămînt, -ărie, -ător: *lucrător, înfricoșător, îngrășămînt, îngroșător, îngrijorător, stuțărie, bucătărie, învățămînt;*

d) după s, ț, z se scrie ă în cuvintele: *săculeț, sădire, sălcu, a săra, a sări, săruri, sătul, său, făpoi, țaran, țarcușor, țarină, țarm.*

Vocalele i, î, u.

Se scrie i și nu î:

a) în cuvintele cu prefixul in-: *indeclinabil, indefinibil, indemnizare, indemonstrabil, indescifrabil, indestructibil;*

b) după j, s, ș, ț, z în cuvintele: *jignire, jilav, jiletcă, jilț, jind, jintiță, jitar, sigur, sie, silcă, siliculă, silință, silire, simbrtoză, simbrie, simț, sineală, sită, sișon, sișonat, șină, șindrilă, șir, șip, șipot, șișcă, țiclău, țidulă, țigan, țiglă, țitor, a ține, a țipa, a țiu, a țivli, zi, ziar, zicătoare, zidar, zigzag, zimbru, zimț, zinc, zincografie, a zice, poziție, raționalism;*

c) la începutul cuvintelor: *intitulat, intitulare, intrare, a intra, intracelular, interpolare, a interpreta, a introduce, introducere, introducere, invariabil;*

d) în cuvintele de tipul: *a ridica, ridicare, ridiche, ridicol, a rihtui, rindeluire, rinichi, risipă, a risipi;*

e) corect va fi: *igienă, igienic, ipocrit, ipocrizie, ipostază, ipote-nuză, ipoteză.*

Se scrie î și nu i:

a) după s, ț, z în rădăcina cuvintelor de felul: *sînt, simbătă, simbur, sineată, singe, singeapă, sinzeană, sirbă, sirguință, sisiiac, simbraș, siciială, fișnă, fimburuc, fînc (cățel), fișfărime, fișică, a fișii, a fișni, a zîmbi, zîmbre, zîină, zîngăt, zîrnă, zîzanie, țizic;*

b) în verbe cu sens de onomatopoe avînd în componența lor doi de î: *a zizii, a țirii, a sisii, a fișii, a gișii, a gîlții, a cîrții.*

Notă. Se scrie și se pronunță u (și nu î) la începutul următoarelor cuvinte: *umblă, umblare, umblat, umblătoare, umblător, umblătură, umblet; umple, umple-re, umplut, umplutură; umflă, umflare, umflătură.*

U se păstrează și în cuvintele formate de la aceste rădăcini cu prefixul dez: *a dezumfla, dezumflare, dezumflat.*

Vocalele o, u, diftongii oa, io, iu, triftongii ioa, eoa.

Se scrie:

a) diftongul oa (și nu ua) în cuvintele: *doagă, roată, poamă, coaptă, noapte, roadă, coadă;*

b) vocala o (și nu diftongul oa) în cuvintele: *aprobă, metodă, pilotă, reciprocă, echivocă;*

Notă. Fac excepție cuvintele: *perioadă, convoacă, provoacă*.

c) vocala **o** (și nu **u**) în cuvintele: *adaos, cheotoare, pericol, ridicol, înconjur, matricolă*, dar: *a adăuga, particulă, fasciculă, periculos, a ridiculiza, tentacul*;

d) **o, u** (și nu **io, iu**) după consoanele **j, ș**: *joc, foi, jos, jug, jumătate, judecător, șopirlă, șopron, șoarece, șotie, subă, șuieră, șurub, șuncă*;

e) **io, iu** după **c, g** formind o silabă integrală: *cioban, ciocan, ciocirtie, a ciopli, a ciorsăi, ciotcă, ciubăr, ciubotă, ciucure, ciudă, a ciuguli, a ciuli; giobertit, giol, giolar, gionat, giubea, giugiuleală, giurgină, giuvaier*;

f) **io, ioa** (și nu **eo, eoa**) după **ch, gh, chior, șchiop, șchioapă, chioara, chioșc, chiorăială, ghiob, ghiold, ghiont, ghios, a ghiorăt, ghioagă**;

g) **eo** după **ch, gh** se scriu în cuvintele, unde **e, o** se despart în silabe diferite: *cheotoare, gheorghin, gheomotoc*.

Diftongii **ia, ea**

Se scrie și se pronunță **ia**:

a) la începutul cuvintelor la a căror modificare are loc alternanța în **ie** sau **i**: *iadă (iede), iapă (iepe), iarbă (ierburi), iarnă (ierni)*;

Notă. **ia** se scrie și în unele cuvinte la modificarea cărora nu are loc nici o alternanță. *iard (iarzi), iatac (iatacuri), iaz (iazuri), iaurgiu (iaurgii), iarovizare (iarovizări)*;

b) la începutul silabelor care urmează după o vocală, dacă are loc alternanța cu **ie**, **e**: *boia (boieli), nuia (nuiele), băiat (băieți), voia (voiește), îngăduială (ingăduieli), făgăduială (făgăduieli), învoială (invoieli), foială (foieli), femeia (femei), mintuiață (mîntuieli), trăiască (trăiește)*;

c) după consoanele labiale **b, p, m, v, f**, cînd diftongul **ia** alternează cu **ie**: *biată (biete), piatră (pietre), piață (piețe), piază (pieze), miarță (mierțe), amiază (amiezi), fiarbă (fierbe), viață (vieți)*;

d) după îmbinările **ch, gh**, în cazurile cînd **ia** nu alternează cu **ie**: *chiabur, chiar, chiasmă, ghiaur, maghiar*;

e) la infinitivul verbelor de conjugarea I unde **i** și **a** nu formează diftong, ci se repartizează în silabe diferite: *a linia, a sublinia, a apropia*.

Se scrie și se pronunță **ea**:

a) după consoanele dentale **d, l, n, r, t, s, ț, z** împreună cu care formează silabe integrale: *deal, leac, leafă, leagăn, leah, leasă, leat, nea, neagră, neam, neamf, seamă, seamăn, seară, teamă, teapă, teasc, tearfă, țeapă, țeapăn, țeastă, țeavă, zeamă*;

b) după aceleași consoane când e și a nu formează diftong, ci fac parte din diferite silabe: *deambulație, deambulatoriu, lealitate, leandru, neabătut, neadevăr, neagresiune, neajungere, neangajat, reafirmare, realegere, teandrie, zeamă*;

c) când ea formează silabă aparte și în cuvinte există alternanță cu e: *ea (el), alea (alee), ideea (idee), epopeea (epopee), creează (creez), efectuează (efectuez), situează (situez)*;

Notă. Spre deosebire de alte cuvinte, în cele enumerate mai sus se scrie ea, dar se pronunță ia.

d) după consoanele c, g se scrie diftongul ea și nu ia, dacă el face parte din aceeași silabă cu c sau g: *ceapă, ceas, ceașcă, ceaur, ceață, geam, geană, geantă, geamlă, alegea, ajungea, petrecea, întrecea; cea, cealaltă, acea*.

Notă. Se scrie cia, gia numai în cuvintele unde i și a nu formează silabă integrală, ci se repartizează în diferite silabe: *cianit, cianometru, cianoză, cianură, giardiază, elegiac*.

Triftongii eai, iai, eau, iau,iei

a) La începutul cuvântului și al silabei urmate după o vocală se scriu triftongii iai,iei, iau: *eu iau, tuiei, ei iau, i-ai spus, tu înapoi, ei înapoi; tu vii, ei vii; tu înnoii, ei înnoii; tu înlănuia, ei înlănuia*.

b) Dacă triftongul urmează după consoană, se scrie eai, eau: *tu începeai, ei începeau; tu vedeai, ei vedeau; tu ședeai, ei ședeau*.

Face excepții: *miau (interj.), miau (subst.)*.

2. ORTOGRAFIA CONSOANELOR

Consoanele s, z

Se scrie și se rostește s:

a) în cuvintele cu sufixul -ism: *marxism, leninism, darvinism, capitalism, comunism, simbolism, anarhism*;

b) în cuvintele neologice terminate în -ism: *sarcasm, fantasmă, prismă, pleonasm, mireasmă*;

c) în cuvintele cu sufixul -nic (a căror rădăcină se termină în s): *casnic, josnic, năprasnic*;

d) în cuvintele cu prefixul trans-: *transversal, transgresiune, a transborda, transductor, transliterație, transoceanic, a transvaza*.

Se scrie și se pronunță z:

a) înaintea consoanelor sonore b, d, g, v: *a zbate, zbînz, zburcium, a zbura, zdravăn, zdrențe, a zdruncina, a zgîlții, a zgîndări*,

a zgîria, a zgudui, zglăvoc, zvelt, a zvînta, a zvîrli, a zvoni, zvîcnire;

b) în cuvintele cu sufixul **-nic**, a căror rădăcină se termină în **z**: *paznic, obraznic, groaznic*;

c) înaintea sonantelor **l, m, n**: *zloată, zlătar, pizmă, zmeură, bezmetic, beznă, gleznă, pozna, poznaș*.

Notă. Această regulă nu este consecventă. Există o serie de cuvinte în care înaintea sonantelor **l, m, n** se scrie și se pronunță **s**: *slatină, slav, slănină, sleire, slobod, slugă, smalt, smarald, smîntînă, smicea, smoală, snoavă, snob, snop*.

Consoanele m, n

a) se scrie **m** (și nu **n**) înaintea consoanelor **b, p**: *ambasadă, ambianță, ambiguu, ambiție, ambră, emblemă, complement, amper, amplificator, amprentă, amputare, amploare*;

b) înaintea celorlalte consoane și a tuturor vocalelor se scrie **n**: *bancă, condiție, creangă, conjugare, conspectare, continent, contrar, intrare, insulă, incident, invitație, înainte, înaintare, inel, inerție ș.a.*

Consoana K

Se scrie **k**, și nu **c** în internaționalismele de tipul *kilometru, kilowat, kilogram, kinescop* și în numele proprii și comune străine: *Kaluga, Kiev, Kekkonen, Tokio, Dolmatovski, Lunacearski, Kazan* ș.a.

Consoanele duble

a) în cuvintele a căror rădăcină începe cu **n** și sînt formate cu prefixul **în-** se scrie **nn**: *innămoliere, innădire, innobilare, a innoda, a innoi, innourare, a innegri* ș.a.

b) se scrie **mm** în cuvintele compuse alcătuite din două rădăcini din care prima se termină în **m**, iar a doua începe cu **m**: *kilogrammetru, ohmmetru* ș.a.

c) în cuvintele a căror rădăcină începe cu **b** și sînt formate cu prefixul **sub-** se scrie **bb**: *subbibliotecar*;

d) în cuvintele a căror rădăcină începe cu **t** și sînt formate cu prefixul **post-** se scrie **tt**: *posttonic, posttraumatic, posttectonic, postterțial*.

e) în cuvintele derivate după același model se scrie **rr, ss**: *interrațional, interrepublican, interregional, interregn, hiperrealist, superrefractor, transsiberian, răssec, transsaharian, transsubstanțiere, transsudație*.

f) se scrie **c**, ce sau **c, ci** în cuvintele: *acces, accelerare, accent, accelerometru, acceptare, accesibil, accesoriu, accesiune, accident, acciz, succes, succin, succint, vaccinație, vaccinoterapie, vaccinabil*.

g) unele nume proprii, la dorința purtătorilor lor, se scriu cu consoane duble *A. Russo, C. Negruzzi, A. Philippide, C. A. Rosetti, C. Mille, Anton Pann* ș.a.

3. SCRIEREA CU LITERĂ MARE (MAJUSCULĂ)

Cu literă mare se scrie:

- a) Începutul propoziției, frazei, textului.
- b) Numele de persoane (prenumele și numele de familie): *Ion Creangă, Mihai Eminescu, Dimitrie Cantemir, Ștefan cel Mare*;
- c) Numele personajelor folclorice: *Făt-Frumos, Strimbă-Lemne, Sfarmă-Piatră, Păcală*.
- d) Numirile geografice simple și compuse: *Chișinău, Soroca, Tiraspol, Kiev, Moscova, Europa, Carpați, America, Marea Neagră, Marea Albă, Oceanul Pacific*.
- e) La numirile organizațiilor, evenimentelor, fabricilor, uzinelor alcătuite din mai multe cuvinte se scriu cu literă mare toate cuvintele afară de cele auxiliare: *Universitatea de Stat din Moldova, Consiliul de Miniștri al Republicii Moldova, Ziua Internațională a Femeii*.
- f) În titlurile operelor literare, științifice, artistice, ale publicațiilor periodice se scriu cu litere mari numai primele cuvinte, iar celelalte — cu litere mici: *Moldova suverană* (ziar), *Donul liniștit*, *Psaltirea șcheană, Nistru, Zbor frânt, Revistă de lingvistică și teorie literară*.

4. SEMNELE ORTOGRAFICE

În limba română vor fi folosite următoarele semne ortografice: cratima sau liniuța, apostroful, punctul, bara și linia de pauză. Dintre ele numai apostroful poate fi considerat un semn pur ortografic, iar celelalte concomitent sînt și semne de punctuație.

Cea mai mare frecvență are cratima sau liniuța de unire (-) care se utilizează:

1 Cînd formele neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive *mă, vă*, se sînt urmate de verbe auxiliare ce încep cu o vocală (*am, aș, ar, ați, au*), iar pronumele pierd vocala finală (*m-am dus, m-aș duce, v-am spus, v-aș duce, s-a dus, s-ar duce*)

2. Cînd formele neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive (*mi-, ți-, i-, le-, și-*) sînt urmate de diverse forme ale verbelor auxiliare: *mi-a spus, ți-a spus, i-am spus, ne-am întîlnit, le-am zis, și-a amintit* ș.a.

3. După particula *nu* și conjuncțiile *de, dacă* urmate de forma scurtă a verbului copulativ *i* (*a fi*): *nu-i acasă, nu-i mic, dacă-i bun, de-i bun, dacă-i folositor, de-i vinovat*.

4. În prepozițiile și locuțiunile prepoziționale și adverbiale de tipul: *de-a, de-a curmezișul, de-a lungul, de-a valma, de-a dura* ș.a.

5. La împărțirea cuvintelor în silabe: *re-vo-lu-ți-e, ie-zu-șor, con-du-că-tor, iar-bă*.

6. La unirea cuvintelor compuse, alcătuite din două sau mai multe rădăcini: *redactor-adjunct*, *pește-cu-șapte-nume*.

Apostroful (') este mai puțin frecvent decât cratima și se folosește

1) Când în procesul vorbirii sînt omise unele sunete sau silabe de la începutul, din interiorul sau de la sfîrșitul cuvintelor: *plec pîn'la școală* (în loc de *pînă la școală*), *ascultă om'le* (în loc de *ascultă omule*), *'neața* (în loc de *bună dimineața*), *las'mă în pace* (în loc de *lasă-mă în pace*).

2) Când la notarea unui an sînt omise primele două cifre: *'82* (în loc de *1982*), *'85* (în loc de *1985*).

Punctul (.) se pune:

1. La sfîrșitul oricăror propoziții, indiferent de structura lor: *Primăvara. Soare. Cîmpul înverzește.*

2. La abrevieri, în primul rînd, la cele ce constau din prima sau din primele două-trei litere: *a.c.* (*anul curent*), *nr.* (*numărul*), *km* (*kilometru*), *kg* (*kilogram*).

3. După fiecare literă în abrevierile ce notează cuvinte compuse *U.R.S.S.*, *R. Moldova*, *O.N.U.* (*Organizația Națiunilor Unite*).

Notă. La scrierea acestor abrevieri se dă preferința scrierii lor cu punct după fiecare literă, încă se admite a scrie și fără punct: *ONU*, *URSS*

Bara (/) se utilizează la prescurtarea prefixului **contra-** și a cuvîntului care urmează după el: *c/val* (*contravaloare*), *c/exp* (*contraexpertiză*), *c/lov* (*contralovitură*).

Uneori ea se folosește și la abrevieri de felul: *km/h* (*kilometru pe oră*), *40 m/sec* (*metri pe secundă*).

Linia de pauză (—) e necesară la ortografierea îmbinărilor alcătuite dintr-un cuvînt simplu și altul compus (*nord—nord-est*) sau din două cuvinte compuse (*nord-est—sud-vest*). De notat că în asemenea cazuri cuvintele compuse ce fac parte din astfel de îmbinări se scriu cu cratimă (-): *nord-est—sud-vest*

Notă. Regula utilizării liniei de pauză nu este strictă. În locul liniei de pauză poate fi pusă cratima. De exemplu *sud-sud-vest*.

§ 11. Noțiuni generale

Termenul **gramatică** în lingvistică este folosit cu două sensuri: cu sens de **structură gramaticală** a limbii (de exemplu, gramatica limbii române, limbii ruse, ucrainene, franceze ș.a.) și cu sens de **obiect științific** care cercetează structura gramaticală a unei limbi.

Gramatica face parte din lingvistică și cuprinde un ansamblu de reguli despre schimbarea, sau modificarea cuvintelor, despre formarea îmbinărilor de cuvinte, despre structura propoziției și a frazei.

Termenul **gramatică** este de origine greacă. În Grăcia antică gramatica se numea *grammatike texi* = „arta de a scrie”.

Gramatica este alcătuită din două părți componente: **morfologia** și **sintaxa**.

Morfologia (din grecește *morphe* = „formă” și *logos* = „știință”) conține o totalitate de reguli despre forma cuvintelor și despre modificarea lor.

Morfologia stabilește întregul complex de forme gramaticale proprii diferitelor tipuri de cuvinte, elaborează reguli de modificare a cuvintelor, diferențiază cuvintele după tipul de declinare și conjugare.

Morfologia studiază particularitățile semantice și gramaticale ale cuvintelor ce fac parte din diferite categorii; ea elaborează criteriile și regulile de clasificare a cuvintelor în părți de vorbire, fixează structura acestora, evidențiază specificul lexico-gramatical al unităților fiecărei părți de vorbire, stabilește legitățile de interacțiune dintre părțile de vorbire².

Sintaxa (din grecește *syn* = „împreună cu” și *taxis* = „aranjament”) cuprinde o sumă de reguli despre formarea îmbinărilor de cuvinte, despre îmbinarea lor în propoziție, despre structura propoziției și a frazei, despre funcționarea limbii în calitate de mijloc de comunicare³.

² Limba moldovenească literară contemporană (Morfologia) Sub redacția lui A. M. Dirul și A. I. Ciobanu. — Chișinău: Lumina, 1983, p. 8—9.

³ Limba moldovenească literară contemporană (Sintaxa) Sub redacția lui A. I. Ciobanu. — Chișinău: Lumina, 1981, p. 12.

Așadar, fiecare din cele două părți componente ale gramaticii (morfologia și sintaxa) se deosebesc una de alta avînd obiecte proprii de cercetare. Cu toate acestea, între ele există cele mai strînse legături.

Morfologia furnizează material sintaxei, iar cu ajutorul sintaxei putem determina cu mai multă precizie natura morfologică a cuvintelor. De exemplu, cuvîntul *frumos* poate fi atît adjectiv, cît și adverb. Valorile acestea pot fi determinate just numai în propoziție: 1. *El are un scris foarte frumos.* 2. *El scrie foarte frumos.* În primul exemplu cuvîntul *frumos* este adjectiv, iar în al doilea — adverb.

Sintaxa supune legilor sale materialul morfologic pentru a forma îmbinări de cuvinte, propoziții și fraze cu ajutorul cărora omul își poate comunica gîndurile și sentimentele. Aceasta însă se poate realiza numai cu sprijinul morfologiei care stabilește regulile de modificare a cuvintelor, fără de care e imposibilă îmbinarea lor în propoziții și fraze. De exemplu, pentru a construi o propoziție, numele trebuie modificate după gen, număr, caz, iar verbul — după mod, timp, număr, persoană ș.a.m.d. Bunăoară: *Regionalismul ocupă o poziție intermediară între dialect și limba literară fiind superior celui dinții și inferior celei din urmă.* (Lit. și arta).

Tot în cadrul sintaxei (deși nu face parte din gramatică) se studiază și **punctuația** care este o totalitate de reguli despre utilizarea corectă a semnelor de punctuație în limba scrisă: **punct, virgulă, semnul întrebării, semnul exclamării, două puncte, liniuța ș.a.**

Dacă ai să te duci la curte la Suceava, cum e porunca, ai să dobindești și învățătură de carte. Nu se oșări așa, căci cartea nu-i rău lucru. Pentru mine a fost mîngîierea vieții. (M. Sadoveanu)

MORFOLOGIA ȘI ORTOGRAFIA PĂRȚILOR DE VORBIRE

§ 12. Structura morfologică a cuvântului

Cuvântul, ca element al vorbirii, nu este, de regulă, o unitate simplă. Majoritatea cuvintelor pot fi divizate în elemente structurale mai mici cu sensuri lexicale și gramaticale specifice. De exemplu, în cuvântul *măsuță* avem trei părți componente, din care prima măș conține sensul de bază al cuvântului, numește obiectul, tipul de mobilă, iar părțica -uț- nu are sens independent, nu exprimă o noțiune, ci indică numai volumul mic al mobilei ce poartă numele de masă. Părțica -ă de la sfârșitul cuvântului arată numărul singular, genul feminin, cazul N.Ac., forma nearticulată a substantivului. Asemenea părți ale cuvintelor care exprimă diferite sensuri lexicale sau gramaticale se numesc **morfeme**. Deci **morfemul** este cea mai mică parte a cuvântului care exprimă sensuri lexicale sau gramaticale.

Morfemele în diverse cuvinte se pot schimba, pot apărea sub diferite forme suferind alternanțe fonetice. De exemplu, verbul **a trece** are mai multe forme gramaticale (*eu trec, tu treci, el să treacă*) în care rădăcina apare în diferite variante: *trec, treci, treacă*. Aceste variante ale morfemului se numesc **morfe**. **Morful** se deosebește de morfem numai în plan de expresie, adică apare sub diferite forme sonore, pe când în planul conținutului între morfe și morfeme nu există deosebire.

Morfemele lexicale numesc realități obiective (obiecte, calități, acțiuni), de aceea exprimă conținut lexical sau contribuie la precizarea unui astfel de conținut. **Morfeme lexicale** în limba română sînt rădăcina, prefixul și sufixul derivativ (*con-ducă-tor, de-duc-tiv*).

Morfemele gramaticale sînt desinențele și sufixele care servesc la formarea diverselor forme gramaticale ale aceluiași cuvînt (sau a logoformelor) exprimînd sensuri gramaticale și nu lexicale. De exemplu, la conjugarea verbelor la timpul prezent (*eu văd, tu vezi, el vede, noi vedem, voi vedeți, ei văd*) morfeme gramaticale sînt la **singular**: persoana I — zero, persoana II — i, persoana III — e; la **plural**: persoana I — em, persoana II — eți, persoana III — zero.

Sufixul este un morfem care poate realiza atît valoare lexicală, cît și gramaticală. De exemplu sufixul -esc la adjective (*sătesc, părintesc, frățesc*) este morfem lexical, deoarece formează cuvinte

noi. La verbe sufixul *-esc* este morfem gramatical, întrucât se utilizează cu scopul de a forma diferite logoforme ale aceluiași cuvânt, și nu a cuvintelor noi: *eu muncesc, tu muncești, el muncește, noi muncim, voi munciți, ei muncesc*. Cu valoare de morfem gramatical se întrebuințează și articolul nehotărît la declinarea substantivelor: N.Ac. *un om*; G.D. *unui om*; N.Ac. *niște oameni*, G.D. *unor oameni*. Situația e similară și la verb, unde verbele auxiliare sînt morfeme gramaticale: *am lucrat, ai lucrat, a lucrat* ș.a.

Ținînd cont de funcția lor în cuvînt, morfemele se împart în radicale și afixale. Morfemele radicale sînt rădăcinile, iar afixale — prefixele, sufixele și desinența.

Rădăcina (sau radicalul) este morfemul radical ce conține sensul de bază al cuvintelor înrudite. Ea este nucleul structurii cuvîntului și poate forma în mod independent cuvinte aparte. De exemplu: *drum* — *în-drum-are*; *copac* — *copăc-el*.

Pentru a determina rădăcina unui cuvînt, trebuie să căutăm alte cuvinte înrudite. De exemplu, cu rădăcina *duc* pot fi alcătuite cuvintele: *ducere, conducere, conducător, deducere, introduce, producere, reducere* ș.a.

Afixele sînt de două feluri: prefixale și postfixale. Morfemul care stă în fața rădăcinii atribuindu-i o nuanță suplimentară de înțeles se numește prefix: *a vedea* — *a revedea*, *a trece* — *a petrece*, *față* — *suprafață*, *rector* — *prorector* ș.a.

Postfixele, la rîndul lor, sînt de două feluri: sufixe și desinențe. Sufixul este morfemul care se atașează în urma rădăcinii cuvîntului dîndu-i o nuanță adăugătoare de înțeles: *fier* — *fierar*, *sobă* — *sobar*, *cînt* — *cîntec*, *a arunca* — *aruncător* ș.a.

Morfemul care stă la sfîrșitul cuvîntului, exprimă relațiile dintre cuvinte și indică forma lor gramaticală se numește desinență. De exemplu: *cart-e* — *cărticic-ă*, *merg* — *merg-e*, *bun* — *bun-ă*, *frumos* — *frumoas-ă* ș.a.

Notă. Trebuie să facem distincție între sensul termenilor desinență și terminație. Desinența este forma schimbătoare de la sfîrșitul cuvintelor. De exemplu, în cuvintele *copii, munte, față* desinențele sînt respectiv: *-i, -e, -ă*. Există însă cuvinte fără formă schimbătoare, adică fără desinență. În astfel de cazuri spunem că e vorba de desinența zero. De exemplu, cuvintele *drum, tractor, avion, mașinist* au desinența zero.

Cuvîntul terminație este folosit pentru a numi partea de la sfîrșit a cuvîntului. Ea are sens mai larg decît desinența. Terminație poate fi numită atît desinența, precum și sufixul în care se termină cuvîntul, sau ultimul sunet al lui, dacă avem cuvînt-rădăcină. De exemplu, cuvintele *rafă, cocoș, cocoșel* au terminațiile *-ă, -ș, -l*.

Dacă înlăturăm desinența, rămîne tema cuvîntului. Deci tema este grupul de sunete caracteristice tuturor formelor schimbătoare ale cuvîntului. Tema poate fi alcătuită numai din rădăcină (*fat-ă, mam-ă, copil, băiat, om*), din rădăcină și prefix (*nenoroc, străbat, prevăd*), din rădăcină și sufix (*tractor-ist, piatr-ar, joc-ar*), din rădăcină, prefix și sufix (*dez-volt-ar-e, dez-bat-er-e, con-frunt-ar-e, între-prinder-e, con-duc-ătoar-e*).

§ 13. Prefixe. Ortografia lor

Cele mai răspândite prefixe în limba noastră sînt:

bi-: *bimembru, bilateral, bianual, biatomic, bivalent, bilabial, bilingu, bicameral, bicentenar, biciclist* ș.a.

dez-: *dezacord, dezarticulare, dezbatere, dezveli, dezvirtu* ș.a.

des-: *descalifica, descheia, descoperi, desface, despiedica, despleti, desfunda, descifra* ș.a.

a-: *adormi, acasă, abate, aviza, alene, alogic, abona, acompania, acumula, adogmatic, adorație* ș.a.

in-: *inutil, indirect, iners, indiferent, inductor, iners, incorect, indefinit, incultură, insomnie* ș.a.

ne-: *nepotrivit, negîndit, nevăzut, nevoit, neșters, nebănuir, neordonat, netăgăduit, nesimțit, nescris* ș.a.

răz-: *răzbucuros, răzbunic, răzgîndi, răzmuia, războire, răzbate, răzvrătire, răzbunare, răzjudicare* ș.a.

răs-: *răscopt, răstorn, răspuț, răstimp, răspîndi* ș.a.

trans-: *transpune, transmisiune, transmutație, transparență, transformare, transpozitiv, transportor, transfuzie, transcrie* ș.a.

stră-: *străbun, străpungere, străbate, străluci, strălîmpe, străluminare, strănepot, străvechi, străvedere* ș.a.

sub-: *subdiviziune, subatomic, subcapital, submarin, subaltern* ș.a.

îm-: *împodobi, împlini, împrejmui, împovăra*, ș.a.

în-: *înaripe, înarmare, învechire, încălzi, înălbi* ș.a.

Există cuvinte cu două prefixe: *neîncredere, neînchipuit, neîngrijit, neîmpăcat, desconcentrat, neînsemnat, neîntrerupt*.

La ortografierea prefixelor trebuie să respectăm următoarele reguli:

a) În cuvintele derivate înaintea lui **b, p** întotdeauna se scriu prefixele **îm-** (și nu **în-**), **com-** (și nu **con-**): *a îmbătrîni, a îmbelșuga, a îmblîzni, a îmbogăți, a îmbrobodi, a îmbuna, împădurire, împămîntenire, a împiedica, a împătri, a împletii, a împinzi, a împlini, a împreuna; combatere, combinare, competiție, complinire, compoziție, comportare, compătimire* ș.a.

b) Înaintea tuturor vocalelor și a consoanelor (cu excepția lui **b, p**) se scriu prefixele **în-**, **con-**: *înaripe, înălbire, încasare, încălzire, îndatorire, înfățișare, a îngădui, a înmărmuri, a însoți, întărire, a învîlmăși, a înveseli; concert, concurs, conducere, configurație, conjundare, conglomerare, conjugare, consătean, consfințire, constelație, conșcolar, contemporan, conversiune, conviețuire* ș.a.

c) Prefixele **dez-**, **răz-** se scriu în cuvintele a căror rădăcină începe cu o vocală sau o consoană sonoră (**b, d, g, j, l, m, n**): *dezactivare, dezamăgire, dezbatere, dezechilibrare, dezghețare, dezlegare, dezmințire, dezrobire, dezvelire; a răzbate, a răzgîndi, a răzjudica, etc.*

Notă. Înaintea consoanei **z** prefixele **des-**, **răs-** îl păstrează pe **s**: *dezăpezire, deszăvorire, răszițe*.

d) Se scriu cu **e** (și nu cu **i**) prefixele **des-**, **dez-** în cuvintele *a descălța, descărcare, descătușare, descentralizare, descifrare, descintare, descoperire, descrucișare, desfacere, deshămare, despăgubire, destăinuire; dezacord, a dezadapta, dezagreabil, dezbărare, dezbrăcare, dezdoire, dezechipare, dezgrădire, dezinfectare, dezlănțuire, dezlinare, deznodare, dezrobire, dezumflare, dezvăluire, dezvoltare* ș.a.

e) În unele cuvinte aceste prefixe se scriu cu **i** (**dis-**, **diz-**): *a discerne, disconfort, a discorda, discordie, discriminare, discuție, dislocare, dislocație, dispoziție, disprețuire, disproporțional, dispunere, distragere, disimulare, discernămint, discreditare; dizgrație, dizenterie, dizenteriform*.

f) Prefixul **ne-** se ortografiază totdeauna împreună cu rădăcina cuvântului: *neajuns, neapărat, neatârnat, nebănuir, nechemat, necinstit, neclintit, nedumerit, neflexibil, neimpozabil, neînfricoșat, neobișnuit, neplăcut, nepoștit, neștiut, nemaipomenit, nemaînțelinit, nemaiauzit*.

g) Prefixul **ante-** se scrie în cuvintele în care el are sensul „înainte de”: *antebraț, antepenultim, antetren, antevorbitor, anteproiect, antemeridian* ș.a.

h) Prefixul **anti-** se scrie în cuvintele în care el are sensul „împotriva”: *antialcoolic, antitanc, antiatomic, antiaerian, antipopular, antireligios, antisocial, anticiclon, anticolonialism, antidinastic, antifebril, antiinfecțios, antimarxist* ș.a.

După cum s-a observat, majoritatea cuvintelor derivate cu prefixe se scriu împreună. Există însă și abateri de la această regulă când între prefixe și cuvântul de bază trebuie să punem cratimă (linioară). Acestea sînt cuvintele formate:

a) cu prefixul **ex-**, dacă ele numesc persoane care au ocupat un post oarecare, iar acum nu: *ex-director, ex-campion, ex-președinte*;

b) cu prefixele **ne-**, **re-**, când cuvântul de bază începe cu **i** care se omite: *ne-nțelinit, ne-nvățat, ne-ncălțat, re-ntors, re-nregistrat, re-nceput*;

c) cu prefixele **pro-**, **pe-** și un nume propriu sau o literă. Aici nu e vorba de forme stabile, ci ocazionale de tipul: *pro-Pugaciova, pe-Aleksandri, pro-Y*.

d) Se admite scrierea cu cratimă și a cuvintelor:

— formate cu prefixe ce exprimă un sens superlativ:

1. **ultra-**: *ultra-modern; ultra-scurt*;

2) la care se repetă același prefix:

răs-: *răs-răstignit, răs-răsplătit, răs-răscopt*;

extra-: *extra-extraordinar, extra-extravagant*.

§ 14. Sufixe. Ortografia lor

Sufixe sînt de două feluri: **derivative** (care servesc la formarea cuvintelor noi) și **formative** sau **gramaticale** (care servesc la alcătuirea diferitelor forme gramaticale).

Sufixele derivative pot forma substantive, adjective, verbe și adverbe, din care cauză ele se -numesc substantive, adjective, verbale și adverbiale.

1. Sufixele substantive pot fi:

a) Sufixe diminutive:

- aș: băie~~ta~~ș, motă~~na~~ș, flutur~~a~~ș, izvor~~a~~ș, iepur~~a~~ș, cușit~~a~~ș;
- iș: fîntin~~i~~șă, rochi~~ș~~ă, bluzi~~ș~~ă, grădini~~ș~~ă, leli~~ș~~ă, pușculi~~ș~~ă;
- uș: minu~~ș~~ă, pungu~~ș~~ă, săniu~~ș~~ă, miel~~u~~ș, mierlu~~ș~~ă, iedu~~ș~~;
- eș: pădure~~ș~~, săcule~~ș~~, pode~~ș~~, stegule~~ș~~;
- ic: mătușic~~ă~~, legăturic~~ă~~, putinic~~ă~~, nepoșic~~ă~~;
- el: vișel, gîndăcel, țințarel, motănel, băieșel, nepoșel;
- uș: purceluș, vișeluș, miel~~u~~ș, picioruș, ineluș;
- or (-ior, -ișor): pușor, cînișor, verișor, frățior, cîmpușor.

b) Sufixe augmentative și cu sens peiorativ;

- an: vlăjgan, coblizan, băietan, lungan;
- oi: furcoi, maimușoi, broscui, lupoi, cărușoi.

c) Sufixe colective:

- im: țărănime, muncitorime, nourime, desime, țințărime;
- ișt: gunoște, braniște, păpușoiște;
- iș: aluniș, stejăriș, frăsiniiș;
- ărit: stușărit, frunzărit;
- ăra: frunzăraie, colbăraie, glodăraie

d) Sufixe ce indică profesia, specialitatea

- ar: plugar, fierar, pietrar, strungar, pescar, gazetar
- ător (-itor): jucător, mulgător, muncitor, ziditor, feșuitor,
- eș: cîntăreș, drumeș, glumeș;
- aș: ostaș, poștaș, nuntaș, slujbaș, călăraș, luntraș;
- uș: jucăuș, bătauș;
- ist: buldozerist, automobilist, mașinist;
- giu: tinichigiu, macaragiu;
- eas: doctoreasă, mireasă, bucătăreasă.

e) Sufixe ce arată naționalitatea, originea:

- an: estonian, letonian, țaran, canadian, american, mexican;
- ean: moldovean, ucrainean, orășean, bălțean, ieșean;
- ian: chișinăuian, orheian,
- ez: englez, chinez, danez, finlandez, suedez, irlandez,
- ac: slovac, austriac.

2. Sufixele adjective pot fi:

a) Diminutive:

- uș: micuș, nouș;
- el: subșirel, mititel, ușurel;
- ior, -ișor: bunișor, roșior, gălbior, verdușor, negrișor.

b) Sufixe cu sens general de calitate:

- atic: iernatic, văratic, toamnătic, ușuratic, vînturatic;
- eș (-ăreș): vorbăreș, lunguieș, pădureș.

3. Sufixele verbale formează verbe de la alte părți de vorbire și exprimă ideea de acțiune:

- iz: a moderniza, a utiliza, a organiza, a seleniza, a motoriza;
- u: a țîrui, a colbui, a locui;

-ur: a sătura, a vintura, a fractura.

4. Sufixe adverbiale arată calitatea acțiunii:

-ești: franțuzește, studențește, moldovenește, firește;

-iș, -iș: fâțiș, morțiș, chioriș, tiriș.

Sufixe formative sau gramaticale nu contribuie la alcătuirea cuvintelor noi, ci la diferite forme gramaticale ale aceluiași cuvânt. Ele sînt caracteristice numai verbului:

a) -ez, -esc, care formează prezentul indicativ și conjunctiv: eu lucrez, citez, muncesc, găsesc; eu să lucrez, să citez, să muncesc, să găsesc;

b) -it, -it, -ut, -at, care formează participiul: citit, hotărît, citat, apropiat, trecut, subliniat ș.a.

c) -ind, -ind, care formează gerunziul: subliniind, citind, scriind, șezind, văzind, trecînd, făcînd, hotărînd ș.a.

Tot formative trebuie considerate sufixele -a, -lea la numerele ordinale precedate de particula a, al cu valoare de prefix formativ: al patrulea — a patra, al optulea — a opta, al nouălea — a noua ș.a.m.d.

La ortografierea sufixelor trebuie să ținem seama de următoarele reguli:

1. Sufixele -atic, -ic se scriu cu *i* (și nu *e*): îndemînic, primăvăratic, văratic, toamnătic, iernatic, axiomatic, furtunatic, biologic, categoric ș.a.

Notă. Fac excepție: cîntec, mîneacă, farmec.

2. Numele oamenilor după naționalitate, după țările, orașele și satele în care trăiesc se formează cu diverse sufixe:

a) Unele se scriu cu sufixul -an: abîlnian, algerian, belgian, brazilian, elvețian, estonian, parizian, slobozian.

b) Altele se scriu cu sufixul -ean: moldovean, orășean, sătean, leningrădean, cahulean, sorocean, tiraspolean, bălțean, cernăuțean, călărășean, clujean.

c) O parte de asemenea substantive se alcătuiesc cu sufixul -ian: orheian, chișinăuian.

d) Există substantive, denumiri de locuitori, care se formează cu sufixele -ez, -ol, -ot: englez, japonez, londonez, francez, suedez, spaniol, cipriot.

3) În cuvintele formate cu ajutorul sufixului -ar se scrie sufixul -ări-e: zidar — zidărie, pietrar — pietrărie, strungar — strungărie, grădinar — grădinărie ș.a.

4. În cuvintele compuse cu ajutorul sufixului -er se scrie sufixul -erie: bărbier — bărbierie, frizer — frizerie, casier — casierie ș.a.

5. Numele de specialități, profesii se scriu cu sufixul -ian: fizician, matematician, electrician ș.a.

6. Se scrie sufixul -easc-ă și nu -asc-ă (la timpul prezent modul conjunctiv) la verbele de conjugarea IV a căror rădăcină se termină în *j*, *ș*: a îngriji — să îngrijească, a tuși — să tușească, a păși — să pășească, a obloji — să oblojească.

7. Se scrie sufixul *-easc-ă* și la prezentul conjunctiv al verbelor de conjugarea IV a căror rădăcină se termină în *-gi*: *a amurgi* — să *amurgescă*, *a amăgi* — să *amăgească*, *a îndrăgi* — să *îndrăgească*.

8. Verbele *a înfățișa*, *a îmbrățișa*, *a deranja*, *a aranja*, *a angaja* formează persoana III, timpul prezent indicativ cu sufixul *-eaz-ă* (și nu *-ază*): *el înfățișează*, *îmbrățișează*, *deranjează*, *aranjează*, *angajează*.

§ 15. Cuvintele compuse

Cuvintele alcătuite din două sau mai multe rădăcini se numesc **cuvinte compuse**. Majoritatea cuvintelor compuse sînt substantive formate din două substantive la nominativ (*meșter-lăcătuș*, *șofer-mecanic*); un substantiv la nominativ și altul la genitiv (*calea-ciobanului*, *floarea-soarelui*); două substantive și o prepoziție (*zori-de-zi*, *cal-de-mare*); substantiv și adjectiv (*apă-grea*, *apă-albă*, *apă-neagră*, *scurtcircuit*, *scurtmetraj*); verb și substantiv (*gură-cască*, *zgîrie-brinză*).

Există și adjective compuse, care denumesc două calități caracteristice obiectului determinat (*muncitoresc-țărănesc*), nuanțe de culori (*verde-închis*, *roșu-deschis*), relații dintre popoare (*ruso-moldo-ucrainean*, *sovietico-american*, *anglo-rus*).

La ortografierea cuvintelor compuse trebuie să ținem seama de regulile ce urmează:

1. Se scriu împreună cuvintele compuse:

a) din substantive la nominativ: *ampermetru*, *voltmetru*, *capel-maștru*, *carbohemoglobină*, *concertmaistru*;

b) din adverbele *bine*, *rău* și un substantiv sau adjectiv: *bine-cuvîntare*, *binefacere*, *binefacător*, *binevoitor*; *răufacător*, *răuvoitor*;

c) dintr-un substantiv și adjectiv ori numeral: *bunăvoință*, *bunăoară*, *bunăstare*, *botgros*, *triatlonist*, *traciclu*, *tridimensional*, *triedru*, *triunghi*, *trilingv*, *trimestru*, *primăvară*, *scurtcircuit*, *scurtmetraj*;

d) dintr-un substantiv + prepoziție + substantiv: *untdelemn*;

e) din cîteva prepoziții + substantiv sau verb: *fărădelege*, *demincare*, *deplasare*, *deposedare*, *depozitar*, *depreciativ*, *depunătoare*, *derulare*, *descăzut*, *deinmulțit*;

f) din *atot* + substantiv sau adjectiv: *atotbiruitor*, *atotcuprinzător*, *atotștiință*, *atotputință*, *atotputernic*, *atotputernicie*, *atotștiutor*, *atotvăzător*.

g) din elementele *auto-*, *aero-*, *moto-*, *psih-*, *agro-*: *autobază*, *autocălire*, *autoblocare*, *autoamăgire*, *autoclavă*, *autoconservare*; *aerocartoğraf*, *aeroclub*, *aerodinamica*, *aerogară*, *aeromecanică*, *aeromodel*, *aeronavă*, *aeroterapie*, *motociclist*, *motocros*, *motonavă*, *moto-propulsor*, *motocultură*, *psihologie*, *psihogeneză*, *psiholingvistică*, *psihometrie*, *psihonevroză*, *psihopatologie*, *psihopedagogie*, *psihoterapie*, *psihotonie*; *agrochimie*, *agroteolog*, *agrominim*, *agrotehnică*, *agrozootehnie* ș.a.

2. Se scriu cu liniuță (cratimă) cuvintele formate:

a) din două substantive la nominativ-acuzativ de tipul: *ciinelup, zi-muncă, bloc-diagramă, nord-est, sud-vest, redactor-șef, meșter-lăcătuș, șofer-mecanic*;

b) dintr-un substantiv însoțit de un adjectiv în care primul element se modifică după număr și cazuri: *bună-credință, bunei-credințe, bunele-credințe, bunelor-credințe; argint-viu, argintului-viu, rea-voință, relei-voințe*;

c) dintr-un substantiv și numerele *prim-, dublu-, triplu, doi, nouă*: *prim-ministru, prim-șef, prim-secretar, dublu-decalitru, dublu-decimetru, dublu-ster, triplu-salt, doi-frați (plantă), nouă-ochi (pește)*;

d) dintr-un substantiv la nominativ+altul la genitiv: *floarea-soarelui, ochiul-boului, calea-ciobanului, talpa-giștei*;

e) din două substantive legate cu prepoziția *de*: *cal-de-mare, bou-de-mare, găină-de-munte, găinușă-de-baltă*.

f) dintr-o îmbinare de cuvinte de tipul: *nu-mă-uita, du-te-vino, lasă-mă-să-te-las, trei-frați-pătrați, singe-de-nouă-frați*;

h) numele proprii compuse alcătuite din două substantive la nominativ-acuzativ: *Vulcănești-Gara, Ocnița-Răzeși, Vadul-Rașcov* ș.a.

g) numele proprii formate din substantive urmate sau precedate de adjective: *Făt-Frumos, Carul-Mare, Ursa-Mică* ș.a.

Notă. Se scriu separat numele proprii de tipul: *Ștefan cel Mare, Ștan Pătitul, Ileana Cosânzeana, Anul Nou, Steaua Polară* ș.a.

§ 16. Abrevierile

În vorbirea orală și cea scrisă cuvintele pot fi utilizate atât în forma lor plină completă (*latinesc, moldovenesc, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste*), cât și într-o formă prescurtată, redusă (*lat., mold., U.R.S.S.*) care de multe ori apar ca unități lexicale noi. Aceste cuvinte prescurtate, întrebuințate în vorbire, se numesc abrevieri.

Abrevierile pot fi:

1. Numiri de state: *U.R.S.S. (Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste), S.U.A. (Statele Unite ale Americii)*.
2. Numiri de organizații și întreprinderi, instituții: *M.A.I. (Ministerul Afacerilor Interne)* ș.a.

Asemenea abrevieri sînt alcătuite din literele inițiale ale cuvintelor din îmbinările respective și după fiecare literă se pune punct.

3. Există abrevieri în care unele cuvinte se prescurtează, iar altele nu. De exemplu: *Uniunea R.S.S.,* ș.a. La astfel de abrevieri punctul se pune numai după literele ce notează un cuvînt oarecare.
4. În categoria abrevierilor sînt introduse și alte prescurtări du-

pă care se pune punct: indicațiile bibliografice (*vol. — volumul, p. — pagina*); termenii științifici (*gram. — gramatică, morf. — morfologie, pl. — plural, fiz. — fizică*); prenumele de persoane (*I. Creangă, C. Negruzzi*); diferite cuvinte de tipul: *doce. (docent), arh. (arhitect), ș.a. (și altele), ș.a.m.d. (și așa mai departe)*.

După abrevierile ce indică unități de măsură, punctul nu se pune: *km (kilometru), kg (kilogram) ș.a.*

§ 17. Părțile de vorbire

Cuvintele în limba română exprimă sensuri lexicale și gramaticale eterogene. Ținând seama de aceste particularități, ele se clasifică în mai multe părți de vorbire. În total avem 11 părți de vorbire, dintre care 6 au sensuri lexicale și funcții sintactice independente, de aceea se numesc părți de vorbire de sine stătătoare. Din acestea fac parte: **substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul și adverbul.**

Cinci părți de vorbire nu au sens lexical propriu-zis și nici funcții sintactice independente, de aceea se numesc părți de vorbire auxiliare: **articolul, prepoziția, conjuncția, particula, interjecția.** La rîndul lor, articolul, prepoziția și conjuncția pot fi numite instrumente gramaticale, deoarece se utilizează la exprimarea diverselor sensuri gramaticale. Așadar în limba română sînt atestate următoarele părți de vorbire:

1. **Substantivul.** El denumește obiecte în sens larg (ființe, lucruri, noțiuni abstracte): *cal, rață, tren, casă, copac, gînd, emoție, tunet, fulger ș.a.*

2. **Adjectivul.** El lămurește substantivul și indică calitățile sau însușirile obiectului: *om bun, băiat harnic, frunză verde, floare albastră, copac înalt, casă mare, drum lung.*

3. **Numeralul.** El arată o cantitate precisă sau imprecisă de obiecte: *3, 5, 10, 100, al treilea, mulți, pușini, cîțiva, cîteva.*

4. **Pronumele.** El ține locul unui nume (*el, ea, acela, aceea*) sau îl determină (*cartea mea, cartea aceasta, fiecare elev*).

5. **Verbul.** El exprimă acțiuni sau stări (*a munci, a alerga, a ridica, a dormi, a gîndi, a sta, a tremura*) și, de regulă, este predicat în propoziție.

6. **Adverbul.** El lămurește un verb și indică calitatea, însușirea acțiunii (*vorbește frumos, fuge repede, lucrează bine, scrie corect*) sau diferite circumstanțe în care se realizează acțiunea (*a venit ieri, a fost acolo, lucrează de dimineață, lucrează bine*).

7. **Articolul.** El arată un obiect cunoscut sau necunoscut și ajută la declinarea substantivelor (*un învățător, unui învățător, niște învățători, unor învățători; învățătorul, învățătorului, învățătorii, învățătorilor*).

8. **Prepoziția.** Ea exprimă raporturi de subordonare dintre cuvinte (*prieten din copilărie, sede lângă ușă, a intrat în clasă, a plecat după cărți, scrie cu cerneală*).

9. **Conjuncția.** Ea leagă cuvinte omogene, precum și propoziții independente și subordonate (*și, iar, dar, că, fiindcă*).

10. **Particula.** Ea nu are sens lexical propriu-zis, dar poate adăuga altă cuvintelor aparte, cît și propozițiilor întregi diferite nuanțe suplimentare de înțeles (*oare, cică, doar, psăne, alde, numai, taman, chiar. Chiar am fost la Chișinău*).

11. **Interjecția.** Interjecțiile sînt cuvinte care exprimă diferite senzații, emoții, sunete ale naturii (*of, ah, oh, vai; tronc, poc, hodoronc*).

Notă. În lingvistica teoretică interjecțiile nu sînt considerate părți de vorbire, deoarece ele sînt lipsite de sens lexical concret (de multe ori au sens de propoziție întreagă) și nu exprimă raporturi gramaticale între cuvinte.

În gramatica școlară interjecția este studiată ca parte de vorbire.

ARTICOLUL

§ 18. Noțiuni generale

Articolul este parte de vorbire flexibilă auxiliară fără sens lexical propriu, dar se află în strînsă legătură cu numele (substantivul, adjectivul, numeralul și pronumele), ajutîndu-le să exprime diferite valori gramaticale: genul, numărul, cazul, caracterul determinat sau nedeterminat al obiectului. De exemplu:

Citise el undeva într-o carte de medicină populară că cel mai bun leac împotriva amefelilor e aerul de pădure. (I. Druță)

În această frază avem cîteva tipuri de articole, care însoțesc substantive și adjective. Articolul *o* pe lîngă substantivul *carte* este un morfem izolat ce indică genul feminin, numărul singular, cazul acuzativ al substantivului și caracterul lui necunoscut. Articolul *-lor* în cuvîntul *amefelilor* este morfemul postfixal ce arată genul feminin, numărul plural, cazul genitiv și forma hotărîtă. Articolul *cel* (*cel mai bun*) este morfemul radical ce demonstrează genul masculin, numărul singular și gradul superlativ al adjectivului *mai bun*. Articolul *-l* în cuvîntul *aerul* este morfem postfixal. El indică genul masculin, numărul singular, cazul nominativ și forma hotărîtă. Aceasta este funcția gramaticală a articolelor.

Termenul *articol* este de origine latină — *articulus* și înseamnă „membru”, „parte componentă”.

Articolul, după cum s-a menționat, nu are sens lexical propriu-zis, de aceea nu se întrebuințează singur, ci numai împreună cu un nume, de aceea la analiza sintactică se ia împreună cu cuvîntul pe care-l însoțește. De exemplu: *Noaptea inundase pămîntul cu aerul ei cel negru și răcoros.* (M. Eminescu). Afară de funcția gramaticală, articolul dispune de funcții semantice și stilistice.

Funcția semantică se manifestă prin aceea că el arată obiecte necunoscute (*un copac, un automobil, un învățător*) sau cunoscute (*copacul, automobilul, învățătorul*). Funcția stilistică rezultă din valorile gramaticale ale articolului care „decretează” întrebuințarea

numelui fără articol sau cu diferite forme ale lui. De exemplu, în stilul popular articolul posesiv se utilizează numai sub forma **a**, în loc de cele patru forme literare (**al, ai, a, ale**): *Ba și pe la scăldat am tras o raită, cu prietenul meu Chiriac a lui Goian.* (I. Creangă)

§ 19. Tipurile articolelor

Ținând seama de funcția lor, distingem: a) **articol substantival** (nehotărît și hotărît); b) **adjectival**; c) **posesiv**.

După locul ocupat față de numele pe care-l însoțesc, articolele se divizează în **prepozitive**, ori **proclitice**, și **postpozitive**, sau **enclitice**.

Articolele prepozitive se plasează înaintea numelui și se scriu separat de acesta. Ele se prezintă, deci, ca morfe radicale. Prepozitive sînt:

- a) articolul substantival nehotărît: **un, o, niște**;
- b) articolul adjectival: **cel, cea, cei, cele**;
- c) articolul posesiv: **al, a, ai, ale**.

Articolul enclitic se atașează la sfîrșitul numelui, se scrie împreună cu acesta pierzîndu-și aspectul de cuvînt independent și se prezintă ca un morf postfixal. Asemenea articol este numai cel hotărît: **-l, -le, -a, -i, -lui, -lor**.

Uneori numele poate fi utilizat fără nici un articol. Acest fenomen se numește **articulare zero**: *acest roman, doi oameni, fiecare casă*.

Prin fereastră, în odaie intră în valuri reci aerul din afară și zgomotele satului deșteptat. (C. Stere)

ARTICOLUL SUBSTANTIVAL

Articolul substantival se întrebuițează, de regulă, pe lîngă un substantiv sau un cuvînt substantivat servind în calitate de morf radical sau postfixal la construirea formelor lui gramaticale de gen, număr și caz. El este de două feluri: **nehotărît** și **hotărît**.

§ 20. Articolul nehotărît

Articolul nehotărît este un morf radical (apare ca o unitate lexicală aparte) ce se folosește înaintea numelui pentru a indica caracterul nedeterminat al acestuia, adică pentru a arăta că se prezintă ca un obiect oarecare dintr-o clasă de obiecte omogene. El demonstrează că obiectul dat este cunoscut în linii generale de vorbitor, rămînînd însă complet necunoscut pentru interlocutori. De exemplu: *o casă de cultură, un helicopter, niște mașini, niște oameni*.

*Pe cîmpia înălbită, netedă, strălucitoare,
Se văd insule de codri, s-aud cîini la vînătoare,*

*Iar în lunca pudruiță cu mărunț mărgăritar
Saltă-o veveriță mică pe o creangă de stejar.*

(V. Alecsandri)

În acest exemplu se vede clar că e vorba de o **veveriță**, o **creangă** cunoscute de autor, dar necunoscute pentru noi, pentru cititori.

a) Formele articolului nehotărît

Articolul nehotărît are forme speciale pentru exprimarea genului (masculin și feminin), numărului (singular și plural) și a cazului (nominativ-acuzativ și genitiv-dativ).

Iată un tabel ce cuprinde toate aceste forme.

Genul	Masculin		Feminin	
	Numărul			
Cazul	Singular	Plural	Singular	Plural
N.	un (savant)	niște (savanți)	o (țară)	niște (țări)
G.	(al, a, ai, ale) unui (savant)	(al, a, ai, ale) unor (savanți)	(al, a, ai, ale) unei (țări)	(al, a, ai, ale) unor (țări)
D.	unui (savant)	unor (savanți)	unei (țări)	unor (țări)
Ac.	(pe) un (savanț)	(pe) niște savanți	(pe) o (țară)	(pe) niște (țări)

Nota 1. Articolul nehotărît masculin **un** provine ca și numeralul și pronumele nehotărît **un** de la numeralul latin **unus**. Din această cauză în limba română contemporană nu întotdeauna e ușor să se facă distincție între forma **un** cu funcție de articol, numeral sau pronume. Deosebirea diferitelor funcții ale cuvântului **un** nu se poate face în afara contextului, ci numai ținând cont de rolul lui într-o frază concretă.

Dacă **un** împreună cu substantivul nu arată o cantitate, ci exprimă ideea de „un oarecare obiect”, „o oarecare noțiune” și la plural îi corespunde **niște**, el este articol nehotărît:

Radu capătă de la un profesor al lui o carte de recomandare către un director de institut unde fu primit ca pedagog.

(A. Vlahuță)

Dacă cuvântul **un** exprimă un sens cantitativ, adică accentuează că e vorba de o singură unitate, de un singur obiect, și i se opun alte numere care numesc mai multe obiecte, forma **un** are funcție de numeral. De exemplu: *Fofo și-a trecut speriat mina peste circeii auriți și s-a retras un pas înapoi.* (A. Șalaru)

Aici **un** are funcție de numeral, întrucât exprimă un sens evident cantitativ și se opune altor numere: **un pas**, nu **cifiva pași**. Situația e similară și în cazul cu **o** (numeral feminin) și **o** (articol nehotărît feminin):

*Trecu o zi, trecură trei
Și iarăși, noaptea, vine
Luceafărul de-asupra ei
Cu razele-i senine.*

(M. Eminescu)

*A fost odată ca-n povești
A fost ca niciodată
Din rude mari împărătești
O prea frumoasă fată.*

(M. Eminescu)

În primul exemplu (*trecu o zi, trecură trei*) *o* este numeral, deoarece exprimă o idee cantitativă, iar în al doilea (*o fată*) *o* este articol, întrucât nu exprimă ideea de cantitate, ci cea de obiect necunoscut, nedeterminat.

Pe lângă substantivele ce denumesc o materie *o* are funcție de pronume nehotărît, pentru că el nu arată o cantitate, nu singularizează:

Ea a pregătit o cafea foarte gustoasă. (A. Busuici)

Nota 2. Uneori în categoria articolului (ca forme de plural) sînt introduse și cuvintele *unii, unele*.

În realitate aceste cuvinte în limba actuală nu au funcție de articol. Ele sînt pronume nehotărîte, deoarece pot fi întrebuițate singure în vorbire avînd valoarea lexicală reală și funcție sintactică independentă:

Așa ne duceam băieții și fetele unii la alții cu lucrul. (I. Creangă)

b) Întrebuițarea articolului nehotărît

Articolul nehotărît se utilizează atunci cînd e vorba de obiecte necunoscute, nedeterminate cu precizie. El servește la introducerea primară a obiectului în discuție. De exemplu:

Fulgii plutesc deasupra bulgărilor ca niște albiți ce caută flori.
(I. Druță)

În principiu în limba română substantivele pot fi întrebuițate cu aceeași valoare atît fără articol, cît și cu articol nehotărît:

Mi-am cumpărat manuale. Mi-am cumpărat niște manuale.

În anumite contexte însă prezența articolului nehotărît este absolut necesară, și anume:

1. Cînd substantivul este pomenit în vorbire de prima dată și numește un obiect necunoscut pentru toți participanții la discuție:

*Limba noastră-i o comoară
În adîncuri înfundată,
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.*

(A. Mateevici)

2. Cînd substantivul numește un obiect cunoscut numai pentru vorbitor, rămînînd necunoscut pentru ceilalți conlocutori:

Văzduhul e umed și proaspăt, iar strada pare în întuneric un tunel de frunze mișcătoare. (E. Damian)

3. Cînd substantivul exprimă o generalizare, adică arată că ceea ce se spune în cazul de față despre un obiect este caracteristic pentru clasa întreagă de obiecte cu însușiri sau calități asemănătoare:

Era sprintenă, ușoară ca un pui de căprioară. (V. Alecsandri)

4. Întotdeauna au nevoie de articol nehotărît substantivele la forma nehotărîtă în cazurile G.D., deoarece anume articolul exprimă aceste valori gramaticale.

Muncitorul e fire deschisă. Ochii îi sînt limpezi ca apa unui rîu de munte. (E. Damian)

Acesta era începutul unei petreceri ce a ținut pînă dimineață. (M. Sadoveanu)

Substantivele la forma nehotărîtă cazurile genitiv și dativ nu pot fi întrebuințate fără articol, deoarece aceste forme gramaticale la substantive se bazează anume pe existența în limbă a articolului cu funcție de morf cazual.

În același timp la nominativ și acuzativ substantivele la forma nehotărîtă deseori se utilizează fără articol. Acesta lipsește:

a) Cînd substantivele sînt precedate de pronume nehotărîte, demonstrative, adjective, numerale ș.a.:

Orice profesie este onorabilă, dacă se bazează pe tradiții nobile. (A. Șalaru)

Pe celălalt perete erau cîteva tablouri înfățișînd scriitori clasici ruși și străini. (A. Lipcan)

Noaptea tîrziu, din adîncul rece și necunoscut al cerului, încep să se desprindă primii fulgi de zăpadă. (I. Druță)

b) Cînd substantivele sînt precedate de prepoziții, avînd funcții de complement circumstanțiale:

Lui Ion i-a ars obrazul de vînturi și de geruri. (N. Costenco)

Ofițerul s-a apropiat încetîșor de fereastră. (C. Petrescu)

c) Substantivele care denumesc o materie sau o substanță:

Dimitrie Cantemir sorbi apă rece din paharul de cristal de pe masă. (G. Madan)

În fața lui a apărut o casă frumoasă de piatră albă. (Em. Bucov)

§ 21. Articolul hotărît

Articolul hotărît este morfem postfixal care ne sugerează că obiectul în discuție este știut, cunoscut nu numai de vorbitor, ci și de interlocutor. Determinarea aceasta a numelui rezultă din context sau dintr-o situație, dintr-o împrejurare concretă care ne face să înțelegem despre ce obiect e vorba. De exemplu:

Pe neașteptate au izbucnit întirziate fulgere și tunete în cer, fenomen destul de rar în vremea toamnei. Fulgerele scăpărau și se desprindeau de pe spițele unei roți uriașe, nevăzute, urmate de tunete vesele, zurbagii, rebele. (G. Meniuc)

În acest fragment cuvîntul **fulgere** este utilizat de două ori avînd forme gramaticale diferite. În primul caz el este întrebuințat fără articol, deoarece obiectul numit cu acest cuvînt este necunoscut ascultătorului, fiind introdus în discuție pentru prima dată. În al doilea caz substantivul **fulgerele** este articulat cu articol hotărît, deoarece interlocutorul de acum știe despre ce este vorba, cuvîntul respectiv fiind folosit a doua oară.

Articolul hotărît nu constituie un element lexical și sintactic de sine stătător. El se utilizează numai împreună cu substantivul și fiind atașat de acesta, îndeplinește funcția desinenței nominale

indicînd genul, numărul și cazul numelui. Astfel, articolul hotărît se transformă într-un element morfologic, într-un morfem postfixal.

a) Formele articolului hotărît.

Articolul hotărît se schimbă după gen, număr, caz și are următoarele forme:

Genul	Masculin		Feminin	
Cazul	Numărul			
	Singular	Plural	Singular	Plural
N.	omu- l munte- le	oameni- i munți- i	mas- a punte- a	mese- le punți- le
G.	(al, a, ai, ale) omu- lui munte- lui	(al, a, ai, ale) oameni- lor munți- lor	(al, a, ai, ale) mese- i punți- i	(al, a, ai, ale) mese- lor punți- lor
D.	omu- lui munte- lui	oameni- lor munți- lor	mese- i punți- i	mese- lor punți- lor
Ac.	(pe) omu- l (pe) munte- le	(pe) oameni- i (pe) munți- i	(pe) mas- a (pe) punte- a	(pe) mese- le (pe) punți- le

Notă. Articolul hotărît provine de la pronumele demonstrativ latin *ille* care în limba latină putea fi întrebuințat atât pe lângă substantive, cît și pe lângă verbe (*canis ille, ille videt*). Însoțind verbul, aceste pronume se plasau înaintea lui și în limba română s-au transformat în pronume personale de persoana a treia el, ea. Urmînd după substantiv, pronumele *ille* și-a pierdut accentul în propoziție, s-a atașat la substantiv și a evoluat în articol hotărît: *ciinele*.

b) Întrebuințarea articolului hotărît

Articolul hotărît poate însoți un substantiv, un adjectiv sau o altă parte de vorbire care pe calea conversiei s-a transformat în substantiv sau adjectiv. De exemplu:

Frumosul e legat cu binele. (Ana Lupan)

Cînd cineva îți propune să trăiești prin eul lui, aceasta nu e dragoste, ci orgollu. (E. Damian)

Articolul hotărît se folosește uneori în mod obligator:

1. Cînd substantivul exprimă o noțiune generală. În asemenea cazuri articolul nu individualizează, nu arată că este vorba de persoane sau obiecte concrete, cunoscute, ci că prin acest cuvînt este numită o clasă sau o specie întreagă de obiecte:

Nuța se zbătea ca pește pe uscat. (I. Druță)

În grădina bucuriei noastre

Mărul va fi alb în primăvară.

(Em. Bucov)

2. Când substantivul este însoțit de cuvintele **tot, toată, toți, toate**, indiferent de poziția ocupată:

După moartea părinților mei am eliberat pe toți robii noștri
(V. Alecsandri)

*Pe lângă plopul fără soț
Adesea am trecut,
Mă cunoșteau vecinii toți,
Tu nu m-ai cunoscut.*

(M. Eminescu)

3. Când substantivul este însoțit de un numeral colectiv (**amîndoi, amîndouă, tustrei, tustrele**):

Amîndoi băieții s-au inclinat deasupra lui, l-au atins cu mina și au văzut că-i de lemn. (A. Șalaru)

Amîndouă prietenele erau studente, învățau la Chișinău. (G. Gheorghiu)

Craiul, primind cartea, îndată cheamă tustrei feciorii înaintea sa. (I. Creangă)

4. Pe lângă substantivele urmate de cuvinte determinative (substantive, adjective, pronume, adverbe):

A fost odată în munții noștri un voinic între voinici. (A. Russo)

Lăpușneanul în ziua aceea era îmbrăcat cu toată pompa domnească. (C. Negruzzi)

Intr-o vreme în cîmpia Sorociei rătăcise o poveste cum nu se mai poate de frumoasă, povestea unei nunți cu douăsprezece mii de lăutari. (I. Druță)

5. La substantivele proprii (prenume de persoane masculine și nume de familie (masculine și feminine) în cazurile genitiv și dativ articolul hotărît se plasează în procliză apărînd ca morf radical:

*Flăcăi și fete cîntă-n camion,
Pe drumul care dă în sat năvală
Tămăr pe lângă casa lui Ion
Ce ochii-albaștri la uluc și-i spală.*

(N. Costenco)

Catrinușa i-a dat lui Pescaru o băsmăluță foarte frumos cusută.
(V. Beșleagă)

Notă. Articolul lui la genitiv-dativ apare și în procliza unor substantive masculine și feminine comune (**lui tata, lui mama, lui fratele**):

În pauza din timpul prinzului i-a scris răspuns lui frate-său. (Arh. Cibotaru)

Costică venea cu trăistușa în spate să-i aducă mîncare lui tată-său. (F. Vidrașcu)

Îi mort tată-tău. Dacă era viu, demult da de veste. I-am spus lui mamă-ta de atîtea ori, dar nu vrea să mă creadă. (V. Beșleagă)

Astfel de construcții se întîlnesc în operele celor mai prestigioși scriitori. Cu toate acestea, ele nu sînt considerate norme literare și trebuie condamnate. Substantivele de tipul acesta la G.D. primesc articolul în encliză: *mamei, tatălui, fratelui ș.a.m.d.*

6. Articolul hotărît masculin are pentru exprimarea mortemului de gen masculin două morfe: **-l** și **-le**. Primul se adaugă la majoritatea substantivelor, iar al doilea numai pe lângă cele terminate în **-e** (*dinte-le, munte-le*). Morful **-l** uneori se manifestă prin forma **-u**:

a) Înaintea formei scurte a verbului copulativ **a fi**, la persoana III, modul indicativ, timpul prezent, ce urmează după nume:

Tot lucru-i bun. (A. Lupan)

El înțelegea că Radu-i un băiat deștept și priceput. (A. Vlașu)

b) La termenii de rudenie urmați de pronume posesive:

Nașu-meu Păcală era un om foarte de duh. (C. Negruzzi)

Ea uitase tot ce-i spusese tată-său. (M. Eminescu)

Bărbatu-meu îi cum îi plăcea cea bună și te-am avea curat ca pe o mamă. (I. Creangă)

c) Înaintea pronumelor personale neaccentuate **-mi**, **-ți**, **-i** utilizate cu funcție posesivă:

Moldova mea bună, primește-mi urarea

Pornită din inima ce-mi arde ca rugul:

Aș vrea ca pe tronul-ți cu iz de ogoare

Să stea în veci Măria sa Vodă Belșugul.

(V. Levițchi)

§ 22. Articolul adjectival (demonstrativ)

Articolul adjectival leagă determinativul cu substantivul lămurit și contribuie la evidențierea și accentuarea calității obiectului denumite de adjectiv. El stă, de regulă, înaintea unui adjectiv care însoțește un substantiv comun la forma hotărîtă. Se prezintă deci ca un morf radical. De exemplu:

Nuța a ajuns stăpîna celei mai frumoase gospodării din sat. (I. Druță)

Munca lecuiește rănila cele mai grele și unde mai pui satisfacția sufletească. (A. Busuioc)

a) **Formele articolului adjectival**

Articolul adjectival (demonstrativ) are forme speciale pentru indicarea genurilor masculin și feminin, singular și plural și a tuturor cazurilor.

Articolul adjectival a provenit de la pronumele demonstrative de depărtare, de aceea păstrează o oarecare nuanță demonstrativă. Valoarea lui demonstrativă este evidentă, mai ales, atunci, cînd stă înaintea unui adjectiv ce însoțește un nume propriu de personaj istoric. De exemplu:

Petru cel Mare a făcut mult pentru întărirea statului rus.

Ion ridică de pe prispă niște ciubote grele de pe vremea lui Ștefan cel Mare și le trase pe piciorul gol. (N. Costenco)

Iată tabelul ce cuprinde toate formele acestui articol:

Genul	Masculin		Feminin	
	Numărul			
Cazul	Singular	Plural	Singular	Plural
N. G. D. Ac.	cel celui celui cel	cei celor celor cei	cea cele cele cea	cele celor celor cele

b) Intrebuințarea articolului adjectival

Deși este numit adjectival, acest articol se întrebuințează și cu alte părți de vorbire avînd funcție atributivă sau adjectivală:

a) Cu un participiu:

Cînd s-a deschis porțița, departe, în mijlocul ogrăzii, în casa cea acoperită cu tablă, se vedea lumina puternică a lămpii. (I. C. Ciobanu)

b) Cu un adverb de loc sau de timp:

Pămîntul să fie cel mai bun și cel mai aproape de sat. (I. C. Ciobanu)

c) Cu un substantiv la acuzativ avînd funcție atributivă:

Pentru totdeauna a rămas în amintirea mea ziua cea de vară. (I. Druță)

d) Cu diverse numerele (cardinale, ordinale, nehotărîte):

Las-că vor zidi casa și atunci vor lua cu dinșii și pe bunica și pe cei patru nepoți ai ei. (Em. Bucov)

Cele mai multe locuri frumoase erau în pădurea de lângă sat. (A. Sadoveanu)

Vorbînd despre utilizarea articolului adjectival cu diferite părți de vorbire, trebuie să subliniem că această utilizare e posibilă, dar nu întotdeauna și obligatorie.

Există, însă, cazuri cînd prezența articolului este absolut necesară:

1. Pe lângă un adjectiv ce însoțește numele unui personaj istoric: *Ștefan cel Mare a cîștigat unul din cele mai grele războaie.*

(I. Druță)

2. Pentru a forma gradul superlativ relativ la adjective, participii și adverbe:

De cite ori am trecut de la treptele cele mai înalte ale societății la cele mai de jos. (V. Alecsandri)

3. La exprimarea valorii de genitiv-dativ la numerele cardinale și ordinale care sînt neflexibile și nu au forme speciale pentru aceste cazuri:

O păsăruică a săgetat albastrimea cerului, dar, cînd o cași, nu

mai este și numai bucuria celor două aripioare clătite în răcoarea dimineții mai dăinuie peste pădure. (I. Druță)

Notă. Nu trebuie să confundăm articolul adjectival *cel*, *cea* cu pronumele demonstrativ *cel*, *cea*. Având funcția de articol, aceste cuvinte nu au sens lexical propriu-zis și nu au nici funcție sintactică indicând numai formele categoriale de gen, număr și caz; fiind însă pronume, ele arată obiectul și situația lui în spațiu:

Omul cel harnic știe prețul piinii (articol).
Cel ce muncește știe prețul piinii (pronume).

§ 23. Articolul posesiv

Articolul posesiv indică apartenența obiectului. El servește, împreună cu formele corespunzătoare ale articolului substantival (*-lui*, *-i*, *-lor*), drept morf special pentru exprimarea formei gramaticale de genitiv. De exemplu:

Privirea lui a fost atrasă de o mare fotografie înfățișând un moment al muncii de restabilire a Dneproghesului. (Em. Bucov)

În unele împrejurări articolul posesiv este unicul indiciu de deosebire a genitivului de dativ. Compară:

I-am dat o carte fratelui (dativ).
I-am dat o carte a fratelui (genitiv).

Notă. Articolul posesiv se mai numește și pronominal, deoarece în unele construcții înlocuiește în propoziție (la fel ca și pronumele) un substantiv care a fost pomenit mai înainte și repetarea lui, stilistic, nu este îndreptățită. De exemplu:

Istoria literaturii a fixat în mod fundamental caracterul zbuciumatelor căutări și al înfăptuirilor monumentale din opera scriitorului. (A. Lupan).

Aici articolul posesiv *al* are funcție pronominală, întrucât ține locul substantivului *caracterul*.

a) Formele articolului posesiv

Articolul posesiv are forme speciale pentru genul masculin și feminin, numărul singular și plural:

Genul	Numărul	
	Singular	Plural
Masculin	al	ai
Feminin	a	ale

b) Întrebuințarea articolului posesiv

Articolul posesiv se întrebuințează pentru a lega două cuvinte, dintre care cel determinat este întotdeauna un substantiv sau alt cuvânt substantivizat, iar determinantul poate fi un substantiv la genitiv, un pronume posesiv, demonstrativ, nehotărît, negativ și se

acordă în gen și număr cu cuvântul determinat. De exemplu:

Grăiesc unii și alții că măriia sa Ștefan-Vodă a luat obicei să-și facă taberele sale aicea la noi pentru niște gânduri anumite ale măriei sale. (M. Sadoveanu)

Ajungînd acolo toamna tîrziu, m-am așezat în gazdă la Pavel Ciubotaru din ulița Rădășenii unde erau și ceilalți tovarăși ai mei. (I. Creangă)

Articolul posesiv se utilizează:

1. Dacă cuvîntul determinativ la genitiv urmează imediat după cel determinat care este un substantiv nearticulat sau articulat cu articol nehotărît.

Marea minune a frumosului rămîne veșnic minune. (I. Druță)
Constantin Fedin e un strălucit reprezentant al intelectualității, o figură de prestigiu recunoscut în literatură și în viața socială. (A. Lupan)

2. Dacă cuvîntul determinativ din genitiv se află în procliza celui determinat:

*Vinătorul pleacă grabnic la a zorilor ivire
Și pe soare, jalnic oaspe, îl salută cu iubire.*

(V. Alecsandri)

*Să slăvesc a spicelor șoptire
Dezghiocate de-al mașinii val.*

(P. Cruciuc)

3. Dacă în propoziție lipsește cuvîntul determinat:

Arion devenise descurcăreș și ager în ale gospodăriei. (Ana Lupan)

A treia zi de dimineață au intrat ai noștri în sat. (B. Istru)

4. Dacă între cuvîntul determinat (la forma hotărîtă) și cel determinativ mai sînt și alte cuvinte lămuritoare:

Din desișul verde al pădurii se revărsau trilurile fermecătoare ale păsărilor. (I. C. Ciobanu)

5. Dacă după cuvîntul determinat (la forma hotărîtă) urmează două substantive la genitiv sau două pronume posesive, articolul se pune înaintea celui de al doilea determinativ:

Bunelul se uită la focul jocului și al pămîntului, așteaptă cînd se va termina acest joc, dar el nu se termină. (V. Beșleagă)

Eroii noștri și ai voștri se deșteaptă în aceste zile la patru-cinci dimineața. („Literatura și arta“)

6. Dacă cuvîntul din genitiv sau pronumele posesive sînt folosite cu funcție de nume predicativ:

Livezile sînt ale colhozului. (F. Vidrașcu)

Livezile sînt ale noastre.

c) Acordul articolului posesiv

Articolul posesiv se acordă întotdeauna în gen și număr cu cuvîntul determinat (și nu cu cel determinativ din genitiv), de aceea trebuie să stabilim corect determinatul.

Acordul se realizează în felul următor:

1. Dacă cuvîntul determinat este de genul masculin (sau neutru) și stă la numărul singular, atunci se folosește articolul **al**:

*Și dac-a fost peșită des,
E lucru tare cu-nfeles,
Dar dintr-al prinților șirag,
Cîți au trecut ai casei prag,
De bună seamă cel mai drag
A fost ales.*

(G. Coșbuc)

2. Dacă cuvîntul determinat este de genul masculin și stă la numărul plural, se întrebuițează articolul **ai**:

Soldații de la marginea satului își înșurubau puștile-mitraliere în pămîntul de sub nucii rotați ai livezilor și trăgeau în avioanele dușmanului. (I. C. Ciobanu)

3. Dacă cuvîntul determinat este de genul feminin și stă la numărul singular, se folosește articolul **a**:

Hainele și fața unuia strălucea ca alba lumină a soarelui. (M. Eminescu)

4. Dacă cuvîntul determinat este de genul feminin (sau neutru) și stă la numărul plural, se utilizează articolul **ale**:

Onache era fericit, că atunci cînd înota el prin apele reci ale Nistrului, atunci cînd ardea Ciutura, pădurea satului prindea la mugur. (I. Druță)

SUBSTANTIVUL

§ 24. Noțiuni generale

Substantivul este partea flexibilă de vorbire ce denumește obiecte în sens larg (ființe, lucruri, idei, acțiuni, fenomene ș.a.). Termenul **substantiv** provine din latinescul **substantivum** prin care se numea substanța, adică obiectul. În accepție gramaticală, termenul **obiect** cuprinde toate denumirile ce pot răspunde la întrebările **cine? ce? al, a, ai, ale cui? cui? pe cine? pe ce?** ș.a.m.d. De exemplu: **cine?** — *elevul*; **ce?** — *școala*; **a cui** este cartea? — *a elevului*; **cui** i-am dat cartea? — *elevului*; **pe cine** l-am întilnit? — *pe un elev*.

Privite în plan semantic, substantivele în limba română înglobează noțiuni foarte variate. Ele pot denumi:

a) persoane: *inginer, pilot, șofer, muncitor, Ion, Maria, Ana, Eminescu* ș.a.

b) animale: *cal, vișel, oaie, tigrul, crocodil, bursuc*;

c) păsări: *rîndunică, rață, coșofană, lebădă, cuc, hulub*;

d) copaci și plante: *nuc, vișin, măr, stejar, salcîm, troscot, urzică, susai, lobodă, secară*;

e) fenomene naturale: *ploaie, ninsoare, tunet, vînt*;

f) calități și însușiri: *curaj, vitejie, îndrăzneală, eroism, erudiție, bunătate, sinceritate, modestie* ș.a.

g) substanțe, materii: *petrol, gaz, var, nisip, benzină* ș.a.

h) fenomene sociale: *revoluție, demonstrație, manifestare, mișcare, adunare, consfățuire* ș.a.

i) termeni științifici: *verb, subiect, predicat, filozofie, ateism, comunism, economie politică, sociologie* ș.a.

î) acțiuni: *fugă, citire, scriere, semănat, lucrare, oprire, înregistrare, polenizare, arat, prăsit* ș.a.

j) noțiuni abstracte: *adevăr, dreptate binețe, gând, acțiune, fericire, bucurie* ș.a.

Substantivele ca și orice clasă de cuvinte (clasă gramaticală) posedă o serie de caracteristici morfologice. Ele au gen, număr, caz. După forma lor, iar uneori și după sensul material obiectiv, substantivele se repartizează la unul din cele trei genuri gramaticale: *cosmonaut, tanchist, măr, copac* (genul masculin); *cosmonaută, navă, corabie, vegetație* (genul feminin). Există și substantive care la singular au formă de gen masculin, iar la plural de gen feminin: *creion, cosmodrom, tren, automobil, scaun*. Acestea fac parte din genul neutru.

Majoritatea substantivelor au forme speciale (create cu ajutorul desinențelor) pentru numărul singular (*operator, conducător, semănător, cultivator*) și plural (*operatori, conducători, semănători, cultivatoare*). Numai un număr relativ mic de substantive posedă o singură formă de număr: fie cea a singularului (*soare, unt, petrol, tineret, Vasile, Chișinău, Moscova*), fie cea a pluralului (*ochelari, aplauze, tratative, Carpați, Bălți*).

În procesul vorbirii, pentru a intra în diferite relații cu alte cuvinte, substantivele se schimbă după cazuri, au deci forme gramaticale de caz create cu ajutorul articolelor substantivele. Substantivele cu diverse forme gramaticale de caz realizează variate funcții sintactice. Forma gramaticală de nominativ este, de regulă, subiect sau parte nominală a predicatului:

Chișinăul e orașul poeziei, culorilor și al sunetelor. (Em. Bucov)

Forma gramaticală de genitiv este atribut neacordat:

Ansamblul coriștilor și coristelor s-a risipit pe scena largă, fără culise. (F. Vidrașcu)

Forma gramaticală de dativ, de obicei, este complement indirect:

Fetele împăratului au mulțumit spînului și pentru atîta. (I. Creangă)

Forma gramaticală de acuzativ joacă rol de complement direct, indirect și circumstanțial:

Dimitrie Cantemir își cercetă pruncii cu blîndețe. (G. Madan)

În propoziția dată cuvîntul *pruncii* este complement direct, iar *cu blîndețe* — complement circumstanțial de mod.

§ 25. Substantive comune și proprii

Substantivele, după cum s-a menționat de acuma, sînt niște nume ale obiectelor din realitate. Numele uneori este comun pentru o clasă întreagă de obiecte (*avion, soldat, mașină*), alteori însă desemnează un obiect unic, care există în realitate într-un singur exemplar (*Alecsandri, Nistru, Tiraspol*). Sub acest aspect substantivele se divizează în **comune** și **proprii**, caracterizîndu-se prin particularități semantice și gramaticale speciale.

Substantive comune. Majoritatea substantivelor denumesc obiecte care în realitate există în mai multe exemplare (*casă, ușă, fereastră, pom, plug*). Astfel de substantive se numesc **comune**. De menționat, că nu toate substantivele comune denumesc obiecte ce există în mai multe exemplare. Deosebim trei feluri de substantive comune:

1. Substantive apelative, care sînt denumirile unor clase sau specii de ființe și lucruri, adică există în mai multe exemplare: *ofițer, strungar, lăcătuș, morar, paznic, lup, cal, gîscă, găină, meșteșăcan, măr, stilou, topor, ciocan* ș.a.

2. Substantive comune cu sens colectiv, care exprimă o pluralitate, o mulțime sau o totalitate de obiecte: *tinerime, studențime, soldățime, stejăriș, pietriș, prundiș* ș.a.

3. Substantive comune, ce denumesc diverse materiale: *aur, argint, fier, lut, ciment, griu, ceapă, pătrunjel, smîntînă* ș.a.

Substantive proprii. Spre deosebire de cele comune, substantivele proprii desemnează obiecte, ființe, fenomene unice în felul lor, adică arată obiecte individuale, distinse dintr-o clasă de obiecte omogene. De exemplu, în țara noastră există mai multe republici, dar numai una poartă denumirea de *Moldova*. La fel fiecare om are prenume și nume de familie (*Alecu Russo*) prin care se deosebește de alții.

Substantive proprii sînt:

a) numirile de persoane: *Mihai Eminescu, Ion Creangă, Constantin Stamăți, Mihail Sadoveanu*;

b) numirile de orașe și sate: *Kiev, Orhei, Soroca, Cahul, Strășeni, Ungheni, Dubăsari*;

c) numiri de ape: *Oceanul Atlantic, Marea Neagră, Prut, Răut, Baikal, Volga, Don*;

d) numiri de munți: *Carpați, Pamir, Caucaz, Apenini, Ural*;

e) numiri de continente: *Europa, Asia, America, Africa*;

f) numiri de țări, republici, regiuni: *Anglia, Rusia, Austria, Grecia, Ucraina, Krasnodar*;

g) numiri de personaje istorice, porecle de oameni și pseudonime: *Anatol Frans (Tibo), Ion Creangă (Torcălău), Gorki (Peșcov)*;

h) numiri de foruri și evenimente istorice și sociale: *Organizația Națiunilor Unite, Marea Adunare Națională*;

i) numiri de fabrici, uzine, colhozuri, sovhozuri, întreprinderi: *fabrica „Steaua Roșie”, uzina „Semnal”, colhozul „Viața nouă”*;

i) numiri de tipuri de producție: *automobilul „Volga”, televizorul „Alfa”, bomboane „Cocoșelul de aur”;*

j) numiri de cărți, gazete, reviste: *„Podgorenii”, „Tineretul Moldovei”, „Alunelul”*

Notă. Numirile de fabrici, uzine, colhozuri, sovhozuri, întreprinderi, de cărți, gazete, reviste și tipuri de producție în scris se iau în ghilimele: *gazeta „Moldova suverană”, revista „Basarabia”, romanul „Virsta de argint”*

Între substantivele comune și proprii există deosebiri numele comune exprimă noțiuni și denumesc, de regulă, obiecte ce există în mai multe exemplare (*oraș, masă, muncitor*), iar numele proprii denumesc obiecte unice ce există într-un singur exemplar și nu exprimă noțiuni (*Camenca, Răut*) Între substantivele comune și proprii se face distincție și grafic Substantivele comune se scriu cu literă mică (minuscule), iar cele proprii — cu mare (majusculă) *apă, ladă, volum, suprafață, Fălești, Ana, Bug, Nistru.*

Notă. Unele substantive comune s-au transformat cu timpul în nume proprii. De exemplu: *frunză* — „parte a plantei” — *Frunză* — „nume de familie, de oraș”, *hirtop* „adâncitură mare în pământ” — *Hirtop* „nume de sat”

Mai puține cazuri avem de trecere inversă a numelor proprii în substantive comune De exemplu, substantivele comune de astăzi *om, diesel, amper, volt* poartă numele persoanelor care au pus pentru prima dată în circulație aceste noțiuni.

Trecând în categoria substantivelor comune, fostele substantive proprii nu mai indică obiecte sau persoane unice, ci noțiuni omogene cu altele din clasa dată și se supun tuturor legilor gramaticale valabile pentru substantivele comune autentice

§ 26. Substantive concrete și abstracte

Substantivele denumesc obiecte, fenomene, funcții reale ce au la bază materia, precum și noțiuni, calități imaginare ce nu au la bază materia propriu-zisă. În funcție de materia pe care o denumesc, distingem substantive **concrete** și **abstracte**.

Substantivele concrete pot denumi ființe, adică obiecte animate (*student, băiat, copil; lup, urs, șopîrlă; privighetoare, ciocîrlie; că-răbuș, fințar, insectă*) sau lucruri, adică obiecte inanimate (*ciocan, șfredel, combină, bulldozer*).

Substantivele abstracte denumesc obiecte ce nu au la bază materia reală și nu sînt perceptibile pentru organele de simț. Ele indică: stări psihice (*frică, răbdare*), calități fizice și morale (*vi-tejie, curaj, frumusețe*), noțiuni sociale (*revoluție, istorie*) ș.a.

§ 27. Substantive animate și inanimate

Substantivele concrete se mai subîmpart din punct de vedere lexical în două categorii: substantive, care numesc obiecte animate și obiecte inanimate. De grupul animatelor țin toate substantivele masculine și feminine arătînd obiecte-ființe. Ele denumesc: persoa-

ne (*tencuitor, fotograf, pictor, constructor*); animale (*pisică, vacă, bou, berbec, oaie*); păsări (*cocostîrc, urabie, prepeliță*); insecte (*muscă, bondar*). Restul substantivelor concrete sînt considerate inanimite (*stilp, căruță, perete, drum*). Tot inanimite sînt și denumirile de plante: (*pălămidă, mohor, seacă, orz, ovăz*).

De obicei, pentru distincția acestor categorii de substantive ne folosim de întrebarea *cine?* pentru cele animate și *ce?* pentru cele inanimite. De exemplu:

Cine a trecut? — *un băiat, un trecător, un tractorist ș.a.m.d.*

Ce a trecut? — *o căruță, o mașină, un tractor.*

La întrebarea *ce?* răspund și unele substantive animate, nume de ființe, dar nu de persoane:

Ce a trecut? — *o găină, un cal, un vițel.*

§ 28. Numărul substantivelor

Substantivele au, de regulă, forme gramaticale speciale care servesc la marcarea cantității sau a numărului de obiecte. Formele de singular demonstrează că este vorba de un singur obiect, iar cele de plural — că e vorba de două sau mai multe obiecte omogene. Privite prin prisma numărului, substantivele sînt de cîteva feluri: substantive cu ambele forme de număr, substantive ce au numai formă de singular, substantive ce au numai formă de plural și substantive cu mai multe forme de plural.

a) Substantive cu forme de singular și plural

Substantivele pot indica prin forma lor atît un singur obiect, cît și o cantitate imprecisă de obiecte. De exemplu: *tractorist — tractoriști, corabie — corăbii, satelit — sateliți, eveniment — evenimente, for — foruri, congres — congrese ș.a.*

Această caracteristică se referă, în primul rînd, la substantivele apelative concrete, deoarece numai ele pot fi numărate. În calitate de cuvinte care precizează cantitatea obiectelor aceste substantive pot fi însoțite atît de numerele cardinale, cît și de cele nehotărîte: *un troleibuz — 10 troleibuze — multe troleibuze; o carte — 15 cărți — mai multe cărți.*

Există substantive ce nu pot fi numărate, ci numai măsurate. E vorba de substantivele colective și materiale. Asemenea substantive sînt însoțite numai de numerele nehotărîte: *mult tineret, mult pietriș, mult unt, multă smîntînă.*

b) Substantive cu o singură formă de număr

O serie de substantive nu au forme speciale pentru ambele numere. Unele se întrebunțează numai cu forma singularului, altele — cu cea a pluralului. Aceasta se explică prin faptul că în realitatea obiectivă unele obiecte există într-un singur exemplar sau sub formă de colectivitate integrală ce nu poate fi dezmembrată în părți mai mici și nici nu poate fi numărată: *Spaniola este cea mai răspîndită dintre toate limbile romanice.* (N. G. Corlăteanu)

Altele, dimpotrivă, sînt prezentate în realitate printr-un tot în-

trez constînd din două sau mai multe părți componente ce nu pot fi concepute separat:

Răzbate coltele de iarbă, înverzește peria deasă de ace a grînelor în stepa Bugeacului. (A. Șalaru)

Substantivele cu formă numai de singular se numesc *singularia tantum*, iar cele cu formă numai de plural — *pluralia tantum*.

Numai cu formă de singular se întrebuintează:

1. Denumirile de planete: *Venus, Marte, Saturn, Soare* ș.a.

2. Substantivele ce denumesc diferite ramuri ale științei: *aritmecă, chimie, agronomie, electronică, darvinism* ș.a.

3. Substantivele ce denumesc fructe, legume, plante, ierburi: *varză, mazăre, lucernă, mohor, năut, lobodă* ș.a.

4. Substantivele proprii antroponimice cu formă morfologică de singular: *Mihail Sadoveanu, Ion Creangă, Mihai Eminescu, Gheorghe Asachi* ș.a.

5. Substantivele ce denumesc continente, țări, orașe, sate: *America, Austria, Franța, Sofia, Berlin, Drochia* ș.a.

6. Substantivele cu sens colectiv: *școlărimă, studențime, brădet, pietriș, oștime, secretariat, proletariat, decanat* ș.a.

7. Substantivele ce denumesc metale și minerale: *aur, plumb, uran, aramă, bronz, zinc, cupru, fier* ș.a.

8. Substantivele ce denumesc diferite însușiri, calități, stări fiziologice sau psihologice: *odihnă, somn, cinste, foame, sete, punctualitate, prudență, vitejie, milă, dragoste* ș.a.

9. Substantivele provenite de la participiu: *cules, arat, boronit, cosit, lucrat, umblat, venit* ș.a.

10. Substantivele ce denumesc diverse dansuri: *bulgărească, moldovenească, bățuta, briul, mocănească, tăbăcărească, Țigănească* ș.a.

Notă. Unele substantive singularia tantum pot avea și forme de plural, însă în asemenea cazuri ele capătă un nou sens, deosebit de cel al singularului: *făină—făini* (feluri), *aramă—arămuri* (feluri, soiuri), *argint—arginți* (bani) ș.a. Compară: *Vom construi o casă mare, de piatră, ca la oraș.* (Em. Bucov) *Buzele-i dezveliră dinții albi și ei sclipiră lucitori ca niște pietre scumpe.* (M. G. Cibotaru)

Numai cu formă de plural se întrebuintează:

1. Numele proprii toponimice cu formă gramaticală de plural: *Bălți, Telenești, Pirinei, Cordilieri, Carpați, Apenini, Criuleni, Ungheeni, Strășeni, Vulcănești* ș.a.

2. Substantivele ce denumesc obiecte concrete alcătuite din două elemente omogene, aranjate, de obicei, simetric: *pantaloni, ȋtari, ochelari, fiere* (lanțuri), *ȋfe, galenți, nădragi* ș.a.

3. Numele de materii, substanțe, rămășițe, deșeuri: *botcale, cȋlȋ, chimicale, ogrinȋ, vapori, lături, catrafuse, moaște* ș.a.

4. Substantivele ce denumesc părți ale corpului: *șale, măruntaie, viscere, lapți* (la pești), *picioaroane, durligi* (picioare goale) ș.a.

5. Substantivele ce denumesc segmente de timp: *zori, chindii, cȋntători, pe timpuri, pe vremuri* ș.a.

6. Substantivele ce denumesc plante și specii ale lor: *liliacee, cereale, graminee, ocheșele, grîne, erbacee* ș.a.

7. Substantivele ce denumesc mâncăruri și produse alimentare: *icrișoare, bucate, cofeturi, uscățele, zaharicale, lactate, colărezi, zăhăriuri, merinde, lăpturi* ș.a.

8. Substantivele — termeni financiari: *finanțe, resurse, mijloace, materiale, speze* (cheltuieli) ș.a.

9. Substantivele ce denumesc diverse stări fizice și psihice: *ustele, toane, duși* (dispoziție), *nazuri, drăgănele* ș.a.

10. Substantivele ce denumesc noțiuni abstracte: *binețe, aplauze, tratative, condoleanțe, moravuri, taclale, mendre* ș.a.

11. Substantivele ce denumesc diferite boli: *friguri, cori, zîmbre, varice, gale* ș.a.

12. Substantivele ce denumesc unele noțiuni livrești: *anale, pandecte, analecte, scripte, reșizite, ghilimele, preliminarii, preparative* ș.a.

Notă. În limba română există și substantive cu desinență comună la singular și plural. Din acestea fac parte:

1. Substantivele feminine derivate cu sufixul *-tor, -toar* care numesc persoane după profesie: *o muncitoare — două muncitoare, o învățătoare — două învățătoare, o instructoare — două instructoare, o agitatoare — două agitatoare, o mulgătoare — două mulgătoare* ș.a. De exemplu:

Ea lucrează muncitoare într-un sovhoz din raionul nostru.

S-au așezat într-o parte și în alta cele zece muncitoare de la prisacă. (Em. Bucov)

2. Substantivele masculine terminate în *-l*: *un ochi — doi ochi, un genunchi — doi genunchi, un unchi — doi unchi, un pui — doi pui, un crai — doi crai, un pițigoi — doi pițigoi, un ciocoi — doi ciocoi* ș.a.

Floarea de tel se pîrguia la soare și miresmele ei îmbătătoare se contopeau cu zăpușeala pădurii. (A. Șalaru)

De prin poienile date în floare se înalță plopi și tel, mesteceni și brazi. (I. Druță)

Lava izbucni ceva mai fierbinte decît se așteptase bătrînul pe fașa căruia nu tresări, totuși, nici un mușchi. (E. Damian)

Duneașă, femeie cu mușchi vîrtoși de bărbat și ochi tulburi, îl păzea foarte bine. (Ana Lupan)

De notat că din cauza desinențelor comune la singular și plural la analiza unor astfel de cuvinte se comit greșeli grave, considerîndu-le uneori substantive pluralia-tantum. Pentru a face distincție dintre substantivele pluralia-tantum și cele cu desinențe comune la singular și plural, e nevoie ca ultimele să fie puse la forma hotărîtă. Fiind articulate cu articol hotărît, substantivele cu desinențe comune vor căpăta forme speciale distincte pentru singular și plural: *un crai — craii — craii, un ochi — ochiul, ochii, o învățătoare — învățătoarea — învățătoarele*.

c) Substantive cu două forme de plural

O serie de substantive au la numărul plural două forme gramaticale. Aici distingem două tipuri de substantive:

1) În unele cazuri aceste două forme sînt forme-variante ale aceluiași cuvînt, deoarece, fiind substituite una prin alta, nu se schimbă nici sensul lexical, nici cel gramatical. De exemplu: *obicei — obiceiuri, vreme — vremi — vremuri, treabă — trebi — treburi, timp — timpuri — timpuri, cîmp — cîmpi — cîmpuri, ciocălău — ciocălăi — ciocălăe, iarbă — ierbi — ierburi, chibrit — chibrituri — chibrite, manta — mantale — mîntăli, mahala — mahalale — mahăli, basma — basmale — basmăli* ș.a.

Moș Dumitru îndeplinea cu șfințenie toate obiceiurile satului, păstrate de la strămoși. (A. Mateevici)

Eu știu limba în primul rînd, obiceiurile — în al doilea rînd. (F. Vidrașcu)

Cîte bordeie, atîtea obiceiuri. (Folclor)

2) Alteori diversele forme de plural exprimă și sensuri lexicale diferite. În asemenea cazuri nu mai avem de a face cu forme ale aceluiași cuvînt, ci cu unități lexicale independente, care sînt omonime la forma lor de singular: *bas* — *basuri* (instrument muzical) — *bași* (persoane, cîntăreți); *canal* — *canale* (conduce) — *canaluri* (alpii săpate); *raport* — *rapoarte* (relatări) — *raporturi* (relații) ș.a.

Șeful secției, Constantin Curoglo, începuse a asculta rapoartele obișnuite ale milițienilor și ale vizitatorilor. (G. Madan)

Să înnobilați cu tot zelul

Raporturile omenești.

(Em. Bucov)

Două bătaii strică, iar două mîncări nu amestecă niciodată. (Folclor)

Ne ospătau cu cele mai gustoase mîncăruri. (I. C. Ciobanu)

d) Substantive cu plural neregulat

Unele substantive formează pluralul în mod neobișnuit, în contradicție cu regulile de alcătuire a pluralului la substantivele de același tip: fie că formează pluralul de la altă rădăcină, fie că primesc o desinență nereglementară, necaracteristică pentru majoritatea substantivelor de aceeași formație. De multe ori acest fenomen își găsește explicație în etimologia cuvintelor:

om [*<homo*] — *oameni* [*<homines*];

soră [*<soror*] — *surori* [*<sorores*];

cap [*<caput*] — *capete* [*<capita*];

oaspe [*<hospes*] — *oaspeți* [*<hospites*].

§ 29. Mijloacele de deosebire a opoziției de singular și plural la substantive

Formele opoziționale de singular și plural se deosebesc prin mai multe mijloace:

1. Unul din mijloacele principale de deosebire a singularului și pluralului la substantive îl constituie desinențele. De exemplu, desinențele *zero*, *-u*, *-e*, *-ă*, *-a* la substantivele *copac*, *codru*, *istorie*, *casă*, *manta* indică nu numai forma nehotărîtă și cazul (nominativ ori acuzativ), dar și numărul singular. Desinențele *-i*, *-e*, *-le* în cuvintele *copaci*, *codri*, *istorii*, *case*, *mantale* arată forma numărului plural al acestor substantive, care au concomitent și alte valori gramaticale (gen, caz).

2. Opoziția dintre singular și plural este exprimată și prin articolele substantivele nehotărîte și hotărîte. De exemplu, la singular putem spune *un copac*, *un codru*, *o istorie*, *o casă*, *o manta*, iar la plural — *niște copaci*, *niște codri*, *niște istorii*, *niște case*, *niște man-*

tale. În asemenea situații numărul este indicat de articolele *un, o* la singular și *niște* — la plural.

Articolele hotărâte la masculin *-l, -le* (*copacul, codrul, fratele*) indică numărul singular, iar *-i* (*copacii, codrii, frații*) — numărul plural. La substantivele feminine forma de singular e marcată prin articolul *-a* (*casa, masa, istoria*), iar de plural — prin articolul *-le* (*casele, mesele, istoriile*).

3. Numărul substantivelor este marcat de multe ori și de alternanțe vocalice sau consonantice, care însoțesc modificările produse în formele gramaticale în vederea exprimării numărului plural. De exemplu, alternanța lui *a* în *e* în rădăcina substantivelor feminine indică numărul plural: *fată — fete, masă — mese, pată — pete*. Același lucru desemnează și alternanța consoanelor *c—ci, g—gi* și *a*. De exemplu: *copac — copaci, nuc — nuci, fag — fagi, dungă — dungi, covrig — covrigi* ș.a.

4. Unele forme de nume se deosebesc datorită folosirii sufixelor speciale la singular și plural: *rîndunică — rîndunele, păsărică — păsărele, surcică — surcele, brîndușică — brîndușele, pătîcică — pătîcele, scrisorică — scrisorele, floricică — floricele, bucățică — bucățele* ș.a.

§ 30. Genul substantivelor

Genul la substantive nu este o categorie pur gramaticală, ci una lexico-gramaticală. Prin morfemul genului se deosebesc nu diferite forme substantivale, ci diverse substantive ca unități lexicale independente. Chiar atunci cînd opoziția de gen se realizează pe baza aceluiași morf radical, morfemele de gen au valoare lexicală, și nu gramaticală, întrucît ele se prezintă ca unități lexicale independente cu sensuri variate. De exemplu: *elev — elevă, poet — poetă, autor — autoare, scriitor — scriitoare* ș.a.

La baza categoriei lexicale a genului substantivelor stă categoria logică a sexului natural. De aceea există, în principiu, o oarecare concordanță între genul gramatical și sexul natural al substantivelor. Aceasta se observă, mai ales, la substantivele ce denumesc ființe: denumirile ființelor de sex bărbătesc se încadrează, de regulă, în clasa substantivelor de genul masculin (*elev, student, lup, gîndac*), iar cele ale ființelor de sex feminin se referă la clasa substantivelor de genul feminin (*elevă, studentă, lupoaică, gîscă*). Substantivele ce denumesc obiecte inanimate se clasifică și ele la un gen sau altul prin analogie, cu cele ce notează animatele pe bază de indici formali, adică pe baza desinențelor caracteristice lor. Există, însă, o clasă de substantive care la singular se comportă ca substantivele masculine, iar la plural ca cele feminine. Aceste substantive se numesc neutre.

§ 31. Substantivele de genul masculin

În mod practic substantivele masculine se recunosc prin faptul că ele pot fi însoțite la singular de numeralul *unu*, iar la plural de *doi*: *un pilot — doi piloți, un băiat — doi băieți, un stejar — doi stejari, un lup — doi lupi* ș.a.

De genul masculin sînt:

1. Substantivele ce denumesc ființe de sex bărbătesc: *croitor, tanchist, căruș, șofer, leu, ciine, berbec, bou, răfoi, vrăbioi, gîndac* ș.a.

2. Substantivele-numiri de copaci: *vișin, cireș, pâr, prun, salcîm, ulm*. Fac excepție numai cîteva numiri care după forma gramaticală sînt feminine: *salcie, răchită, mimoză, mlașă, chinchină* ș.a.

3. Numirile de ape curgătoare, lacuri, golfuri: *Nistru, Răut, Prut, Bic, Nipru, Balhaș, Sevan, Hasan* ș.a.

4. Numirile lunilor anului *ianuarie, februarie, martie, aprilie, mai, septembrie, octombrie, decembrie* ș.a.

5. Numirile de plante și flori terminate într-o consoană, *i, u, e*: *trandafir, busuioc, ovăz, ardei, chirău, castravete, susai, măr* ș.a.

6. Unele denumiri de lucruri, obiecte cu desinențe masculine *sac, stîlp, burete, perete, ochelari, snop* ș.a.

7. Numirile punctelor cardinale: *nord, sud, est, vest*.

8. Unele numiri de munți: *Carpați, Hîbini, Apenini, Pirinei, Pamir, Ural, Cordilieri* ș.a.

9. Numirile literelor alfabetului: *un a — doi a, un d — doi d, un e — doi e, un z — doi z* ș.a.

10. Substantivele masculine la singular au următoarele desinențe

zero: *mesteacăn, brad, pom, elefant, crocodil, cocoș*;

-u (plin și scurt): *socru, cuscru, ministru, metru, erou, ateu*;

-i (redus și semivocal): *ochi, unchi, mușchi, tei, pui, ardei*;

-e: *frate, dinte, pește, munte, iepure, ciine*.

La plural toate substantivele masculine se termină în *-i* (plin, redus sau semivocal): *miniștri, eroi, dinți, iepuri, tei* ș.a.

Nota 1. Datorită formei gramaticale substantivele de tipul *slugă, santinelă, cătană*, deși numesc persoane de sex bărbătesc, se încadrează, după aspectul lor exterior, în clasa substantivelor feminine (*această slugă, această santinelă, această cătană*).

Nota 2. La substantivele a căror formă gramaticală nu coincide cu sexul natural al obiectelor denumite de ele, genul poate fi indicat prin mijloace sintactice. De exemplu, cuvintele *tată, bădică, vodă, bădiță, vîldică*, cu toate că au desinențe feminine, sînt substantive masculine, fapt pe care îl relevă și cuvintele lor determinative: *tată bun, bădică frumos, vodă curajos* ș.a.m.d.

§ 32. Substantivele de genul feminin

Feminine sînt considerate substantivele care la singular pot fi însoțite de numeralul *o*, iar la plural — de numeralul *două*: *o filarmonică — două filarmonice, o actriță — două actrițe, o rîndunică —*

două rîndunele, o puiculiță — două puiculițe ș.a.

De genul feminin sînt:

1. Substantivele ce denumesc ființe de sex feminin: *cîntăreață, operatoare, gospodină, vulpe, oaie, capră, vacă, curcă, vrabie ș.a.*

2. Substantivele-nume de fructe: *prăsadă, vișină, prună, cireasă, piersică, zarzără, alună, gutuie ș.a.*

3. Substantivele ce denumesc obiecte și lucruri inanimite avînd desinențe feminine: *curte, farfurie, lingură, furcă, basma, balama ș.a.*

4. Numirile anotimpurilor, ale zilelor și ale părților lor: *primăvară, vară, toamnă, iarnă; luni, marți, miercuri, vineri, duminică; seară, dimineață, amiază ș.a.*

5. Majoritatea numelor de flori: *garofiță, vîzdoagă, crizantemă, lălea, mîntă, gherghină ș.a.*

6. Substantivele proprii ce denumesc continente, insule, țări orașe, sate avînd desinența -a: *America, Africa, Anglia, Austria, Moldova, Odeșă, Lăzova, Soroca ș.a.*

7. Substantivele proprii ce denumesc mări, lacuri, ape curgătoare avînd desinențele -a, -ă: *Lena, Volga, Neva, Ladoga, Camceatca, Marea Neagră, Marea Mediterană, Slobozia ș.a.*

8. Substantivele verbale terminate în -re (forma lungă a infinitivului): *dictare, colaborare, apărare, dezbateri ș.a.*

Substantivele feminine la singular se termină în:

-ă: *casă, masă, deputată, prietenă, față, ușă;*

-e: *carte, punte, luntre, evoluție, cititoare, antrenoare;*

-i: *zi;*

-ea: *cafea, mărgea, stea, curea, lulea, teighea, șosea,*

-ia: *nua;* -

-a: *manta, tavă, para, basma, mușama, șandrama,*

La plural substantivele feminine se termină în

-i: (plîn, semivocal, redus): *luntri, evoluții, istorii, opinii, țări cărți, frunți, punți, părți, nunți, surori;*

-e: *case, mese, fețe, prietene, studente, eleve;*

-le: *zile, stele, ruiele, mantale, parale, basmale, mușamale.*

Nota 1. În limba română există un grup de substantive ce denumesc persoane sau ființe cu o singură formă de gen — masculin sau feminin — valabilă pentru ambele sexe: *geniu, rector, doctor, moașă, paiață, cocostîrc, zimbru, leopard, lebădă, privighetoare, coșofană.* Aceste substantive sînt numite **epicene**.

Nota 2. Avem și substantive cu **gen comun**. Acestea, fără a-și modifica forma după gen, primesc determinative masculine sau feminine în dependență de sexul natural al persoanei numite de ele: *această gură-cască, acest gură-cască, un zgîrie-brînză — o zgîrie-brînză.*

§ 33. Substantivele de genul neutru

O serie de substantive ce denumesc obiecte inanimite nu se încadrează în întregime nici în unul din cele două genuri, deoarece la singular au forme gramaticale masculine, iar la plural — forme gramaticale feminine. Din această cauză la singular ele pot fi însoțite de numeralul **unu**, iar la plural — de numeralul **două**: *un*

helicopter — două *helicoptere*, un *plug* — două *pluguri*, un *buldozer* — două *buldozere*, un *camion* — două *camioane*. Aceste substantive se numesc **neutre**.

Substantive de genul neutru sînt:

1. Substantivele ce denumesc lucruri, unelte și instrumente: *hîrleț, automobil, tractor, topor, motor, ciubăr, strung* ș.a.

2. Substantive ce denumesc noțiuni abstracte: *simf, gust, vîz, miros, gînd, vis* ș.a.

3. Substantivele-numiri de mîncăruri, bucate, băuturi: *borș, ceai, cocktail, șnițel, biftec, coniac, suc* ș.a.

4. Substantive cu sens colectiv: *țaraș, escadron, cvartet, duet, batalion, pluton, trio* ș.a.

5. Numeralele cardinale substantivizate: *milion, miliard, trilion, cvadrilion* ș.a.

6. Cîteva numiri generice de vietăți. Aceste substantive nu numesc vietăți concrete, ci au caracter generalizator indicînd o clasă de ființe (*mamifer, animal, dobitoac*) sau o colectivitate (*popor*).

Substantivele neutre la singular nu au desinențe speciale. Desinențele lor coincid cu cele masculine. La plural ele se termină în *-e* sau *-uri*: un *ciocan* — două *ciocane*, un *scaun* — două *scaune*, un *cușit* — două *cușite*, un *drum* — două *drumuri*, un *sloi* — două *sloiuri*, un *triumf* — două *triumfuri*, un *panou* — două *panouri* ș.a.

La forma hotărîită numărul singular ele se articulează cu articolul masculin *-l* (*cușitul, teatrul, cîmpul, tabloul, scaunul*), iar la plural — cu articolul feminin *-le* (*cușitele, teatrele, cîmpurile, tablourile, scaunele*).

§ 34. Cazul substantivelor

Categoria cazului se formează din mai multe valori gramaticale (morfeme) la baza cărora stau raporturile dintre două substantive sau dintr-un substantiv și altă parte de vorbire. Între două substantive se pot stabili, de exemplu, raporturi de apartenență (*cărțile elevului*) sau alte raporturi de determinare (*pădure de stejari, haine pentru copii, relații dintre oameni*).

Între verbe și substantive raporturile pot fi:

a) Subiective, cînd obiectul denumit de substantiv înfăptuiește acțiunea: *Planînd în aerul străvezii, ciocîrliile măsoară distanța dintre cer și pămînt.* (Ana Lupan)

b) Obiective, cînd obiectul numit de un substantiv suferă acțiunea înfăptuită de alt obiect:

*Poetul cîntă **Patria**, firește,
Cuvîntul de cînd e cuvînt
Numai atunci, cînd **Patria** cinstește
Cu jurămint, cu pururi legămint.*

(D. Matcôvski)

c) Locul, timpul sau modul realizării acțiunii: *Din pădure se auzeau glasurile vesele ale copiilor.* (I. C. Ciobanu)

Pentru exprimarea acestor raporturi substantivul ia diferite forme de caz:

Elevul învață bine.

Acestea sînt cărțile elevului nostru.

Elevului i-a fost înminată o diplomă de onoare.

Pe elevul acesta l-au premiat.

Forma pe care o ia substantivul pentru a exprima felurite raporturi dintre cuvinte în procesul vorbirii se numește caz.

După cum vedem din exemplele de mai sus, substantivele în limba română au numai două forme morfologice de caz una pentru nominativ-acuzativ și alta pentru genitiv-dativ

Dacă luăm în considerație valoarea semantică, sensul gramatical și funcțiile sintactice ale substantivelor în procesul de comunicare, atunci avem cinci cazuri: **nominativ, genitiv, dativ, acuzativ și vocativ.** Între nominativ și acuzativ există următoarele deosebiri:

a) Nominativul indică, de regulă, agentul acțiunii, pe cînd acuzativul — obiectul care suferă acțiunea:

Ider se îndreaptă din șale în jilful în care stătea. (M. Sadoveanu)

Ne-am dus toată școala să ajutăm colhozul la încălzițat finul. (V. Beșleagă)

b) Nominativul se folosește permanent fără prepoziție, iar acuzativul este, de obicei, precedat de prepoziție

Luna limpede înflorea ca o față de aur pe seninul cel adînc al cerului. (M. Eminescu)

c) Nominativul este, de regulă, subiect în propoziție sau nume predicativ al predicatului nominal, pe cînd acuzativul — complement direct, indirect sau circumstanțial:

Cartea-i o fîntînă din care poți scoate și lacrimi, și rîs, și odihnă, și gînd. (Em. Bucov)

Între genitiv și dativ avem următoarele deosebiri:

a) Genitivul indică, de obicei, posesorul obiectului, pe cînd dativul — persoana ori obiectul în favoarea sau defavoarea căruia se face acțiunea:

Odată cu plăcințelele în casa lui Onache apăreau poveștile. (I. Druță)

Zamfira avusese dreptate cînd îi spusese Zînei că ea este fala și mîndria mamei. (V. Malev)

b) Genitivul poate fi însoțit de articol posesiv, pe cînd dativul niciodată nu este precedat de acest articol:

I-am dat o carte a prietenului meu.

I-am dat o carte prietenului meu.

c) Substantivele la genitiv și dativ sînt utilizate cu prepoziții diferite.

Cu genitivul se întrebuintează prepozițiile și locuțiunile prepoziționale **împotriva, înaintea, în fața, în jurul, în dreptul, asupra**

(Cuvintele sînt neputincioase în fața faptelor. E. Damian), iar cu dativul — prepozițiile **contrar**, **asemeni**, **grație**, **datorită**, **mulțumită** (**Monstrul otoman s-a înălțat **contrar** legilor firii și **contrar** logicii și numai imperiul rus va fi în stare să-l zdrobească.** G. Madan)

d) Genitivul determină, de regulă, un substantiv și îndeplinește în propoziție funcția de atribut neacordat, iar dativul lămurește un verb și are funcție de complement indirect:

Prin verdele străveziu al ochilor lui, mereu luminați de zîmbet, trecu o umbră ușoară. (V. Malev)

Tovarășului Sinișa grozav îi plăceau sărbătorile populare. (I. C. Ciobanu)

Vocativul ocupă un loc aparte în sistemul cazual, indicînd persoana către care ne adresăm: *Domnule, ce așteptați aici?*

§ 35. Cazul nominativ

Nominativul este cazul care exprimă un raport de independență sau, cum ar putea fi numit altfel, raport zero, deoarece substantivul la nominativ nu depinde de alte cuvinte, ci, dimpotrivă, acestea depind de el determinîndu-l într-un fel oarecare. De aceea nominativul este considerat drept formă inițială a substantivului ce numește obiectele fără a exprima raporturi sintactice propriu-zise și se numește **caz direct** al substantivului. Prin aceasta nominativul se deosebește de celelalte cazuri care exprimă variate relații de subordonare cu alte cuvinte din propoziție și de aceea se numesc **cazuri oblice**.

Nominativul răspunde la întrebările **cine?** **ce?** Funcția principală a nominativului în propoziție este de a numi subiectul.

În calitate de subiect substantivul la nominativ poate indica:

1. Agentul acțiunii, adică persoana sau obiectul care acționează, lucrează, efectuează acțiunea din propoziție.

O coconită coboară din tramvaiul care a sosit în Piața Teatrului venind dinspre Sf. Gheorghe. (I. L. Caragiale)

2. Persoana ori obiectul care suferă acțiunea efectuată de altă persoană. Aceasta are loc atunci cînd predicatul este un verb la diateza pasivă:

Cristina era îmbătătată de mireasma florilor și a ierburilor. (G. Meniuc)

3. Persoana sau obiectul despre care se comunică ceva în propoziție:

Scolarul cel nou era înalt și slăbuț, cu părul galben, cu ochii frumoși, albaștri. (A. Șalaru)

4. Persoana sau obiectul care face acțiunea și tot el o suferă. Aceasta are loc atunci cînd predicatul este un verb reflexiv:

Salcîmii se frămîntau dintr-o parte în alta, duceau o vorbă agitată între ei. (G. Meniuc)

În afară de subiect, substantivul la nominativ poate realiza în propoziție și funcția de nume predicativ al predicatului nominal și de apozitie:

Patria e aducerea aminte de zilele copilăriei. (A. Russo)
Noi, bătrînii, sîntem obișnuiți să socotim căsnicia ceva temeinic — pe o viață. (Ana Lupan)

§ 36. Cazul genitiv

Genitivul este cazul oblic care arată posesorul obiectului denumit de substantivul determinat. El răspunde la întrebarea **al, ai, a, ale cui?** De exemplu:

Făt-Frumos crescuse și se făcuse mare ca brazilii codrilor. (M. Eminescu)

Genitivul poate exprima:

1. Un raport posesiv propriu-zis, indicînd persoana căreia îi aparține un obiect oarecare:

Casele de lemn, frumos înflorate, ale muntenilor au produs asupra băiatului o impresie de neuitat. (G. Meniuc)

2. Un raport partitiv, indicînd un obiect din care se ia numai o parte:

Crengile ude ale salcîmilor scuturau în tremurul lor apa de ploaie. (F. Vidrașcu)

3. Un raport explicativ. El aduce o informație suplimentară despre cuvîntul determinat precizînd conținutul acestuia:

Melodia cîntecului lor se potrivea foarte bine cu noaptea tristă și somnoroasă, ca și cînd cîntau ei noaptea de toamnă. (A. Mateevici)

4. Poate arăta colectivul sau organizația condusă de persoana numită prin cuvîntul determinat:

Astăzi directorul școlii o să ne vadă cum privim cu mîndrie de sus, din vîrfurile scrînciobului peste tot ce a fost și a rămas în urmă. (I. C. Ciobanu)

Substantivul la genitiv determină, de regulă, un alt substantiv. Uneori însă poate lămuri și un verb. În astfel de cazuri el este precedat de prepoziții sau locuțiuni prepoziționale formate din adverbe și substantive cu prepoziții: **înaintea, asupra, împotriva, în fruntea, în ciuda, în jurul, în vederea, în puterea ș.a.**

În fruntea acestor popoare, unele de origini sînte, altele de origini obscure, el mergea de-a lungul rîurilor mari și răsturna imperii. (M. Eminescu)

În propoziție substantivul la genitiv poate fi:

a) Subiect al propoziției:

A amurgit de-a binelea, dar ai casei nu se așază la masă. (F. Vidrașcu)

b) Nume predicativ:

Livezile acestea sînt ale sătenilor noștri.

c) Atribut neacordat:

În toată acea armonie de sunete se simțea perfect tehnica maestrului. (A. Vlahuță)

d) Complement indirect:

C. Stamati s-a ridicat cu indignare **împotriva războaielor nedrepte de cîltopire și jefuire**. (A. Lupan)

e) Complemente circumstanțiale:

Soarele se arătase printr-o spărtură și împrăștiat o lumină moale asupra orașului demult adormit. (N. Costenco)

§ 37. Cazul dativ

Dativul arată obiectul indirect al acțiunii, adică obiectul în fa-voarea sau defavoarea căruia se face acțiunea sau căruia îi este adresată ea:

*Fata aruncă o privire întrebătoare **făranului cel tăcut dintre vis-lași***. (C. Stere)

De cele mai multe ori substantivul la dativ lămurește un verb și desemnează:

1. Obiectul căruia îi este adresată acțiunea:

— *Vreau să simt răcoarea brazdelor, i-a lămurit el **brigadieru-lui***. (F. Vidrașcu)

2. Persoana ori obiectul în folosul (dauna) căruia se face ac-țiunea:

*Prin multe creații de valoare scriitorii moldoveni fac cînte **re-publicii**, îl bucură pe cititor*. (A. Lupan)

3. Obiectul căruia îi aparține ceva:

*Arta aparține **poporului***.

De obicei, dativul are funcție de complement indirect. În unele cazuri, însă, poate fi:

a) Atribut neacordat:

*El auzea un glas frumos **asemenea sunetului blind și regulat al valurilor mării***. (M. Eminescu)

b) Complement circumstanțial, dacă este însoțit de prepoziții:

*Zmîncilă se abătuse asupra Valului lui Traian **asemenea unei viștelii***. (A. Șalaru)

*Creangă își dădea seama **prea bine că datorită comorilor graiului popular opera de artă capătă o putere de viață neobișnuită, veșnică***. (G. Meniuc)

§ 38. Cazul acuzativ

Acuzativul arată obiectul acțiunii sau diverse circumstanțe în care ea se realizează. De regulă, el lămurește un verb tranzitiv ori intransitiv, dar poate apărea și în calitate de determinativ al unui substantiv. În dependență de aceasta el exprimă multiple valori semantice:

1. După un verb tranzitiv acuzativul indică obiectul asupra că-ruia trece acțiunea verbului sau care suferă acțiunea înfăptuită de subiect și are în propoziție funcție de complement direct. În această funcție el se folosește fără prepoziții sau cu prepoziția **pe**:

*Ochișorii căprui și negri privesc **învățătorul țintă, gata fiind să ridă, să plîngă, să fugă acasă ori să rămînă aici pe totdeauna***. (I. Druță)

Zamfira o rugă pe Zina să telefoneze de la spital la sediu, să-l anunțe pe Cumpătă că ea are să vină mai târziu. (V. Malev)

2. Acuzativul poate exprima și un raport rezultativ, denumind obiectul care ia naștere drept rezultat al unei acțiuni

*Azi din satul nostru,
Toderică frate,
Cu condei ca plugul
Îți brăzdez o carte.*

(B. Istru)

3. La forma nehotărîtă substantivul din acuzativ poate exprima un sens partitiv:

Dimitrie Cantemir sorbi apă rece din paharul de cristal de pe masă. (G. Madan)

4. După un verb întransitiv substantivul la acuzativ de cele mai multe ori este precedat de prepoziții și joacă rol de complement indirect sau circumstanțial. În aceste cazuri el poate exprima:

a) Raporturi instrumentale, denumind instrumentul cu care se face acțiunea:

*Călăreții își struniră repede caii
scînteind din coifuri și platoșe.*

(M. Sadoveanu)

b) Raporturi spațiale, indicînd locul de realizare a acțiunii:

*Revenind de la pămînt străin,
Aș veni la tine, întîi și-ntîi,
Dacă m-aș întoarce din mormînt,
Aș veni la tine întîi și-ntîi.*

(Gr. Vieru)

c) Raporturi temporale, arătînd timpul săvîrșirii acțiunii:
Nedelcu peste cîteva zile fu prins, ferecat, judecat. (V. Alecsandri)

d) Raporturi cauzale, indicînd cauza efectuării acțiunii:
Florile dezmiardate de un vîntuleț lin răspindeau în aer feluri de miroase ce mă îmbătau de mulțumire. (V. Alecsandri)

În afară de aceasta, substantivul la acuzativ mai poate fi în propoziție:

a) Parte nominală a predicatului:
Familia mea-i de aur și neamul tău de abia e de argint. (V. Alecsandri)

b) Atribut neacordat, exprimînd raporturi materiale:
Ușa de stejar a scîrșit prelung. (Em. Bucov)

Rugina de pe galbenii de aur arde roșiatic, iar argintul sloboade pară albă ca lumina zilei. (I. C. Ciobanu)

§ 39. Cazul vocativ

Vocativul este forma pe care o ia substantivul pentru a arăta ființa ori lucrul către care ne adresăm cu un scop oarecare. De exemplu:

Fată frumoasă și harnică, grijește-mă și curăță-mă de omizi, că ți-oi prinde și eu bine vrodată. (I. Creangă)

La multe substantive forma vocativului coincide cu cea a nominativului (*frate, tată, mamă*). Există însă substantive care au forme speciale de vocativ.

Formele de vocativ ale substantivelor la numărul singular se construiesc prin adăugarea desinenței *-e* la forma hotărâtă sau nehotărâtă: *băiatule — băiete, prietenule — prietene, copilule — copile, nepotule — nepoate* ș.a.

Prietene, cum să nu-ți scriu. (A. Lupan)

Băiatule, apucă-te de lucru.

Substantivele masculine și feminine terminate la singular în *-e*, *-ă* păstrează aceste desinențe și la vocativ. În astfel de cazuri forma de vocativ coincide cu nominativul la forma nehotărâtă: *frate, tată, iepure, universitate, femeie, fată, mamă*.

Eu vin la tine, universitate,

Și sufletul de soare mi-i încins.

(P. Zadnipru)

Mămucă, mămucă, uite ce-am păfit noi. (I. Creangă)

Trăim, tată, departe, de aceea venim rar. (Ana Lupan)

Formă de nominativ are vocativul și fiind determinat de un adjectiv.

Cobori în jos, luceafăr blind,

Alunecind pe o rază. (M. Eminescu)

Notă. Unele substantive feminine formează vocativul în *-o*, care este o influență slavă, anume a limbii ucrainene:

Mergi, Mărico, dumneata,

Că eu nu mă pot scula.

(V. Alecsandri)

— *Hai cu mine, fetișo, spuse cu glas cald Petrache.* (Em. Bucov)

La plural substantivele masculine și feminine formează vocativul cu ajutorul desinenței de genitiv *-lor*. Paralel, cu funcție de vocativ, se utilizează și forma de nominativ.

Voi, caprelor, în turmă sînteți niște lichele. (A. Donici)

Băieți, hai să mergem la pădure. (A. Lupan)

În unele construcții vocativul este însoțit de interjecțiile *măi, ăa, bre*. Aceasta se face cu scopul de a mări intensitatea, expresivitatea chemării sau adresării:

*Hai măi frate, hai măi frate, zorile s-aprind,
Hai să căutăm dreptate, voie și pământ.*

(A. Mateevici)

Datorită semanticii specifice multe substantive nu pot apărea în funcție de adresare, de aceea nu pot avea nici formă cazuală de vocativ. Această se observă, în primul rând, la substantivele inanimale. Dacă însă aceste obiecte sînt personificate sau întrebuintate la figurat, substantivele ce le numesc pot lua forma vocativului. De exemplu:

*Codrule, codrușule,
Ce mai faci, drăgușule,*

*Că de cînd nu ne-am văzut,
Multă vreme a trecut.*

(M. Eminescu)

De notat că vocativul nu are funcție sintactică, dar face parte din propoziție și, de regulă, se referă la una din părțile de propoziție: subiect, complement, atribut ș.a. De exemplu:

Ioane, du-te la teatru. — Tu du-te la teatru.

Vreau să te văd, Ioane. — Vreau să te văd pe tine.

§ 40. Declinarea substantivelor

Substantivul este partea de vorbire flexibilă ce intră în procesul comunicării în felurite raporturi sintactice cu alte cuvinte din propoziție. Flexibilitatea substantivului se manifestă în posibilitatea de a-și schimba forma după număr și caz. De exemplu:

1. *Muncitorul lucrează bine. Muncitorii lucrează bine.*

2. *Datoria muncitorului este să lucreze bine. Datoria muncitorilor este să lucreze bine.*

3. *Muncitorului i-au decernat un premiu. Muncitorilor le-au decernat un premiu.*

4. *Pe muncitorul acesta l-au premiat. Pe muncitorii aceștia i-au premiat.*

Facultatea de a-și modifica forma pentru exprimarea opozițiilor de număr și de caz au și alte părți de vorbire (adjectivele, numerele și pronumele). Schimbarea numelor după numere și cazuri se numește declinare.

Tradițional în limba română se vorbește despre trei declinări, care corespund primelor trei declinări din limba latină. Conform acestei opinii din declinarea I fac parte substantivele feminine terminate în *-ă (casă)*, *-ea accentuat (stea)*, *-a accentuat (tava)* ș.a.

Declinarea II include substantivele masculine terminate la nominativ nearticulat în *-consoană (om)*, *-u plin (socru)*, *-u scurt sau semivocalic (erou)*, *-i semivocalic (pui)* și neutre, cu terminațiile *-u*, *-i*, *-o*, *-consoană (centru, triumphi, domino, drum ș.a.)*.

În declinarea III sînt incluse substantive de toate genurile în *-e (nume, parte, pește)*, precum și numirile zilelor: *luni, marți, miercuri, joi, vineri*.

De notat, totuși, că la declinarea substantivelor în limba română contemporană se observă particularități specifice, deosebite la cele masculine, feminine și neutre. Strict vorbind, în limba actuală există două modele de declinare a substantivelor: unul pentru cele masculine și altul pentru cele feminine. Substantivele neutre se declină la singular după modelul substantivelor masculine, iar la plural după modelul substantivelor feminine. În conformitate cu aceasta toate substantivele se pot împărți în trei declinări, ținînd seama de genul lor: **declinarea I** (substantivele masculine), **declinarea II** (substantivele feminine), **declinarea III** (substantivele neutre). Substantivele se declină cu ajutorul articolului substantival, de aceea avem, pe de o parte, declinarea substantivelor **cu articol nehotărît**, iar pe de alta — declinarea substantivelor **cu articol hotărît**.

§ 41. Declinarea întâia

De declinarea întâia țin toate substantivele masculine avînd la nominativ singular forma nearticulată următoarele desinențe:

zero: *muncitor, student, brad, stejar*;

-e: *munte, frate, iepure, pește, ciine, dinte*,

-i: (după o consoană): *ochi, unchi, mușchi*;

-i (după o vocală): *tei, scai, susai, ardei, răfoi, pui, lupoi*;

-u (plin sau scurt): *metru, tigru, codru, ministru, erou, fiu*.

De declinarea întâia sînt și cîteva substantive cu desinența *-ă*: *tată, vodă, pașă, bădișă, popă*. La numărul plural cazul nominativ forma nehotărîtă aceste substantive se termină în:

-i (plin sau redus după o consoană): *metri, tigri, codri, miniștri, cuscri, socri, muncitori, constructori, copaci, pomi*.

-i (scurt după o vocală): *copil — copii, erou — eroi, fiu — fii, leu — lei*.

Cu articol nehotărît substantivele masculine se declină după modelul următor:

Singular

N. *un muncitor, pește, ochi, codru, erou, pui, băiat, tată*.

G. (*al, a, ai, ale*) *unui muncitor, pește, ochi, codru, erou, pui, băiat, tată*.

D. *unui muncitor, pește, ochi, codru, erou, pui, băiat, tată*.

Ac. (*pe*) *un muncitor, pește, ochi, codru, erou, pui, băiat, tată*.

V. — — — — — *băiete, tată*.

Plural

N. *niște (unii) muncitori, pești, ochi, codri, eroi, pui, băieți, tați.*

G. (al, a, ai, ale) *unor muncitori, pești, ochi, codri, eroi, pui, băieți, tați.*

D. *unor muncitori, pești, ochi, codri, eroi, pui, băieți, tați.*

Ac. (pe) *niște (unii) muncitori, pești, ochi, codri, eroi, pui, băieți, tați.*

V. — — — — — *băieți, —.*

Din paradigma declinării substantivelor masculine cu articol nehotărît se vede că:

a) substantivele se schimbă propriu-zis numai după numere, avînd o formă comună pentru toate cazurile la singular și altă formă pentru toate cazurile pluralului;

b) forme opozitive de caz (adică se schimbă după cazuri) are, de fapt, numai articolul nehotărît care stă înaintea substantivelor.

c) forme speciale pentru vocativ au numai unele substantive masculine de tipul: *vecin — vecine, băiat — băiete, cumătru — cumetre, tată — tată ș.a.*

Notă. La modificarea substantivelor după numere (la forma nehotărîtă) și cazuri deseori au loc alternanțe vocalice și consonantice. De exemplu: *fag — fagi, copac — copaci, obraz — obraji, harbuz — harbuji.*

Alternanța lui *z* în *ji* este atestată în limba vorbită și la substantivele ce denumesc persoanele după naționalitate.

În limba literară, în astfel de cuvinte nu are loc alternanță, de aceea *z* de la singular se va păstra și la plural, cu excepția că va fi palatalizat (*găgăuz — găgăuzi, englez — englezi, chinez — chinezi, suedez — suedezi, francez — francezi, finlandez — finlandezi*).

Cu articol hotărît substantivele masculine se declină în felul următor:

Singular

N. *muncitorul, peștele, ochiul, codrul, eroul, puiul, băiatul, tata.*

G. (al, a, ai, ale) *muncitorului, peștelui, ochiului, codrului, eroului, puiului, băiatului, tatălui.*

D. *muncitorului, peștelui, ochiului, codrului, eroului, puiului, băiatului, tatălui.*

Ac. (pe) *muncitorul, peștele, ochiul, codrul, eroul, puiul, băiatul, tata.*

V. *muncitorule, —, —, —, eroule, puiule, băiatule, —.*

Plural

N. *muncitorii, peștii, ochii, codrii, eroii, puii, băieții, tații.*

G. (al, a, ai, ale) *muncitorilor, peștilor, ochilor, codrilor, eroilor, puiilor, băieților, taților.*

D. *muncitorilor, peștilor, ochilor, codrilor, eroilor, puiilor, băieților, taților.*

Ac. (pe) muncitorii, peștii, ochii, codrii, eroii, puii, băieții, tații.
V. muncitorilor, —, —, —, eroilor, puilor, băieților —.

La declinarea substantivelor masculine cu articol hotărît se observă următoarele:

1. La cazurile N.A. singular substantivele cu desinența -e primesc articolul -le (*peștele, muntele*); la celelalte substantive se atașează articolul -l:

a) la substantivele terminate în -u (plin) și -u (scurt) articolul se atașează direct (*codrul, metrul, eroul, leul*);

b) la substantivele cu desinența zero articolul se atașează prin intermediul vocalei de legătură -u- (*muncitor+u+l, elev+u+l, om+u+l*);

c) la substantivele cu desinențele -i (redus după o consoană) și -i (semivocal după o vocală) între desinență și articol la fel se adaugă vocala de legătură (*ochi+u+l, unchi+u+l, pui+u+l, tei+u+l*);

d) substantivele masculine cu desinența -ă primesc articolul hotărît feminin omițându-se desinența (*paș+a, pop+a, duc+a*); numai substantivul *tată* poate primi atât articolul masculin (*tată+l*), cât și cel feminin (*tat+a*).

2. La cazurile G.D. singular toate substantivele masculine primesc articolul -lui (indiferent de desinențele lor la forma nehotărîtă):

a) la substantivele terminate în -e, -u (plin și semivocal) articolul -lui se atașează direct (fără mijloc de legătură): *pește+lui, frate+lui, codru+lui, metru+lui, erou+lui*;

b) la toate celelalte substantive articolul hotărît -lui se atașează prin intermediul vocalei -u- (*muncitor+u+lui, om+u+lui, ochi+u+lui, pui+u+lui*);

c) substantivele cu desinența -ă primesc, de obicei, articolul feminin -i (*tate+i, bădică+i, pașă+i*). Substantivul *tata* se folosește și cu articolul masculin (*tată+lui*). În limba vorbită și în operele artistice aceste substantive apar cu articol masculin în procliză (*lui tata, lui bădica, lui Vodă*).

d) la cazul vocativ substantivele (care au acest caz) primesc desinența -e la forma de nominativ articulat: *muncitorule, băiatule*.

3. La cazurile N.A. plural toate substantivele masculine primesc articolul -ii:

a) la substantivele cu desinența -i (plin) articolul se atașează direct la forma nehotărîtă (*codri+i, miniștri+i, metri+i*);

b) substantivele terminate în -i (redus, nesilabic), primind articolul, transformă această desinență în -ii (plin) după care urmează articolul -ii (*muncitori+i, ochi+i, pui+i, eroi+i*);

c) substantivele terminate la plural în -ii, prin alăturarea articolului -i, capătă trei de -i (*copii — copii+i, fii — fii+i, vizitii — vizitii+i*);

d) substantivele *tată, pașă, popă*, deși la singular au formă feminină, la plural se întrebuintează numai cu articolul masculin -ii, care este atașat direct la forma nehotărîtă unde -ii (redus, nesila-

bic) se transformă în -i (plin): *tafi — tafi+i, popi+i, pași+i*);

4. Formele de G.D. plural se construiesc prin adăugarea articolului hotărît -lor:

a) la substantivele cu desinența -i (plin) articolul se atașează direct la forma nehotărîtă (*codri+lor, miniștri+lor, metri+lor*);

b) la substantivele terminate în -i (reduc și semivocal) aceste desinențe se transformă în -i (plin), la care se adaugă articolul -lor (*eroi — eroi+lor, pui — pui+lor, ochi — ochi+lor, muncitori — muncitori+lor*).

5. La vocative substantivele ce posedă această formă cazuală primesc articolul -lor: *eroi — eroi+lor, băieți — băieți+lor, muncitori — muncitori+lor*.

§ 42. Declinarea a doua

Din declinarea a doua fac parte toate substantivele feminine care la nominativ singular forma nearticulată au următoarele desinențe:

-zero: *zi*;

-e (după o consoană): *stare, punte, facultate, curte*;

-e (după o vocală): *arie, perie, alee, idee, epopee*;

-ie: *femeie, științe, filozofie, erudiție, senzație*;

-ă: *artă, știință, cuviință, soartă, roată, armată*;

-ea: *stea, șosea, viorea, lealea, reșea*;

-ia: *nuia*;

-a: *mantă, tava, basma, mahala, haraba*.

Spre deosebire de substantivele masculine, cele feminine se caracterizează prin mai multe desinențe la singular, din care rezultă diverse variații de număr, caz la forma articulată și nearticulată.

1. Majoritatea substantivelor feminine terminate la singular în -ă formează pluralul în -e: *față — fețe, rață — rațe, casă — case, masă — mese, ființă — ființe, gălință — gătințe, fetiță — fetițe, sulică — sulice, dorință — dorințe, laviță — lavițe, stridență — stridențe*.

O serie de substantive feminine cu aceeași desinență (-ă) la singular formează pluralul în -i (nesilabic): *dimineață — dimineți, viață — vieți, mustăță — mustăți, verdeță — verdeați*.

3. Se termină în -i (nesilabic) la plural și substantivele în -te la singular: *carte — cărți, curte — curți, parte — părți, punte — punți*.

Face excepție numai cuvântul *luntre* care la plural se termină în -i (plin): *luntre*.

Notă. În conformitate cu regulile ortografice bazate pe grafia latină vom scrie desinența -e la singular și -i la plural (și nu -ă, -e, cum era prevăzut de ortografia veche) în cuvintele de tipul: *bătrînețe — bătrîneți, frumusețe — frumuseți, mindețe — mindeți, tristețe — tristeți*; aceasta se referă și la substantivele singularia-tantum: *justețe, blindețe, strictețe*. Fiind articulate, cuvintele enumerate vor avea (la singular) forma: *bătrînețe+a, frumusețe+a, mindețe+a, tristețe+a, justețe+a, blindețe+a, strictețe+a*.

4. Tot în -i nesilabic formează pluralul substantivele în -e după o vocală (la singular): *istorie — istorii, lecție — lecții, revoluție — revoluții, femeie — femei, alee — alei, epopee — epopei, idee — idei.*

5. Femininele terminate în -ea, -a formează pluralul nearticulat în -le: *stea — stele, reșea — reșele, lălea — lălele, saltea — saltele, manta — mantale, basma — basmale, para — parale.*

6. Substantivele cu sufixul -ic-ă, alcătuiesc pluralul în -el-e: *plăcintă — plăcintele, vișcă — vișele, păsărică — păsărele, vergică — vergele, rămurică — rămurile, porumbică — porumbele, rîndunică — rîndunele.*

7. Substantivele feminine, nume de persoane, cu sufixul -toar-e păstrează desinența -e și la numărul plural: *o învățătoare — două învățătoare, o aviatore — două aviatore, o agitatore — două agitatore, o semănătoare — două semănătoare, o autoare — două autoare, o dansatoare — două dansatoare, o inspectoare — două inspectoare, o comentatoare — două comentatoare.*

8. Numele de animale, lucruri, păsări, noțiuni abstracte cu sufixul -toar-e construiesc pluralul cu -i (reduc, nesilabic): *o privighetoare — două privighetori; o lipitoare — două lipitori, o semănătoare — două semănători, o cositoare — două cositori, o treierătoare — două treierători, o secerătoare — două secerători, o strîmtoare — două strîmtori.*

9. Substantivele nume de materie sau substanță terminate în -ă, -e formează pluralul în -uri: *carne — cărnuri, sare — săruri, mărfa — mărfuri, mătase — mătăsuri.*

Substantivele feminine se declină cu articolul nehotărît după modelul următor:

Singular

N. o casă, curte, istorie, știință, femeie, alee, basma, zi, foaie, turturică.

G. (al, a, ai, ale) unei case, curți, istorii, științe, femei, alei, basmale, zile, foi, turturele.

D. unei case, curți, istorii, științe, femei, alei, basmale, zile, foi, turturele.

Ac. (pe) o casă, curte, istorie, știință, femeie, alee, basma, zi, foaie, turturică.

V. —, —, —, —, —, —, turturico.

Plural

N. niște (unele) case, curți, istorii, științe, femei, alei, basmale, zile, turturele, foi.

G. (al, a, ai, ale) unor case, curți, istorii, științe, femei, alei, basmale, zile, turturele, foi.

D. unor case, curți, istorii, științe, femei, alei, basmale, zile, turturele, foi.

Ac. (pe) niște (unele) case, curți, istorii, științe, ființe, femei, alei, basmale, zile, turturele, foi.

V. — — — — — — —

Paradigma declinării ne demonstrează:

a) Articolul nehotărît se modifică după cazuri și numere: *o, unei, niște, unor*.

b) Substantivele au la singular o formă comună pentru N.A. (*o curte, femeie, foaie, turturică, basma, alee*) și altă formă tot comună pentru G.D. (*unei curți, femei, alei, foi, turturele, basmale*), iar la plural o formă identică pentru toate cazurile (N.G.D.Ac.), care coincide cu forma de G.D. singular (*curte, femei, alei, foi, turturele, basmale*).

c) De la modelul general de declinare a substantivelor de acest tip fac abatere numai câteva substantive a căror formă la G.D. singular nu este identică cu forma tuturor cazurilor la numărul plural. Astfel, substantivele de tipul *aramă, iarbă, vreme* la G.D. singular au forma *unei arămi, ierbi, vremi*, în timp ce la G.D. plural — *unor arămuri, ierburi, vremuri*.

d) La vocativ unele substantive feminine la singular primesc desinența *-o*: *soro, turturico, noro, iar la plural nu au forme*.

Cu articol hotărît substantivele feminine se declină în felul următor:

Singular

N. curtea, casa, istoria, știința, femeia, aleea, basmaua, ziua, turturica, foaia.

G. (al, a, ai, ale) casei, curții, istoriei, științei, femeii, aleii, basmalei, zilei, turturelei, foi.

D. casei, curții, istoriei, științei, femeii, aleii, basmalei, zilei, turturelei, foi.

Ac. (pe) casa, curtea, istoria, știința, femeia, aleea, basmaua, ziua, turturica, foaia.

V. — — — — —

Plural

N. casele, curțile, istoriile, științele, femeile, aleile, basmalele, zilele, turturelele, foile.

G. (al, a, ai, ale) caselor, curților, istoriilor, științelor, femeilor, aleilor, basmalelor, zilelor, turturelelor, foilor.

D. caselor, curților, istoriilor, științelor, femeilor, aleilor, basmalelor, zilelor, turturelelor, foilor

Ac. (pe) casele, curțile, istoriile, științele, femeile, aleile, basmalele, zilele, turturelele, foile.

V. — — — — —

La declinarea substantivelor feminine cu articol hotărît trebuie să ținem seama de următoarele particularități:

I. La N.A. numărul singular la toate femininele se atașează articolul hotărît *-a*:

a) la substantivele terminate în *-ă* se omite *-ă* și la rădăcină se adaugă *-a*: *casă — cas+a, masă — mas+a, fată — fat+a, urmă — urm+a, fereastră — fereastr+a, ușă — uș+a*;

b) La substantivele terminate în *-e* după o consoană, *-e* se

păstrează și se adaugă articolul -a: *carte — carte+a, curte — curte+a, povestire — povestire+a, parte — parte+a, punte — punte+a.*

c) La substantivele terminate în -e după o vocală distingem două cazuri:

1. Desinența -e se omite și se atașează articolul -a; deci vom scrie *istori+a, poziți+a, revoluți+a, lecți+a*, dar vom pronunța *istoriia, pozițiia, revoluțiia, lecțiia*.

Notă. Fac excepție cuvintele *femele, scinteie*, care la forma articulată se vor scrie *femei+a, scinteia+a*.

2. Substantivele de tipul *idee, alee, epopée* la forma articulată se vor scrie *idee+a, alee+a, epopée+a*, (și nu *idela, aleia, epopéia sau idea, alea, epopéa*).

d) La substantivele terminate în -a, -ea la forma articulată se va atașa articolul -a prin intermediul vocalei -u-: *lalea+u+a, vioarea+u+a, para+u+a, manta+u+a, basma+u+a*.

Situația e similară și la cuvântul *zi — zi=u+a*.

II. La cazurile G.D. singular, forma articulată a substantivelor se alcătuiește prin adăugarea articolului hotărît -i la forma nehotărîtă: *unei case — case+i, unei cărți — cărți+i, unei femei — femei+i, unei alei — alei+i, unei basmale — basmale+i, unei zile — zile+i*.

Notă. Substantivele terminate în -ie formează G.D. singular nu de la formele respective de G.D. nearticulat (adică nu după modelul general), ci de la nominalivul nehotărît adăugându-se direct articolul -i: *o lecție — lecție+i, o istorie — istorie+i, o revoluție — revoluție+i*.

Substantivele comune și proprii ce se termină la N.Ac. în -uă, -că, -gă, -ca, -ga la G.D. forma hotărîtă capătă terminația -ăi (unde articolul este -i): *rouă+i, slagă+i, Volgă+i, Mariică+i*.

III. La cazurile N.A. plural, forma articulată a substantivelor se formează de la cea nearticulată prin atașarea directă a articolului -le, iar -i (redus sau semivocal) se transformă în -i (plin): *niște cărți — cărți+le, niște povestiri — povestiri+le, niște istorii — istorii+le, niște femei — femei+le, niște idei — idei+le, niște basmale — basmale+le, niște zile — zile+le*.

IV. Forma articulată a substantivelor la G.D. plural se alcătuiește de la cea nearticulată a acestor cazuri prin adăugarea articolului hotărît -lor: *unor cărți — cărți+lor, unor povestiri — povestiri+lor, unor istorii — istorii+lor, unor femei — femei+lor, unor idei — idei+lor, unor basmale — basmale+lor, unor zile — zile+lor*. După cum se vede, și la G.D. -i (redus și cel semivocal) de la singular la forma de plural se transformă în -i (plin).

V. La substantivele feminine singular și plural forma articulată vocativul nu are forme speciale.

§ 43. Declinarea a treia

De declinarea a treia sînt toate substantivele de genul neutru. La singular cazul nominativ forma nehotărîtă ele au următoarele desinențe:

zero: *motor, avion, camion, topor, plug, televizor, gînd, ciocan, nisip, cîmp, chibrit, raport, pistol, colț;*

-u (plin și scurt): *membru, pupitru, căpăstru, teatru, centru, titlu, tablou, panou, ecou, pîrău, chimonou, mantou, pustiu, gealău;*

-iu: *preludiu, comentariu, consiliu, studiu;*

-i (reduc și semivocal): *triunghi, trunchi, junghi, unghi, pai, nai, sloi, chei, cui, rai, noroi, puroi, ulei;*

-e: *pronume, alice, spate, pîntece;*

-o: *radio, studio, domino, zero.*

La plural substantivelor neutre le sînt caracteristice trei desinențe: **-e**, **-uri** (iuri), **-i** (reduc). La formarea numărului plural al acestor substantive lipsește o regularitate strictă. Un număr considerabil de substantive cu desinențe identice la singular formează pluralul în mod diferit. Despre aceasta putem spune următoarele:

1. Desinența **-e** la plural o primesc:

a) unele substantive terminate la singular într-o consoană: *scaun — scaune, avion — avioane, camion — camioane, topor — topoare, automobil — automobile, motor — motoare, cuvînt — cuvinte, moment — momente, tratament — tratamente;*

b) majoritatea substantivelor terminate la singular în **-ai**, **iu**, **-iu**, **-eu**, **-ău**: *gealău — gealăie, pai — paie, briu — briie, muzeu — muzee ș.a.*

c) substantivele terminate la singular în **-e** păstrează această desinență și la plural: *un pronume — două pronume, un codice — două codice, un pîntece — două pîntece;*

d) unele substantive terminate în **-u** (plin): *centru — centre, cilindru — cilindre, membru — membre, pupitru — pupitre, teatru — teatre, timbru — timbre.*

Notă. Multe substantive terminate la singular în **-ei**, **-ai** sau consoană, la plural apar cu terminația **-uri**: *sloi — sloiuri, grai — grauri, plai — plaiuri, ulei — uleiuri;*

2. Desinența **-i** (semivocal) la plural primesc substantivele terminate la singular în **-iu**: *preludiu — preludii, comentariu — comentarii, consiliu — consilii, studiu — studii.*

3. Desinența **-uri** (iuri) primesc:

a) majoritatea substantivelor cu desinența **zero** (terminate într-o consoană): *drum — drumuri, gînd — gînduri, colț — colțuri, rînd — rînduri, prag — praguri, plug — pluguri;*

b) substantivele terminate la singular în **-i** (reduc): *unghi — unghiuri, trunchi — trunchiuri, junghi — junghiuri, triunghi — triunghiuri;*

c) substantivele terminate la singular în **-o**: *radio — radiouri, studio — studiouri, domino — dominouri, zero — zerouri;*

d) substantivele terminate la singular în **-ou, -iu**: *mantou* — *mantouri*, *zvenou* — *zvenouri*, *chimonou* — *chimonouri*, *panou* — *panouri*, *ecou* — *ecouri*, *pustiou* — *pustiuri*;

e) unele substantive terminate la singular în **-u**: *titlu* — *titluri*, *lucru* — *lucruri*.

Substantivele neutre atît cu articol nehotărit, cît și cu cel hotărit se declină la singular după modelul de declinare a substantivelor masculine, iar la plural — după modelul celor feminine.

Declinarea substantivelor neutre cu articol nehotărit

Singular

N. un rînd, titlu, brîu, condei, pronume, triunghi, consiliu, studio.

G. (al, a, ai, ale) unui rînd, titlu, brîu, condei, pronume, triunghi, consiliu, studio.

D. unui rînd, titlu, brîu, condei, pronume, triunghi, consiliu, studio.

Ac. (pe) un rînd, titlu, brîu, condei, pronume, triunghi, consiliu, studio.

V. — — — — —.

Plural

N. niște (unele) rînduri, titluri, brîie, condeie, pronume, triunghiuri, consilii, studiouri.

G. (al, a, ai, ale) unor rînduri, titluri, brîie, condeie, pronume, triunghiuri, consilii, studiouri.

D. unor rînduri, titluri, brîie, condeie, pronume, triunghiuri, consilii, studiouri.

Ac. (pe) niște rînduri, titluri, brîie, condeie, pronume, triunghiuri, consilii, studiouri.

V. — — — — —.

Declinarea substantivelor neutre cu articol hotărit

Singular

N. rîndul, titlul, brîul, condeiul, pronumele, triunghiul, consiliul, studioul.

G. (al, a, ai, ale) rîndului, titlului, brîului, condeiului, pronumelui, triunghiului, consiliului, studioului.

D. rîndului, titlului, brîului, condeiului, pronumelui, triunghiului, consiliului, studioului.

Ac. (pe) rîndul, titlul, brîul, condeiul, pronumele, triunghiul, consiliul, studioul.

V. — — — — —.

Plural

N. rîndurile, titlurile, briiele, condeiele, pronumele, triumghiurile, consiliile, studiourile.

G. (al, a, ai, ale) rîndurilor, titlurilor, briielor, condeielor, pronumelor, triumghiurilor, consiliilor, studiourilor.

D. rîndurilor, titlurilor, briielor, condeielor, pronumelor, triumghiurilor, consiliilor, studiourilor.

Ac. (pe) rîndurile, titlurile, briiele, condeiele, pronumele, triumghiurile, consiliile, studiourile.

V. — — — — —

Studiind paradigma declinării substantivelor neutre, ne putem ușor da seama că la singular ele au formele gramaticale ale substantivelor masculine (*un tablou — unui tablou, tabloul — tabloului*), iar la numărul plural au formele gramaticale ale substantivelor feminine (*niște (unele) tablouri — unor tablouri, tablourile — tablourilor*).

Cu sens neutru aceste substantive nu au forme la vocativ. Ele apar cu formă de vocativ numai fiind personificate.

§ 44. Declinarea substantivelor compuse

Structura substantivelor compuse este foarte variată. Ele pot fi alcătuite din două substantive la același caz sau la cazuri diferite, dintr-un substantiv și adjectiv, dintr-un substantiv și un verb ș.a.m.d. În conformitate cu aceasta există și reguli speciale de declinare.

1. Majoritatea substantivelor compuse din verb+substantiv și substantiv+adjectiv sînt invariabile, de aceea se declină numai cu articolul nehotărît, care se modifică după numere și cazuri. De exemplu:

Singular

N.Ac. un vîntură-lume, o gură-spartă.

G.D. unui vîntură-lume, unei gură-spartă.

V — — — — —

Plural

N.Ac. niște (unii) vîntură-lume, niște (unele) gură-spartă.

G.D. unor vîntură-lume, unor gură-spartă.

Notă. Substantivele compuse de felul acesta au, de regulă, gen comun, adică pot să se refere atît la o persoană masculină, cît și la una feminină (un vîntură-lume, o vîntură-lume).

Dacă elementele componente ale substantivului compus sînt bine sudate și cuvîntul e perceput ca un tot întreg, substantivul are

forme speciale pentru fiecare număr și se declină atât cu articol hotărît, cît și cu cel nehotărît, dar niciodată nu au cazul vocativ.

Singular	Plural
N.Ac. un botgros.	N.Ac. niște (unii) botgroși.
G.D. (al, a, ai, ale) unui botgros.	G.D. (al, a, ai, ale) unor botgroși.
V. — — — —.	V. — — — —.

Singular	Plural
N.Ac. botgrosul.	N.Ac. botgroșii.
G.D. (al, a, ai, ale) botgrosului.	G.D. (al, a, ai, ale) botgroșilor.
V. — — — —.	V. — — — —.

2. La substantivele compuse alcătuite din două substantive la același caz, se schimbă, de obicei, după numere ambele părți componente (*generali-colonei*), iar la declinare cu articol hotărît partea întâi se modifică și după cazuri (*generalilor-colonei*):

Singular	Plural
N.Ac. un general-colonel.	N.Ac. niște (unii) generali-colonei.
G.D. (al, a, ai, ale) unui general-colonel.	G.D. unor generali-colonei.
V. — — — —.	V. — — — —.

Singular	Plural
N.Ac. generalul-colonel.	N.Ac. generalii-colonei.
G.D. (al, a, ai, ale) generalului-colonel.	G.D. (al, a, ai, ale) generalilor-colonei.
V. — — — —.	V. — — — —.

3. La substantivele compuse din substantiv+prepoziție+substantiv se schimbă după cazuri și numere articolul, substantivul întâi — după numere, iar cel de al doilea rămîne neschimbat. Dacă primul substantiv este la forma hotărîtă, el se modifică după numere și cazuri, iar al doilea nu variază:

Singular	Plural
N.Ac. un cal-de-mare.	N.Ac. niște (unii) cai-de-mare.
G.D. (al, a, ai, ale) unui cal-de-mare.	G.D. unor cai-de-mare.
V. — — — —.	V. — — — —.

Singular

N.Ac. calul-de-mare.
G.D. (al, a, ai, ale) calului-
de-mare.
V. — — — —.

Plural

N.Ac. caii-de-mare.
G.D. (al, a, ai, ale) cailor-
de-mare.
V. — — — —.

4. La substantivele compuse dintr-un substantiv la nominativ și al doilea la genitiv se declină primul și numai cu articol hotărît.

Singular

N.Ac. floarea-soarelui.
G.D. (al, a, ai, ale) florii-
soarelui.
V. — — — —.

Plural

N.Ac. florile-soarelui.
G.D. (al, a, ai, ale) florilor-
soarelui.
V. — — — —.

5. La substantivele compuse din substantive feminine+adjectiv se modifică după numere și cazuri substantivul și adjectivul.

Singular

N.Ac. capra-neagră.
G.D. (al, a, ai, ale) caprei-
negre.

Plural

N.Ac. caprele-negre.
G.D. (al, a, ai, ale) capre-
lor-negre.

6. La substantivele formate din adjectiv+substantiv se declină numai substantivul:

N.Ac. bunăstarea, bunăvoința.
G.D. (al, a, ai, ale) bunăstării, bunăvoinței.
V. — — — V. — — —.

7. La substantivele compuse din adverb+substantiv la fel se declină numai partea a doua, adică substantivul:

Singular

N.Ac. o binecuvîntare.
G.D. (al, a, ai, ale) unei bi-
necuvîntări.
V. — — — —.

Plural

N.Ac. niște (unele) binecu-
vîntări.
G.D. (al, a, ai, ale) unor bi-
necuvîntări.
V. — — — —.

Singular

N.Ac. binecuvîntarea.
G.D. (al, a, ai, ale) binecu-
vîntării.
V. — — — —.

Plural

N.Ac. binecuvîntările.
G.D. (al, a, ai, ale) binecu-
vîntărilor.
V. — — — —.

§ 45. Declinarea substantivelor proprii

Substantivele proprii au o singură formă de număr: fie cea de singular, fie cea de plural. Numele de persoane, sau antroponimele, se întrebuințează, de obicei, numai la forma singularului (*Ion, Vasile, Conachi, Stamati*), ca și numirile de ape, sau hidronimele (*Răut, Baical, Aral, Balhaș*), în timp ce numele de localități, sau toponimele, uneori sînt cu formă de singular (*Rîbnița, Grigoriopol, Chișinău, Kiev*), iar altele — cu formă de plural (*Bălți, Criuleni, Ialoveni, Râspopeni*).

Toponimele și hidronimele masculine se pot utiliza atît fără articol (*Leningrad, Cahul, Enisei, Amur*), cît și cu articol hotărît (*Leningradul, Cahulul, Eniseiul, Amurul*).

Dintre antroponime au, de regulă, formă articulată prenumele feminine (*Vera, Natașa, Ileana*), deși apar și la forma nehotărîtă (*Veră, Natașă, Ileană*). De aceea aceste substantive formează regulat genitivul și dativul (*Verei, Ilenei, Natașei*). Cele terminate în *-ca, -ga* fac genitivul în *-ăi* (*Olgăi, Mariicăi, Anicăi*). Prenumele masculine nu se articulează niciodată cu articolul hotărît (*Petru, Constantin, Nicolae, Andrei*). La cazurile genitiv și dativ ele primesc articolul hotărît în procliză (*lui Petru, lui Constantin, lui Nicolae, lui Andrei*) ca și numele de familie (*lui Ciobanu, lui Buiuc, lui Matcovschi, lui Creangă*). Sub influența acestor forme în limba vorbită articolul *-lui* la genitiv și dativ se folosește uneori și înaintea prenumelor feminine (*lui Vera, lui Natașa, lui Maria*), dar această formă rămîne nerecomandabilă pentru întrebuințare în limba literară.

Denumirile și poreclele animalelor și păsărilor primesc, de regulă, la genitiv-dativ articolele *-lui, -i* la sfîrșit (*Murgului, Șargului, Brezoaiei*), dar apar și înaintea substantivului (*lui Murgu, lui Șargu, lui Brezoaia*), care de asemenea nu sînt recomandabile pentru limba literară.

Toponimele și hidronimele simple se declină numai cu articol hotărît ca orice substantiv comun:

N.Ac. **Cahulul, Baicalul, Amurul, Moldova, Lena, Oca.**

G.D. **Cahulului, Baicalului, Amurului, Moldovei, Lenei, Ocăi.**

Toponimele pluralia tantum se declină ca și substantivele masculine la plural:

N.Ac. **Bălții, Carpații, Hibinii, Unghenii, Ialovenii.**

G.D. **Bălților, Carpaților, Hibinilor, Unghenilor, Ialovenilor.**

V. — — — — —

Toponimele compuse se declină ca substantivele corespunzătoare comune:

N.Ac. **Molochișul Mare, Gura Bicului.**

G.D. **Molochișului Mare, Gurii Bicului.**

V. — — — — —

Notă. Numirile de luni ale anului se declină ca și prenumele masculine pri
mind la G.D. în procliză articolul hotărît:

N.Ac. februarie, aprilie, septembrie, octombrie.

G.D. lui februarie, lui aprilie, lui septembrie, lui octombrie.

§ 46. Formarea substantivelor

În limba română există substantive formate prin sufixare, prin prefixare, prin prefixare și sufixare, prin compunere și prin substantivarea altor părți de vorbire.

I. Formarea substantivelor prin sufixare

Sufixele substantivale sînt de două feluri: unele, formînd substantive de la alte substantive, le atribuie doar anumite nuanțe suplimentare de sens; alte sufixe servesc la formarea substantivelor noi din alte părți de vorbire ori tot de la substantive, dar cu sensuri absolut noi.

1. Din prima categorie fac parte sufixele cu ajutorul cărora se formează substantive cu sens diminutiv și dezmiardător, augmentativ și peiorativ de la alte substantive.

Sufixe diminutive sînt:

-el (*băiețel, degețel, nepoțel, copăcel, scăunel, bătrinel, creionel*);
-ic-ă (*păsărică, păpușică, lopățică, scrisorică, Anică*).

La unele cuvinte sufixul -ic a pierdut sensul diminutiv și s-a lexicalizat (*rîndunică, bunică, mărgică*).

-uliț-ă (*pușculiță, furculiță, frunzuliță, măculiță, puiculiță*);

-ior, -ioar-ă (*frățior, surioară, căprioară*);

-aș (*hulubaș, copilaș, fluturaș, paltonaș, fruntaș*);

-an, -ean (*flăcăuan, băietan, boulean*);

-uic-ă (*ferestruică, păsăruică, cămășuică, nevăstuică*);

-ușor, -ușoar-ă (*nucușor, cucușor, cuibușor, ierbușoară*);

-uț, -uț-ă (*căruță, mieluță, minuță, punguță, pătuț, căluț*);

-uleț (*riuleț, steguleț, coșuleț, vîntuleț*);

-uș (*ineluș, picioruș, ulcioruș, purceluș, vițeluș*).

Sufixe augmentative cu nuanță peiorativă sau depreciativă sînt puține:

-oi, -oa-ie (*pietroi, furcoi, fătoi, băietoi, căsoaie, măsoaie*);

-uli-e (*cărțulie*);

-an (*vlăjgan, lungan, coblizan*);

(-ăl)-ău (*fătălău, haidău, lungău, mîncău*);

-man (*hoțoman*);

-aș (*scriitorăș, pictoraș, școlăraș, băiețaș*).

Sufixul -oi uneori pierde sensul augmentativ și servește la formarea substantivelor masculine, numiri de ființe, de la radicalul feminin (*vulpe — vulpoi, rață — rățoi, cioară — cioroi*).

2. A doua categorie de sufixe formează substantive de la adjective și verbe, precum și de la alte substantive. După înțelesul pe care-l dau substantivelor aceste sufixe sînt de mai multe feluri:

a) Sufixe care formează substantive, nume de agent:

-ar (*strungar, plugar, morar, văcar, fîntînar*). În unele cazuri acest sufix poate fi folosit și la formarea numirilor de obiecte (*degetar, vătrar, gurar, pieptar*).

-ător, -itor, -itoar-e, -ătoar-e (*conducător, ziditor, tencuitor, mulgătoare*). Acest sufix se folosește și la formarea numirilor de unelte (*treierătoare, semănătoare, strecurătoare*);

-eț (*cîntăreț, drumeț, glumeț, vorbăreț*);

-aș (*ostaș, vislaș, nuntaș, poștaș, slujbaș*);

-ist, -ist-ă (*ziarist, radist, pianist, tractorist*);

-er (*grănicer, combiner, corăbier, vier, șofer*);

-aci (*trăgaci, stîngaci, sugaci*);

-gi-u (*tinichigiu, macaragiu, geamgiu, teatrăgiu, palavragiu*);

-iș-ă (*doctorișă, strungărișă, șoferișă, văcărișă, morărișă*);

-eas-ă (*doctoreasă, mireasă, bucătăreasă, croitoreasă*).

b) Sufixe care arată originea, naționalitatea, baștina, locul de trai:

-an (*țăran, american, african, estonian, australian*);

-ean (*moldovean, ucrainean, tiraspolean, bălțean, sorocean*);

-ian (*orheian, chișinăuian, budăian*);

-ez (*chinez, suedez, olandez, danez, finlandez, irlandez*);

-ac (*slovac, austriac*);

-că (*moldoveancă, ucraineană, estoniană, leningrădeancă*);

-oaie-ă (*nemțoaică, englezoaică, franțuzoaică, rusoaică*).

c) Sufixe ce formează substantive cu sens colectiv:

-im-e (*locuitorime, mulțime, tinerime, învățătorime, școlărimă*);

-iș (*stejăriș, frunziș, aluniș, pietriș, prundiș, frăsiniș*);

-ări-e (*harbuzărie, glodărie, florărie, vulpărie, blănărie*);

-iște-e (*cînepiște, păpușoiște, gunoiște, iniște, brăniște*).

d) Sufixe care formează substantive ce denumesc noțiuni abstracte, calități, acțiuni, însușiri:

-ism (*marxism, socialism, leninism, materialism, capitalism, feudalism*);

-ie (*frăție, omenie, avuție, prietenie, bogăție, mîndrie*);

-aj (*limbaj, pilotaj, agiotaj, masaj, aliaj, șomaj*);

-ciun-e (*înțelepciune, vioiciune, plecăciune, amărăciune*);

-eală (*greșeală, vopseală, vînzoleală, învălmășeală, încremeală*);

-**taț-e** (*unitate, solidaritate, partinitate, naționalitate*);
 -**inț-ă** (*dorință, puțință, găință, voință, biruință*);
 -**ur-ă** (*urătură, umblătură, învățătură, încărcătură, arătură*);
 -**ămînt** (*învățămint, jurămînt, legămînt, așezămînt*);
 -**șug** (*meșteșug, beteșug, prieteșug, vicleșug*);
 -**eț-e** (*tinerețe, blindețe, bătrînețe, strictețe, justețe*);
 -**it, -ărit** (*prășit, vierit, lemnărit, meșteșugărit, grădinărit*);
 -**eaț-ă** (*roșeață, șineasă, verdeasă, negreață, dulceață*);
 -**re** (*scriere, gîndire, auzire, citire, venire, plecare*).

II. Formarea substantivelor prin prefixare

În comparație cu sufixul, prefixele joacă un rol mai modest la formarea substantivelor, întrucît numărul lor este cu mult mai mic. Totuși există o serie de prefixe care contribuie la formarea substantivelor de la alte părți de vorbire, mai ales de la verbe și adjective. Cele mai importante sînt:

a- (*așezare, aducere, amintire, adormire, abordare, acomodare*),
ante- (*antebraț, antevorbitor, antecalculație, anteproiect*);
anti- (*antibiotic, antigaz, antidot, anticameră, anticariat*);
de- (*deplasare, deblocare, devalorizare, degazare, degradare*),
dez-, des- (*dezbatere, dezactivare, dezamăgire, dezgrădire, dez-*
doire, descleștare, descifrare, descoperire, desfacere, descătușare),
con-, com- (*combatere, compatriot, compătimire, compoziție, com-*
portare, conviețuire, convorbire, conlucrător, consătean);
ne- (*nemilă, nelămurire, neobișnuință, neplăcere, neîngrijire, ne*
încredere, neîmpăcare, neliniște, neînțelegere);
contra- (*cîntăreaț, contraexpertiză, contraindicație, contra*
ofensivă, contrafăcător, contrabas, contrazicere);
pre- (*prevenire, prevestire, pregătire, predominare, presumpție*
precumpănire, precădere, presupunere, prefacere);
re- (*readaptare, reafirmare, revindecare, regăsire, reeducare*
recapitulare, reconsiderare, renaștere, recunoaștere, refacere),
răz-, răs- (*răzbatere, răzgîndire, răzbunare, răzjudicare, răspu-*
tere, răspîndire, răsfrîngere, răscumpărare, răsplată),
stră- (*străbatere, străbun, strălucire, strămoș, strămutare, stră-*
fulgerare, strănepot, străluminare, străvezime, străpungere),
sub- (*subalimentare, subalternare, subarmonică, subdiviziune, sub*
capitol, subsemnat, substrat, subîmpărțire, subapreciere),
supra- (*supraabundență, supraaglomerare, supraviețuire*),
între- (*întreprindere, întreținere, întretăiere, întrepătrundere, în*
trevedere, întrerupere, întredeschidere),
întro- (*introducere, introducere, introspecție, introversune*).

Afară de prefixele propriu-zise, în limba română există și unele substantive, adjective care în procesul evoluției limbii, participînd la formarea substantivelor, și-au pierdut, de fapt, sensul lor real, lexical ajungînd să îndeplinească funcții de prefixe. Aceste cuvinte se numesc **pseudoprefixe** și sînt împrumuturi din limbile greacă și

latină. Pseudoprefixul se deosebește de prefix avînd un conținut semantic mai evident. Construcțiile cu pseudoprefixe uneori sînt considerate cuvinte compuse și nu derivate. Limba română posedă un număr însemnat de pseudoprefixe care apar, mai ales, la cuvintele împrumutate din alte limbi:

aero- (aerodinamică, aeronavă, aeroclub, aeroport);
auto- (autogară, autobiografie, autocar, autodidact);
fono- (fonogramă, fonotecă, fonologie, fonomembru);
mono- (monogramă, monografie, monolog, monocristal);
foto- (fotocopie, fotografie, fotogramă, fotocronică);
tele- (telefon, telecînatograf, telereportaj, telegramă);
semi- (semicerc, semivocală, semiconductor, semifinalist);
termo- (termocentrală, termofor, termometru, termoterapie);
micro- (microraión, microfon, microscop, micrometru);
pseudo- (pseudonim, pseudoștiință, pseudopatriot);
hidro- (hidrocentrală, hidrometru, hidroacustică);
agro- (agrotehnică, agroștiință, agromeliorație).

III. Formarea prefixal-sufixală (mixtă) a substantivelor

În afară de substantivele formate cu ajutorul sufixelor sau a prefixelor, limba noastră cunoaște și așa-numita **derivare mixtă**, cînd la formarea cuvintelor participă concomitent sufixele și prefixele. Deși ocupă un loc nu prea mare în procesul de formare a substantivelor, totuși avem un număr considerabil de substantive alcătuite pe această cale. De exemplu: *conducător, deznodămînt, productivitate, întrerupător, conductivitate, confrontație, descărcător, deschizătoare, desconsiderație*.

IV. Formarea substantivelor prin compunere

Cuvintele compuse, inclusiv substantivele, pot fi, pe de o parte, moștenite din limba latină (*primăvara* < lat. *prima vera*) sau împrumutate din alte limbi (*colhoz, sovhoz*), iar, pe de altă parte, alcătuite pe baza elementelor lexicale românești (*atotputernic, atotcuprinzător, untdelemn, binevoitor*).

Structura morfologică a substantivelor compuse formate pe teren românesc este variată. La alcătuirea unora participă două substantive, la altele — un substantiv și o altă parte de vorbire. Nu este unitate nici la reproducerea grafică a cuvintelor compuse: unele se leagă prin cratimă (*floarea-soarelui*), altele se scriu împreună, fiind sudate printr-o vocală de legătură (*anotimp*) sau fiind legate direct (*răuvoitor, răufăcător*).

Substantivele compuse pot fi alcătuite din:

- a) două substantive la cazul nominativ (*Patrie-mamă, oraș-poveste, cîine-lup, zi-muncă, redactor-șef, ampermetru, voltmetru*);
- b) un substantiv la cazul nominativ și al doilea la genitiv (*Gura-Bîcului, gura-leului, talpa-gîștei, ochiul-boului, calea-ciobanului*);

c) două substantive și o prepoziție (*undelemn, stea-de-mare, bou-de-mare, găină-de-munte, găinușă-de-baltă*);

d) un substantiv și un adjectiv ori un adjectiv și un substantiv (*vorbă-lungă, apă-tare, Slobozia Mare, Valea Adîncă*);

e) un adverb și un substantiv (*bineorînduire, binecuvîntare, binefacere, binevenire, răufăcător, răuvoitor*);

f) un verb și un substantiv sau un substantiv și un verb (*pierde-vară, gură-cască, zgîrie-brînză, strîmbă-lemn, vîntură-lume*);

g) o îmbinare de mai multe cuvinte: *buruiună-de-ceas-rău, numă-uita, du-te-vino*).

V. Substantivizarea

Unul din mijloacele de formare a substantivelor este și converisia, adică transformarea altor părți de vorbire în substantive fără participarea sufixelor sau prefixelor. Acest procedeu se numește **substantivizare**.

Toate părțile de vorbire transformate în substantive pierd particularitățile lor gramaticale și însușesc categoriile gramaticale caracteristice substantivului: capătă forme de număr, caz, se încadrează în unul din genurile substantivului, primesc articolul hotărît sau nehotărît.

În propoziție ele realizează aceleași funcții sintactice, ca și substantivele autentice (de subiect, nume predicativ, complement, atribut ș.a.).

De exemplu:

Petru căuta să-i îmbărbăteze pe cei slabi. (V. Beșleagă)

Adjectivul *cei slabi* s-a substantivizat și în propoziție are funcție de complement direct.

În limba română se pot substantiviza

a) Adjectivele

Atunci chiar și păsările vislesc în gol,

Frunzele se descarca de verdele viu

Și rămîn străvezii, se fac de sticlă

(V. Teleucă)

b) Forma lungă a infinitivului verbului *trecere, venire, întrecere, prelucrare, căutare, dovedire* ș.a.

Dar ce lucruri anume erau puse la cale de cei doi frați, jupînul pîrcălab tot n-a putut înțelege deslușit, așa că s-a dus la hodina nopții c-o nemulțumire pe care a avut-o înnoită în toate visurile sale. (M. Sadoveanu)

Cu toate acestea, aducerea aminte a celor doisprezece coconășii îl supăra neîncetat și îi învenina toate plăcerile. (C. Negruzzi)

c) Participiile:

Nou venita s-a dus cu pas hotărît la mama. (V. Beșleagă)

Răniții erau transportați zilnic la un spital militar din Bălți.

(I. C. Ciobanu)

d) Gerunziul.

Pe prispele caselor se vedeau bolnavi și murinzi. (C. Negruzzi)
e) Pronumele:

Eul meu trăiește în fiecare articol, în fiecare pagină, în fiecare privire ce izvorăște din ochii lui. (E. Damian)

Ciuturenii au început a se aduna încoace să ghicească cum se va schimba vremea, iar duminicile veneau bătrînii și stînd istoriseau sumedenii de nimicuri din viața lor. (I. Druță)

f) Numeralesle:

Lăsați matricola cu cinciul deschis pe masa Tigrului și mă trîntii în pat. (A. Busuioacă)

g) Adverbele:

*Cu mîine zilele-ți adaugi,
Cu ieri viața ta o scazi
Și ai cu toate aste-n față
De-a pururi ziua cea de azi.*

(M. Eminescu)

ADJECTIVUL

§ 47. Noțiuni generale

Adjectivul este partea flexibilă de vorbire care indică o calitate sau însușire a unui obiect și se caracterizează prin categoriile gramaticale de gen, număr, caz și gradele de comparație.

Adjectivul întotdeauna lămurește un substantiv și se acordă cu el în gen, număr și caz. De exemplu:

Luna își tremura razele plăpînde pe luciul apei. (E. Damian)

Aici adjectivul *plăpînde* determină substantivul *razele* și se află la cazul acuzativ, numărul plural, genul feminin.

De notat că genul adjectivelor diferă de genul substantivelor. La substantive genul arată clasa din care fac parte cuvintele respective, adică este o categorie clasificatoare, pe cînd la adjective genul este o categorie pur gramaticală și indică genul substantivului determinat. De exemplu, cuvintele *elev*, *elevă* fac parte din genuri diferite avînd și conținut lexical eterogen. Formele masculine și feminine ale adjectivului (*elev bun*, *elevă bună*) nu exprimă sensuri lexicale deosebite, ci arată numai că această calitate într-un caz este atribuită unui substantiv de genul masculin (*bun*), iar în altul — substantivului de genul feminin (*bună*).

Situația e similară și la categoria numărului adjectivelor. Formele de singular și plural ale adjectivelor nu exprimă o calitate sau mai multe calități, ci precizează numai că însușirea exprimată de adjectiv la numărul singular este caracteristică unui singur obiect (*om bun*, *om cult*, *om frumos*), pe cînd forma de plural a adjectivului ne mărturisește că această calitate este caracteristică mai multor obiecte (*oameni buni*, *oameni culți*, *oameni frumoși*).

Denumirea de **adjectiv** vine din limba latină de la *adjectivum*

și înseamnă „care se adaugă la ceva“, „lămurește ceva“ (un substantiv).

Determinînd un substantiv în propoziție, adjectivul, de regulă, are funcție de atribut acordat. De exemplu:

Un vîntîșor șăgalnic îi mîngîia obrajii sergentului de gardă Timofei Lungu. (B. Istru)

Afară de aceasta, adjectivul e apt de a realiza și funcția unui nume predicativ în componența predicatului nominal:

Acuma Iașul este mare și frumos. (M. Sadoveanu)

Dimineața era frumoasă, frumoasă. În pădure răsunau glasurile a sute de privighetori. (F. Vidrașcu)

§ 48. Clasificarea adjectivelor

Adjectivele pot fi clasificate după felurite criterii: etimologic, semantic, structură morfologică și după desinențe.

Clasificarea adjectivelor după sens.

Ținînd seama de conținutul adjectivelor, deosebim adjective calitative și relative.

I. **Adjectivele calitative** exprimă o calitate sau însușire autentică a obiectului care, de regulă, poate fi într-o măsură mai mare sau mai mică: *bun, mai bun, cel mai bun.*

Aceste adjective arată:

- 1) culoarea: *roșu, alb, negru, verde, galben, albastru, cașeniu,*
- 2) mărimea, volumul: *mare, mic, gros, subțire, înalt, gigant,*
- 3) calități fizice ale oamenilor și animalelor: *sănătos, zdravăn, slab, bolnav, beteag, molău;*
- 4) senzații de gust: *amar, dulce, acru, sărat, iute.*

Adjectivele calitative se caracterizează prin următoarele particularități:

a) Majoritatea dintre ele au grade de comparație: *om frumos — mai frumos — cel mai frumos, carte interesantă — mai interesantă — cea mai interesantă.*

b) Forma masculină a adjectivelor se poate ușor adverbializa: *El are scris frumos. El scrie frumos.*

El este om curajos. El luptă curajos.

c) Pot fi ușor substantivizate:

Tineri și bătrîni sînt duși din țară, undeva, spre ocne fără fund (L. Deleanu)

d) Pot alcătui forme de apreciere personală, mai ales forme diminutive și dezmierdătoare: *mic — micuț, ușor — ușurel, slab — slăbuț, mare — mărișor, gras — grăsuț.*

II. **Adjectivele relative** exprimă calitatea sau însușirea numai în raport cu partea de vorbire de la care sînt formate. Ele exprimă:

a) raporturi temporale: *mere tomatice, plan anual, vînt primăvărat, mere vărutice;*

b) raporturi abstracte: *discuție filozofică, lucrare științifică, operă artistică, roman publicistic*;

c) raporturi față de animale: *somn iepuresc, inimă câinească*.

Spre deosebire de adjectivele calitative care au grade de comparație, cele relative sînt lipsite de această categorie gramaticală, întrucît calitatea exprimată de ele nu poate fi într-o măsură mai mare sau mai mică.

Clasificarea adjectivelor după structura lor morfologică

După structura morfematică adjectivele sînt de cîteva feluri: **nederivate**, **derivate**, **compuse** și **locuțiuni adjectivale**.

1. **Adjectivele nederivate** sînt alcătuite din rădăcină cu sau fără desinență și pot fi numite și **primare**: *bun, mic, mare, tare, frumos, frumoasă, verde, neagră, galbenă*.

2. **Adjectivele derivate** sînt formate de la alte părți de vorbire sau de la alte adjective cu ajutorul sufixelor și se mai numesc și **adjective secundare**.

Ele se formează de la

a) substantive *spate — spătos, apă — apos, nisip — nisipos, țărână — țărănesc, epistolă — epistolar, muncitor — muncitoresc*;

b) verbe *a îndrăzni — îndrăzneț, a citi — citeț, a hotărî — hotărîtor, a gîndi — gînditor, a pricepe — priceput*,

c) gerunziu *putere crescîndă, frunză tremurîndă*,

d) alte adjective *mare — măreț — mărișor, mic — micuț, cald — călduț, căldușor, verde — verziu, verdușor*.

3. **Adjectivele compuse** se formează din două sau mai multe rădăcini *atotbiruitor, atotputernic, atotcuprinzător, binecuvîntat, binevoitor, răufaceător, binevenit, atotvăzător* ș.a.

4. Afară de adjectivele propriu-zise nederivate, derivate și compuse, în limba noastră există îmbinări de substantive cu prepoziții și alte părți de vorbire care îndeplinesc funcții adjectivale. Aceste construcții se numesc **locuțiuni adjectivale**. Deci **locuțiune adjectivală** se numește îmbinarea din două sau mai multe cuvinte care exprimă un sens integral și are valoare de adjectiv. De exemplu, *om de frunte — om fruntaș, voință de fier — voință tare, om bun la inimă — om milos* ș.a.

Locuțiunile adjectivate ca și adjectivele propriu-zise numesc calitatea sau însușirea obiectelor. După părțile lor componente, ele sînt de mai multe feluri și se alcătuiesc din

a) prepoziție + substantiv *om de vază — om văzut, cunoscut, om de geniu — om genial, om de talent — om talentat*;

b) prepoziție + substantiv + conjuncție + prepoziție + substantiv *era o luptă pe viață și pe moarte — luptă înverșunată*;

c) prepoziție + adjectiv sau participiu *lucru de neiertat — condamnat, de tînăr — timpuriu, din plin — abundent*;

d) adjectiv (participiu) + prepoziție + substantiv *iate de picior — sprinten, plin de viață — vioi, sănătos, bun la inimă — milos, îndurător*.

Notă. Pronumele demonstrative, posesive, nehotărâte, interogative gramatical se comportă ca niște adjective. Ele deseori determină substantivele acordându-se cu ele în gen, număr și caz, de aceea în unele studii și gramatici sînt numite adjective pronominale. De notat însă că după conținutul lor ele se apropie mai mult de pronume, de aceea în cartea aceasta vor fi analizate în cadrul pronumelor respective, unde se va sublinia în mod special valoarea lor adjectivală.

§ 49. Desinențele adjectivelor

La nivel morfologic deosebim două clase mari de adjective: **variabile** și **invariabile**.

A. Adjectivele variabile

Cele mai multe adjective sînt variabile, adică au forme speciale pentru genul masculin și feminin, numărul singular și plural și se modifică după cazuri.

Din punctul de vedere al formei gramaticale, privite sub aspectul genului, adjectivele variabile se împart în două subdiviziuni:

- a) adjective cu o singură desinență pentru ambele genuri,
- b) adjective cu două desinențe speciale pentru genul masculin și feminin.

Adjectivele cu o singură desinență au o formă comună (identică) pentru singular și plural la ambele genuri. Astfel de adjective sînt foarte puține.

Adjectivele cu o singură desinență la singular se termină în **-e** la ambele genuri, iar la plural primesc desinența **-i** (reduc sau semivocal) pentru ambele genuri. Compară

Singular	Plural
<i>copac verde</i>	— <i>copaci verzi</i>
<i>frunză verde</i>	— <i>frunze verzi</i>
<i>băiat mare</i>	— <i>băieți mari</i>
<i>fată mare</i>	— <i>fete mari</i>
<i>om moale</i>	— <i>oameni moi</i>
<i>femeie moale</i>	— <i>femei moi</i>

Adjectivele cu două desinențe au forme speciale pentru ambele genuri la numărul singular și plural. Majoritatea adjectivelor românești au două desinențe (Vezi tabelul lor la p. 88)

B. Adjectivele invariabile

Invariabile sînt numite adjectivele care nu se declină, adică nu se modifică după gen, număr și caz. Astfel de adjective sînt puține la număr. Ele sînt de cîteva feluri:

- a) adjective provenite din adverbe, de aceea ele își păstrează

Singular		Plural	
Masculin	Feminin	Masculin	Feminin
zero: <i>bun, harnic</i>	-ă: <i>bună, harnică</i>	-i: <i>buni, harnici</i>	-e: <i>bune, harnice</i>
-u (plin): <i>negru, albastru</i>	-ă: <i>neagră, albastră</i>	-i: <i>negri, albaştri</i>	-e: <i>negre, albastre</i>
-iu: <i>verziu, albăstriu</i>	-e: <i>verzie, albăstrie</i>	-i (semivocal): <i>verzii, albăstrii</i>	-i (semivocal): <i>verzii, albăstrii</i>
-u (semivocal): <i>greu, rău</i>	-ea: <i>grea, rea</i>	-i (semivocal): <i>grei, răi</i>	-le: <i>grele, rele</i>
-i (semivocal): <i>vioi, greoi</i>	-ie: <i>vioaie, greoaie</i>	-i (semivocal): <i>vioi, greoi</i>	-ie: <i>vioaie, greoaie</i>
-i (redus): <i>vechi, străvechi</i>	-e: <i>veche, străveche</i>	-i (redus): <i>vechi, străvechi</i>	-i (redus): <i>vechi, străvechi</i>
-el: <i>mititel, tinerel</i>	-ic-ă: <i>mititică, tinerică</i>	-i (semivocal): <i>mititei, tineri</i>	-le: <i>mititele, tinerele</i>

forma neflexibilă: *bine, gata, așa, atare, asemenea, learcă, ferice, coșcogemite* (haine gata, om bine, băiat coșcogemite);

b) adjective provenite din diferite pronume, verbe, particule: astfel, cumsecade, anume (astfel de oameni, oameni cumsecade);

c) adjective împrumutate recent din alte limbi, de aceea nu s-au adaptat la structura morfologică a limbii noastre. Aici, în primul rând, e vorba de nume de culori de tipul: bej, bordo, gri, cachi, crem, maro (costum maro, gri; rochie crem). Tot din categoria împrumuturilor fac parte și adjectivele: eficace, propice, motrice, atroce ș.a. (măsuri eficace, forță motrice)

§ 50. Declinarea adjectivelor

Adjectivele se declină numai împreună cu substantivul ocupând față de el poziție enclitică sau proclitică (*pictorul cunoscut, cunoscutul pictor*). Dacă adjectivul este utilizat singur, fără substantiv, el se substantivizează (*Bătrînul era un om cult, știa multe și povestea lucruri interesante*).

Declinarea adjectivelor cu substantivele masculine

Cu articol nehotărît

Singular
N.Ac. un om harnic
G.D. (al, a, ai, ale) unui om harnic

Plural
N.Ac. niște (unii) oameni harnici
G. D. (al, a, ai, ale) unor oameni harnici

Singular	Plural
N.Ac. un harnic om	N.Ac. niște (unii) harnici
G.D. (al, a, ai, ale) unui harnic om.	oameni G.D. unor harnici oameni.

Cu articol hotărît

Singular	Plural
N.Ac. omul harnic	N.Ac. oamenii harnici
G.D. (al, a, ai, ale) omului harnic.	G.D. oamenilor harnici.

Singular	Plural
N.Ac. harnicul om	N.Ac. harnicii oameni
G.D. (al, a, ai, ale) harnicului om.	G.D. harnicilor oameni.

La declinarea adjectivelor cu substantivele masculine atestăm următoarele:

a) Dacă adjectivul se declină împreună cu un substantiv însoțit de articol nehotărît (un om harnic), indiferent de poziția adjectivelor față de substantiv, după cazuri și numere se schimbă numai articolul nehotărît (un, unui, niște, unor), iar substantivul și adjectivul se modifică numai după număr avînd o formă identică la toate cazurile la singular și alta la plural.

Notă. Articolul nehotărît în asemenea construcții se referă la substantiv, și nu la adjectiv: un om harnic, un harnic om.

b) Dacă adjectivul urmează după substantivul articulat cu articol hotărît, substantivul se modifică după numere și cazuri avînd două forme cazuale (N.Ac. și G.D.) la singular și două la plural, iar adjectivul are o formă identică pentru toate cazurile la singular și a doua formă pentru toate cazurile la numărul plural (omul harnic, omului harnic; oamenii harnici, oamenilor harnici).

c) Dacă adjectivul se plasează în fața substantivului, el se articulează cu articol hotărît și se modifică după cazuri și numere, iar substantivul — numai după numere (harnicul om, harnicului om; harnicii oameni, harnicilor oameni).

Declinarea adjectivelor cu substantivele feminine

Cu articol nehotărît

Singular	Plural
N.Ac. o carte interesantă	N.Ac. niște (unele) cărți interesante
G.D. (al, a, ai, ale) unei cărți interesante.	G.D. (al, a, ai, ale) unor cărți interesante.

Singular	Plural
N.Ac. o interesantă carte G.D. (al, a, ai, ale) unei interesante cărți.	N.Ac. niște (unele) interesante cărți G.D. (al, a, ai, ale) unor interesante cărți.

Cu articol hotărît

Singular	Plural
N.Ac. cartea interesantă G.D. (al, a, ai, ale) cărții interesante.	N.Ac. cărțile interesante G.D. (al, a, ai, ale) cărților interesante.

Singular	Plural
N.Ac. interesanta carte G.D. (al, a, ai, ale) interesantei cărți.	N.Ac. interesantele cărți G.D. (al, a, ai, ale) interesantelor cărți.

La declinarea adjectivelor cu substantivele feminine înregistrăm următoarele legități:

a) Adjectivele ce urmează după substantivele feminine cu articol hotărît sau nehotărît au o formă identică de caz la N.Ac. singular și o altă formă opozițională identică pentru G.D. singular și pentru toate cazurile la plural (o carte interesantă, unei cărți interesante, niște cărți interesante, unor cărți interesante; cartea interesantă, cărții interesante, cărțile interesante, cărților interesante).

Substantivele în astfel de îmbinări sintactice se comportă în mod diferit: fiind articulate cu articol hotărît, ele se modifică după cazuri și numere (cartea interesantă, cărții interesante, cărțile interesante, cărților interesante); dacă substantivul este articulat cu articol nehotărît, el are o formă la N.Ac. singular și a doua formă identică la G.D. singular și la toate cazurile la plural (o carte interesantă, unei cărți interesante, niște cărți interesante, unor cărți interesante), iar după cazuri și numere se schimbă numai articolul nehotărît

b) Dacă adjectivul ocupă poziție proclitică față de substantiv și este articulat cu articol hotărît, el se schimbă după numere și cazuri, iar substantivul are o formă la N.Ac. singular și a doua formă (identică) la G.D. singular și la toate cazurile la plural (interesanta carte, interesantei cărți, interesantele cărți, interesantelor cărți)

Nota 1. Fac abatere de la regula generală adjectivele terminate în *-oale*, care-și păstrează aceeași desinență la ambele numere și la toate cazurile (fetița vioaie, fetei vioaie, fetele vioaie, fetițelor vioaie)

Nota 2. De menționat că nu toate adjectivele se pretează cazului vocativ. Există un număr foarte mic de adjective care se utilizează la forma vocativului. Ba mai mult. Ele apar nu pe lângă orice substantive, ci numai împreună

cu cele ce se caracterizează printr-un anumit sens. De exemplu: *tovarășe dragă, tovarăși dragi, draga mamă.*

Se poate spune oamenii buni, dar nu sună corect *tovarăși buni.*

Adjectivele feminine substantivizate la vocativ primesc desinența **-o**, (scumpo, iubito, frumoaso ș.a.).

Declinarea adjectivelor cu substantivele neutre la singular se face după modelul celor masculine, iar la plural — după forma celor feminine.

§ 51. Gradele de comparație ale adjectivelor

Gradele de comparație constituie o categorie gramaticală specifică adjectivelor care arată că însușirea sau calitatea caracteristică diferitelor obiecte poate fi într-o măsură mai mare sau mai mică. În limba română avem trei grade de comparație la adjective: **gradul pozitiv, gradul comparativ și gradul superlativ.**

Grade de comparație au numai adjectivele calitative autentice.

Gradul pozitiv

Gradul pozitiv reprezintă forma inițială, obișnuită a adjectivului și arată că obiectului îi este caracteristică o însușire sau o calitate ce nu se compară cu aceeași însușire a altor obiecte omogene. De exemplu

Ileana era o femeie **blajină, tăcută și harnică.** (I Druță)
Cerule e **curat**, ciocîrlia **cîntă**, calul **trage**, iar eu calc pe brazdă strîngînd coarnele plugului (N Esinencu)

Gradul comparativ

Gradul comparativ semnalează o însușire ori o calitate caracteristică unui obiect într-o măsură mai mare, mai mică sau egală cu aceeași însușire a altui obiect. Compară:

Azi e scarele mai **falnic**,
Lumea azi e mai **voioasă**.

(V Alecsandri)

Comparativul are trei aspecte de **superioritate, de inferioritate și de egalitate.**

Comparativul de superioritate arată că unul dintre obiectele vizate conține însușirea sau calitatea respectivă într-o măsură mai mare decît celelalte obiecte comparate. El se formează cu ajutorul adverbului **mai**: mai frumos, mai rar, mai cunoscut, mai tare, mai bun, mai interesant, mai înalt. Dimineața aerul devenea din ce în ce mai răcoros, iar apa Răutului era acoperită cu suluri fumurii de aburi. (B. Istru)

Comparativul de egalitate semnalează că însușirea ori calitatea obiectelor comparate este egală sau în aceeași măsură. El se formează cu ajutorul cuvintelor **tot așa, tot atît de, la fel de, deopotrivă de ș.a.**

Moș Vasile era tot așa de zgircit ca și mătușa Mărioara. (I. Creangă)

Mica îmi spunea să nu mă tem de moș Andrei că el îi tot așa de bun la suflet ca și bunelul. (I. C. Ciobanu)

Comparativul de inferioritate indică că unul din obiectele comparate conține aceeași însușire sau calitate într-o măsură mai mică decât celelalte. El se formează cu ajutorul cuvintelor mai puțin:

În centrul satului ogrăzile erau mai puțin pietroase. (Em. Bucov).

Gradul superlativ

Gradul superlativ desemnează că un obiect posedă o însușire sau o calitate în cel mai înalt ori cel mai scăzut grad față de celelalte obiecte ce se caracterizează printr-o calitate omogenă. De exemplu:

Nuța a ajuns stăpîna celei mai frumoase gospodării din sat. (I. Druță)

Gradul superlativ este de două feluri: **superlativ relativ** și **superlativ absolut**.

Gradul superlativ relativ arată că unul din obiectele comparate are o calitate ori o însușire în cel mai înalt sau cel mai scăzut grad. Acest superlativ se construiește cu forma gradului comparativ înaintea căreia se plasează articolul adjectival **cel, cea, cei, cele** în funcție de morfi radical:

La umbra celui mai bătrîn stejar stătea cel mai bătrîn cioban. (Arh. Cibotaru)

Țara în care împărătea fratele cel mai mare era tocmai la o margine a pămîntului. (I. Creangă)

Asemenea superlativ se numește relativ, deoarece însușirea ori calitatea obiectului dat este apreciată în comparație cu aceeași însușire a altor obiecte omogene.

Gradul superlativ absolut se deosebește de cel relativ arătînd că un obiect sau un grup de obiecte posedă o calitate ori însușire la cel mai înalt sau cel mai scăzut grad fără a fi comparată cu aceeași însușire a altor obiecte omogene. De exemplu:

Tot satul îl cunoaște de om foarte harnic și cinstit. (A. Mateevici)

În asemenea cazuri nu comparăm calitatea mai multor obiecte omogene, ci luăm însușirea unui obiect așa cum se prezintă ea la un moment dat, fără a o raporta la alte obiecte cu aceeași însușire. Astfel de superlativ are o putere de expresie mai mare și se întrebuintează, de regulă, cînd sintem cuprinși de un sentiment sau de o emoție deosebită

Superlativul absolut se formează de la gradul pozitiv al adjectivelor înaintea cărora se adaugă adverbele și locuțiunile adverbiale: **foarte, prea, tare, amarnic, grozav de, strașnic de, nemaipomenit de, peste seamă de, nemaiauzit de, enorm de, vrăjmași de, extraordinar de ș.a.m.d.**

Nu veți plînge atunci amarnic,
Că vi-i limba prea săracă.

(A. Mateevici)

Unele figuri istorice neobișnuit de însemnate au rămas în afara atenției literaților moldoveni. (G. Meniuc)

Notă. În limba română există adjective ce nu pot forma grade de comparație. E vorba, în primul rînd, de adjectivele relative (sătesc, moldovenesc, soldătesc, muncitoresc, colhoznic, bărbătesc, femeiesc), de adjectivele care numesc o calitate ce nu poate fi într-o măsură mai mare sau mai mică (mut, surd, spîn, mort), de adjectivele-culori de animale și materiale (șarg, roib, murg, crem, maro, gri), de adjectivele ce prin sensul lor exprimă un grad superlativ (superior, suprem, optim, inferior) ș.a.

§ 52. Formarea adjectivelor

Adjectivul face parte din categoria generală a numelui, este în strînsă legătură cu substantivul, de aceea se folosește de aceleași mijloace de formare a cuvintelor: derivarea, compunerea și adjectivizarea.

A. Derivarea adjectivelor

Alcătuirea adjectivelor prin derivare se face cu ajutorul prefixelor și al sufixelor. Cea mai productivă formă de derivare este sufixarea. Prin sufixare se formează adjective de la alte adjective, de la substantive și verbe.

a) De la adjective se creează adjectivele noi cu următoarele sufixe, dîndu-i cuvîntului nuanțe suplimentare de înțeles:

-eț, -leț, -iață, -eaț-ă (mare — măreț, măreață; lung — lungieț — lunguiață);

-uț-ă (larg — lărguț — lărguță; frig — friguiț, jos — josuț);

-el, -ic-ă (tînăr — tinerel, tinerică; harnic — hărnicel — hărnicică; mic — mititel, mititică; bătrîn — bătrînel, bătrînică);

-ișor, -ișoar-ă (negru — negrișor, negrișoară; verde — verdișor, verdișoară);

-atic, -atic-ă (roșu — roșiatic, roșiatică).

b) De la substantive:

-esc, -easc-ă (bărbat — bărbătesc, bărbătească; soldat — soldătesc, soldătească; școlar — școlăresc, școlărească; student — studențesc, studențească; viteaz — vitejesc, vitejească; muncitor — muncitoresc, muncitorească).

Notă. Fac excepție cuvintele burlesc—burlescă; livresc—livrescă, baladesc—baladescă, grotesc—grotescă, romanesc—romanescă, care sînt niște neologisme ce nu s-au adaptat legilor limbii române, adică la ele n-a avut loc diftongarea lui e în ea, ceea ce este specific pentru limba noastră în asemenea împrejurări:
-os, -oas-ă (nisip—nisipos, nisipoasă; lut—lutos, lutoasă; piatră—pietros, pietrosă; căldură—călduros, călduroasă);

-lu, -ie (brumă—brumăriu, brumărie; aramă—arămlu, arămie);

-**nic**, -**nic-ă** (colhoz—colhoznic, colhoznică, putere—puternic, puternică; fală—falnic, falnică; dar—darnic, darnică);
 -**ic**, -**ic-ă** (vocală—vocalic, vocalică; istorie—istoric, istorică; perioadă—periodic, periodică; nord—nordic, nordică);
 -**ean**, -**eanc-ă** (Bălți—bălțean, bălțeană; Mărcăuți—mărcăuțean, mărcăuțeană; Cernăuți—cernăuțean, cernăuțeană, Nestoița—nestoițean, nestoițeană).

c) De la verbe:

-**itor**, -**itoar-e** (a gândi—gînditor, gînditoare; a iubi—iubitor, iubitoare; a munci—muncitor, muncitoare);

-**ător**, -**ătoar-e** (a conduce—conducător, conducătoare; a lucra—lucrător, lucrătoare; a mulge—mulgător, mulgătoare);

-**eș**, -**eaș-ă** (a citi—citeș, citeașă; a glumi—glumeș, glumeașă; a îndrăzni—îndrăzneș, îndrăzneașă);

-**bil**, -**il-ă** (a ara—arabil, arabilă; a vedea—vizibil, vizibilă; a admira—admirabil, admirabilă; a admite—admisibil, admisibilă);

-**aci** (sug—sugaci, trag—trăgaci).

Prin prefixare se formează adjective cu următoarele prefixe;
anti- (antidemocratic, antiepidemic, antiestetic, antiistoric, antimilitarist, antialcoolic, antiaerian, anticataral);

arhi- (arhiliberal, arhiute, arhitectonic, arhiblînd, arhibun, arhiplin, arhitectural, arhivistit);

extra- (extrașcolar, extravagant, extraterestru, extramodern, extragramatical, extrajudiciar, extralingvistic, extrateritorial);

inter- (interaliat, interatomic, interdepartamental, interzonal, interministerial, intermolecular, interplanetar);

ne- (neputincios, negreșit, neadoptabil, neadevărat, neaccentuat, neaccesibil, neașteptat, nevăzut, nedescris, nerepetat);

re- (reabilitat, readus, reangajat, regăsit, reeditat, reeducat, reales, realipit, reamintit, recalificat, rechemat, recognitiv, reconstruit);

răs-, **răz-** (răzbunător, răzbătător, războinic, răzbucuros, răspunzător, răspînditor, rășfrînt, răsturnător, rășfoit);

stră- (străbătător, străveziu, strălîmpede, strălucitor, strămoșesc, străpungător, străvechi, străduitor, străbunesc).

B. Compunerea adjectivelor

Afară de adjective derivate există și adjective compuse. Adjectivele compuse sînt alcătuite, de regulă, din două sau mai multe cuvinte. Unele dintre ele se scriu prin cratimă sau defis: moldo-slavo-rus, burghezo-democratic, verde-închis, rusesc-ucrainesc, vest-nordic, social-democrat.

Altele, fiind legate cu vocala 'o, se ortografiază împreună: radiofonic, monografic, termodinamic, termoizolant, termometric, termotehnic, spectrografic, spectrometric, spectroscopic.

C. Adjectivizarea

Adjectivizarea este trecerea unor părți de vorbire în adjective fără intervenția afixelor.

În limba română se adjectivizează:

a) Participiile: Mihail Șolohov este autorul romanului „Donul liniștit”.

b) Gerunziile: Se duse la masă și, luînd un condei, scrise cu o mînă tremurîndă. (C. Negruzzi)

Ochii larg deschiși vedeau ca aievea luminile izvorînde din geamurile atelierelor. (E. Damian)

c) Adverbele: Aproape toate colhozurile au terminat semănatul culturilor devremi. („Viața satului”)

d) Substantivele:

Drumul nu-i ușor, se întimplă,
Dar a fost ușor vreodată?
Doare frunte, doare tîmplă,
Doare inimă bărbată.

(D. Matcovschi)

NUMERALUL

§ 53. Noțiuni generale

Numeralul este partea de vorbire (parțial flexibilă) care se întrebuințează pe lîngă substantiv indicînd cantitatea, numărul sau ordinea obiectelor la numărat. Numeralul răspunde la întrebările **cît? cîtă? cîți? cîte? al cîtelea? a cîta?**

Termenul **numeral** provine din latinescul *numeralis* < fr. numeral.

Numeralesle ca și adjectivele, de obicei, determină un substantiv, de aceea din punctul de vedere formal, gramatical ele se aseamănă cu adjectivele, dar, spre deosebire de adjective, care determină substantivul din punctul de vedere al calității lui, numeralesle caracterizează substantivele în plan cantitativ, arată cîte obiecte sînt sau al cîtelea obiect este în rînd: 20 de oameni, 30 de tractoare, 37 de copii, al patrulea elev, a zecea casă, a douăzeci și patra casă:

A doua zi și a treia zi mai căzură cinci (vînători) și se rîniră doi. (C. Negruzzi)

Numeralesle pot avea valori substantive și adjectivele. Fiind folosite singure, fără substantive, ele se comportă ca niște substantive (**Doi învață bine**). Dacă însă însoțesc un substantiv, ele capătă valoare adjectivală (**Doi elevi învață bine**). Din această cauză unele numeralesle pot avea categoriile gramaticale de gen, număr și caz și în propoziție realizează funcții sintactice variate:

a) Subiect: **E tîrziu și mii de stele prind de acum a așipi.**
(L. Deleanu)

b) **Atribut:** Cinci degete sînt la o mînă și unul cu altul nu se potrivește. (I. Creangă)

c) **Nume predicativ:** El este al patrulea în familie. (T. Vi-
drașcu)

d) **Complement direct sau indirect:**

Trece peste umbra lui badea Pavel care, de îndată ce i-a văzut pe cei doi, s-a întors într-o parte. (V. Beșleagă)

§ 54. Categoriile numeralelor

Ținînd cont de forma și conținutul lor, numerele pot fi clasificate în numerele **hotărîte** și **nehotărîte**.

1. Cele mai multe numere sînt **hotărîte** și se divizează în următoarele categorii:

a) **numere cardinale** (trei, șase, zece, douăzeci și trei);

b) **numere fracționare** (o treime, o zecime, a treia parte);

c) **numere colective** (amîndoi, tustrei, tuspătru, tuscinci);

d) **numere ordinale** (primul, al doilea, al patrulea, a cincea);

e) **numere multiplicative** (îndoit, întreit, înzecit);

f) **numere distributive** (cîte doi, cîte patru, cîte cinci);

d) **numere adverbiale** (de două ori, de patru ori).

2. **Numere nehotărîte** (mulți oameni, cîteva cărți, cîțiva copii, puțini copii, toți copiii).

§ 55. Numerele cardinale

Determinînd un substantiv în propoziție, numere cardinale desemnează un număr precis de obiecte (trei, patru, treizeci) și răspund la întrebările **cît? cîtă? cîți? cîte?** Ele se numesc cardinale, deoarece stau la baza alcătuirii tuturor celorlalte numere.

Trei copile de împărat
Stau într-un măreț palat.

(V. Alecsandri)

Cu valoare de numere cardinale se întrebuințează uneori cuvintele pereche, **duzină** (o pereche de pui).

Numerele cardinale sînt simple (patru, cinci, sută) și compuse (doisprezece, douăzeci și trei, treizeci).

Numerele de la unu pînă la zece, precum și sută, mie, milion, miliard sînt simple

Numerele de bază, adică unitățile, provin din limba latină:

unu < unus,

doi < duo;

trei < tres;

patru < quattuor;

cinci < quinque;

șase < sex;

șapte < septem;

opt < octo;

nouă < novem;

zece < decem;

mie < mille.

Numeralul **sută** este de origine slavă, iar **million**, **miliard** au fost împrumutate din limba franceză.

Numeralele de la 11 în sus, în afară de clasele aritmetice, sînt **compuse**.

Numeralele compuse se formează:

a) **prin juxtapunere** (treizeci, șasezeci, cinci sute);

b) **cu ajutorul prepozițiilor și al conjuncțiilor** (treisprezece, șaisprezece, treizeci și șapte).

Numeralele 11—19 se formează de la zece, înaintea căruia se pune unitatea corespunzătoare și prepoziția **spre**, venită din latinescul *super*, *supra*, peste: unsprezece, șaptesprezece, optsprezece, nouăsprezece.

Acest model de alcătuire a numeralelor este un calc lingvistic din limba slavă: *едина на дес* **A** *те* (un+spre+zece). În limba latină era *undecem*.

Numeralele 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90 sînt construite tot după modelul slav din pluralul lui zece (zeci) înaintea căruia se atașează unitatea respectivă (douăzeci, treizeci, cincizeci, șaiszeci).

La fel se formează sutele și miile fiind puse la plural, înaintea cărora se adaugă unitățile (patru sute, cinci sute, trei mii, șapte mii, opt mii):

c) Numeralele compuse din zeci și unități păstrează modelul latinesc de formare adăugîndu-se unitățile la zecile respective cu ajutorul conjuncției **și** (treizeci și unu<triginta et unus; treizeci și nouă<triginta et novem).

d) Unele numere compuse formate din unități și zece în limba literară se scriu și se pronunță paisprezece, șaisprezece, șaiszeci, și nu pafrusprezece, șasesprezece, șasezeci care nu sînt forme literare și deci nerecomandabile.

e) Se scriu numerele cincisprezece, cincizeci, dar se pronunță cinsprezece, cinzeci.

Notă. Formele *unșpe*, *doișpe*, *cinșpe*, *unsprece*, *doisprece* nu au caracter normativ, ci popular, de aceea nu sînt recomandate pentru întrebuințare în limba literară.

f) De la **p sută** în sus legătura dintre mii și sute, sute și zeci, sute și unități se realizează prin juxtapunere, fără conjuncția **și**. De exemplu: două sute treizeci, opt sute șase, cinci mii trei sute, o mie trei sute douăzeci.

Notă. Pronunțarea două sute și treizeci, cinci mii și trei sute nu este literară și nerecomandabilă.

g) Dacă numeralul care arată cantitatea miilor și milioaneilor este 20 sau mai mare, între el și mii, milioane se pronunță și se scrie prepoziția **de** (patruzeci de mii, douăzeci de milioane, cincizeci de miliarde).

h) Prepoziția **de** se utilizează și între numerele de la 20 în

sus și substantivele care urmează (douăzeci și trei de oameni, o sută treizeci și doi de elevi).

i) Dacă numeralul scris cu cifre este urmat de numirea prescurtată a unei unități de măsură, prepoziția de nu se utilizează: (30 kg, 40 m, 50 km, 47%).

§ 56. Declinarea numeralelor cardinale

Numeralele cardinale **unu**, **doi** au forme speciale pentru genurile masculin și feminin: **unu — una**, **doi — două**.

Numeralele de la **trei** în sus au o singură formă pentru ambele genuri, cu excepția celorla în care intră unitățile 1,2: patru băieți — patru fete, cinci copaci — cinci case; treizeci și doi de băieți — treizeci și două de fete.

Dintre numerele cardinale se declină numai 1, 10, 100, mie, milion, miliard ș.a. Celelalte sînt invariabile, de aceea la cazul genitiv se folosește prepoziția **a**, iar la dativ — **la**.

Formele **unu**, **una** sînt numerele și se pot declina atît cu articol hotărît, cît și fără articol după modelul articolului nehotărît. Ele se întrebuițesc, de obicei în mod independent, fără substantiv.

Formele reduse ale acestor numerele **un**, **o** se utilizează numai împreună cu substantivul și coincid cu formele articolului nehotărît, de aceea funcția lor poate fi delimitată numai în context:

Am întîlnit **un** om interesant (articol).

Să mergem. Pînă la sat avem mai puțin de **un** kilometru (numeral). (A. Busuioc)

Masculin

N.Ac. **unul**
G.D. **unuia**

N.Ac. **un**
G.D. **unui**

Feminin

N. Ac. **una**
G.D. **uneia**

G.D. **o**
G.D. **unei**

Numeralele **sută**, **mie** se declină ca substantivele feminine cu articol nehotărît și hotărît:

Singular

N.Ac. **o sută**, **o mie**

G.D. **unei sute**, **unei mii**.

Plural

N.Ac. **niște (unele) sute**,
niște mii

G.D. **unor sute**, **unor mii**.

Singular

N.Ac. **suta**, **mia**
G.D. **sutei**, **miei**

Plural

N.Ac. **sutele**, **miile**
G.D. **sutelor**, **miilor**.

Notă. Numeralul **sută** se declină după modelul substantivelor feminine terminate în -ă (casă, masă), iar **mie** — după modelul celor terminate în -ie (istorie, revoluție, bucurie, evoluție).

Numeralele **milion, miliard** se declină după modelul **substantivelor neutre** cu articol nehotărît și hotărît:

Singular	Plural
N.Ac. un milion, miliard G.D. unui milion, miliard	N.Ac. niște (unele) milioane, miliarde G.D. unor milioane, miliarde.
Singular	Plural
N.Ac. milionul, miliardul G.D. milionului, miliardului.	N.Ac. milioanele, miliardele. G.D. milioanelor, miliardelor.

Celelalte numere cardinale se declină cu ajutorul prepozițiilor și al articolelor adjectivale:

- N. **trei** elevi învață bine.
G. cărțile **a trei** elevi sînt îngrijite.
D. premiul li s-a dat **la trei** elevi.
Ac. i-am văzut **pe trei** elevi.
- N. **cei trei** elevi învață bine.
G. cărțile **celor trei** elevi sînt îngrijite.
D. **celor trei** elevi li s-a dat premiu.
Ac. **pe cei trei** elevi i-au premiat.

Notă. Uneori prepoziția **a** la genitiv (cărțile **a trei** elevi) este considerată în mod greșit articol posesiv. Trebuie reținut că articolul posesiv se acordă cu cuvîntul determinat, deci, dacă e articol posesiv, trebuie să ia forma **ale**. Afară de aceasta, articolul posesiv se utilizează, dacă cuvîntul determinat este la forma nehotărîtă, pe cînd aici substantivul cărțile are articol hotărît.

§ 57. Numeralele fracționare

Numeralele care indică o parte dintr-o unitate integrală sau dintr-un număr de obiecte omogene se numesc **fracționare**.

Numeralele fracționare al cărui numitor este alcătuit dintr-un singur cuvînt se formează cu ajutorul sufixului **-im-e** și se pronunță: **o treime, o pătrime, o cincime, o optime** ș.a.m.d.

În calitate de sinonime ale numeralelor **o doime, o pătrime** se folosesc substantivele **o jumătate, un sfert** (**O jumătate** din elevi învață bine). Aceste numere se prezintă ca niște substantive feminine, de aceea se declină în felul următor:

Forma nehotărîtă	Forma hotărîtă
N.Ac. o pătrime G.D. (al, a, ai, ale) unei pătrimi.	N.Ac. pătrimea G.D. (al, a, ai, ale) pătrimii.

Substantivul determinat de numeralul fracționar, de obicei, se situează după numeral și se leagă de el cu ajutorul prepozițiilor **de** sau **din**, **dintre**: (o pătrime din copii, o treime de pâine).

Dacă substantivul este determinat de un numeral mixt (cardinal și fracționar), el se plasează între numeralul cardinal și cel fracționar (patru metri și o cincime).

§ 58. Numeralesle colective

După conținut, numeralesle colective sînt un fel de numerales cardinale exprimînd o nuanță de însoțire. Ele denumesc o cantitate sau un grup de obiecte privite ca o totalitate integrală (**amîndoi**, **ambii**, **ambele**, **tustrei**, **tuspatru**, **tuscinci** ș.a.). De exemplu:

Ofițerul l-a cuprins în brațe și l-a sărutat pe **amîndoi** obrăjii. (A. Lupan)

Aceste numerales pot ocupa atît poziție proclitică, cît și enclitică față de substantivul determinat (**amîndoi** prietenii — prietenii **amîndoi**, **amîndouă** prietenele — prietenele **amîndouă**).

Numeralesle **amîndoi**, **amîndouă**, **ambii**, **ambele** au forme masculine și feminine și se declină în felul următor:

N.Ac. **amîndoi băieții**, **amîndouă fetele**; **ambii băieți**, **ambele fete**.

G.D. **amînduror băieților**, **fetelor**; **ambilor băieți**, **ambelor fete**.

Notă. Cazul dativ la numeralul **amîndoi**, **amîndouă** se alcătuiește, de regulă, cu prepoziția **la** (Indată vă spun **la amîndoi** ce să faceți. (V. Beșleagă)

Numeralesle colective de la **trei** în sus se formează de la numerales cardinale (**trei**, **patru**, **cinci**) înaintea cărora se atașează prefixul **tus-** (care provine de la **toți**): **tustrei**, **tuspatru**, **tuscinci**, **tusșase**, **tusșapte** ș.a. Dintre ele numai **tustrei**—**tustrele** au forme speciale pentru masculin și feminin, iar celelalte nu variază după genuri. Teoretic după acest model pot fi formate orice numerales colective, în practica vorbirii însă, în uz se întîlnesc numai primele șapte—opt. Dacă e vorba de un număr mai mare de persoane, ideea de numeral colectiv este prezentată prin cuvîntul **toți** urmat de numerales cardinale (**toți zece**, **toți cincisprezece**, **toți douăzeci**, **toți treizeci** și **cinci**, **toți patruzeci** ș.a.).

§ 59. Numeralesle multiplicative

Numeralesle care semnalează de cîte ori crește numărul obiectelor, acțiunilor, calităților se numesc **multiplicative**. Ele răspund la întrebările **cum?** **încît?**

Anul era frumos, cu ploi multe și roada de grîne a fost înădăită față de anii precedenți. (F. Vidrașcu)

Multiplicativele se construiesc de la participiile verbelor formate din numerales cardinale (**trei** — a întrei — întreit; **doi** — a îndoi — îndoit; **zece** — a înzecii — înzecit; **sută** — a însuti — însutit; **mie** — a înmii — înmiit).

Notă. Sinonime ale numeralelor îndoit, întreit sînt cuvintele dublu, triplu care au la bază numerele multiplicative latinești. Aceste cuvinte se întrebuntesc, de obicei, în stilul științific și publicistic.

Numeralele multiplicative pot avea funcții adjectivale și adverbiale. Cu valoare adjectivală ele se plasează pe lângă substantive și se schimbă după genuri, numere și cazuri îndeplinind funcție sintactică de atribut: El era vesel, avea o bucurie înzecită.

Numeralele multiplicative adverbiale lămuresc în propoziție un verb și devin neflexibile. În asemenea construcții ele realizează funcția sintactică de complement circumstanțial: El lucrează înzecit.

§ 60. Numeralele distributive

Numeralele distributive arată repartizarea obiectelor în grupuri egale. La formarea lor participă numerele cardinale precedate de numeralul nehotărît cîte (cîte trei, cîte patru, cîte cinci): Demonstrații mergeau cîte doisprezece în rînd. (V. Roșca)

Numeralul cardinal din componența celui distributiv adesea se repetă (doi cîte doi, trei cîte trei, patru cîte patru): Musafirii au plecat doi cîte doi. (V. Beșleagă)

Uneori împreună cu numeralul cardinal se repetă și cuvîntul cîte: Oamenii se împrăștiașu și mergeau cîte doi, cîte doi.

§ 61. Numeralele adverbiale

Numeralele adverbiale întotdeauna lămuresc un verb și indică de cîte ori se face sau se repetă acțiunea. Ele răspund la întrebările: de cîte ori? a cîta oară?

Onache Cărbuș fusese de patru ori rănit, de trei ori luat prizonier și de două ori decorat. (I. Druță)

După structură și sens numerele adverbiale sînt de două feluri:

a) Unele arată numărul repetării acțiunii sau lucrării și se formează de la numeralul cardinal precedat de prepoziția de și urmat de ori (substantiv la numărul plural): o dată, de două ori, de trei ori, de patru ori, de cinci ori, de șase ori, de zece ori, de o sută de ori, de o mie de ori ș.a.

Alergătorii sînt datori a face jurul pieței de patru ori. (C. Negruzzi)

b) Alte numere adverbiale arată ordinea repetării lucrării sau acțiunii și se construiesc de la numerele ordinale urmate de substantivele oară sau dată la numărul singular: a doua oară, a treia oară, a patra oară, a treia dată, înțila dată, a cincea oară, a opta oară, a zecea oară, a suta oară, a mia oară ș.a.m.d.

Ei se vedeau de acum a treia oară. (Ana Lupan)

Ei îl vedea pe acest om pentru înțila dată.

Numeralele adverbiale sînt apte de a exprima și periodicitatea acțiunii. Cu acest sens ele deseori sînt precedate de cuvîntul cîte.

Găina babei se oua de cîte două ori pe fiecare zi. (I Creangă)
 După sensul lor numeralesle adverbiale sînt mai aproape de ad-
 verbe decît de numeralesle, de aceea în propoziție, de regulă, reali-
 zează funcția complementului circumstanțial.

De zece ori măsoară și o dată taie. (Folclor)

§ 62. Numeralesle ordinale

Numeralesle care indică locul sau ordinea unui obiect într-un
 grup de obiecte omogene și răspund la întrebările **a cîta, al cîtelea?**
care? se numesc **ordinale** (întîi, primul, al doilea)

Locuiește în blocul al treilea, la etajul doi. (A. Busuioac)

Spre deosebire de celelalte numeralesle, numeralesle ordinale au
 forme speciale pentru ambele genuri: masculin și feminin.

M a s c u l i n

întîi, întîiul
 primul
 al doilea
 al treilea
 al patrulea
 al sutălea

r e m i n i n

întîia
 prima
 a doua
 a treia
 a patra
 a sută

Toate numeralesle ordinale, în afară de **întîi, primul**, se alcă-
 tuiesc de la cele cardinale fiind precedate de părțile **al** pentru
 masculin și **a** pentru feminin cu funcție de prefixe și urmate de
 sufixele **-lea** pentru masculin și **-a, -ea** pentru feminin: al doilea —
 a doua, al treilea — a treia ș.a.m.d.

Din cauze fonetice la formarea numeraleslor ordinale de la car-
 dinalele 8 și **milion** între numeral și sufixul **-lea** se introduce voca-
 la de legătură **-u-** (**al optulea, al milionulea**).

În calitate de sinonim al numeralului al doilea, **a doua** în lim-
 ba literară apare uneori cuvîntul **secund, secundă** (vioară **secun-
 dă** — „vioară de acompaniment“, ofițer **secund** — „al doilea ofițer
 pe bordul unui vas“).

Din toate numeralesle ordinale forme de singular și plural au
 doar numeralesle **întîi, primul** și **ultimul**. De exemplu: întîiul om —
 întîii oameni, întîia casă — întîile case, primul om — primii oameni,
 prima casă — primele case, ultimul om — ultimii oameni, ultima
 casă — ultimele case.

Iar cînd vin **întîii** fulgi, îl găsesc de acum ciopînd în cealaltă
 jumătate de cămară. (I. Druță)

Numeralesle ordinale se declină. La declinarea lor atestăm ur-
 mătoarele:

1. Numeralesle **întîi, întîia, primul, prima** au funcții pur adjecti-
 vale, de aceea se declină după modelul de declinare a adjectivelor
 în urma și înaintea substantivului.

Masculin

Inaintea substantivului	După substantiv
N.Ac. întâiul, primul student	N.Ac. studentul întâi, prim
G.D. întâiului, primului student	G.D. studentului întâi, prim
N.Ac. întâii, primii studenți	N.Ac. studenții întâi, primi
G.D. întâiilor, primilor studenți	G.D. studenților întâi, primi

Feminin

N.Ac. întâia, prima studentă	N.Ac. studenta întâia, primă
G.D. întâii, primei studente	G.D. (al, a, ai, ale) studentei întâi, prime
N.Ac. întâile, primele studente	N.Ac. studentele întâi, prime
G.D. (al, a, ai, ale) întâiilor, primelor studente	G.D. (al, a, ai, ale) studentelor întâi, prime

2. Celelalte numerele ordinale se declină cu ajutorul articolului adjectival **cel** și a prepoziției **de**. Articolul adjectival se schimbă după gen, număr și caz, iar numeralul rămâne nemodificat.

Masculin

Singular	Plural
N.Ac. cel de-al treilea	N.Ac. cei de-al treilea
G.D. celui de-al treilea	G.D. celor de-al treilea

Feminin

Singular	Plural
N.Ac. cea de-a treia	N.Ac. cele de-a treia
G.D. celei de-a treia	G.D. celor de-a treia

Masculin

Singular	Plural
N.Ac. cel dintîi	N.Ac. cei dintîi
G.D. celui dintîi	G.D. celor dintîi

Feminin

Singular	Plural
N.Ac. cea dintîi	N.Ac. cele dintîi
G.D. celei dintîi	G.D. celor dintîi

La cazurile N.Ac. numerele ordinale pot fi întrebuințate și fără articolul adjectival, pe cînd la G.D. el este absolut obligatoriu. Numeralul **dintîi** are nevoie de articolul adjectival la toate cazurile. Compară: Ion Vodă, **cel dintîi** văzînd nedreptățile, începu a scrie... (B. P. Hasdeu)

§ 63. Numerales nehotărîte

Numerales nehotărîte exprimă un număr sau o cantitate imprecisă de obiecte și răspund la întrebările *cît? cîte? cîtă? cîți?*.

Peste *cîteva* minute ostașii s-au pornit mai departe. (A. Lupan)

Numerales nehotărîte au forme speciale pentru ambele genuri și numere:

Masculin

Sing.—Pl.

atît — *atîți*;
cît — *cîți*;
cîtva — *cîțiva*
mult — *mulți*;
tot — *toți*;
puțin — *puțini*;
destul — *destui*;

Feminin

Sing.—Pl.

atîta — *atîtea*;
cîtă — *cîte*;
cîtăva — *cîteva*;
multă — *multe*;
toată — *toate*;
puțină — *puține*;
destulă — *destule*.

Morfologic aceste numere se caracterizează ca niște adjective, întrucît determină substantivul și se acordă cu el în gen, număr și caz îndeplinind funcție de atribut neacordat. De exemplu:

Așa eram eu la vîrsta cea fericită și așa cred că au fost *toți copiii* de cînd îi lumea asta și pămîntul. (I. Creangă)

Pe la amiază ei au făcut popas în mijlocul pădurii unde se găseau *cîteva izvoare* cu apă limpede și răcoritoare. (V. Roșca)

În unele împrejurări numeralul nehotărît are sens adverbial și atunci în propoziție capătă funcție de complement circumstanțial:

El vorbește *puțin*, dar face *mult*.

Cît privește declinarea numeralelor nehotărîte, trebuie de notat că numai *cîteva* dintre ele se modifică după cazuri. Aceasta are loc la numărul plural, iar la singular ele nu se schimbă după cazuri. De exemplu:

N.Ac. *toți*, *mulți*, *cîțiva*.

G.D. *tuturor*, *multor*, *cîtorva*

La singular pot apărea cu formă de genitiv doar *puțin* (*puținului*), *puțină* (*puținei*) și *mult* (*multului*), *multă* (*multei*).

Notă. Cu valoare de numerales nehotărîte se utilizează și unele îmbinări de cuvinte ce conțin un sens de aproximație. De exemplu: *două-trei zile*, *cinci-șase sute de oameni*; *cam la trei sute de oameni*; *mil de stele* ș.a.

PRONUMELE

§ 64. Noțiuni generale

Pronumele este partea de vorbire flexibilă care se folosește în locul unui nume, adică al unui substantiv, adjectiv sau numeral. De exemplu:

1. Ion Druță este un scriitor talentat.
El a scris piesa „Casa mare”.
2. Popoarele lumii luptă pentru o pace trainică.
Pacea aceasta va fi apărută.

Termenul **pronume** provine din limba latină de la *pro*+*nomen*, ceea ce înseamnă „în loc de nume”.

Nu putem însă afirma categoric că pronumele înlocuiește un nume, că ține locul acestuia, deoarece pronumele nu exprimă un sens lexico-material, adică nu numește particularitățile semantice ale substantivului, adjectivului sau ale numeralului, ci numai indică obiectele, calitățile, însușirile ș.a.m.d. Sensul lexical al pronumelui *el*, de exemplu, poate însemna o persoană, un animal, o pasăre, un obiect înanimat.

Morfologic, pronumele se caracterizează prin categoriile gramaticale de gen, număr, caz și persoană, de aceea ele au puncte de tangență cu numele și verbul.

Unele pronume se modifică după gen, număr și caz acordându-se cu substantivul determinat. Din acestea fac parte pronumele posesive, demonstrative ș.a.

Am coborât cu al meu senin
Și m-am născut din ape.

(M. Eminescu)

Aș vrea să fiu lingă stîncă aceea uriașă.

(A. Russo)

Altele, de pildă, cele personale, nu se schimbă după gen și număr, ci numai după cazuri și se leagă cu celelalte cuvinte în propoziție ca și substantivele îndeplinind funcții sintactice identice:

Mergeți dar cu mine
Cu fruntea în lumină
Voi, ee treceți plaiul dulcii tinereți.

(B. Alecsandri)

În această frază pronumele *mine* este la cazul acuzativ și are funcție de complement indirect (mergeți cu mine), iar *voi* este la nominativ și îndeplinește funcție de subiect.

Sintactic pronumele e în stare să realizeze funcțiile tuturor părților de propoziție. De exemplu:

Ea, Aurica, are de gînd să devină cineva la Chișinău. (V. Maiev)

Aici pronumele *ea* este subiectul propoziției, iar *cineva* — nume predicativ al predicatului verbal nominal.

În genere, unele pronume pot ține locul substantivului în propoziție, iar altele îl determină (pe substantiv) întocmai ca adjectivul autentic. Ținînd seama de această funcție a pronumelor, ele se divizează în substantive și adjective.

Pronumele care țin locul substantivelor în propoziție se numesc **substantivale**. De exemplu:

Cînd l-am văzut pe Grigore Gogolea ieșind, m-am luat de departe după el. (M. Sadoveanu)

Cine nu lucrează nu mîncă. (Folclor)

Cu valoare substantivală se utilizează, de regulă, pronumele personale, interrogative, relative, nehotărîte, negative ș.a.

Avînd valoare substantivală, pronumele nu dezvăluie conținutul obiectului, ci îl prezintă numai după raportul determinat al vorbirii. De exemplu, folosind pronumele **tu**, noi nu spunem nimic despre conținutul obiectului, ci numai arătăm că obiectul numit de acest pronume se află față de vorbitor în raport de persoana a doua.

Pronumele adjectivale nu țin locul numelor în sens direct, ci însoțesc substantivele întocmai ca și adjectivele propriu-zise și se acordă cu ele în gen, număr și caz, de aceea se numesc **adjectivale**.

Cu valoare adjectivală se întrebuițează, de obicei, pronumele posesive, demonstrative, nehotărîte ș.a. De exemplu:

Tu, firave, mînuțele întinzi,
Eu — două brațe de speranțe pline.
Căci viața ești și viața mea-i în tine,
In umerii acești ai tăi plăpînzi.

(A. Roșca)

În strofa dată avem trei pronume adjectivale (**mea, acești, ai tăi**), care se acordă în gen, număr și caz respectiv cu substantivele determinate (**viața, umerii**).

§ 65. Clasificarea pronumelor

Ținînd cont de valoarea semantică, de forma și funcția gramaticală, de raporturile exprimate, distingem următoarele categorii de pronume:

1. **Pronume personale**. Ele arată persoana care face sau suferă acțiunea subiectului: **eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele**.

Voi credeți în scrisul vostru,
Noi nu credem în nimic.

(M. Eminescu)

2. **Pronume reflexive**. Ele arată că subiectul și obiectul acțiunii este una și aceeași persoană: **sie, își, și, pe sine, se**.

Și s-a adunat lume de pe lume la această mare și bogată nuntă.
(I. Creangă)

3. **Pronume posesive**. Ele numesc posesorul obiectului: **meu, tău, său, mea, ta, sa, mele, tale, sale, noastre, voastre, lor**.

Scopul meu a fost de a realiza în măsura puterilor o imagine artistică a vremii pe care am trăit-o eu și sătenii mei, de a face

cunoscut generațiilor mai noi strădaniile predecesorilor noștri și ale noastre întru făurirea vieții ce-o trăim. (V. Beșleagă)

4. **Pronume demonstrative.** Ele țin locul unui nume și exprimă raporturi spațiale indicând locul obiectului față de vorbitor: **acesta, aceasta, aceștia, acestea, acela, aceea, aceia, acelea.**

Zilele **acestea** am întâlnit un prieten, președinte de colhoz, care mi-a povestit multe lucruri interesante. (I. Gheorghiu)

Apoi conversația începe tot pe tema **aceasta**. (A. Vlahuță)

5. **Pronume interogative.** Ele se folosesc pentru a întreba ceva despre un obiect văzut sau subînțeles: **care? cine? ce?**

Codrule, codruțule,
Ce mai faci, drăguțule?

(M. Eminescu)

6. **Pronume relative.** Ele se utilizează ca mijloc de legătură dintre propoziții: **care, cine, ce.**

Noi, scriitorii, vrem să împărtășim gândurile și sentimentele noastre cititorilor care se numără cu milioanele și continentele. (B. Istru)

7. **Pronume de întărire** (de identitate). Ele au funcție de identificare a pronumelui sau a substantivului pe care-l însoțesc: **singur, însumi, însuși, însuși, înșine, înșivă, înșiși.**

Floricelile au înflorit printr-o **singură** suflare, într-o **singură** noapte au ajuns împodobite. (I. Druță)

8. **Pronume nehotărâte.** Ele țin locul unui substantiv fără a indica ceva precis despre el. Cu alte cuvinte, arată un obiect necunoscut **unul, altul, alta; cineva, careva, ceva; fiecare, fiecare, oricine, oricare, orice; altcineva, altceva ș.a.**

Unii supraveghează bagajele, alții scriu telegrame pe colțul meselor din sala de așteptare. (C. Petrescu)

9. **Pronume negative.** Ele arată lipsa completă a persoanei sau a obiectului: **nimeni, nimic.**

Lui Arion îi pare rău că nu are și el o diplomă în buzunar, însă n-o spune la **nimeni**. (Ana Lupan)

§ 66. Pronumele personale

Pronumele personal indică persoana care vorbește (**eu** lucrez), persoana către care este adresată acțiunea (**tu** lucrezi), persoana sau obiectul despre care se vorbește (**el** lucrează).

Pronume personale sînt de două feluri:

a) **Pronume personale propriu-zise.** Propriu-zise sînt pronumele de persoana I și II care nu se referă la nume semnificative, ci arată numai agentul acțiunii sau persoana care suferă o acțiune.

b) **Pronume personale demonstrative.** Demonstrative sînt pronumele de persoana III care pot desemna nu numai persoana respectivă, ci și un obiect inanimat, ținînd locul acestuia și îndeplinind funcțiile respective. Afară de aceasta, ele provin de la pro-

numele demonstrative latine *ille* și se comportă în limba actuală ca cele demonstrative. În loc de *el, ea*, putem spune *acesta, aceasta*.

În gramatică numim persoană orice obiect, gramatical privit din punctul de vedere al poziției lui față de vorbitor.

În procesul de comunicare se disting trei raporturi personale:

1. Persoana I, când vorbește persoana respectivă sau agentul, vorbitorul:

Am pornit și eu înainte, poate voi vedea vreun tovarăș de-al meu. (M. Cibotaru)

2. Persoana II, când vorbitorul vorbește cu cineva și pronumele arată interlocutorul, conlocutorul:

Eu să fiu a ta stăpînă,
tu stăpîn vieții mele.

(M. Eminescu)

3. Persoana III, când vorbitorul vorbește despre cineva:

El, Alexandru Lăpușneanu, se înturna acum să izgonească pe răpitorul Tomșa și să-și ia scaunul pe care nu l-ar fi pierdut dacă n-ar fi fost vîndut de boieri. (După C. Negruzzi)

Pronumele de persoana I și II nu au forme opoziționale pentru genul masculin și feminin. Ele au o formă identică pentru ambele genuri. Genul lor rezultă din sexul natural al persoanei ori al substantivului numit de aceste pronume, de aceea ele au **gen comun**: **Eu sînt invitat. Eu sînt invitată. Tu ești invitat. Tu ești invitată.**

Categoria gramaticală a genului se manifestă numai la persoana III, care are forme speciale pentru masculin și feminin: **el muncеște, ea muncеște, ei muncesc, ele muncesc.**

Categoria numărului se manifestă prin forme speciale opoziționale la singular și plural și la toate persoanele: **eu citesc — noi citim; tu citești — voi citiți; el (ea) citește — ei (ele) citesc.**

De notat că pluralul pronomelor personale se deosebește semantic de pluralul substantivelor, avînd particularitățile sale distincte.

Deși pronumele **noi, voi**, semantic se opun pronomelor **eu, tu** ca forme de plural, raporturile exprimate de primele nu corespund cu raporturile de singular și plural ale substantivelor, deoarece **noi, voi** nu sînt forme de plural ale pronomelor **eu, tu**, ci cuvinte noi, pronume speciale pentru exprimarea sensului de plural. Afară de aceasta, pronumele **noi, voi** nu numesc mai multe persoane omogene, ci diferite ca formă și chiar conținut.

De exemplu, persoana I **eu** arată persoana care vorbește, iar **noi** (plural) nu numește mai mulți de **eu** și nici mai multe persoane care vorbesc, ci indică că vorbitorul acționează în numele mai multor persoane cu care în momentul de față se află împreună: D'apoi că **noi** lucrăm amîndoi a doua săptămînă, spune badea Pavel. (V. Beșleagă)

Conținut similar are și pronumele **voi**. **Tu** arată persoana către

care se adresează vorbitorului, pe cînd **voi** nu înseamnă că sînt mai mulți de **tu**, ci că persoana către care ne adresăm se află împreună cu cineva (**cu dînsul, cu dîșii**):

Critici **voi**, cu flori deșarte.

Care roadă n-ați adus —

E ușor a scrie versuri,

Cînd nimic nu ai de spus.

(M. Eminescu)

§ 67. Originea pronumelor personale

Toate pronumele personale sînt de origine latină, dar formele lor actuale nu coincid întocmai cu cele latine. În decursul dezvoltării limbii române ele au suferit diverse modificări, mai ales fonetice:

1. **Eu** < lat. populară *eo*, clasică *ego*;
mie, **îmi**, **mi** < lat. populară *mi*, clasică *mihi*;
mine < lat. *mene*;
mă < lat. *me*.
2. **Tu** < lat. *tu*;
ție, **îți**, **ți** < lat. *tibi*, *ti*;
pe tine < lat. *tene*;
te < lat. *te*.
3. **El** < lat. *ille*;
ea < lat. *illa*;
lui < lat. *illui*;
ei < lat. *illei*.
4. **Noi** < lat. *nos*;
nouă < lat. *nobis*.
5. **Voi** < lat. *vos*;
vouă < lat. *vobis*.
6. **Ei** < lat. *illi*;
ele < lat. *illae*;
lor < lat. *illorum*.

§ 68. Declinarea pronumelor personale

Paradigma declinării pronumelor personale ne demonstrează următoarele:

1. Categoria cazului se manifestă prin supletivitate, adică lipsește o rădăcină comună pentru toate cazurile. Fiecare caz are o altă formă, derivată de la altă rădăcină: **eu**, **mie**, **pe mine** ș.a. Aceasta se observă, în primul rînd, la persoanele I, II. La persoana III supletivitatea se exprimă prin forme absolut diferite la no-

Cazul	Persoana I	Persoana II	Persoana III	
			Masculin	Feminin
N.	eu	tu	el	ea
G.	—	—	lui	ei
D.	mie, îmi, mi	ție, îți, ți	lui, îi, i	ei, îi, i
Ac.	(pe) mine, mă	(pe) tine, te	(pe) dînsul, (pe) el, îl, e	(pe) dînsa, (pe) ea, o
V	—	tu	—	—
N.	noi	voi	ei	ele
G.	—	—	lor	lor
D.	nouă, ne, ni	vouă, vă, vi	lor, le, li	lor, le, li
Ac.	(pe) noi, ne	(pe) voi, vă	(pe) dînșii, (pe) ei, îi, i	(pe) dînsele, (pe) ele, le
V.	—	voi	—	—

minativ (el, ea, ei, ele) și acuzativ (dînsul, dînsa, dînșii, dînsele).

Supletivitatea are loc și la modificarea pronumelor după numere (eu—noi, tu—voi).

2. Pronumele de persoana I și II singular și plural nu au forme pentru exprimarea cazului genitiv.

3. Pronumele de persoana III (singular și plural) au forme pentru genitiv care, ca și la substantive, coincid cu cele ale dativului lui, ei, lor.

4. La cazurile dativ și acuzativ numărul plural avem forme neaccentuate omonimice:

la persoana I ne (ne-au spus să venim; ne-au trimis la învățătură);

la persoana II vă (v-au spus să veniți; v-au trimis la învățătură);

la persoana III le (le-au spus să vină; le-au trimis la învățătură).

5. La cazurile dativ și acuzativ pronumele au două forme: accentuate și neaccentuate. Cele accentuate sînt:

a) la dativ: mie, ție, lui, ei, nouă, vouă, lor;

b) la acuzativ: (pe) mine, (pe) tine, (pe) el, (pe) ea, (pe) dînsul, (pe) dînsa, (pe) noi, (pe) voi, (pe) ele, (pe) ei, (pe) dînșii, (pe) dînsele).

Formele neaccentuate la rîndul lor sînt de două feluri:

a) forme neaccentuate silabice:

la dativ: îmi, mi, îți, ți, îi, i, ne, ni, vă, vi, le, li;

la acuzativ: mă, te, îl, o, ne, vă, îi, le.

b) formele neaccentuate nesilabice:

la dativ: mi, ți, i;

la acuzativ: l, i.

§ 69. Întrebuințarea pronumelor personale

Pronumele personale în limba română se utilizează cu diverse funcții gramaticale și stilistice:

1. Formele accentuate pot fi întrebuințate singure în vorbire, formînd o propoziție independentă segmentată:

— Tu ești acela? — **Eu**.

— Cui i-am spus să vină? — **Mie**.

2. În componența unei propoziții sau fraze formele accentuate din D.Ac. se utilizează împreună cu cele neaccentuate:

Dimineața l-au trezit pe el (pe vornic) din somn sunetele surde ale cornului și lătratul copoilor aduși de pădurari. (S. Lesnea)

3. Spre deosebire de cele accentuate, **formele neaccentuate** nu pot alcătui în mod independent propoziții. Fiind neaccentuate logic în propoziție, ele se întrebuințează numai împreună cu un verb sau alte părți de vorbire:

Moldova mea bună, **primește-mi** urarea
Pornită din inima ce-mi arde ca rugul;
Aș vrea ca pe **tronu-ți** cu iz de ogoare
Să stea în veci Măria sa Vodă Belșugul.

(V. Levițchi)

În această strofă pronumele neaccentuate la dativ **mi** (**primește-mi**) și **ți** (**tronu-ți**) au valoare posesivă (**primește urarea mea**, **aș vrea ca pe tronul tău**). Acest fenomen poartă numire de **dativ posesiv**.

4. Formele neaccentuate care încep cu **i-** (**îmi, îți, îl, îi**) întotdeauna se plasează în prepoziția cuvintelor accentuate:

Omului numai în această direcție **îi lucrează** mintea: să facă bine tuturor. (A. Șalaru)

Celelalte forme neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive se plasează înaintea, cît și în urma cuvîntului accentuat:

Mi se pare că ar trebui să procedăm altfel.

Pare-mi-se că ar trebui să procedăm altfel.

5. Pronumele **o, l, i**, la fel se pot utiliza atît în prepoziția, cît și în postpoziția cuvintelor accentuate:

I-am spus să vină la timp. **Spune-i** să vină la timp.

6. Formele pronumelor personale se folosesc uneori în propoziție cu valoare neutră, adică nu țin locul nimănui, nu indică nici un obiect: a șters-**o**, a croit-**o**, a luat-**o** la sănătoasa, a șterpelit-**o** de aici, a pățit-**o**, a dres-**o** ș.a.

Ștefan a luat-**o** încetișor printre grădini. (Em. Bucov)

§ 70. Omonimia gramaticală a formelor neaccentuate ale pronumelor cu alte părți de vorbire

La declinarea pronumelor personale s-a subliniat că pronumele de la plural **ne, le, vă** la cazurile D și Ac. alcătuiesc între ele forme

omonimice. Afară de aceasta, unele pronume neaccentuate intră în relații de omonimie și cu alte părți de vorbire:

De exemplu, cuvântul **o** poate fi:

a) Articol nehotărât de genul feminin la N.Ac.:

A fost odată ca-n povești
A fost ca niciodată
Din rude mari împărătești
O prea frumoasă fată.

(M. Eminescu)

b) Numeral cardinal feminin **o**:

Mai jos de colacul înjghebat din scinduri, în băltoacă, se bălăcea **o** rață, una singură. (V. Beșleagă)

c) Pronume personal:

Cartea pe care am analizat-o m-a făcut să mă gândesc serios la situația țăranilor din Moldova. (C. Stere)

d) Formă scurtă a verbului auxiliar **a avea** din componența viitorului I forma a doua **o**:

Soarele încălzește bine de dimineață, **o** să fie o zi caldă și frumoasă (F. Vidrașcu)

e) Interjecția **o**:

O, aceasta este o bucurie pentru țărani. (I. L. Caragiale)

În relații de omonimie se află și pronumele neaccentuate **ii**, **i** cu formele scurte ale verbului copulativ **a fi** și formele populare ale verbului **a voi** din componența viitorului forma I:

1 Începutul **ii** bun și lucrarea-i săvârșită cu rînduială de ceasornic. (M. Sadoveanu)

2. Le mulțumea la oameni că i-au făcut cinste și au venit la el în gospodărie. (I. C. Ciobanu)

3. Timofei și Domnica **ii** erau mîna lui dreaptă. (B. Istru)

4. Răbdare, Tudorache! **ii** veni în sat nevăzut. Te-i spăla, te-i curăți și mîne **ii** fi între acei care te știu de om și demult te așteaptă. (I. C. Ciobanu)

În prima frază **-i**, **-ii** sînt verbe copulative care fac parte din predicatul nominal: **nu-i** rușine, **ii** bun. În a doua **i-** (**i-au** făcut) și în a treia **ii** (**ii** erau) sînt pronume neaccentuate la dativ, iar în a patra **ii** (**ii** veni), **i** (**te-i** spăla, **te-i** curăți) și **ii** (**ii** fi) sînt forme ale verbului auxiliar **a voi** care participă la alcătuirea viitorului întîi forma întîia.

§ 71. Pronumele dînsul

După cum se știe, la persoana a treia pronumele personale au forme speciale pentru masculin și feminin, numărul singular și plural: **el**, **ea**, **ei**, **ele**. Aceste pronume au forme identice la cazurile nominativ și acuzativ:

El lucrează stăruitor. L-am văzut pe **el** lucrînd.

Afără de aceasta, la acuzativ se mai întrebuintează un pronume

personal cu forme speciale pentru ambele genuri și numere (**dînsul, dînsa, dînșii, dînsele**) care este alcătuit din pronumele vechi **însul, însă, înșii, însele** precedate de prepoziția de: **dînsul, dînsa, dînșii, dînsele**.

Aceste pronume pot fi însoțite și de alte prepoziții (**între, printre, dintre**) cu care se scriu prin cratimă:

Pune să deie cu tunurile într-înșii. (C. Negruzzi)

Cu aceeași **între** și cu alte prepoziții pronumele **dînșii, dînsul** se poate scrie și separat.

După ce s-au șusotit mai mult **între dînșii**, au dat mîna și cu **dînsul**. (Gr. Adam)

În ultimul timp formele de acuzativ **dînsul, dînsa, dînșii, dînsele** apar tot mai des la nominativ cu funcție de politețe. **Dînsul** e la adunare. **Dînsa** a plecat la lucru.

De notat totuși că utilizarea acestor pronume la nominativ cu funcție de politețe nu constituie o normă literară și rămîne nerecomandabilă.

§ 72. Pronumele de politețe

În sistemul pronumelor personale intră și cele de politețe sau de reverență care întocmai ca și cele personale indică persoana și exprimă simultan și un respect față de ea. Pronumele de politețe sînt: **dumneata, dumneasa, domnia sa, dumnealui, dumneaei, domnia lui, domnia ei, dumneavoastră, dumnealor**. Ele se folosesc cînd ne adresăm către o persoană mai în vîrstă sau către străini.

Dumneata, moș Nichifor, ești om purtat, știi mai bine decît mină. (I. Creangă)

Mulțumesc **dumitale**, bade Ioane, a rostit Irina, parcă pe neprins de veste. (B. Istru)

Dumneavoastră puteți să vă întoarceți înapoi în Patrie, la locurile vechi de trai. (Gr. Adam)

Pronumele de politețe au forme speciale de gen, număr și caz la persoanele a doua și a treia. La persoana II se folosesc formele **dumneata, dumneavoastră**, iar la a treia — **dumnealui, dumneaei, domnia sa, dumnealor**.

În limba vorbită se întrebuintează și forme scurte ale pronumelor de politețe care în ultimul timp apar și în limba scrisă, mai ales în operele artistice (**mata, matală, mătăluță, neavoastră**):

Voia **matală**, moș Aftene, a zis tata. (I. C. Ciobanu)

Că eu, știți **neavoastră**, lucrez la cîntăritul grîului. (V. Beșleagă)

Pronumele de politețe de persoana II ce declină în felul următor:

Singular

N.Ac. **dumneata**
G.D. **dumneatale**

Plural

N.Ac. **dumneavoastră**
G.D. **dumneavoastră**

Pronumele de persoana III (**dumnealui, dumneaei**) nu se schimbă după cazuri, dar în procesul de comunicare ele pot realiza funcția tuturor cazurilor:

- N. **Dumnealui** vorbește frumos.
G. Cartea este a **dumnealui**.
D. **Dumnealui** i-am dat o carte.
Ac. L-am văzut pe **dumnealui**.

Situația e similară și la pronumele **dumneavoastră**:

- N **Dumneavoastră** ați fost la teatru.
G. Aceasta este casa **dumneavoastră**.
D Vă mulțumesc **dumneavoastră**.
Ac. V-am văzut pe **dumneavoastră**.

Pronumele **dumneavoastră** are formă identică la singular și plural. Fiind folosit cu sens de plural, el se scrie cu literă mică, iar cu sens de singular — cu literă mare:

Pe **dumneavoastră** v-au văzut la cinema. Erați mulți acolo. Pe **Dumneavoastră**, domnule, vă cunosc demult.

La pronumele **domnia** sa se schimbă după cazuri numai primul element:

- N.Ac. **domnia** sa.
G.D **domniei** sale.

Notă. Pronumele de politețe s-au format pe teren românesc în urma contopirii substantivului **domnia** și a pronumelor posesive **ta, sa, voastră, lui, ei, lor**. Ele au apărut în societatea de clasă, mai ales în cea feudală și la prima etapă demonstau umilință și supunere față de stăpîni. În limba actuală pronumele de politețe și-au pierdut semnificația veche și sînt întrebuițate de vorbitori exclusiv cu scopul de a-și exprima respectul față de persoanele către care se adresează.

§ 73. Funcțiile sintactice al pronumelor personale și de politețe

Pronumele personale și de politețe sînt apte de a realiza funcțiile tuturor părților de propoziție:

1. Subiect:

Noi, cum a plecat bunicul, a doua zi ne-am dus la școală.

(I. Creangă)

Dumnealui zice că și-a pierdut glasul în bătălia cea mare. (I. C. Ciobanu)

2. Parte nominală a predicatului:

Cărțile acestea sînt **ale lui**.

3. Atribut:

Du-te de mori pentru binele moșiei **dumitale**, cum ziceai însuși.

(C. Negruzzi)

Ea a trecut pe lângă casa **lui**, dar nu s-a oprit, a mers mai departe. (N. Costenco)

4. Complement direct și indirect:

Soarele, ieșind din răsărit, privea la ei cu drag (M. Eminescu)

5 Complement circumstanțial, de obicei, de loc, dar poate fi și cauzal ș.a. Privea pe deasupra capetelor celor ce se învîrteau acum înte pe scenă în jurul lui. (V. Vasilache)

N-are lumea chip să răsuflă de răul ei. (V. Malev)

§ 74. Pronumele reflexive

Semantic și funcțional pronumele reflexive sînt apropiate de cele personale. Ele stau, de regulă, pe lîngă un verb și arată că acțiunea exprimată de verb se răsfrînge asupra substantivului sau se face în folosul lui

El își frămîntă vinovat mîinile, se uită vinovat la ele de parcă n-ar fi știut ce să facă cu ele (R. Lungu-Ploaie)

Nemții au început a-și retrage trupele. (S. Șleahu)

Pronumele reflexive au forme speciale accentuate și neaccentuate numai la persoana III singular cazurile dativ și acuzativ

D. sie, își, și < lat. sibi

Ac. pe sine, se < lat. se.

Lauda de sine nu miroase a bine. (Folclor)

Fănache era de nouă ani cînd i-a murit tatăl și numai ca prin vis și-l amintea. (I. C. Ciobanu)

Casele mici, tupilate sub două dealuri, își ascundeau și ele acoperișurile în umbra salcîmilor (A. Marinat)

În fraza a doua cuvîntul și nu este conjuncție copulativă, deoa rece nu leagă propoziții, ci pronume reflexiv la dativ și arată că Fănache își amintește de tatăl-său.

La persoana I și II cu funcție reflexivă apar formele neaccentuate din D.Ac. ale pronumelor personale

Eu îmi amintesc cu cea mai mare plăcere despre zilele petrecute la țară. (A. Marinat)

Pentru a evita confuzia dintre formele neaccentuate omonime ale pronumelor personale și reflexive la persoana I și II singular și plural trebuie să ținem minte că pronumele reflexiv stă la aceeași persoană cu subiectul propoziției, iar persoana pronumelui personal diferă de cea a subiectului. De exemplu:

Reflexiv	Personal
Eu mă îmbrac	Tu mă îmbraci
Tu te îmbraci	Eu te îmbrac
Noi ne îmbrăcăm	Voi ne îmbrăcați
Voi vă îmbrăcați	Noi vă îmbrăcăm.

Formele neaccentuate ale pronumelor reflexive în funcție de de terminative ale substantivelor în propoziție capătă valoare posesivă. De exemplu:

Fata își ridică ochii umezi spre cer și urmărea norii, de parca își urmărea calea gîndurilor. (A. Marinat)

Aici își în ambele cazuri exprimă valori posesive își ridică ochii (ochii săi), își urmărea calea gândurilor (gândurilor sale).

De obicei, pronumele reflexive neaccentuate se află în legătură strânsă cu verbul ocupând diferite poziții față de el:

a) Pe lângă un verb la unul din modurile personale el se plasează în prepoziția lui

Vagonul șapte nu și-ar fi putut calcula oprirea mai precis nici cu ajutorul unui ordinator (A. Busuioc)

El arăta ca un fluturaș ce se bucură de soare și flori. (A. Busuioc)

b) La conjunctiv pronumele reflexive se plasează între morfemul să și verb, iar la infinitiv — între a și verb.

Intru mai întâi în casa omului să mă fac a cere pe Ion să ne ducem la scăldat (I. Creangă)

Colhoznicii începuse a se pregăti pentru culesul poamei. (P. Zadnipro)

c) Pe lângă gerunziu reflexivele se plasează în postpoziția lui: Cite un tremur mișcă frunzele din livezile vecine urîndu-și parcă noapte bună. (I. C. Ciobanu)

Reflexivele accentuate stau, de regulă, în urma verbului și la ele se pot atașa formele neaccentuate reflexive sau persoanele care se scriu prin defis:

Unde nu mă îmbărbătez în sine-mi și iar bag mîna să scot pupăza (I. Creangă)

Sintactic reflexivele se comportă ca cele personale și realizează aceleași funcții în propoziție: complemente directe, indirecte și circumstanțiale:

Se înțelege de la sine că un elev trebuie să învețe bine.

Neavînd cazul nominativ, aceste pronume nu apar cu funcție de subiect.

§ 75. Ortografia pronumelor personale și reflexive

Formele accentuate ale pronumelor personale și reflexive sînt unități lexicale independente și întotdeauna se scriu separat:

Ochii ei (ai mamei) au trecut obosiți peste mine, dar știam că mă văd pînă în adîncuri. (V. Beșleagă)

La masa tăcerii divine,
În fața cuvîntului drept,
Se luptă poetul cu sine.

(D. Matcovschi)

Formele neaccentuate în procesul de comunicare pot intra în legătură cu alte cuvinte, mai ales cu verbe, și la scris se leagă prin cratimă:

a) Dacă formele silabice ne, vă, le, mă, te, se, o se plasează în postpoziția gerunziului sau a imperativului:

Acum **puneți-vă** pe făcut privighetori pe toată noaptea. (I. Creangă)

Ascunzându-se după gardul de piatră, Ștefan s-a uitat prin părți. (Em. Bucov)

b) Dacă stau înaintea formelor scurte ale verbelor auxiliare **a vrea, a avea**, care se încep cu vocalele **a, o**:

Miine dimineată ne-om înțelege cu oamenii. (A. Lupan)

Mi-am făcut un strop de casă

Intr-un strop de rouă mic.

(D. Matcovschi)

c) Dacă pronumele **mă, vă, se** se situează înaintea unui cuvânt ce începe cu o vocală, ele pierd vocala lor și se scriu prin cratimă:

De ce nu m-aș legăna

Dacă trece vremea mea.

(M. Eminescu)

Și s-a adunat lumea de pe lume la această mare și bogată nuntă. (I. Creangă)

d) Dacă după pronumele silabice **mi, ți, vi, li, ni, i, și** urmează un pronume nesilabic (**mi-l, ți-l, mi-i**):

Și se sfătuiră

Pe la apus de soare

Ca să mi-l omoare.

(„Miorița“)

Aceste pronume se leagă prin cratimă și cu formele scurte ale verbului copulativ **a fi**:

Lor li-i bine aici (A. Vlahuță)

Nu veți plînge atunci amarnic

Că vi-i limba prea săracă.

(A. Mateevici)

e) Pronumele nesilabice **mi, ți, i, l** întotdeauna se leagă cu alte cuvinte prin cratimă:

Boii tăi sînt mari și frumoși; **ia-i și-i** du la iarmaroc, **vinde-i** și cumpără alții mai mici și mai ieftini; iar cu banii rămași **cumpără-ți** și un car. (I. Creangă)

f) Cînd pronumele nesilabice (**mi, ți, și, i, l**) urmează după particula **nu** și conjuncțiile **că, de, să**, precum și după unele adjective și pronume:

Patria **nu-și** uită eroii. (G. Malarciuc)

Vreau **să-ți** spun a mea părere. (A. Donici)

De-mi spuneai la timp, că-mi aduci cartea, nu plecam de acasă.
 Alb e văzduhul,
 Pe care-l respir
 Albă-i hirtia,
 Pe care înșir
 Ambele-mi versuri

(D. Matcovschi)

Dacă după particula **nu** și conjuncția **să** urmează pronumele feminine **o**, ele pierd vocalele **u**, **o**, dar se leagă tot cu liniuță
 Am venit **s-o** văd pe sora pe care n-o văzusem de mult timp
 (V. Roșca)

g) Pronumele neaccentuate silabice **îmi**, **iți**, **îl**, **mă**, **te**, **se**, **ne**, **vă**, **le**, fiind utilizate în prepoziția verbului, se scriu separat

La orice greșală a fetelor Angela **le** pune să repete de câteva ori același fragment (A. Marinat)

La unsprezece și zece minute **mă** opresc în fața casei de cultură (A. Busuioc)

§ 76. Pronumele de întărire (de identitate)

Pronumele de întărire sau de identitate au funcție de accentuare ori de identificare a pronumelui sau a substantivului pe care-l însoțesc. Ele au două forme (**singur**, **însuși**):

Demult vroia să-l întrebe pe Vsevolod Ivanovici de ce, când rămîne el singur și cîntă cu pasiune acest cîntec, se pomenește cu lacrimi în ochi (A. Marinat)

Cea dintîi școlăriță a fost **însăși** Smărăndița popii (I. Creangă)

În prima frază pronumele **singur** accentuează pronumele personal **el**, iar în a doua pronumele **însăși** identifica substantivul **Smărăndița**.

Întrebuințindu-se pe lîngă un substantiv sau pronume personal, pronumele de întărire se acordă cu acesta în gen, număr și caz, au valori adjectivale și îndeplinesc funcție sintactică de atribut.

Pronumele **singur** poate fi utilizat în propoziție cu valoare substantivală și atunci e apt de a realiza și funcția altor părți de propoziție. De exemplu

Singur era vinovat de cele ce se întîmplase. (Em. Bucov)

Pronumele **singur** după natura lui gramaticală este totuși un adjectiv, de aceea în anumite contexte se modifică după gen, număr și caz:

Singular

N.Ac. singurul om, **singura** femeie

G.D. singurului om, **singurei** femei

V. — —

Plural

N.Ac. **singurii** oameni, **singurele** femei

G.D. **singurilor** oameni, **singurelor** femei.

În propoziție pronumele **singur** îndeplinește următoarele funcții sintactice:

1. Subiect, când este utilizat cu valoare substantivală

Singur am ajuns la această concluzie.

2. Atribut, avînd valoare adjectivală

Floricelele au înflorit printr-o **singură** suflare, într-o **singură** noapte au ajuns împodobite. (I. Druță)

3. Complement circumstanțial de mod:

Plopii goi stau lîngă moară **singuri-singurei**. (P. Dașienko)

Pronumele **însuși**, **însuși**, **însuși** și a au apărut pe teren românesc ca unități compuse din pronumele arhaice **însu**, **însă** și a la care au fost atașate formele neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive (**însu+mi**, **însu+ți**) Ele au forme speciale pentru toate persoanele la singular și plural, genul masculin și feminin

Masculin

Eu **însuși**

Tu **însuși**

El **însuși**

Noi **însuși**

Voi **însuși**

Ei **însuși**

Feminin

Eu **însăși**

Tu **însăși**

Ea **însăși**

Noi **însăși**

Voi **însăși**

Ele **însăși**

Aceste pronume au forme distincte pentru ambele genuri și numere, dar nu se schimbă după cazuri. Ele numai însoțesc substantivul sau pronumele personale care se modifică după cazuri.

N.Ac. omul **însuși**

G.D. omului **însuși**

V —

N.A. oamenii **însăși**

G.D. oamenilor **însăși**

V

Intrucît **însuși**, **însuși**, **însuși** se folosesc numai împreună cu substantivul, în propoziție ele sînt atribute acordate.

Colhoznicii **însăși** au pus această întrebare la adunarea de dare de seamă. (A. Marinat)

§ 77. Pronumele posesive

Pronumele posesive indică persoana căreia îi aparține obiectul determinat (posedat). De exemplu:

Ca în camera **ta** să vin,
Să te privesc de-aproape,
Am coborît cu **al meu** senin
Și m-am născut din ape.

(M. Eminescu)

În exemplul dat pronumele posesiv *ta* arată persoana în a cărei posesie se află camera, iar pronumele *al meu* numește persoana căreia îi aparține seninul.

Pronumele posesive au valori substantivale și adjectivale. Fiind folosite singure în propoziție, fără substantiv, ele au funcție substantivală cu valoare autentică de pronume și concomitent țin locul posesorului și al obiectului posedat:

Ai noștri luau măsuri urgente pentru întărirea pozițiilor ocupate. (S. Șleahu)

Dacă posesivele însoțesc un substantiv, ele țin locul persoanei în a cărei posesie se află obiectul determinat și au valoare adjectivală, de aceea ele sînt numite și **adjective posesive**.

Pentru prima oară simți o dragoste nouă și totodată stranie față de tocul său și de rîndurile pe care le lasă pe hîrtie. (A. Marinat)

Semantic pronumele posesive sînt de mai multe feluri:

1. Pronume care indică un singur posesor și un singur obiect posedat (*meu, tău, său, lui, mea, ta, sa, ei*):

Angela povesti acasă despre cunoștința sa cu compozitorul de la Chișinău. (A. Marinat)

2. Pronume care arată un singur posesor și mai multe obiecte posedate (*mei, tăi, săi, mele, tale, sale*):

Am cunoscut mulți compatrioți de ai tăi în deosebite rînduri și în deosebite pungi. (V. Alecsandri)

3. Pronume care desemnează mai mulți posesori și un singur obiect posedat (*nostru, vostru, lor, noastră, voastră, lor*):

*Drumul nostru este nesfîrșitul
De același soare luminat*

(Em Bucov)

4. Pronume care denumește mai mulți posesori și mai multe obiecte posedate (*noștri, voștri, lor, noastre, voastre, lor*).

Eroii noștri și ai voștri se deșteaptă în aceste zile la patru-cinci dimineața. („Literatura și arta“)

§ 78. Declinarea pronumelor și adjectivelor pronominale posesive

Gramatical, pronumele posesive se caracterizează prin categoria de gen, număr, caz și persoană, în care se acordă cu substantivul determinat. La persoana III cu funcție posesivă se utilizează și pronumele personale *lui, ei, lor* (paralel cu *său, sa, săi, sale*), care nu se acordă cu cuvîntul lămurit și se află întotdeauna la cazul genitiv (*caietul ei, cartea lui, cartea lor*).

Pronumele posesive autentice (cu funcție substantivală) de fapt, nu se declină și sînt însoțite întotdeauna de articolul posesiv. Raporturile cazuale în asemenea situații se exprimă numai cu ajutorul prepozițiilor. De exemplu:

- N. **Ai noştri** sînt invitaţi la adunare.
 G. Casele **la ai noştri** sînt frumoase.
 D. **La ai noştri** le-am spus cuvinte de laudă.
 Ac. I-am întîlnit **pe ai noştri** în oraş.

Adjectivele pronominale posesive sau pronumele cu valoare adjectivală se declină după regulile de declinare a adjectivelor autentice. Ca şi adjectivele ele se pot declina cu substantive la forma nehotărîtă şi hotărîtă. Iată paradigma declinării adjectivelor pronominale posesive:

M a s c u l i n

Singular (cu articol nehotărît)

N.Ac. **un coleg** (bun) **al meu, al tău, al său, al lui, al nostru, al vostru, al lor.**

G.D. (**al, a, ai, ale**) **unui coleg** (bun) **al meu, al tău, al său, al lui, al nostru, al vostru, al lor.**

V. — — — — —

Plural (cu articol nehotărît)

N.Ac. **nişte** (unii) **colegi** (buni) **ai mei, ai tăi, ai săi, ai lui, ai noştri, ai voştri, ai lor.**

G.D. (**al, a, ai, ale**) **unor colegi** (buni) **ai mei, ai tăi, ai săi, ai lui, ai noştri, ai voştri, ai lor.**

V. — — — — —

- Singular (cu articol hotărît)

N.Ac. **colegul** (bun) **meu, tău, său, lui, nostru, vostru, lor.**

G.D. (**al, a, ai, ale**) **colegului** (bun) **meu, tău, său, lui, nostru, vostru, lor.**

V. — — — — —

Plural (cu articol hotărît)

N.Ac. **colegii** (buni) **mei, tăi, săi, lui, noştri, voştri, lor.**

G.D. (**al, a, ai, ale**) **colegilor** (buni) **mei, tăi, săi, lui, noştri, voştri, lor.**

V. — — — — —

F e m i n i n

Singular (cu articol nehotărît)

N.Ac. **o colegă** (bună) **a mea, a ta, a sa, a ei, a noastră, a voastră, a lor.**

G.D. (**al, a, ai, ale**) **unei colege** (bune) **a mele, a tale, a sale, a ei, a noastre, a voastre, a lor.**

V. — — — — —

Plural (cu articol nehotărît)

N.Ac. niște (unele) colege (bune) ale mele, ale tale, ale sale, ale ei, ale noastre, ale voastre, ale lor.

G.D. (al, a, ai, ale) unor colege (bune) ale mele, ale tale, ale sale, ale ei, ale noastre, ale voastre, ale lor.

V — — — — — — — — — —

Singular (cu articol hotărît)

N.Ac. colega (bună) mea, ta, sa, ei, noastră, voastră, lor.

G.D. (al, a, ai, ale) colegei (bune) mele, tale, sale, ei, noastre, voastre, lor.

V — — — — — — — — — —

Plural (cu articol hotărît)

N.Ac. colegele (bune) mele, tale, sale, ei, noastre, voastre, lor.

G.D. (al, a, ai, ale) colegelor (bune) mele, tale, sale, ei, noastre, voastre, lor.

V — — — — — — — — — —

Din paradigma declinării adjectivelor pronominale posesive rezultă următoarele:

1 Indiferent de forma hotărîtă sau nehotărîtă a substantivului, adjectivele posesive masculine se modifică numai după număr, adică au o formă identică pentru toate cazurile la singular și alta la plural întocmai ca adjectivele propriu-zise (colegul meu, colegului meu; colegii mei, colegilor mei.)

2 Adjectivele pronominale feminine, ca și adjectivele autentice, au o formă identică la N.Ac. singular și o altă formă (tot identică) pentru G.D. singular și la toate cazurile de la plural (colega mea, colegei mele; colegele mele, colegelor mele).

3 La declinarea posesivelor cu un substantiv la forma nehotărîtă (masculin și feminin), adjectivele posesive întotdeauna primesc în procliză articolul posesiv (un coleg al meu, o colegă a mea).

Notă. În situațiile când pronumele posesiv este însoțit de articolul posesiv (un prieten al meu), unii consideră în mod greșit, că pronumele este la cazul genitiv. Aceasta se datorește și faptului că pronumele exprimă o posesie. De reținut, că acest pronume întotdeauna (indiferent de caz), arată o aparținere, aceasta fiind valoarea lui semantică. Cazul lui gramatical însă depinde de cazul substantivului determinat cu care se acordă în toate pozițiile.

§ 79. Intrebuințarea adjectivelor pronominale posesive

La utilizarea posesivelor de persoana I și II nu întâlnim dificultăți. Alta e situația la întrebuințarea formelor de persoana III unde paralel cu pronumele posesive propriu-zise (său, sa, săi, sale), cu valoare posesivă se folosesc și pronumele personale lui, ei, lor. În asemenea cazuri gramatical formele lui, ei, lor rămân pronume per-

sonale, iar funcțional și semantic devin posesive arătând persoana în a cărei posesie se află un obiect oarecare. De exemplu

Membrii comisiei țin în câmpul atenției lor condițiile de trai ale invalizilor, ale familiilor celor căzuți în lupte sau rămase fără întreținători. („Moldova Suverană“)

Frecvența pronomelor adjectivale posesive și a celor personale cu valoare posesivă depinde de stil. În limba vorbită, de exemplu, se dă preferință formelor personale (casa lui, casa ei, casa lor) iar din cele patru forme posesive propriu-zise (său, sa, săi, sale) se întrebuințează, de fapt, numai cele de la singular (său, sa) și tot nu întotdeauna, ci doar pe lângă cuvintele-termeni de rudenie (tată-său, soră-sa), iar săi, sale se întâlnesc rar

În limba literară se utilizează paralel, cu valoare de sinonime posesivele propriu-zise, precum și cele personale lui, ei, lor.

La întrebuințarea lor trebuie să ținem cont de anumite norme existente în limbă:

1. Uneori folosirea pronomelor personale (lui, ei) în locul celor posesive (său, sa) e necesară pentru a evita echivocul posibil. Se știe că pronumele său, sa, săi, sale indică genul și numărul obiectului posedat, pe când cele personale (lui, ei) se referă la posesor arătând genul lui. Aceasta ne face ca atunci când în propoziție sînt două nume de persoane, ce țin de diferite genuri, iar obiectul posedat îi aparține numai uneia dintre ele, să utilizăm formele lui, ei, care exprimă mai precis sensul respectiv. De exemplu

Mama i-a dat băiatului haina ei.

Mama i-a dat băiatului haina lui.

În prima propoziție pronumele ei arată că haina aparține mamei, iar în a doua pronumele indică un alt posesor — băiatul.

Dacă am folosi aici pronumele sa (Mama i-a dat băiatului haina sa), n-ar fi clar cine este posesorul hainei: mama sau băiatul.

2. Unul din motivele care ne face să apelăm la diferite forme de adjective pronominale posesive este de ordin stilistic, în primul rînd, pentru a evita repetarea supărătoare a acelorași cuvinte. Compară:

Aici era pămîntul părinților lui Gheorghe, pămîntul lui, al moștenitorilor săi. (I. Druță)

Aici autorul putea să întrebuințeze pronumele său, săi. Repetarea aceasta n-ar fi schimbat conținutul propoziției, dar stilistic nu este îndreptățită și scriitorul a procedat just folosind în prima îmbinare forma lui (pămîntul lui), iar în a doua — forma săi (moștenitorilor săi).

3. Sînt cazuri cînd apariția pronomelor lui, ei, lor cu funcție posesivă este dictată de măsura versului, adică constituie o licență poetică. De exemplu:

Muncitorii pe-a lor prispe dreg uneltele de muncă,

Păsărelele-și dreg glasul prin huceagul de sub luncă,

În grădini, în cîmpi, pe dealuri, prin poiene și prin vii,

Ard movili buruienoase, scoțînd fumuri cenușii.

(V. Alecsandri)

După cum vedem, V Alecsandri, folosind pronumele (a) lor, în loc de (a) sale, a obținut o plasticitate mai mare a versului micșorînd în același timp și numărul de silabe în versul dat.

4. Forma **sale** numește un singur posesor, dar întotdeauna determină un substantiv la numărul plural. De exemplu:

Omul era preocupat de treburile **sale** (lui).

Dacă sînt mai mulți posesori, se utilizează **lor**, și nu **sale**:

Oamenii erau preocupați de treburile **lor**.

5. După cuvintele-termeni de rudenie (**tată, mamă, frate, soră**) adjectivele posesive (**meu, tău, său, sa**) se ortografiază prin defis (**mamă-sa, tată-său, soră-sa**), iar substantivele respective pierd articolul hotărît

Dar somnul o cuprinse îndată și habar n-avea ce tace **soră-sa**. (I Creangă)

Și de atunci căuta și ea vreme cu prilej, ca să facă pe obraz **cumătru-său**. (I Creangă)

6. Pentru a folosi **lui, ei, lor** și **său, sa, sale** la locul adecvat, trebuie să ținem seama de faptul că **lui, ei, lor**, determinînd un substantiv, nu întotdeauna au valoare de pronume posesive. Ele sînt posesive numai în cazurile cînd îndeplinesc funcție adjectivală, cu alte cuvinte, cînd țin locul unui adjectiv, și nu al unui substantiv. De exemplu:

El și-a luat **cărțile lui** și a plecat.

În acest exemplu **lui** ține locul adjectivului **propriu** (**cărțile proprii**), are valoare de adjectiv pronominal posesiv, de aceea poate fi substituit prin **sale** (El și-a luat **cărțile sale** și a plecat). Corect, însă, este omiterea cuvîntului **sale**, întrucît sensul posesiv este exprimat destul de clar de pronumele reflexiv și: **și-a luat cărțile**.

Dacă **lui, ei, lor** determină în propoziție un substantiv și țin locul altui substantiv la cazul genitiv, adică au valoare substantivală, deși exprimă sens de apartenență, nu au funcție posesivă, ci personală, de aceea nu pot fi înlocuite prin **său, sa, săi, sale** cu funcție adjectivală.

Lunca'ntreagă stă pătrunsă de-**al ei** cîntec fără nume,
Macul singur, roș la față, doarme dus pe ceea lume.

(V. Alecsandri)

Pronumele **al ei** pe lingă cuvîntul **cîntec**, deși exprimă o posesie, nu are valoare posesivă, ci personală la genitiv, fiindcă ține locul substantivului **privighetoarea** (de-**al** privighetorii cîntec). Deci în această propoziție **al ei** nu poate fi înlocuit prin **al său**.

Iată încă un exemplu în care pronumele **a lor** nu este posesiv, ci personal, deoarece ține locul substantivului la genitiv și nu poate fi substituit prin formă de pronume posesiv:

Fabricile, morile sînt ale oamenilor. Și pămîntul este **al lor** (al oamenilor). (I. C. Ciobanu)

De sensul substantival și adjectival al pronumelor **lui, ei, lor** nu întotdeauna se ține seama în limba vorbită (uneori și cea scri-

să), din care cauză pronumele **său, sa, săi, sale** sînt adesea folosite în mod greșit în locul formelor **lui, ei, lor** cu conținut personal. De exemplu, în propozițiile de tipul „Am citit mult despre opera sa (a scriitorului)”, „Mulți au scris despre opera sa (a scriitorului)”, ce au o circulație destul de largă în ultimul timp, îmbinarea „opera sa” este evident greșită, deoarece aici e vorba de opera scriitorului și nu a vorbitorului, nu a subiectului, de aceea trebuie folosite pronumele personale **lui, ei, lor** care precizează posesorul operei

§ 80. Funcțiile sintactice ale pronumelor posesive

Pronumele posesive, în dependență de valoarea lor substantiva la sau adjectivală, au următoarele funcții sintactice

1. Subiect:

Ai noștri au atacat pozițiile nemților și ei s-au retras în grabă.
(S. Șleahu)

2. Nume predicativ:

Această livadă este **a noastră**.

3. Complement direct:

Pe ai tăi n-ai să-i găsești acuma acasă. Sînt la vie. (A. Lipcan)

4. Complement indirect:

Vorbește cu **ai tăi**. Ei o să te înțeleagă. (F. Vidrașcu)

5. Atribut acordat:

Limba **noastră-i** o comoară. (A. Mateevici)

6. Atribut neacordat:

Floricelele își aveau poienița **lor**. (I. Druță)

§ 81. Pronumele demonstrative

Pronumele demonstrative exprimă raporturi spațiale, indică locul unde se află obiectul față de vorbitor. Semantic ele echivalează cu pronumele personale de persoana III (**Acesta** lucrează — **El** lucrează. **Acela** citește — **El** citește) și sînt de două feluri: de apropiere și de depărtare.

Pronumele demonstrative de apropiere sînt: **acesta, aceasta, aceștia, acestea**.

Ele arată obiectul său persoana care se află în apropiere imediată față de vorbitor sau față de alt obiect:

La munca **aceasta** de apropiere a narațiunii artistice cu slova cîntărită a științei a binevoit să mă ajute un cunoscut cercetător al nostru. (G. Malarciuc)

Pronumele demonstrative **acela, acelea, acei, acele** desemnează obiecte ce se situează la o distanță mai mare de vorbitor, de aceea se numesc **demonstrative de depărtare**:

Aș vrea să fiu lingă stîncă **aceea** uriașă, însoțită de cele din urmă luciri ale soarelui. (A. Russo)

Pronumele demonstrative sînt **simple și compuse**.

Demonstrativele propriu-zise cu valoare substantivală se declină în felul următor:

M a s c u l i n

Singular

N.Ac. acesta, acela, același, acestălalt, celălalt.

G.D. (al, a, ai, ale) acestuia, aceluia, aceluiași, acestuilalt, celuiilalt.

Plural

N.Ac. aceștia, aceia, aceiași, aceștilalți, ceilalți.

G.D. (al, a, ai, ale) acestora, acelora, acelorași, acestorlalți, celorlalți.

F e m i n i n

Singular

N.Ac. aceasta, aceea, aceeași, aceastăaltă, cealaltă.

G.D. (al, a, ai, ale) acesteia, aceleia, aceleiași, acesteilalte, celeilalte.

Plural

N.Ac. acestea, acelea, aceleași, acestelalte, celelalte.

G.D. (al, a, ai, ale) acestora, acestorași, acestorlalte, celorlalte.

Adjectivele pronominale demonstrative se declină împreună cu substantivul în procliza sau encliza lui.

În urma substantivului ele se declină:

M a s c u l i n

Singular

N.Ac. omul acesta, acela, celălalt, acestălalt.

G.D. (al, a, ai, ale) omului acesta, acela, celuiilalt, acestuilalt.

Plural

N.Ac. oamenii aceștia, aceia, ceilalți, aceștilalți.

G.D. (al, a, ai, ale) oamenilor aceștia, aceia, celorlalți, acestorlalți.

F e m i n i n

Singular

N.Ac. cartea aceasta, aceea, aceastăaltă, cealaltă.

G.D. (al, a, ai, ale) cărții acestea, acelea, acesteilalte, celeilalte.

Plural

N.Ac. cărțile acestea, acelea, acestelalte, celelalte.

G.D. (al, a, ai, ale) cărților acestea, acelea, acestorlalte, celorlalte.

Pronumele simple sînt alcătuite dintr-un singur cuvînt, dintr-o rădăcină: **acesta, aceasta, acela, aceea** ș.a.

Păr înalt cu flori de mai,
Tu **pe acest** picior de plai
Stai din dor să mai răsai
Și din frunză și din pai,
Să mă ierți că te-am trezit

(V Teleucă)

Pronumele compuse sînt alcătuite din două părți componente și după semantica lor sînt de două feluri: **de identitate** și **de diferențiere**.

Pronumele **de identitate** se formează de la demonstrativele simple de depărtare la care se adaugă particula și indicînd un obiect despre care s-a mai vorbit o dată. Toate pronumele de identitate se scriu cu **-i** la sfîrșit: **același, aceeași, aceiași, aceleași, aceluiași, aceleiași** ș. a

Și bate blînd **același** gînd,
Se înfioară-**aceeași** clipă,
Și noi din nou ne dăruim
Luceafărului cu risipă...

(D. Matcovschi)

Pronumele compuse **de diferențiere** sînt alcătuite din cele simple (de depărtare sau de apropiere) la care (prin intermediul consoanei **l**) se atașează pronumele nehotărît **alt, altă**.

Ele arată că din două obiecte omogene sau asemănătoare vorbitorul îl evidențiază pe cel de al doilea (**celălalt, cealaltă, celelalte, ceilați**):

Lelea Catinca s-a pornit spre căsuța ei joasă din marginea **cealaltă** a satului (V Malev)

Celălalt orator a vorbit mai bine, a făcut propuneri concrete privind soluționarea problemei. (G. Madan)

Toate pronumele demonstrative (simple, compuse de identitate și de diferențiere) au valoare substantivală, dacă se utilizează singure în propoziție, fără cuvînt determinat (**Acesta** serie frumos. **Același** scrie frumos. **Celălalt** scrie frumos), și valoare adjectivală, (adică sînt adjective pronominale demonstrative, dacă lămuresc un substantiv în propoziție. (**Acest copil** scrie frumos. **Același copil** scrie frumos. **Ceilați copii** scriu frumos).

Gramatical, pronumele demonstrative se caracterizează prin categoriile de gen, număr, caz și se declină.

§ 82. Declinarea pronumelor și a adjectivelor pronominale demonstrative

Pronumele demonstrative atît cu valoare substantivală cît și adjectivală se declină.

In poziție proclitică față de substantiv demonstrativele se declină:

M a s c u l i n

Singular

N.Ac. acest om, acel om, același om, acestlalt om, celălalt om.

G.D. (al, a, ai, ale) acestui om, acelui om, aceluiași om, acestui-lalt om, celuiilalt om.

Plural

N.Ac. acești oameni, acei oameni, aceiași oameni, aceștilalți oameni, ceilalți oameni.

N.Ac. (al, a, ai, ale) acestor oameni, acelor oameni, acelorași oameni, acestorlalți oameni, celorlalți oameni.

F e m i n i n

Singular

N.Ac. această carte, acea carte, aceeași carte, aceastălaltă carte, cealaltă carte.

G.D. (al, a, ai, ale) acestei cărți, acelei cărți, aceeași cărți, acesteilalte cărți, celeilalte cărți.

Plural

N.Ac. aceste cărți, acele cărți, aceleași cărți, acestelalte cărți, acelelalte cărți.

G.D. (al, a, ai, ale) acestor cărți, acelor cărți, acelorași cărți, acestorlalte cărți, celorlalte cărți.

Analizînd declinarea pronumelor și a adjectivelor pronominale demonstrative, atestăm următoarele:

1. Pronumele compuse de identitate la ambele genuri, numere și la toate cazurile se scriu cu -i la sfîrșit (același, aceeași, aceiași, aceleiași, aceluiași, acelorași).

2. Pronumele simple cu valoare substantivală și adjectivală (care sînt plasate înaintea substantivului) au forme speciale (opozitionale) pentru N.Ac. și G.D. la singular și plural genul masculin (acesta, acest om; acestui, acestui om; aceștia, acești oameni; acestora, acestor oameni) și feminin (aceasta, această carte; acesteia, acestei cărți; acestea, aceste cărți; acestora, acestor cărți).

3. Pronumele cu valoare substantivală de genul masculin și feminin la toate cazurile de la singular și plural primesc terminația -a (acesta, aceasta, acestuia, acesteia; aceștia, acestea, acestora).

4. Pronumele adjectivale ce urmează după un substantiv masculin nu au forme opoziționale de caz. Ele se modifică numai după număr (omul acesta, omului acesta; oamenii aceștia, oamenilor aceștia).

5. Pronumele adjectivale ce urmează după un substantiv feminin la declinare au o formă de caz la N.Ac. (cartea aceasta) și a

două formă identică pentru G.D. (singular) și toate cazurile la plural (**cărții** acestea, **cărțile** acestea, **cărților** acestea).

6. La cazurile G.D. singular și plural nu se recomandă modificarea concomitentă a substantivelor și a pronumelor demonstrative simple, deoarece ele se supun aceluiași reguli de declinare ca și adjectivele propriu-zise (**omul bun, omului bun, oamenii buni, oamenilor buni**). Deci la pronume va fi corectă formula: **cărții** acestea, **omului** acesta, **cărților** acestea, **oamenilor** aceștia, dar greșită: **omului** acestuia, **oamenilor** acestora; **cărții** acesteia, **cărților** acestora.

Notă. Terminațiile -a (acesta), -i (acestui), -ea (acestea), -or (acestor) uneori sînt considerate în mod greșit articole hotărîte la N.A.G.D. În realitate ele sînt desinențe obișnuite ale pronumelor, deoarece pronumele date nu pot fi articulate. Articolul hotărît se utilizează numai cu substantivul, adjectivul sau cu alte părți de vorbire substantivizate.

7. La pronumele compuse de identitate se schimbă după numere și cazuri numai partea întâia, adică pronumele demonstrativ (**aceiași, aceluiași, aceiași, aceluiași; aceeași, aceleiași, aceleași, aceluiași**).

8. La pronumele compuse de diferențiere masculine (cu valoare substantivală și adjectivală) se modifică după cazuri și numere doar pronumele demonstrativ, iar cel nehotărît — numai după numere (**celălalt, celuiilalt, ceilalți, celorlalți**).

9. La pronumele de diferențiere (feminine) se modifică după cazuri și numere ambele părți componente, dar fiecare dintre ele are particularități specifice: prima parte (pronumele demonstrativ) are două forme cazuale la singular și două la plural, iar a doua parte componentă (pronumele nehotărît) are o formă pentru N.Ac. singular și a doua (identică) pentru G.D. (singular) și N.Ac.G.D. plural (**cealaltă, celeilalte, celelalte, celorlalte**).

10. În limba română vorbită, în graiuri și dialecte se întîlnesc și alte forme de pronume demonstrative care apar și în limba scrisă mai ales în operele artistice (**ista, asta, ăsta, ăla, aia, iștea, ăștea, astea, alea**). De notat însă că ele nu sînt norme ale limbii literare.

§ 83. Intrebuințarea pronumelor demonstrative și funcțiile lor sintactice

1. După cum s-a menționat mai sus, pronumele demonstrative se pot utiliza singure în propoziție cu funcție substantivală (**Acesta citește multă literatură artistică**) sau împreună cu un substantiv avînd funcție adjectivală (**Acest elev citește multă literatură artistică**).

2. Pronumele demonstrative pot intra în componența diferitelor locuțiuni adverbiale, conjuncționale și altele: **afară de aceasta, cu toate acestea, de aceea, pe lângă aceasta** ș.a.

În asemenea îmbinări ele au funcție neutră, adică nu țin locul unui nume și nu indică sens spațial:

Cu toate acestea, noi ne simțeam bine și eram gata să facem orice lucru. (G. Gheorghiu)

3. În propoziție în dependență de funcția lor substantivală sau adjectivală pronumele demonstrative pot fi:

a) Subiect:

Acrasta rămâne la înalta înțelepciune a mării sale. (C. Negruzzi)

b) Nume predicativ în componența predicatului nominal:

El este acela care a făcut mult pentru dezvoltarea culturii în republică. („Literatura și arta“).

c) Atribut acordat și neacordat:

Lasă altă lacrimă în locul acela cu nume poetic. (A. Russo)

În aceste clipe Vera n-avea curajul să-și privească prietena în față. (A. Marinat)

Lucrările acestora sînt bune.

d) Complement direct sau indirect:

Despre aceasta Angela știa multe din ceea ce a auzit de la moș Toader. (A. Marinat)

Desigur, așa procedează numai cînd e vorba de un om cumsecade. Pe ceilalți îi ceartă aspru. (F. Vidrașcu)

e) Complement circumstanțial de loc:

Lîngă acesta stă un cunoscut al meu.

§ 84. Pronumele interogative

Pronumele cu ajutorul căruia întrebăm ceva despre o persoană, despre un obiect cunoscut sau necunoscut se numește **interogativ**. Pronumele interogative sînt **care? cine? ce? cît?**

Ce faci, plopule bătrîn? (L. Deleanu)

Cine a fost inițiatorul competițiilor sportive?

Care dintre ei a realizat planul înainte de timpul stabilit?

Cer iertare, Măria ta. Știi cît este pînă la cetate? (M. Sadoveanu)

Pronumele **cine?** se utilizează numai cu valoare substantivală:

Inima cui să ți-o dai întreagă,

Dragostea cine să ți-o înțeleagă,

Privirile cine să ți le soarbă

Și cine să-ți dăruie cîntul și vorba?

(Em. Bucov)

Pronumele **care? ce?** pot avea funcție substantivală și adjectivală, adică se pot utiliza atît singure cît și împreună cu un substantiv. De exemplu:

1. **Ce faci, salcie pletosă? (L. Deleanu)**

2. **Care e mai mîndră decît tine între toate țările? (A. Russo)**

3. **Da despre care idee vorbești? (Em. Bucov)**

4. **Ce carte ți-a plăcut mai mult?**

În primele două propoziții pronumele **ce? care? sînt folosite**

singure, fără substantiv, de aceea au valoare substantivală, iar în propozițiile 3 și 4 ele determină substantive și au valoare adjectivală.

Întrebuințarea pronumelor interogative e reglementată de limbă. Pronumele **cine?** se folosește, de regulă, pentru a întreba ceva despre persoane sau despre ființe:

Cine vor fi cei cu suflet mîndru spălat în lumina unui aur nu-mai curat? (V. Teleucă)

În vorbire e posibilă utilizarea pronumelui **cine?** și cu referire la unele mașini:

— **Cine** ară cîmpul? — Tractorul.

Pronumele **care?** are caracter universal, poate fi folosit pentru a întreba atît despre persoane, ființe, cît și despre lucruri, obiecte inanimate:

Deși politicienii încă mult timp o s-o nege, pace ei vor vrea, dar de **care?** (V. Teleucă)

Care om înainte de toate nu ține la viață? (I. Creangă)

Pronumele **ce?** se utilizează, de regulă, cu referire la obiecte inanimate:

Izvoraș, izvoraș,
Din **ce** cînți frumos așa?

(Gr. Vieru)

Notă. Uneori pronumele **ce?** apare și în întrebările cu referire la ființe, dar nu la persoane:

Ce zboară? — O pasăre.

— **Ce** merge acolo? — Un cal.

Morfologic pronumele interogative se caracterizează prin următoarele particularități:

a) Pronumele **cine?** nu are forme de gen, număr și se modifică numai după cazuri avînd o logoformă pentru nominativ-acuzativ și alta pentru genitiv-dativ:

N.Ac. **cine?**

G.D. (al, a, ai, ale) cui?

b) Pronumele **care?** se declină în felul următor:

M a s c u l i n

Singular

N.Ac. **care?**

G.D. **cărui (căruia)?**

Plural

N.Ac. **care?**

G.D. **căror (căroră)**

F e m i n i n

Singular

N.Ac. **care?**

G.D. **cărei (căreia)**

Plural

N.Ac. **care?**

G.D. **căror (căroră)**

Deci la N.Ac. singular și plural, genul masculin și feminin pronumele **care?** are formă identică. La G.D. el se modifică după genuri și numere.

c) Pronumele **ce?** tradițional e considerat invariabil, neavând nici forme de gen, nici de număr, nici de caz. În realitate la G.D. singular el are formă care coincide cu cea a pronumelui **cine?—cui?** Aceasta ne-o dovedesc întrebările puse la substantivele inanimate:

Colțul casei — **al cui colț?**

Roata mașinii — **a cui roată?**

E evident că întrebarea **a cui** în asemenea cazuri nu vine de la forma lui **cine?** ci a lui **ce?** întrucât substantivele **colț**, **roată** sînt inanimate.

Pronumele interogative, în dependență de valoarea substantivală sau adjectivală, realizează următoarele funcții sintactice:

1. Subiect:

— Așa, te ascult. Și ce va fi mai departe? (V. Teleucă)

Cine a spus că macii roși

Dorm la soare somnoroși?

(Gr. Vieru)

2. Nume predicativ în predicatul nominal:

Cine-i acest om negru, pîrlit ca cărbunarul de la Orhei? (A. Hîjdău)

3. Atribut acordat sau neacordat:

Care scriitor îți place mai mult?

La ce oră trebuie să fim acolo?

(P. Boțu)

4. Complement direct:

Pe cine să-și verse Boico necazul adunat la inimă? (A. Lincan)

5. Complement indirect:

Izvoraș, izvoraș

Din ce cînti frumos așa?

(Gr. Vieru)

6. Complemente circumstanțiale:

— de mod: **Ca cine** zboară? — **Ca cîntul**.

— de scop: **La ce** a venit? (C. Negruzzi)

§ 85. Pronumele relative

Pronumele relative au forme morfologice identice cu cele interogative (**cine**, **ce**, **care**, **cît**) dar nu conțin întrebare. ci țin locul unui nume și se folosesc ca mijloace de legătură între propoziții:

Ca să grăbim zidirea, vom folosi cu rost toate mijloacele pe care le avem la îndemână. (Em. Bucov)

Cînd intra în miezul povestirii, el uita cu cine vorbește. (A. Șalaru)

În prima frază pronumele **pe care** ține locul substantivului mijloacele și introduce propoziția subordonată atributivă „pe care le avem la îndemână”.

În a doua frază pronumele **cu cine** ține locul unei persoane și introduce subordonata complementară.

Gramatical pronumele relative se comportă la fel ca cele interogative, adică pot avea valori substantivale și adjectivale, aceleași forme de gen, număr, caz și aceleași funcții sintactice.

Semantic aceste pronume diferă prin faptul că relativele servesc pentru a comunica ceva despre un obiect, o însușire sau o acțiune, pe cînd cele interogative sînt utilizate cu scopul de a afla ceva despre un obiect, o însușire sau acțiune. De exemplu:

Care elev învață bine? (interogativ)

Eu vorbesc despre elevul care învață bine (relativ)

În vorbirea orală această deosebire se face prin intonație, iar în scris — prin semnul întrebării și punct.

Afară de aceasta, există și pronume relative compuse: **cel ce, cea ce, cei ce. Cel ce zice așa, greșește.** (I. Creangă)

După rolul lor în vorbire pronumele relative echivalează cu conjuncțiile subordonatoare, îndeplinind funcția cuvintelor conjunctive și introduc în frază următoarele propoziții subordonate:

1. Subiectivă:

Cine nu lucrează nu mănîncă. (Folclor)

2. Atributivă:

Dacă prin codri pătrunzi, dai de o vale frumoasă și verde pe al căreia deal se întinde o mîndră grădină. (M. Eminescu)

3. Complementară:

Dacă trebuie, el poate povesti și lui Pascal și chiar lui Albu ce s-a întîmplat în seara aceea. (Em. Bucov)

4. De timp:

După ce s-a potolit puțin gălăgia cu plantația tutunului, noul director s-a apucat de selecționat cadrele. (Ana Lupan)

5. Condițională:

Îndată ce înveți o meserie, o ai pentru totdeauna. (Ana Lupan)

§ 86. Pronumele nehotărîte

Pronumele nehotărîte țin locul unui substantiv sau îl determină, dar nu spun nimic concret despre el, adică indică un obiect necunoscut. De exemplu:

Pentru fiecare fîntînă, pîrau, vîlcică, dumbravă și alte locuri drăgălașe ce lăsăm în urma-ne scoteam cîte un suspin adînc din piepturile noastre. (I. Creangă)

În acest exemplu pronumele nehotărît fiecare lămureşte substantivul *fîntînă*, dar nu spune nimic concret despre el.

După forma şi componenţa lor morfologică pronumele nehotărîte sînt foarte variate.

Există pronume nehotărîte simple: *un, o, unul, una, alta, altul, tot, toate, atît, cutare*.

Toată pasărea pe limba ei pierе. (Folclor)

Cînd *unul* trece, *altul* vine

În astă lume a-l urma.

(M. Eminescu)

Pronumele nehotărîte compuse sînt alcătuite din cele relative (*care, cine, ce*) şi particulele (*va, fie, ori*) care se ataşează înaintea sau în urma pronomelor relative: *cine+va=cineva, care+va==careva, ce+va=ceva; ori+care=oricare, ori+cine=oricine, ori+ce=orice, fie+care=fiecare, fie+cine=fiecine, fie+ce=fiece*.

Există şi pronume nehotărîte alcătuite din trei elemente: *alt+cine+va=altcineva, alt+ce+va=altceva*.

Afară de acestea, cu valoare de pronume nehotărîte se întrebuintează cuvintele *niscai, niscaiva*:

Aveau treabă, n-aveau, se duceau să afle *niscai* noutăţi. (Ana Lupan)

Şi întotdeauna mă alegeam cu ghionturi din spate şi cu *niscaiva* cuvintele prea puţin măgulitoare. (I. C. Ciobanu)

Din punctul de vedere al funcţiei lor pronumele nehotărîte sînt personale, fiindcă arată în ce raport se află un obiect faţă de vorbitor, dar se deosebesc de cele personale după conţinut, întrucît nu precizează obiectul despre care este vorba.

Toate pronumele nehotărîte se folosesc cu valoarea substantivală şi adjectivală. De exemplu:

Aşa ne duceam noi băieţii şi fetele *unii* la *alţii* cu lucrul, ca să ne luăm de urît, ceea ce la ţară se cheamă şezătoare. (I. Creangă)

Unii flacăi erau cu ciţiva paşi mai înainte, *alţii* — mai în urmă. (I. C. Ciobanu)

În prima frază pronumele *unii, alţii* au valoare substantivală, în a doua *alţii* la fel e folosit cu sens substantival, iar *unii (unii flacăi)* se pretează ca un adjectiv, de aceea se acordă cu substantivul *flacăi* în gen, număr şi caz. Pronumele cu funcţie adjectivală se numesc şi adjective pronominale nehotărîte.

Notă. Pronumele *cineva* se utilizează numai cu funcţie substantivală: N-a trecut tocmai mult timp şi se aude *cineva* bătînd la uşă. (I. Creangă)

§ 87. Declinarea pronomelor nehotărîte

Declinarea pronomelor nehotărîte depinde de structura lor morfologică şi de valoarea substantivală sau adjectivală.

Declinarea pronomelor simple şi compuse cu valoare substantivală:

M a s c u l i n

Singular

N.Ac. unul, altul, fiecare, oricare, careva, cineva.

G.D. (al, a, ai, ale) unuia, altuia, fiecăruia, oricărui, căruia, cuiva.

Plural

N.Ac. unii, alții, fiecare, oricare, careva, cineva.

G.D. (al, a, ai, ale) unora, altora, fiecăror, oricăror, cărorva, cuiva.

F e m i n i n

Singular

N.Ac. una, alta, fiecare, oricare, careva, cineva.

G.D. (al, a, ai, ale) uneia, alteia, fiecăreia, oricăreia, căreia, cuiva.

Plural

N.Ac. unele, altele, fiecare, oricare, careva, cineva.

G.D. (al, a, ai, ale) unora, altora, fiecăror, oricăror, cărorva, cuiva.

**Declinarea pronumelor simple și compuse
cu valoare adjectivală (adjective pronominale nehotărâte):**

M a s c u l i n

Singular

N.Ac. un sportiv, alt sportiv, fiecare sportiv, oricare sportiv, careva sportiv.

G.D. (al, a, ai, ale) unui sportiv, altui sportiv, fiecărui sportiv, oricărui sportiv, căruia sportiv.

Plural

N.Ac. unii sportivi, alți sportivi, fiecare sportivi, oricare sportivi, careva sportivi.

G.D. (al, a, ai, ale) unor sportivi, altor sportivi, fiecăror sportivi, oricăror sportivi, cărorva sportivi.

F e m i n i n

Singular

N.Ac. o sportivă, altă sportivă, fiecare sportivă, oricare sportivă, careva sportivă.

G.D. (al, a, ai, ale) unei sportive, altei sportive, fiecărei sportive, oricărei sportive, căreia sportive.

N.Ac. unele sportive, alte sportive, fiecare sportive, oricare sportive, careva sportive.

G.D. (al, a, ai, ale) unor sportive, altor sportive, fiecăror sportive, oricăror sportive, cărorva sportive.

Paradigma declinării pronumelor și adjectivelor nehotărîte ne demonstrează următoarele:

1. Pronumele simple cu valoare substantivală și adjectivală se modifică și au forme speciale pentru ambele genuri și numere și cîte două forme cazuale aparte la N.Ac. și G.D. la singular și plural.

2. Pronumele simple cu valoare substantivală la G.D. singular și plural primesc desinențele -a, -ia (uneia, unuia, unora).

3. Pronumele cu valoare adjectivală nu primesc desinențele -a, -ia, (unui sportiv, unei sportive, unor sportivi, unor sportive).

4. La pronumele compuse cu relativul care se modifică după genuri, numere și cazuri numai care (careva, căruiva, căreiva, cărorva; oricărei, oricărui, oricăror).

5. Pronumele cineva se declină numai avînd valoare substantivală și are o formă la nominativ-acuzativ (cineva) și alta la genitiv-dativ (cuiva) pentru ambele genuri și numere.

6. Pronumele altcineva are forme pentru N.Ac. (altcineva) și G.D. (altcuiva, alteicuiva, altorcuiva) la ambele genuri și numere.

7. Pronumele ceva nu se declină.

§ 88. Întrebuințarea și funcțiile sintactice ale pronumelor și adjectivelor nehotărîte

După cum s-a menționat, pronumele nehotărîte după sensul lor sînt eterogene. Unele indică un obiect necunoscut (cutare, altul), altele exprimă un sens generalizator referindu-se la clasa întregă de obiecte omogene (oricare, fiecare, tot). Acestea din urmă se mai numesc **pronume nehotărîte de totalitate**. Cuvîntul **tot** poate avea funcție de pronume și de numeral nehotărît. Dacă exprimă o cantitate nehotărîtă de ființe, obiecte, este numeral (**Tot** poporul a ieșit în cîmp), iar, dacă indică ființe sau obiecte necunoscute, are funcție de pronume de totalitate (**Tot** pățitu-i priceput). Avînd funcție de pronume, cuvîntul **tot** intră în relații de sinonimie cu pronumele **fiecare** (tot omul — fiecare om).

Pronumele **ceva**, niște capătă în unele cazuri valoare de numere nehotărîte:

— Moșnege, zise ea rușinată, dă-mi și mie niște galbeni. (I. Creangă)

Aceștia erau studenți relativ buni, învățau **ceva** mai bine decît alții. (L. Barschi)

Pronumele nehotărâte substantive și adjective îndeplinesc următoarele funcții sintactice:

1. Subiect:

Toți au fost datori lui pentru ocrotirea ce le-a arătat. (C. Negruzzi)

2. Nume predicativ:

Altul este al tău suflet, **alții** ochii tăi acum. (M. Eminescu)

3. Atribut:

Era o lună plină în **fiecare** baltă,
Și-n **fiecare** undă o piatră de rubin.
(G. Topîrceanu)

4. Complement direct:

Avea un carnețel în care scria **ceva** în **fiecare** zi. (G. Me-
niuc)

§ 89. Pronumele negative

Pronumele negative indică lipsa completă a persoanei sau obiectului care ar putea face o acțiune. De exemplu:

Nimeni n-o știa de unde este și cine este. (C. Negruzzi)

Să nu te gîndești la **nimic**. (A. Șalaru)

Pronume negative propriu-zise avem numai două;

nimeni < lat. nemo, neminis;

nimic < lat. nec mica.

În limba vorbită în loc de **nimeni**, **nimic** se folosesc și formele reduse **nime**, **nică** care uneori apar și în limba scrisă mai ales în operele artistice:

La zidire ele au învățat
La sudaj nu-i **nime** să le întreacă.

(B. Istru)

Pronumele **nimeni** se modifică numai după cazuri avînd formă identică la numărul singular și plural, genul masculin și feminin.

N.Ac. **nimeni**, **nimenea**.

G.D. (**al**, **a**, **ai**, **ale**) **nimănui**, **nimănuia**.

Pronumele **nimic** în genere este invariabil, dar se poate substantiviza. Cu funcție substantivală el are forme de singular și plural:

Nimic nu poate fi pentru om mai frumos decît trecutul, căci trecutul e tinerețea și tinerețea este fericire. (A. Russo)

Căci astăzi, dacă mai ascult

Nimicurile-aceste

Îmi pare o veche, de demult

Poveste.

(M. Eminescu)

Pronumele **nimic** apare uneori sub forma **nimica**:

Dar a găsit **nimica** toată, căci furnicile parcă intrase în pământ: s-au mistuit de nu se știe ce s-au mai făcut. (I. Creangă)

Pronumele negative se întrebuințează, de regulă, cu funcție substantivală și se află în corelație cu verbele negative, precedate de particulele **ne**, **nu**:

Nimeni nu credea în spusele lor. (E. Damian)

Cu valoare de pronume negative se utilizează și îmbinările de tipul: **nici unul**, **nici una**.

Cred că nu e **nici unul** ... care să fi făcut voiajul Dunării. (V. Alecsandri)

Pronumele negative realizează următoarele funcții sintactice:

1. Subiect:

Nimeni nu s-a pronunțat împotriva călătoriei în munți. (A. Ciobotaru)

2. Nume predicativ:

Dar toate acestea sînt o **nimică** față de panorama asupra căreia ochii lui rotunzi și mari se fixează cu lăcomie. (A. Șalaru)

3. Atribut neacordat:

Tot alături călăresc,
Nu au grija **nimănui**.

(M. Eminescu)

4. Complement direct:

Moș Toader n-a văzut **pe nimeni** în ziua aceea. (I. C. Ciobanu)

5. Complement indirect:

El nu destăinuia **nimănui** planurile sale. (V. Roșca)

VERBUL

§ 90. Noțiuni generale

Verbul este partea de vorbire flexibilă care arată acțiunea, starea ori existența persoanei sau obiectului privite ca procese ce disting modul, timpul, persoana și diateza. De exemplu:

Peste dealul de-aramă
Curge soare-asfințit.
Odihnește-te, mamă, —
Pot roști, în sfîrșit.

(Gr. Vieru)

În această strofă avem patru verbe. Verbul **curge** arată o acțiune (e la modul indicativ) care se face în prezent și se află la persoana III singular diateza activă.

Verbul **odihnește-te** este la modul imperativ, timpul prezent persoana II singular, diateza reflexivă și exprimă o stare a obiectului.

Verbul **pot** este la modul indicativ, timpul prezent, persoana I singular, diateza activă și indică posibilitatea acțiunii.

Verbul **roști** este la infinitiv și nu distinge categorii gramaticale.

Cuvântul **verb** provine de la latinescul **verbum** care înseamnă „cuvânt”, „vorbi”, „verb”.

Afară de verbele propriu-zise, în limbă există și locuțiuni verbale, construite din câteva cuvinte ce exprimă sens integral și pot fi înlocuite prin verbe autentice. De exemplu: **a lua cuvântul** = „a vorbi”, **a se face foc** = „a se supăra”, **a o lua la sănătoasă** = „a fugi” ș.a.

Cînd a mai auzit mama și asta, **s-a făcut foc**. (I. Creangă)

În componența locuțiunii verbale intră în mod obligatoriu un verb ce arată modul, timpul, numărul și persoana acțiunii exprimate de locuțiunea verbală:

Ei deseori **stăteau de vorbă** și discutau diferite probleme sociale. (V. Malev)

Aici verbul **stăteau** din locuțiunea **stăteau de vorbă** arată modul indicativ, timpul trecut, imperfectul, persoana III plural, diateza activă.

Verbele și locuțiunile verbale au o semantică foarte variată. Ele pot arăta:

a) O acțiune fizică propriu-zisă: **a construi**, **a ara**, **a semăna**, **a cosi**, **a prăși**, **a clădi**, **a sădi**, **a văru** ș.a.

b) O deplasare în spațiu: **a merge**, **a alerga**, **a sări**, **a zbur**, **a trece**, **a păși**, **a se plimba**, **a se deplasa**, **a da năvală**, **a o lua la sănătoasă** ș.a.

c) O stare: **a dormi**, **a simți**, **a îmbătrîni**, **a sta** ș.a.

d) O existență: **a trăi**, **a fi**, **a exista**, **a ființa** ș.a.

e) Fenomene naturale: **a ploua**, **a ninge**, **a tuna**, **a fulgera**, **a îngheța**, **a se lumina**, **a se întuneca** ș.a.

f) O posesie: **a avea**, **a stăpîni**, **a posed**, **a deține** ș.a.

Morfologic verbele se caracterizează prin categoriile de mod, timp, persoană, număr, diateză și (parțial) gen.

§ 91. Verbe predicative și verbe nepredicative

Verbul, de regulă, este predicat în propoziție. Această funcție el o realizează luînd forma unuia din modurile personale (indicativ, conjunctiv, condițional, imperativ, potențial):

Victor **socotea** că are destule cunoștințe ca să facă minuni într-un sat ca Floreasca, dacă **ar avea** condițiile necesare. (Mih. G. Cibotaru)

Formele nominale (modurile impersonale) ale verbului (participiul, gerunziul, infinitivul, supinul) nu pot fi predicate în mod independent, ci numai împreună cu alte verbe auxiliare:

Aliașa m-a învățat **a citi** și **a scrie** de pe o carte veche. (A. Lușan)

Copilul a început a citi la vîrsta de cinci ani.

În prima propoziție verbele la infinitiv **a citi**, **a scrie** au valoare independentă și sînt complemente directe. În propoziția a doua infinitivul **a citi** este însoțit de verbul semiauxiliar **a început**, împreună cu care formează predicatul.

Deci modurile personale sînt forme predicative ale verbului, iar formele nominale sînt forme nepredicative, deoarece singure nu realizează funcția predicatului.

În afară de formele gramaticale predicative și nepredicative ale verbelor există chiar verbe **predicative și nepredicative**. Marea majoritate a verbelor sînt predicative, întrucît pot îndeplini funcție de predicat în propoziție: eu **lucrez**, tu **citești**, el **scrie**, ei **povestesc** etc. Avem însă și astfel de verbe, care, din motive semantice sau gramaticale, într-un context concret singure nu pot forma predicatul, ci doar împreună cu alte cuvinte. Aceste verbe se numesc **nepredicative**. De exemplu:

Moldoveanul este om bun și blajin. (F. Vidrașcu)

Aici verbul **este** nu are valoare independentă, nu este predicativ. El alături este predicatul nominal împreună cu substantivul **om**: **este om**.

Verbele nepredicative sînt de mai multe feluri: **auxiliare, semi-auxiliare, copulative și semicopulative**.

1. Verbele auxiliare nu au sens lexical propriu-zis în propoziție și se folosesc numai ca instrumente gramaticale la formarea modurilor și a timpurilor compuse. Acestea sînt: **a avea, a vrea, a fi**.

Verbul **a avea** ajută la formarea perfectului compus (*am lucrat, am alergat, am venit*), **a viitorului forma II** (*am să lucrez, am să alerg, am să vin*), **a modului condițional** (*ai lucra, ar lucra, ai fi lucrat, ar fi lucrat*). Auxiliarele **a vrea, a fi**, ajută la formarea potențialului (*vei fi lucrînd, vei fi lucrat*). **A fi** se mai folosește la formarea trecutului conjunctiv și condițional (*să fi lucrat, aș fi lucrat, să fi venit, aș fi venit*):

Literatura noastră a binemeritat numele de bogăție spirituală a poporului. (A. Lupan)

Să fi fost în alte împrejurări, le-ar fi spus-o de-a dreptul. (I. C. Ciobanău)

2. Verbele semiauxiliare (*a trebui, a începe, a putea, a termina, a porni*) nu se desemantizează complet ca cele auxiliare și împreună cu un -verb la conjunctiv, infinitiv sau supin formează predicatul verbal compus (*a început a lucra, trebuie să lucreze, a terminat de lucrat*):

Pentru a judeca și a prețui meritul unui autor, **trebuie a cunoaște bine timpul în care el a scris.** (V. Alecsandri)

Ochii larg deschiși ai cercetașilor căutau să răzbată întunericul. (S. Șleahu)

3. Verbele copulative în propoziție pierd semantica lor și se folosesc ca mijloace de legătură a numelui predicativ de subiectul propoziției.

În limba română avem un singur verb copulativ propriu-zis — **a fi**:

Cea mai bună băătură
Este apa din izvor. (Folclor)

4. Verbele semicopulative au aceeași funcție ca și copulativul **a fi** (leagă numele predicativ de subiectul propoziției), dar, spre deosebire de verbul **a fi**, ele păstrează parțial sensul lor lexical (**a deveni, a părea, a se face, a se numi, a declara**):

Fără să vrea, Petrică **a devenit** eroul zilei. (Ana Lupan)

Făt-Frumos **se face un paloș** și se pune în cui după ușa. (I. Creangă).

De menționat că verbele nepredicative în împrejurări concrete pot realiza diverse funcții. De exemplu, verbul **a fi** poate avea sens:

- a) Predicativ: Ea **este** acasă.
- b) Auxiliar: Ofițerul acela **a fost** chemat la comandament. (C. Petrescu)
- c) Semiauxiliar: Cum **era** să **vorbesc** dacă dumneata singură ai tăcut. (Ana Lupan)
- d) Copulativ: Și eu **eram** vesel ca vremea cea bună. (I. Creangă)

§ 92. Verbe tranzitive și intransitive

Din punctul de vedere al exercitării acțiunii exprimate de verb asupra unui obiect, deosebim **verbe intransitive și tranzitive**.

Verbele intransitive exprimă acțiuni care niciodată nu se referă direct la un obiect oarecare, de aceea ele nu pot fi determinate de complementele directe, ci numai de cele indirecte și circumstanțiale. De exemplu:

Trenul **alerga demult** prin cîmpia ce **cobora ușor** spre apa Nistrului. (V. Malev)

În fraza analizată avem două verbe (**alerga, cobora**) și ambele sînt intransitive, deoarece nu sînt determinate de complementele directe, ci de circumstanțiale de loc (**alerga prin cîmpie, cobora spre apă**). Complementele directe lipsesc și nici nu se subînțeleg în textul dat.

Verbele intransitive pot arăta:

a) O mișcare, o deplasare în spațiu: **a veni, a sosi, a pleca, a merge, a alerga, a fugi, a se deplasa, a se plimba, a se întrece** ș.a.

Odată cu răsăritul soarelui dinspre sat vine pe vale un dărăbănit de tobă și frînturi dintr-o horă săltăreață. (I. C. Ciobanu)

b) O schimbare a stării fizice și morale a subiectului: **a dormi, a îmbătrîni, a înverzi, a înfrunzi, a se îmbolnăvi, a se îngălbeni, a tremura, a se speria, a se coace** ș.a.

Pe la culmi chiar înverzea iarba. (I. C. Ciobanu)

c) O situație în spațiu: **a sta, a atîrna, a ședea** ș.a.

Învățătoarea ședea pe scaunul de la colțul mesei, iar Lucica pe colțul divanului. (V. Beșleagă)

d) O existență: a fi, a exista, a se afla, a ființa ș.a.

Spitalul este în câmp, la o margine de sat. (V. Malev)

e) Diferite fenomene ale naturii: ninge, plouă, tună, fulgeră, se întunecă, vîiește, se desprimăvărează, viscolește ș.a.

Se apropia primăvara, de aceea ba ploua, ba ninge. (L. Deleanu)

Cele mai multe **verbe** sînt **tranzitive** întrucît ele pot fi determinate de complemente directe. În vorbire însă în diverse împrejurări, ele pot fi întrebuințate uneori cu valoare tranzitivă fără a avea complemente directe. În astfel de cazuri ele sînt **tranzitive folosite absolut**.

Eu **citesc** o carte interesantă. Eu **scriu** scrisoare părinților.

Verbele **citesc**, **scriu** în exemplele de mai sus sînt tranzitive, deoarece acțiunea lor se referă la cuvintele **carte**, **scrisoare** care au funcții de complemente directe. Aceleași verbe însă pot fi tranzitive, utilizate absolut dacă sînt urmate de complemente indirecte sau circumstanțiale. De exemplu: Eu **citesc** frumos. Eu **scriu** bine.

Verbele **citesc**, **scriu** în mod absolut sînt tranzitive, fiindcă în genere ele pot fi determinate de complemente directe, în enunțurile date însă sînt utilizate cu valoare intransitivă.

Există verbe intransitive ce exprimă o anumită nuanță de trecere a acțiunii asupra unui obiect oarecare, dar acesta nu este complement direct. De exemplu:

El **s-a așezat pe scaun**. Eu **vorbesc cu fratele**. Eu **rid de un leneș**.

Astfel de verbe se numesc **tranzitive indirecte**.

CATEGORIILE GRAMATICALE ALE VERBULUI

Verbul are unele categorii gramaticale comune cu pronumele (persoana, genul, numărul). Afară de aceasta, lui îi sînt caracteristice și categorii gramaticale proprii, nespecifice pentru alte părți de vorbire (modul, timpul, diateza).

§ 93. Categoria timpului

Timpul este o categorie gramaticală a verbului ce conține un sistem de forme morfologice (logoforme) prin care este precizat momentul realizării acțiunii față de momentul vorbirii. Orice acțiune poate fi realizată în momentul vorbirii, pînă la momentul vorbirii sau după momentul vorbirii. În conformitate cu aceasta distingem **timpul prezent**, **trecut** și **viitor** (eu muncesc, eu am muncit, eu voi munci).

Aceste trei forme de timp sînt caracteristice pentru modul indi-

cativ. Conjunctivul, condiționalul și potențialul au forme pentru prezent și trecut (să construiesc — să fi construit, aş construi — aş fi construit, vei fi construind — vei fi construit), iar imperativul are forme numai pentru prezent (construieşte — nu construi). Unele timpuri pot avea mai multe aspecte. De exemplu, indicativul prezent are un singur aspect (o formă), indicativul trecut are patru aspecte (lucrăm, am lucrat, lucrasem, lucrai), iar viitorul — trei aspecte: viitorul I (voi lucra, am să lucrez) și viitorul II (voi fi lucrat).

Timpurile prezent, trecut (perfectul compus) și viitorul I, forma I au caracter absolut. Ele exprimă realizarea acțiunii în raport cu momentul vorbirii fără a ține seama de realizarea altor acțiuni.

Imperfectul, mai mult ca perfectul și viitorul II sînt timpuri relative, fiindcă arată momentul de realizare a acțiunii în raport cu alte acțiuni. De exemplu, mai mult ca perfectul indică o acțiune săvîrșită în trecut înaintea altei acțiuni înfăptuite tot în trecut.

§ 94. Categoria numărului

Numărul la verbe este o categorie gramaticală ce cuprinde un sistem de desinențe prin care precizăm că acțiunea este realizată de un singur agent sau de mai mulți agenți. Deci el are două forme morfologice: una pentru singular și alta pentru plural.

Formele de singular ale verbului întotdeauna demonstrează că acțiunea este înfăptuită de un singur agent (lucrez, lucrezi, lucrează; fac, faci, face).

Omul care desprețuiește orice ocupație de imediată utilitate și pentru el și pentru lume și se dedă la nobila profesiune de gînditor se numește intelectual. (I. L. Caragiale)

Formele de plural indică, de regulă, că acțiunea este realizată de mai multe persoane, de mai mulți agenți (lucrăm, lucrați, lucrează; facem, faceți, fac).

Brîndușele răsar primăvara devreme-devreme. În văi mai albește omătul, iar în fața soarelui brîndușele-și desfac floarea. (M. G. Cibotaru)

Notă. Formele de plural ale verbelor uneori pot fi folosite cu sens de singular. Aceasta are loc cînd e vorba de așa-numitul plural al autorului sau de pluralul modestiei. De exemplu, o persoană poate spune: În felul acesta **venim** la concluzia că lucrarea este bună. Deci verbul **venim** are formă de plural care, de fapt, ține locul singularului: **eu vin**.

§ 95. Categoria persoanei

Persoana este o categorie gramaticală a verbului ce înglobează un sistem de forme morfologice prin care se exprimă raportul acțiunii și al subiectului față de vorbitor.

Persoana este o categorie comună pentru verb și pronume, dar între valorile lexicale și gramaticale ale acestora există deosebiri

esențiale. La pronume fiecare persoană este numită printr-un cuvânt aparte (**eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele**), iar la verbe la toate persoanele numărul singular și plural se păstrează aceeași rădăcină având numai desinențe diferențiate (**adun, aduni, adună, adunăm, adunați, adună**).

Prin formele persoanei I indicăm că agentul acțiunii este vorbitorul (**gîndesc**), prin formele persoanei II arătăm că agentul acțiunii este interlocutorul sau persoana către care ne adresăm (**gîndești**), iar prin formele persoanei III precizăm că agentul acțiunii este persoana despre care se vorbește, dar ea nu participă în mod direct la discuție (**gîndește**):

Eu vreau să lucrez, să mă simt om.

(E. Damian)

Să te împarți cu tot ce ai mai scump

Pămîntului străbun întii de toate,

Ci el **te-adună** dulce lîngă piept

Și blînd **te poartă** spre eternitate.

(D. Matcovschi)

§ 96. Verbe personale, impersonale și unipersonale

Majoritatea verbelor sînt personale, deoarece au forme speciale pentru toate cele trei persoane la numărul singular și plural (**eu alerg, tu alergi, el aleargă, noi alergăm, voi alergați, ei aleargă**).

Deci personale sînt verbele care se modifică după persoane și numere la toate modurile, în afară de imperativ, care are numai persoana II (**tu aleargă, voi alergați**) și potențial, la care logic lipsește persoana I timpul prezent (**tu vei fi alergînd, el va fi alergînd**).

Paralel cu verbele personale există și unele verbe la care nu se știe agentul acțiunii. Asemenea verbe se numesc **impersonale**. Verbele **impersonale** sînt lipsite de forme la persoanele I și II și au o formă comună (la singular și plural) doar pentru persoana III la toate modurile și timpurile (**plouă, ploua, a plouat, plouase, să fi plouat, ar fi plouat ș.a.m.d.**).

Cele mai multe verbe impersonale numesc fenomene ale naturii (**plouă, ninge, tună, fulgeră, viscolește, se întunecă ș. a.**):

În ziua aceea **plouase** cu găleata. (P. Boțu)

Uneori cu valoare impersonală se folosesc și unele verbe personale. Sensul lor impersonal rezultă din context:

Lui îi **merge** în viață.

Peste tot **mirosea** a muguri și frunze tinere. (G. Madan)

Verbele **a merge, a mirosi** în genere sînt personale, dar în enunțurile date au căpătat sens impersonal.

Fiind utilizate cu sens figurat, unele verbe impersonale se pot transforma în personale obținînd **pe lîngă** ele un subiect gramatical. Dar și în asemenea ipostază ele pot lua numai forma persoanei III:

Printre ierbi și printre soare
Părul mamei viscolea.

(Gr. Vieru)

Verbele care au forme doar pentru o singură persoană se numesc **verbe unipersonale**. De regulă, forma lor se reduce la persoana III.

Din cadrul acestora fac parte, în primul rând verbele impersonale. Ele posedă forme numai pentru persoana III (se luminează, mă scutură, plouă, ninge, se întunecă, fulgeră).

Afară de acestea, există un grup de verbe unipersonale propriu-zise. Dintre ele fac parte verbele care formal, gramatical pot avea toate cele trei persoane, dar semantica specifică și conținutul logic nu permit întrebuințarea lor la persoanele I și II. E vorba de verbele de tipul: a durea, a ustura, a curge, a înmuguri, a înverzi, a îngălbeni ș.a.

Tot aici intră și verbele ce redau sub formă de acțiune diferite sunete emise de păsări și animale: a mieuna, a lătra, a cotcodăci, a scheuna, a necheza, a zbiera, a rage, a hămăi ș.a.

Verbele unipersonale propriu-zise, ca și cele impersonale, se caracterizează numai prin forme pentru persoana III la toate modulele personale: indicativ (rage, cotcodăcește, răgea, cotcodăcea), conjunctiv (să ragă, să cotcodăcească), condițional (ar rage, ar cotcodăci), potențial (va fi răgind, va fi cotcodăcind).

§ 97. Categoria genului

Categoria gramaticală a **genului** în limba română este proprie mai întâi numelui, adică substantivului, adjectivului, numeralului și pronumelui. La verb ea se manifestă doar în cadrul diatezei pasive unde verbul de bază, fiind un participiu, ia formă masculină sau feminină, în dependență de genul subiectului gramatical. De exemplu:

Alexandru este invitat la adunare. Alexandra este invitată la adunare.

§ 98. Categoria diatezei

Diateza este o categorie gramaticală a verbului ce conține un sistem de forme morfologice prin care se exprimă raporturile dintre subiect, acțiune și obiect. Cu alte cuvinte, diateza arată felul de participare a subiectului la înfăptuirea acțiunii. Aceste raporturi pot fi variate. În corespundere cu aceasta distingem trei diateze: **activă, pasivă și reflexivă**.

Diateza depinde de sensul tranzitiv și intransitiv al verbelor. Verbele tranzitive se pretează tuturor diatezelor: activă, pasivă și reflexivă. Verbele intransitive nu se pretează diatezelor și au numai formă la diateza activă.

1. **Diateza activă** precizează că acțiunea este îndeplinită de un subiect gramatical și ea se răsfrânge asupra unui obiect în funcție de complement direct sau indirect:

Din ziua aceea Angelica îndrăgi curtea și casa cu pianul misterios și, dacă n-auzea pianul cîntînd, se îndrepta amărîtă spre casă. (A. Marinat)

Am vorbit adesea cu președintele despre oamenii aceștia. (A. Lupan)

În frazele date subiectele gramaticale joacă un rol activ și acțiunea înlăptuită de ele se răsfrânge asupra complementelor directe (îndrăgi curtea și casa, auzea pianul) și indirecte (am vorbit cu președintele, am vorbit despre oamenii).

Notă. Deși verbele intransitive au diateză activă, totuși acțiunea lor nu trece asupra nimănui. De exemplu, în propoziția „Noi lucrăm la fabrica de încălțăminte” verbul-predicat lucrăm este intransitiv și acțiunea lui nu trece asupra căruiva obiect direct sau indirect.

La diateza activă subiectul logic (agentul acțiunii) și cel gramatical este una și aceeași persoană și stă la cazul nominativ. De exemplu, în propoziția **Victor** veni acasă seara tîrziu. (M. G. Cibotaru) subiectul logic și gramatical este cuvîntul **Victor**.

2. **Diateza pasivă** a verbului arată că acțiunea înlăptuită de agent se răsfrânge asupra subiectului gramatical: **Domnitorul a fost înconjurat** de popor. (M. Sadoveanu) În această propoziție subiectul gramatical este **domnitorul** care suferă acțiunea din partea agentului (**de popor**) în funcție de complement indirect.

În construcțiile pasive avem două subiecte (logic și gramatical): cel gramatical stă la nominativ și suferă acțiunea înlăptuită de cel logic, aflat la acuzativ în funcție de complement indirect.

Diateză pasivă pot avea numai verbele tranzitive. Uneori în construcțiile pasive agentul poate lipsi, dacă el se subînțelege ușor din contextul respectiv. De exemplu: Unii curpeni **erau întorși**. (Gr. Adam)

Diateza pasivă se construiește, de regulă de la verbul auxiliar **a fi** și participiul verbului de conjugat. Verbul **a fi** apare la diferite moduri și timpuri, iar participiul se acordă în gen și număr cu subiectul gramatical (**el este chemat, ei erau chemați, ea să fi fost chemată, ei ar fi chemați, ei ar fi fost chemați**);

Fetița a fost găsită departe de sat. (Em. Bucov)

Pe peretele din față **erau așezate** în scărițe trei **fotografii** mari în rame aurii. (M. G. Cibotaru)

Uneori diateza pasivă se formează și cu pronumele reflexive în acuzativ. Aceasta are loc cînd subiectul gramatical este un substantiv inanimat. De exemplu:

Pămîntul se ară primăvara. Pămîntul este arat primăvara

Cartea se citește cu interes. Cartea este citită cu interes.

3. Diateza reflexivă a verbului arată că subiectul și obiectul acțiunii este una și aceeași persoană. Cu alte cuvinte, subiectul face acțiunea și tot el o suferă. De exemplu:

Ion Creangă este ca un organ viu prin care **poporul își exprimă** experiența țărănească și bogăția facultăților sale artistice. (A. Lupan)

Diateza reflexivă se formează de la verbele la diateza activă, însoțite de pronumele reflexive neaccentuate la cazurile dativ și acuzativ (**își, și, se**), precum și de formele neaccentuate ale pronumelor personale de persoana I și II (**mă, te, ne, vă, îmi, îți, ți: mă îmbrac, te îmbraci, se îmbracă, îmi îmbrac, îți îmbraci, își îmbracă**) cu funcție reflexivă.

Pronumele neaccentuate ce însoțesc asemenea verbe au valoare lexicală autonomă și funcție sintactică independentă. De pildă:

Tudor Vistireanu **se pregătea** serios pentru întâlnirea cu muncitorii tipografiei. (E. Damian)

Examenele se terminase și noi **ne pregăteam** să plecăm în vacanță. (V. Malev)

În aceste exemple pronumele **se (se pregătea)** și **ne (ne pregăteam)** sînt complemente directe (**se pregătea pe sine, ne pregăteam pe noi**).

Unele verbe intransitive în limba română sînt însoțite permanent de pronume neaccentuate, de aceea se numesc **verbe pronominale (a se cuveni, a se afla, a se duce, a se teme, a se uita)**. De exemplu:

Se mai cuvine a adăuga, poate, că și copertele-i incrustate în aur îi cîștigaseră cărții locul în safeu. (E. Damian)

Pe lângă asemenea verbe pronumele nu au autonomie și nici funcție sintactică independentă. La analiza sintactică ele se iau împreună cu verbul.

Din punctul de vedere semantic, verbele care sînt considerate ca făcînd parte din diateza reflexivă sînt foarte eterogene: reflexive obiective (**a se îmbrăca**), reflexive reciproce (**a se îmbrățișa**), reflexive eventuale (**a se bucura, a se căi**), reflexive dinamice (**a se ruga**), reflexive pasive (**a se citi, a se ara**), reflexive impersonale (**a se zice, a se crede**).

Notă. Am vorbit despre trei diateze ale verbelor (activă, pasivă, reflexivă), așa cum este tratată această problemă tradițional în lingvistica română. Lingvistica generală actuală însă nu recunoaște diateza reflexivă și susține că există numai două diateze la verbe (activă și pasivă). De această părere este și autorul cărții date, întrucît verbele reflexive nu formează a treia opoziție gramaticală în cadrul diatezei, ci sînt unități lexicale independente, cu sens autonom și se utilizează permanent împreună cu pronumele reflexive neaccentuate (**a se căi, a se cuveni, a se teme**) formînd parte de propoziție integrală. Unele verbe pot fi folosite cu pronumele reflexiv sau fără el, dar în aceste cazuri ele nu formează opoziții gramaticale, ci unități lexicale noi cu sensuri diferite. Compară **cade** — se cade = „trebuie”, **zice** — se zice = „se presupune”, „se crede”.

§ 99. Categoria modului

Modul este o categorie gramaticală a verbului ce conține un sistem de forme morfologice (logoforme), prin care se exprimă atitudinea vorbitorului față de realizarea acțiunii. Din punctul de vedere al vorbitorului acțiunea poate fi considerată reală, realizabilă sau ireală, dar avînd posibilități de a fi realizată. De exemplu:

Peste albele izvoare
Luna bate printre ramuri.
Imprejuru-ne s-adună
Ale curții mîndre neamuri.

(M. Eminescu)

Ochișorii căprui și negri privesc învățătorul țintă, gata fiind să ridă, să plîngă, să fugă acasă ori să rămînă aici pentru totdeauna. (I. Druță)

În exemplele date verbele **bate**, **se adună**, **privesc** exprimă acțiuni reale. Vorbitorul știe bine că acțiunea lor se realizează în momentul de față.

Verbele **să ridă**, **să plîngă**, **să fugă**, **să rămînă** nu arată acțiuni care se realizează în momentul de față, ci au doar posibilitate de a fi îndeplinite, de aceea ele exprimă acțiuni ireale.

În limba română verbul are cinci moduri personale (**indicativul**: citesc, citeam, voi citi; **conjunctivul**: să citesc, să fi citit; **condiționalul**: aș citi, aș fi citit; **imperativul**: citește, nu citi; **potențialul**: vei fi citind, vei fi citit).

Fiecare mod se caracterizează atît prin valoarea lui semantică individuală, cît și prin anumite forme gramaticale (morfologice). De exemplu, conjunctivul întotdeauna este însoțit de morfemul **să** (**să** lucrez), condiționalul — **aș** (**aș** lucra), potențialul — **vei fi** (**vei fi lucrînd**) ș.a.m.d.

Modurile personale, avînd sensuri lexicale și gramaticale independente, pot realiza singure funcția predicatului în propoziție, de aceea se numesc **moduri predicative al verbului**.

Paralel cu acestea, în limba noastră există și moduri impersonale sau forme **nominales** care singure nu pot alcătui predicatul și se numesc **moduri nepredicative**. Acestea sînt: **infinitivul**, **gerunziul**, **participiul** și **supinul**.

§ 100. Conjugarea verbelor

După cum s-a menționat, verbul este o parte de vorbire flexibilă, adică se schimbă, avînd mai multe categorii și forme morfologice.

Modificarea verbelor după moduri, timpuri, numere, persoane și diateze se numește **conjugare**.

În limba română avem patru modele de modificare a verbelor, sau patru conjugări.

Clasificarea verbelor în patru conjugări se face pe baza sufixelor la infinitiv, care este considerat formă inițială a verbelor.

1. La conjugarea întâia aparțin verbele terminate la infinitiv în sufixele -a, -ia, (a lucra, a aduna, a cînta, a subția, a crea, a apropia, a sublinia, a linia, a tăia, a scînteia).

Tot din conjugarea I fac parte și verbele terminate la infinitiv în -ea după consoanele g, c (a veghea, a supraveghea, a împerechea, a deochea), întrucît ele se modifică după regulile de schimbare a verbelor de conjugarea I.

2. La conjugarea II aparțin verbele terminate la infinitiv în sufixul -ea după o consoană (a vedea, a ședeă, a cădea, a scădea, a plăcea).

3. La conjugarea III aparțin verbele terminate la infinitiv în sufixul -e (a ride, a merge, a trece, a scrie, a prinde, a tunde, a vinde, a plînge, a drege, a duce, a rupe, a coase, a include, a deprinde).

4. La conjugarea a patra aparțin verbele terminate la infinitiv în sufixele -i, -î (a porni, a gîndi, a veni, a opri, a citi, a vorbi, a împărți, a coborî, a hotărî, a izvorî, a zădări, a urî).

Clasificarea verbelor în conjugări pe baza sufixelor infinitivului se face ținînd seama de faptul că verbele cu același sufix la infinitiv se conjugă, de regulă, după același model.

§ 101. Modul indicativ

Indicativul este un mod personal, care exprimă o acțiune reală ce se înfăptuiește, s-a înfăptuit ori se va realiza fără nici o îndoială. El este singurul mod care are forme gramaticale opoziționale pentru toate cele trei timpuri: **prezentul**, **trecutul** și **viitorul**.

§ 102. Timpul prezent

Timpul prezent al indicativului este forma pe care o ia verbul pentru a indica că acțiunea se înfăptuiește în mod real în momentul vorbirii. Pentru exprimarea acestui sens, el apare cu forme speciale la toate persoanele numărul singular și plural

O altă taină, limba, nu știe cum răsare
Și cum se zămislește după ținut și soare,
Mai limpede, mai aspră, mai posacă.

(T. Arghezi)

**Conjugarea verbelor la prezentul indicativ
se face în felul următor:**

Diateza activă

Eu intru, umblu, organizez, subliniez, scînteiez, trec, îngrijesc,
văd, hotărăsc.

Tu intri, umbli, aranjezi, subliniezi, scinteiezi, treci, îngrijești, vezi, hotărăști.

El (ea) intră, umblă, aranjează, subliniază, scinteiază, trece, îngrijește, vede, hotărăște.

Noi intrăm, umblăm, aranjăm, subliniem, scinteiem, trecem, îngrijim, vedem, hotărăm.

Voi intrați, umblați, aranjați, subliniați, scinteiați, treceți, îngrijiți, vedeți, hotăriți.

Ei (ele) intră, umblă, aranjează, subliniază, scinteiază, trec, îngrijesc, văd, hotărăsc.

Diateza pasivă

Eu sint invitat(ă), îngrijit(ă), trecut(ă).

Tu ești invitat(ă), îngrijit(ă), trecut(ă).

El (ea) este invitat(ă), îngrijit(ă), trecut(ă).

Noi sintem invitați(te), îngrijiiți(te), trecuți(te).

Voi sînteți invitați(te), îngrijiiți(te), trecuți(te).

Ei (ele) sint invitați(te), îngrijiiți(te), trecuți(te).

Diateza reflexivă

Eu mă încălț, îmi încălț, mă văd, îmi văd.

Tu te încălț, îți încălț, te vezi, îți vezi.

El (ea) se încălță, își încălță, se vede, își vede.

Noi ne încălțăm, ne încălțăm; ne vedem, ne vedem.

Voi vă încălțați, vă încălțați, vă vedeți, vă vedeți.

Ei (ele) se încălță, își încălță; se văd, își văd.

Notă. Se scriu cu **i** (la început de cuvînt) și nu **î** verbele: **a intra, a introduce, intitula, a interpreta.** La fel se scriu cu **u** (la început de cuvînt) și nu cu **î** verbele: **a umbla, a umplea, a umfla ș.a.**

Prezentul indicativ se formează de la tema verbului la care se adaugă diferite sufixe și desinențe. Cele mai multe verbe la persoana I singular primesc sufixele gramaticale **-esc, -ez**, avînd desinența zero (**lucrez, subliniez, scinteiez, aranjez, atașez, îngrijesc, hotărăsc**). Unele verbe primesc desinențele **-i, -u**, (scurt): (**eu apropii, mintui, scriu, știu**). Verbele de conjugarea II și III și unele la conjugarea IV la persoana I singular au desinența zero (**eu văd, sed, trec, duc, vin**).

Verbele a căror rădăcină (temă) se termină în grupul de consoane **-bl, -fl, -pl, -tr**, au nevoie de susținere vocalică, de aceea primesc desinența **-u** (**eu aflu, răsuflu, umblu, umplu, intru**).

La persoana II singular verbele capătă, de regulă, desinența **-i** redus: (**lucrezi, vezi, șezi, gîndești, duci, treci, hotărăști**).

Verbele a căror rădăcină sau temă se termină în consoana **-n**, la persoana II pierd această consoană și primesc desinența **-i** (semivocal) (**eu spun — tu spui, eu rămîn — tu rămîi, eu pun — tu pui, eu vin — tu vii**).

Desinența -i (semivocalic) apare și la verbele neregulate (**tu dai, tu iei, tu stai**), precum și **tu scrii, tu știi, tu mîntui**.

Verbele a căror rădăcină (temă) se termină în -bl, -fl, -pl, -tr ca și la persoana I au nevoie de susținere vocalică și primesc desinența -i (**tu umbli, tu umpli, umfli, tu intri**). La persoana III singular au desinența -ă verbele de conjugarea I și IV terminate în -a, -ia, -i (**el cîntă, liniază, coboară, scînteiază**) și desinența -e — verbele de conjugarea II și III (**el cade, vede, duce, prinde, dreg, vinde, plînge**).

Desinența -e au și unele verbe de conjugarea I terminate în -a, -ia și de conjugarea IV terminate în -i, -i (**el taie, apropie, gîndește, hotărăște, zidește, îngrijește, muncește**).

Verbele a căror rădăcină se termină în consoanele -j, -s se conjugă în felul următor: **eu aranjez, atașez; tu aranjezi, atașezi, el (ea) aranjează, atașează, noi aranjăm, atașăm, voi aranjați, atașați; ei (ele) aranjează, atașează**. Cu alte cuvinte în sufixul -ez la persoana a III singular și plural vocala -e alternează în -ea.

Notă. Vocala e, urmată după ș din cadrul rădăcinii verbelor, la forma persoanei III alternează în -a, și nu -ea. Compară:

eu așez — el așază, eu deșel — el deșală,
eu înșel — el înșală, eu deșert — el deșartă,
eu șed — el șade ș.a.

Persoana I plural se formează cu ajutorul sufixelor și desinențelor -ăm (**lucrăm, mincăm**), -em (**scriem, subliniem, mergem, zicem**), -im (**vorbim, gîndim**), -îm (**coborîm, hotărîm**), -iem (**scînteiem, tăiem**), iar persoana II cu -ați (**citați, lucrați, creați, apropiați, subliniați**), -iați (**scînteiați, tăiați**), -eți (**scrieți, duceți, mergeți, vedeți**), -iți (**veniți, opriți, porniți**).

Verbele de conjugările I și IV la persoana III plural au formă identică cu persoana III singular (**el creează — ei creează, el citează — ei citează, el coboară — ei coboară, el apropie — ei apropie, el subliniază — ei subliniază**).

Unele verbe de conjugările II, III, IV (avînd sufixul -esc, -ăsc) la persoana III au formă identică cu persoana I singular (**eu merg — ei merg, eu dreg — ei dreg, eu aduc — ei aduc, eu traduc — ei traduc, eu văd — ei văd, eu cad — ei cad, eu îngrijesc — ei îngrijesc, eu gîndesc — ei gîndesc, eu hotărăsc — ei hotărăsc**).

Există verbe ce se întrebunțează atît cu sufix cît și fără sufix avînd sensuri lexicale diferite: **eu socotesc** (număr, calculez) — **eu socot** (consider, cred); **eu mă îndoi** (mă aplec) — **eu mă îndoiesc** (stau la îndoială); **eu manifest** (exprim) — **eu manifestez** (fac manifestație).

Spre deosebire de acestea, verbul **a simți**, întrebunțat cu sufix sau fără sufix exprimă sens lexical identic (**simt — simțesc**). Se poate menționa doar că forma cu sufixe, (**simțesc**) are mai mult un caracter popular.

La diateza pasivă se schimbă după persoane și numere numai verbul auxiliar **a fi**, iar verbul de conjugat este folosit la forma

participiului care se schimbă după gen și număr (eu **sînt** invitat(**tă**), **tu ești** invitat(**tă**), **ei (ea)** este invitat(**tă**), **noi** **sîntem** invitați(**te**), **voi** **sînteți** invitați(**te**), **ei (ele)** **sînt** invitați(**te**)).

La diateza reflexivă verbul se modifică în conformitate cu regulile conjugării la diateza activă. În fața verbului se adaug formele respective ale pronumelor personale și reflexive neaccentuate la cazurile dativ sau acuzativ (eu **mă** încălț — eu **îmi** încălț; tu **te** încălți — tu **îți** încălți, el **se** încălță — el **își** încălță ș. a. m. d.).

La persoanele I și II plural pronumele reflexive de la acuzativ și dativ apar cu forme omonimice (noi **ne** încălțăm (Ac.) — noi **ne** încălțăm (D.), voi **vă** încălțați (Ac.) — voi **vă** încălțați (D.)).

Notă. Faptul că la conjugarea verbelor reflexive atestăm aceleași forme gramaticale ca și la diateza activă este o dovadă în plus că reflexivele nu formează o diateză aparte și n-ar fi cazul să le conjugăm în această carte. Totuși, insistăm, la conjugarea lor, întrucît, aici, după cum arată experiența de muncă, elevii și studenții fac cele mai multe greșeli la folosirea pronumelor reflexive. Demonstrînd conjugarea acestor verbe, le venim în ajutor elevilor la însușirea construcțiilor reflexive.

§ 103. Timpul trecut

Formele timpului trecut ale indicativului arată o acțiune reală realizată pînă la momentul vorbirii. De exemplu:

Ploaia de primăvară se **dezlănța** în cataracte cu cele dintii bubuituri de tunete. (C. Petrescu)

Trecutul indicativului are patru aspecte: **imperfectul, perfectul compus, perfectul simplu și mai mult ca perfectul.**

a) Imperfectul.

Imperfectul este forma verbului ce arată o acțiune durativă, în curs de desfășurare, neterminată pînă la momentul vorbirii.

De exemplu:

Andrei Rogu **ședea** în primele rînduri, alături de compozitorul Iuriev, și din cînd în cînd **își apleca** urechea spre el. (A. Marinat)

La imperfect verbele se conjugă:

Diateza activă

Eu **intram**, **umblam**, **aranjam**, **subliniam**, **scînteiam**, **treceam**, **îngrijeam**, **vedeam**, **hotăram**.

Tu **intrai**, **umblai**, **aranjai**, **subliniai**, **scînteiai**, **treceai**, **îngrijeai**, **vedeai**, **hotărai**.

El (ea) **intra**, **umbă**, **aranja**, **sublinia**, **scînteia**, **trecea**, **îngrijea**, **vedea**, **hotăra**.

Noi **intram**, **umblam**, **aranjam**, **subliniam**, **scînteiam**, **treceam**, **îngrijeam**, **vedeam**, **hotăram**.

Voi **intrați**, **umblați**, **aranjați**, **subliniați**, **scînteiați**, **treceți**, **îngrijeați**, **vedeați**, **hotărați**.

Ei (ele) **intrau**, **umblau**, **aranjau**, **subliniau**, **scînteiau**, **treceau**, **îngrijeau**, **vedeau**, **hotărau**.

Diateza pasivă

Eu eram invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).
Tu erai invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).
El (ea) era invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).
Noi eram invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).
Voi erați invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).
Ei (ele) erau invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Diateza reflexivă

Eu mă încălțam, îmi încălțam; mă vedeam, îmi vedeam.
Tu te încălțai, îți încălțai; tu te vedeai, îți vedeai.
El (ea) se încălța, își încălța; se vedea, își vedea.
Noi ne încălțam, ne încălțam; ne vedeam, ne vedeam.
Voi vă încălțați, vă încălțați; vă vedeai, vă vedeai.
Ei (ele) se încălțau, își încălțau; se vedeau, își vedeau.

Diateza activă a imperfectului se formează

1) Verbele de conjugarea I terminate în **-a** și cele de conjugarea a IV terminate în **-i** formează imperfectul de la rădăcina verbului de conjugat, la care se adaug terminațiile **-am, -ai, -a, -am, -ați, -au** (încălțam, aranjam, pronunțam, atașam; încălțai, aranjai, pronunțai, atașai ș. a. m. d.), unde **-a-** este sufix gramatical, iar **-m, -i, -m, -ți, -u** sînt desinențe.

2) Celelalte verbe construiesc imperfectul cu terminațiile **-eam, -iam, -eai, -iai, -ea, -eam, -iam, -iați, -eau, -iau**, unde **-ea, -ia** sînt sufixe gramaticale, iar desinențele sînt aceleași ca și la celelalte verbe (**eu duceam, scinteam; tu duceai, scintei, el ducea, scintea, noi duceam, scinteam; voi duceai, scinteați, ei duceau, scinteau**).

3. Verbele de conjugarea a III și a IV (terminate în **-i**) a căror rădăcină se sfîrșește în **-ș, -j, -gi**, primesc sufixul **-ea**, și desinențele respective (**eu ieșeam, tușeam, mergeam, trăgeam, îngrijeam; tu ieșeai, tușeai, mergeai, trăgeai, îngrijeai, el ieșea, tușea, mergea, trăgea, îngrijea; noi ieșeam, tușeam, mergeam, trăgeam, îngrijeam, voi ieșeați, tușeați, mergeați, trăgeați, îngrijeați, ei ieșeau tușeau, mergeau, trăgeau, îngrijeau**).

4. Diateza pasivă se alcătuiește de la forma de participiu a verbului de conjugat, care se modifică după gen și număr, și de la verbul auxiliar a fi ce se conjugă după regulile imperfectului (**eu eram invitat(tă), tu erai invitat(tă), el era invitat(tă), noi eram invitați(te), voi erați invitați(te), ei erau invitați(te)**).

5. La diateza reflexivă verbele au desinențe identice cu diateza activă, dar sînt precedate de formele neaccentuate ale pronumelor reflexive (**eu mă încălțam, tu te încălțai, el se încălța, noi ne încălțam, voi vă încălțați, ei se încălțau**).

b) Perfectul compus

Perfectul compus este o formă a verbului care exprimă o acțiune ce a avut loc în trecut și s-a terminat până la momentul vorbirii. De exemplu:

Cînd am coborît din autobuz, m-a luat în primire învățătoarea de lucru manual de aici. (A. Busuioc)

Conjugarea verbelor la perfectul compus:

Diateza pasivă

Eu am intrat, am umblat, am aranjat, am subliniat, am scinteiat, am trecut, am îngrijit, am văzut, am hotărît.

Tu ai intrat, ai umblat, ai aranjat, ai subliniat, ai scinteiat, ai trecut, ai îngrijit, ai văzut, ai hotărît.

El (ea) a intrat, a umblat, a aranjat, a subliniat, a scinteiat, a trecut, a îngrijit, a văzut, a hotărît.

Noi am intrat, am umblat, am aranjat, am subliniat, am scinteiat, am trecut, am îngrijit, am văzut, am hotărît.

Voi ați intrat, ați umblat, ați aranjat, ați subliniat, ați scinteiat, ați trecut, ați îngrijit, ați văzut, ați hotărît.

Ei (ele) au intrat, au umblat, au aranjat, au subliniat, au scinteiat, au trecut, au îngrijit, au văzut, au hotărît.

Diateza pasivă

Eu am fost invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Tu ai fost invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

El (ea) a fost invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Noi am fost invitați(te), îngrijiiți(te), trecuți(te).

Voi ați fost invitați (te), îngrijiiți (te), trecuți (te).

Ei (ele) au fost invitați(te), îngrijiiți(te), trecuți(te).

Diateza reflexivă

Eu m-am încălțat, mi-am încălțat; m-am văzut, mi-am văzut.

Tu te-ai încălțat, te-ai încălțat; te-ai văzut, ți-ai văzut.

El (ea) s-a încălțat, și-a încălțat; s-a văzut, și-a văzut.

Noi ne-am încălțat, ne-am încălțat; ne-am văzut, ne-am văzut.

Voi v-ați încălțat, v-ați încălțat; v-ați văzut, v-ați văzut.

Ei (ele) s-au încălțat, și-au încălțat; s-au văzut, și-au văzut.

Perfectul compus se formează:

1 Din verbul auxiliar a avea și participiul verbului de conjugat. La diateza activă participiul are formă identică pentru toate persoanele și ambele numere, iar verbul auxiliar se modifică după persoană și număr (am intrat, ai intrat, a intrat, am intrat, ați intrat, au intrat).

2. La diateza pasivă participiul verbului de conjugat se modifică după gen și număr, iar verbul auxiliar a fi se conjugă după modelul de conjugare a perfectului compus la diateza activă (eu am fost invitat(tă), tu ai fost invitat(tă), el a fost invitat(tă), noi am fost invitați(te), voi ați fost invitați(te), ei au fost invitați(te)).

3. Diateza reflexivă are aceeași formă ca și cea activă, deose-

bindu-se numai prin faptul că formele verbului auxiliar **a avea** sînt precedate de pronumele reflexive neaccentuate (**eu m-am încălțat, tu te-ai încălțat, el s-a încălțat, noi ne-am încălțat, voi v-ați încălțat, ei s-au încălțat**).

Nota 1. Toate formele neaccentuate ale pronumelor reflexive la dativ și acuzativ (**mă, vă, se, te, ne, mi, ți, și**) se leagă de verbul auxiliar prin cratimă (liniuță): (**m-am dus, te-ai dus, s-a dus, ne-am dus, v-ați dus, ți-a dus, și-a dus**).

Nota 2. Perfectul compus atît la diateza activă (**eu umblat-am, tu umblat-ai, el umblat-a, noi umblat-am, voi umblat-ați, ei umblat-au**), cît și la cea reflexivă (**eu încălțatu-m-am, tu încălțatu-te-ai, el încălțatu-s-a, noi încălțatu-ne-am, voi încălțatu-v-ați, ei încălțatu-s-au**) are și forme inverse, adică pe primul loc stă participiul, după care urmează verbul auxiliar (**umblat-am**) sau pronumele reflexive și verbul auxiliar care se scriu prin linieuță (**încălțatu-m-am**) cu participiul.

c) Perfectul simplu

Perfectul simplu este forma verbului care exprimă o acțiune terminată de cîrînd, fără a fi raportată la momentul vorbirii, fără a preciza momentul realizării ei. De exemplu:

La început Tudor lucră la camion, iar cînd președintele colhozului primî un „gazic“, el trecu la mașina aceea. (V. Malev)

La perfectul simplu verbul se conjugă în felul următor:

Diateza activă

Eu intrai, umblai, aranjai, subliniai, scînteiai, trecui, îngrijii, văzui, hotărîi.

Tu intrași, umblași, aranjași, subliniași, scînteiași, trecuși, îngrijîși, văzuși, hotărîși.

El (ea) intră, umblă, aranjă, sublinie, scînteie, trecu, îngrijii, văzu, hotărî.

Noi intrarăm, umblarăm, aranjărăm, subliniarăm, scînteiarăm, trecurăm, îngrijirăm, văzurăm, hotărîrăm.

Voi intrarăți, umblarăți, aranjarăți, subliniarăți, scînteiarăți, trecurăți, îngrijirăți, văzurăți, hotărîrăți.

Ei (ele) intrară, umblară, aranjară, subliniară, scînteiară, trecură, îngrijiră, văzură, hotărîră.

Diateza pasivă

Eu fui invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Tu fuși invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

El fu invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Noi furăm invitați(te), îngrijiiți(te), trecuți(te).

Voi furăți invitați(te), îngrijiiți(te), trecuți(te).

Ei (ele) fură invitați(te), îngrijiiți(te), trecuți(te).

Diateza reflexivă

Eu mă încălțai, îmi încălțai; mă văzui, îmi văzui.

Tu te încălțași, îți încălțași; te văzuși, îți văzuși.

El (ea) se încălță, își încălță; se văzu, își văzu.

Noi ne încălțarăm, ne încălțarăm; ne văzurăm, ne văzurăm.

**Voi vă încălțarați, vă încălțarați; vă văzurați, vă văzurați.
Ei (ele) se încălțară, își încălțară; se văzură, își văzură.**

Formarea perfectului simplu:

1. Majoritatea verbelor formează perfectul simplu de la tema verbului cu sufixele speciale ale perfectului simplu, la care se adaugă desinențele personale:

<i>Singular</i>	<i>Plural</i>
pers. I — i (trecui)	pers. I — răm (trecurăm)
pers. II — și (trecuși)	pers. II — răți (trecurăți)
pers. III — zero (trecu)	pers. III — ră (trecură)

Cît privește sufixele gramaticale al perfectului simplu ele sînt următoarele:

a) **-a-** la verbele de conjugarea I (lucr-a-i);
b) **-u-, -se-** la verbele de conjugările II și III (văz-u-i, răspun-se-i, rup-se-i).

c) **-î-, -i-** la verbele de conjugarea IV (hotăr-î-i, cît-i-i).

2. La persoana III singular a verbelor de conjugarea I terminația **-a** trece în **-ă** (el adună, cîntă, lucră), iar **-ia** în **-ie** (scînteie, tăie).

3. La diateza pasivă participiul se modifică după gen și număr, iar verbul auxiliar se conjugă după modelul perfectului simplu (**eu fui trecut(tă), tu fuși trecut(tă), el fu trecut(tă), noi furăm trecuți(te), voi furăți trecuți(te), ei (ele) fură trecuți(te).**

4. La diateza reflexivă conjugarea are loc după modelul diatezei active, verbele primind în procliză pronumele reflexive respective.

d) Mai mult ca perfectul

Mai mult ca perfectul este forma verbului care exprimă o acțiune înfăptuită înaintea altei acțiuni tot trecute, adică o acțiune anterioară terminată. De exemplu:

Cînd Timofei a vrut să mai spună ceva, pe Hartene îl înghițise întinericul. (G. Adam)

Conjugarea verbelor la mai mult ca perfect:

Diateza activă

Eu intrasem, umblasem, aranjasem, subliniasem, scînteiasem, trecusem, îngrijisem, văzusem, hotărisem.

Tu intraseși(-ei), umblaseși(-ei), aranjaseși(-ei), subliniaseseși(-ei), scînteiaseseși(-ei), trecuseși(-ei), îngrijiseși(-ei), văzuseși(-ei), hotăriseși(-ei).

El, ea intrase, umblase, aranjase, subliniasse, scînteiasse, trecuse, îngrijise, văzuse, hotărise.

Noi intraserăm(-sem), umblaserăm(-sem), aranjaserăm(-sem),

subliniaserăm(-sem), scînteiaserăm(-sem), trecuserăm(-sem), îngrijiserăm(-sem), văzuserăm(-sem), hotărîserăm(-sem).

Voi intraserăți(-seți), umblaserăți(-seți), aranjaserăți(-seți), subliniaserăți(-seți), scînteiaserăți(-seți), trecuserăți(-seți), îngrijiserăți(-seți), văzuserăți(-seți), hotărîserăți(-seți).

Ei, ele intraseră(-se), umblaseră(-se), aranjaseră(-se), subliniaseră(-se), scînteiaseră(-se), trecuseră(-se), îngrijiseră(-se), văzuseră(-se), hotărîseră(-se).

Diateza pasivă

Eu fusesem invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Tu fuseseși(-ei), invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

El, ea fusese invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Noi fuseserăm(-sem) invitați(te), îngrijiti(te), trecuți(te).

Voi fuseserăți(-seți) invitați(te), îngrijiti(te), trecuți(te).

Ei, ele fuseseră(-se) invitați(te), îngrijiti(te), trecuți(te).

Diateza reflexivă

Eu mă încălțasem, îmi încălțasem; mă văzusem, îmi văzusem.

Tu te încălțaseși(-sei), îți încălțaseși(-sei); te văzuseși(-sei), îți văzuseși(-sei).

El, ea se încălțase, își încălțase; se văzuse, își văzuse.

Noi ne încălțaserăm(-sem), ne încălțaserăm(-sem), ne văzuserăm(-sem), ne văzuserăm(-sem).

Voi vă încălțaserăți(-seți), vă încălțaserăți(-seți); vă văzuserăți(-seți), vă văzuserăți(-seți).

Ei, ele se încălțaseră(-se), își încălțaseră(-se); se văzuseră(-se), își văzuseră(-se).

Că și la perfectul simplu, la mai mult ca perfect putem distinge trei modele de formare.

1. Majoritatea verbelor formează mai mult ca perfectul de la temă, la care se adaugă sufixul mai mult ca perfectului -se- la singular, -se-ră la plural și desinențele personale

Singular

1. -m

2. -i(-și)

3. — —

Plural

1. -se-ră-m

2. -se-ră-ți

3. -ră

Afară de aceasta între radical și sufixele mai mult ca perfectului mai apar și alte sufixe: la conjugarea I -a (lucr-a-se-m), la conjugarea II, III -ea (vegh-ea-se-m), -u- (șez-u-se-m), la conjugarea IV -i-, -i- (cit-i-se-m). La plural se adaugă și sufixul -ră (noi lucr-a-se-ră-m, șez-u-se-ră-m, cit-i-se-ră-m, hotăr-i-se-ră-m).

2. Verbele care formează participiul în -s și -pt primesc la mai mult ca perfect singular sufixele -se-se, iar la plural -se-se sau

-se-se-ră (eu spu-se-se-m, rup-se-se-m, tu rup-se-se-i, spu-se-se-i, el spu-se-se, rup-se-se; noi spu-se-se-m (spu-se-se-ră-m), rup-se-se-m (rup-se-se-ră-m), voi spu-se-se-ți; (spu-se-se-ră-ți), rup-se-se-ți; (rup-se-se-ră-ți), ei, ele spu-se-se (spu-se-se-ră).

3. Persoana II singular se formează în două feluri (cu terminația -sei și -seși): **tu spusesei, tu spusesesi, tu rupsesei, tu rupsesesi** ș.a.m.d.

4. La diateza pasivă inai mult ca perfectul se formează de la participiul verbului de conjugat (care se modifică după genuri și numere) și verbul auxiliar a fi la formele mai mult ca perfectului (**eu fusesem invitat(tă), tu fusesesi(-sei) invitat(tă), el fusesese invitat(tă), noi fuseserăm(-sem) invitați(te), voi fuseserăți(-seți) invitați(te), ei (ele) fuseseră(-se) invitați(te).**

5. La diateza reflexivă verbele se conjugă în mod obișnuit după regulile de conjugare a mai mult ca perfectului avînd în procliză pronumele reflexive (**eu mă încălțasem, tu te încălțaseși (-sei), el se încălțase, noi ne încălțaserăm(-sem), voi vă încălțaserăți(-seți), ei, ele se încălțaseră(se).**

§ 104. Timpul viitor

Timpul viitor al indicativului denumește o acțiune care va urma după momentul vorbirii.

Să nu dea Dumnezeu cel sfînt
Să vrem noi sînge, nu pămînt!
Cînd nu vom mai putea răbda
Cînd foamea ne va răscula,
Hristoși să fiți, nu veți scăpa
Nici în mormînt.

(G. Coșbuc)

Viitorul este de două feluri: viitorul I și viitorul II. Viitorul I, la rîndul lui, are două forme gramaticale, iar viitorul II are numai una. Viitorul I forma I arată o acțiune sigură, care se va realiza fără nici o îndoială după momentul vorbirii (**eu voi lucra, voi citi**), pe cînd forma a doua exprimă o nuanță nesigură (**am să lucrez, am să citesc**). Conjugarea verbelor la viitor se face în felul următor:

Viitorul I forma I

Diateza activă

Eu voi intra, umbla, aranja, sublinia, scinteia, trece, îngriji, vedea, hotărî.

Tu vei intra, umbla, aranja, sublinia, scinteia, trece, îngriji, vedea, hotărî.

El (ea) va intra, umbla, aranja, sublinia, scinteia, trece, îngriji, vedea, hotări.

Noi vom intra, umbla, aranja, sublinia, scinteia, trece, îngriji, vedea, hotări.

Voi veți intra, umbla, aranja, sublinia, scinteia, trece, îngriji, vedea, hotări.

Ei (ele) vor intra, umbla, aranja, sublinia, scinteia, trece, îngriji, vedea, hotări.

Diateza pasivă

Eu voi fi invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Tu vei fi invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

El (ea) va fi invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Noi vom fi invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Voi veți fi invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Ei (ele) vor fi invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Diateza reflexivă

Eu mă voi încălța, îmi voi încălța; mă voi vedea, îmi voi vedea.

Tu te vei încălța, îți vei încălța; te vei vedea, îți vei vedea.

El (ea) se va încălța, își va încălța; se va vedea, își va vedea.

Noi ne vom încălța, ne vom încălța; ne vom vedea, ne vom vedea.

Voi vă veți încălța, vă veți încălța; vă veți vedea, vă veți vedea.

Ei (ele) se vor încălța, își vor încălța; se vor vedea, își vor vedea.

Viitorul I forma I la diateza activă și cea reflexivă se alcătuiește din formele scurte ale verbului auxiliar (**a vrea, a voi**) (**voi, vei, va, vom, veți, vor**) și infinitivul verbului de conjugat fără morfemul **a** (**eu voi umbla, tu vei umbla, el va umbla, noi vom umbla, voi veți umbla, ei (ele) vor umbla**).

La diateza reflexivă se mai adaugă în procliză formele neaccentuate ale pronumelor reflexive (**eu mă voi îmbrăca, tu te vei îmbrăca, el (ea) se va îmbrăca, noi ne vom îmbrăca, voi vă veți îmbrăca, ei (ele) se vor îmbrăca**).

La diateza pasivă verbul de conjugat ia forma participiului fiind precedat de verbul **a fi**, conjugat la timpul viitor forma I (**eu voi fi invitat(tă), tu vei fi invitat(tă), el (ea) va fi invitat(tă), noi vom fi invitați(te), voi veți fi invitați(te), ei (ele) vor fi invitați(te)**).

Viitorul I forma II

Diateza activă

Eu am să intru, să umblu, să aranjez, să subliniez, să scintez, să trec, să îngrijesc, să văd, să hotărâsc.

Tu ai să intri, să umbli, să aranjezi, să subliniezi, să scintezi, să treci, să îngrijești, să vezi, să hotărăști.

El (ea) are să intre, să umble, să aranjeze, să sublinieze, să scinteieze, să treacă, să îngrijească, să vadă, să hotărască.

Noi avem să intrăm, să umblăm, să aranjăm, să subliniem, să scinteiem, să trecem, să îngrijim, să vedem, să hotărăm.

Voi aveți să intrați, să umblați, să aranjați, să subliniați, să scinteiați, să treceți, să îngrijiți, să vedeți, să hotăriți.

Ei (ele) au să intre, să umble, să aranjeze, să sublinieze, să scinteieze, să treacă, să îngrijească, să vadă, să hotărască.

Diateza pasivă

Eu am să fiu invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Tu ai să fii invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

El (ea) are să fie invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Noi avem să fim invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Voi aveți să fiți invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Ei (ele) au să fie invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Diateza reflexivă

Eu am să mă încălț, să-mi încălț, să mă văd, să-mi văd.

Tu ai să te încălți, să-ți încălți; să te vezi, să-ți vezi.

El (ea) are să se încălțe, să-și încălțe; să se vadă, să-și vadă.

Noi avem să ne încălțăm, să ne încălțăm; să ne vedem, să ne vedem.

Voi aveți să vă încălțați, să vă încălțați; să vă vedeți, să vă vedeți.

Ei (ele) au să se încălțe, să-și încălțe; să se vadă, să-și vadă.

1. Viitorul I forma II la diateza activă și cea reflexivă se construiește din verbul auxiliar a avea (conjugat la timpul prezent indicativ) și din prezentul verbului de conjugat la modul conjunctiv (**eu** am să intru, **tu** ai să intri, **el** are să intre, **noi** avem să intrăm, **voi** aveți să intrați, **ei** au să intre). La diateza reflexivă se adaugă între elementele să și verbul de conjugat formele neaccentuate ale pronumelor reflexive (**eu** am să mă încălț, **tu** ai să te încălți, **el** are să se încălțe, **noi** avem să ne încălțăm, **voi** aveți să vă încălțați, **ei** au să se încălțe).

2. Verbele de conjugarea a IV a căror rădăcină se termină în j, ș la persoana III au forma **el** are să tușească, are să îngrijească, are să se îndirjească, are să reușească.

3. La diateza pasivă verbul de conjugat este folosit la forma de participiu care se modifică după genuri și numere, iar verbul auxiliar a fi se conjugă după modelul viitorului I, forma II (**eu** am să fiu invitat, **tu** ai să fii invitat, **el** are să fie invitat, **noi** avem să fim invitați, **voi** aveți să fiți invitați, **ei** au să fie invitați).

4. Ambele forme ale viitorului întâi au și forme populare care apar și în limba scrisă, mai ales în limba operelor artistice. Forma I se constituie cu formele **oi**, **ii**, **a**, **om**, **îți**, **or** ale verbului auxiliar a vrea (a voi) (**eu** oi lucra, **tu** ii lucra, **el** a lucra, **noi** om lucra, **voi** îți lucra, **ei** or lucra). Forma a doua se folosește de va-

rianta o a verbului auxiliar a avea la toate persoanele de la singular și plural (eu o să lucrez, tu o să lucrezi, el o să lucreze, noi o să lucrăm, voi o să lucrați, ei o să lucreze).

Viitorul II

Viitorul II exprimă o acțiune ce va urma ulterior, după momentul vorbirii, și va fi terminată înaintea altei acțiuni tot viitoare, de aceea el este numit și viitor anterior. De exemplu:

După ce **veți fi realizat** această idee, **veți avea** o mare satisfacție.

Morfologic formele viitorului II coincid cu potențialul trecut, adică se formează de la viitorul I forma I a verbului auxiliar și participiul verbului de conjugat (eu voi fi citit, tu vei fi citit, el (ea) va fi citit, noi vom fi citit, voi veți fi citit, ei (ele) vor fi citit).

Această formă de viitor avea o circulație largă în trecutul istoric, iar în limba actuală ea se întâlnește în cazuri foarte rare. Din aceste motive nu-l vom analiza aici detaliat.

§ 105. Modul conjunctiv

Conjunctivul este un mod personal care exprimă acțiune posibilă, realizabilă și este în corelație cu alt verb din propoziție sau frază.

De exemplu:

Aș vrea să ard, să ard cumplit,
De m-aș preface-n lavă,
Să ard asemeni unui mit,
Crestat pe o cremene moldavă.

(L. Damian)

Modul conjunctiv se utilizează întotdeauna cu conjuncția **să**, care în prezent a pierdut valoarea de conjuncție și s-a transformat într-un morfem gramatical al conjunctivului. Conjunctivul are numai două timpuri: **prezentul și trecutul**.

a). **Timpul prezent** al conjunctivului este forma verbului care numește o acțiune posibilă, realizabilă în prezent sau în viitorul imediat:

Iar tu de omor
Să nu le spui lor.

(„Miorița”)

Conjunctivul prezent poate exprima mai multe nuanțe de sens. Iată câteva din acestea:

1. O poruncă, un ordin, un îndemn:

Să cînte, să cînte în cor bucuria.

(Em. Bucov)

2. O dorință, o urare:
Să-mi trăiești, lumina mea,
Și să-mi sprijini ochii.
(B. Istru)

3. Un sfat, o povață:
Și să mergi pe sub stejari,
Să nu te pîrlești la soare,
Setea de te-a tulbura,
Iată-n dreapta trei izvoare.
(B. Istru)

4. O învoire, o înțelegere, un acord:
Noi trebuie să ne înțelegem,
Ca să trăim cu împăcaciune.
(A. Donici)

Conjugarea verbelor la timpul prezent conjunctiv:

Diateza activă

Eu să intru, să umblu, să aranjez, să subliniez, să scînteiez, să trec, să îngrijesc, să hotărâsc, să pășesc.

Tu să intri, să umbli, să aranjezi, să subliniezi, să scînteiezi, să treci, să îngrijești, să hotărăști, să pășești.

El (ea) să intre, să umble, să aranjeze, să sublinieze, să scînteieze, să treacă, să îngrijească, să hotărască, să pășească.

Noi să intrăm, să umblăm, să aranjăm, să subliniem, să scînteiem, să trecem, să îngrijim, să hotărîm, să pășim.

Voi să intrați, să umblați, să aranjați, să subliniați, să scînteiați, să treceți, să îngrijiți, să hotăriți, să pășiți.

Ei (ele) să intre, să umble, să aranjeze, să sublinieze, să scînteieze, să treacă, să îngrijească, să hotărască, să pășească.

Diateza pasivă

Eu să fiu invitat(ă), îngrijit(ă), trecut(ă).

Tu să fii invitat(ă), îngrijit(ă), trecut(ă).

El (ea) să fie invitat(ă), îngrijit(ă), trecut(ă).

Noi să fim invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Voi să fiți invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Ei (ele) să fie invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Diateza reflexivă

Eu să mă încălț, să-mi încălț; să mă văd, să-mi văd.

Tu să te încălți, să-ți încălți; să te vezi, să-ți vezi.

El (ea) să se încălțe, să-și încălțe; să se vadă, să-și vadă.

Noi să ne încălțăm, să ne încălțăm; să ne vedem, să ne vedem.

Voi să vă încălțați, să vă încălțați; să vă vedeți, să vă vedeți.

Ei (ele) să se incalțe, să-și incalțe; să se vadă, să-și vadă.

Tabelul conjugării ne ilustrează următoarele:

1. Persoanele I și II la diateza activă și cea reflexivă singular și plural au forme identice cu prezentul indicativ (**eu hotărâsc — eu să hotărâsc, tu hotărăști — tu să hotărăști; noi hotărîm — noi să hotărîm, voi hotăriți — voi să hotăriți.**

La diateza reflexivă între **să** și verb apar formele neaccentuate ale pronumelor reflexive (**eu să mă văd, eu să-mi văd**).

2. La persoana III singular și plural verbele care la indicativ prezent se termină în **-ă**, la conjunctiv primesc desinența **-e** (**el adună — el să adune, ei cîntă — ei să cînte, el umblă — el să umble, ei umblă — ei să umble**) și invers, cele terminate în **-e** la indicativ, primesc desinența **-ă** la conjunctiv (**el vine — el să vină, el duce — el să ducă, el drege — el să dreagă**).

3. Unele verbe la persoana III indicativ plural au desinența zero, iar la conjunctiv primesc desinența **-ă**. Concomitent în rădăcina acestor verbe are loc alternanța vocalelor și a consoanelor (**ei trec — ei să treacă, ei merg — ei să meargă, ei gîndesc — ei să gîndească, ei hotărâsc — ei să hotărască**).

4. Verbele de conjugarea a IV a căror rădăcină se termină în **j, ș** la conjunctiv persoana III singular și plural primesc sufixul **-easc-ă** și nu **-asc-ă** (**să slujească, să îngrijească, să pășească, să tușească, să prășească, să se îndirjească**).

5. Verbele a căror rădăcină se termină în **gi** formează persoana III cu sufixul **-easc-ă** (**să lungească, să îndrăgească, să amurgească**). Tot **-easc-ă** primesc și celelalte verbe sufixate de conjugarea a IV (**să unească, să glumească, să grămădească**), în afară de cele terminate la infinitiv în **-î**, care se ortografiază cu sufixul **-asc-ă** (**hotărâsc**).

6. La verbele a căror rădăcină se termină într-o vocală (**a** **apropia**, **a** **încuia**, **a** **îndoi**, **a** **încheia**, **a** **scrie**, **a** **mintui**) conjunctivul coincide cu indicativul la toate persoanele (**eu îndoi, apropii — eu să îndoi, să apropii; tu îndoi, apropii — tu să îndoi, să apropii; el îndoiaie, apropie — el să îndoiaie, să apropie; noi îndoim, apropiem — noi să îndoim, să apropiem; voi îndoiiți, apropiați — voi să îndoiiți, să apropiați; ei (ele) îndoiaie, apropie — ei (ele) să îndoiaie, să apropie**).

7. Verbele a căror rădăcină se termină în consoana **n** formează conjunctivul: **să pună, să țină, să amine, să rămînă, să spună, să susțină, și nu să pue, să ție, să rămie, să spue, să susție**, cum se vorbește în limba populară.

8. Verbele neregulate **a da, a sta, a bea, a lua**, la persoana III conjunctiv prezent au forma: **să stea, să dea, să bea, să ia**.

9. Verbul la persoana III singular și plural poate apărea fără morfemul **să** (**el treacă, hotărască, gîndească, vadă, audă**). Acesta este așa-numitul **conjunctiv amputat**. Semantic conjunctivul amputat nu se deosebește aproape cu nimic de cel obișnuit cu morfemul **să**.

b) Timpul trecut al conjunctivului exprimă o acțiune care putea fi realizată pînă la momentul vorbirii, dar vorbitorul nu e sigur de realizarea ei. De exemplu:

Să nu fi fost cu bănat vizita mea. (A. Donici)

Semantic conjunctivul trecut se apropie de condițional, de aceea aceste forme verbale apar deseori în corelație în cadrul diferitelor fraze: Dacă ai sta să-l asculți pe Anton, mîine-poimîine n-o să avem un petec de umbră în Moldova. (I. Drușă)

Conjugarea verbelor la conjunctivul trecut.

Diateza activă

Eu să fi intrat, să fi umblat, să fi aranjat, să fi subliniat, să fi scinteiat, să fi trecut, să fi îngrijit, să fi hotărit.

Tu să fi intrat, să fi umblat, să fi aranjat, să fi subliniat, să fi scinteiat, să fi trecut, să fi îngrijit, să fi hotărit, să fi pășit.

El (ea) să fi intrat, să fi umblat, să fi aranjat, să fi subliniat, să fi scinteiat, să fi trecut, să fi îngrijit, să fi hotărit, să fi pășit.

Noi să fi intrat, să fi umblat, să fi aranjat, să fi subliniat, să fi scinteiat, să fi trecut, să fi îngrijit, să fi hotărit, să fi pășit.

Voi să fi intrat, să fi umblat, să fi aranjat, să fi subliniat, să fi scinteiat, să fi trecut, să fi îngrijit, să fi hotărit, să fi pășit.

Ei (ele) să fi intrat, să fi umblat, să fi aranjat, să fi subliniat, să fi scinteiat, să fi trecut, să fi hotărit, să fi pășit.

Diateza pasivă

Eu să fi fost invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Tu să fi fost invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

El (ea) să fi fost invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Noi să fi fost invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Voi să fi fost invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Ei (ele) să fi fost invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Diateza reflexivă

Eu să mă fi încălțat, să-mi fi încălțat; să mă fi văzut, să-mi fi văzut.

Tu să te fi încălțat, să-ți fi încălțat; să te fi văzut, să-ți fi văzut.

El (ea) să se fi încălțat, să-și fi încălțat; să se fi văzut, să-și fi văzut.

Noi să ne fi încălțat, să ne fi încălțat; să ne fi văzut, să ne fi văzut.

Voi să vă fi încălțat, să vă fi încălțat; să vă fi văzut, să vă fi văzut.

Ei (ele) să se fi încălțat, să-și fi încălțat; să se fi văzut, să-și fi văzut.

Conjugarea verbelor la conjunctivul trecut ne demonstrează:

1. Diateza activă și cea reflexivă se formează de la **să fi** și participiul verbului de conjugat (**să fi intrat, să fi umblat**). Această formă e identică pentru toate persoanele la singular și plural. La diateza reflexivă între **să** și verbul **a fi** apar și formele neaccentuate ale pronumelor reflexive (**să mă fi văzut**).

2. Diateza pasivă se formează de la conjunctivul trecut al verbului **a fi** și participiul verbului de conjugat, care se modifică după genuri și numere (**eu să fi fost invitat(tă), tu să fi fost invitat(fă), noi să fi fost invitați(te)**).

§ 106. Modul condițional

Modul condițional exprimă o acțiune posibilă de a fi realizată, dacă vor fi create condițiile necesare, exprimate sau neexprimate în frază.

Pentru prezentarea sensului complet al modului condițional e nevoie de frază, în care propoziția subordonată va conține condiția, iar cea principală va arăta acțiunea a cărei realizare depinde de condiția exprimată în propoziția subordonată. În astfel de construcții atât în propoziția subordonată, cât și în cea principală sau regentă predicatul se află la modul condițional, iar în propoziția subordonată apar conjuncțiile condiționale **dacă, de**. De exemplu:

Dacă cineva ar fi priceput glasul izvorului, ar fi înțeles că jelea într-o lungă doină pe Ileana, împărăteasa cea bălaie a lui Făt-Frumos. (M. Eminescu)

În fraza dată acțiunea din propoziția principală **ar fi înțeles** poate fi realizată numai în cazul dacă va fi îndeplinită condiția exprimată prin predicatul propoziției subordonate: ***Dacă cineva ar fi priceput glasul izvorului.***

Prin formele condiționalului se pot exprima și alte sensuri, nu numai condiția:

1. O dorință: ***Din tortul meu ți-aș face o haină.*** (M. Eminescu)

2. Un proces posibil: ***Dacă ai fi ascultat atent glasul pădurii, ai fi auzit (puteai să auzi), cum ea murmură a furtună.*** (I. C. Cioabanu)

3. Un ordin, un sfat: ***În loc să mă iei în căruță, mai bine ai veni (vină) să iei câte o carte din când în când, i-a dăb în obraz Jenea.*** (A. Lupan)

Modul condițional are numai două timpuri: **prezent și trecut**.

a) **Timpul prezent** al condiționalului este forma verbului ce indică că acțiunea ar putea fi realizată în momentul vorbirii, dacă ar fi create condițiile necesare:

***Te-aș săruta, de te-aș cunoaște, mină,
Care-ai scăpat azi noapte alîtea vieți.***

(L. Deleanu)

Conjugarea verbelor la condiționalul prezent

Diateza activă

Eu aș intra, aș umbla, aș aranja, aș sublinia, aș scînteia, aș trece, aș îngriji, aș hotărî.

Tu ai intra, ai umbla, ai aranja, ai sublinia, ai scînteia, ai trece, ai îngriji, ai hotărî.

El (ea) ar intra, ar umbla, ar aranja, ar sublinia, ar scînteia, ar trece, ar îngriji, ar hotărî.

Noi am intra, am umbla, am aranja, am sublinia, am scînteia, am trece, am îngriji, am hotărî.

Voi ați intra, ați umbla, ați aranja, ați sublinia, ați scînteia, ați trece, ați îngriji, ați hotărî.

Ei (ele) ar intra, ar umbla, ar aranja, ar sublinia, ar scînteia, ar trece, ar îngriji, ar hotărî.

Diateza pasivă

Eu aș fi invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Tu ai fi invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

El (ea) ar fi invitat(tă), îngrijit(tă), trecut(tă).

Noi am fi invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Voi ați fi invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Ei (ele) ar fi invitați(te), îngrijiți(te), trecuți(te).

Diateza reflexivă (forma directă)

Eu m-aș încălța, mi-aș încălța; m-aș vedea, mi-aș vedea.

Tu te-ai încălța, ți-ai încălța; te-ai vedea, ți-ai vedea.

El (ea) s-ar încălța, și-ar încălța; s-ar vedea, și-ar vedea.

Noi ne-am încălța, ne-am încălța; ne-am vedea, ne-am vedea.

Voi v-ați încălța, v-ați încălța, v-ați vedea, v-ați vedea.

Ei (ele) s-ar încălța, și-ar încălța; s-ar vedea, și-ar vedea.

Diateza reflexivă (forma inversă)

Eu încălța-m-aș, încălța-mi-aș.

Tu încălța-te-ai, încălța-ți-ai.

El (ea) încălța-s-ar, încălța-și-ar.

Noi încălța-ne-am, încălța-ne-am.

Voi încălța-v-ați, încălța-v-ați.

Ei (ele) încălța-s-ar, încălța-și-ar.

1. Verbul auxiliar *aș* la condițional se scrie fără *i* la sfîrșit (*aș lucra, aș citi, aș vedea, aș șede*).

2. Prezentul condiționalului la diateza activă și cea reflexivă se alcătuiește de la formele speciale ale verbului auxiliar *a avea* și infinitivul verbului de conjugat, dar fără morfemul *a* (*aș intra, ai intra, ar intra, am intra, ați intra, ar intra*).

3. La diateza reflexivă forma directă se adaugă în procliză pro-

numele reflexive neaccentuate (*m-aș pregăti, te-ai pregăti, s-ar pregăti, ne-am pregăti, v-ați pregăti, s-ar pregăti*).

4. La diateza reflexivă forma inversă pe locul întâi se plasează infinitivul după care urmează pronumele reflexive și formele verbului auxiliar care se scriu prin cratimă (*pregăti-m-aș, pregăti-te-ai, pregăti-s-ar, pregăti-ne-am, pregăti-v-ați, pregăti-s-ar*).

5. Diateza pasivă se construiește cu formele prezentului condițional al verbului auxiliar **a fi** și participiul verbului de conjugat care se modifică după genuri și numere (*aș fi pregătit(tă), ai fi pregătit(tă), ar fi pregătit(tă), am fi pregătiți(te), ați fi pregătiți(te), ar fi pregătiți(te)*).

b) **Timpul trecut al condiționalului** este forma verbului care arată că acțiunea putea fi realizată pînă la momentul vorbirii, dacă erau condițiile necesare. De exemplu: *Dacă ați fi venit mai des pe la mine, v-ați fi convins de acest adevăr.* (V. Malev)

Conjugarea verbelor la condiționalul trecut:

Diateza activă

Eu aș fi intrat, aș fi umblat, aș fi aranjat, aș fi subliniat, aș fi scinteiat, aș fi trecut, aș fi îngrijit, aș fi hotărît.

Tu ai fi intrat, ai fi umblat, ai fi aranjat, ai fi subliniat, ai fi scinteiat, ai fi trecut, ai fi îngrijit, ai fi hotărît.

El (ea) ar fi intrat, ar fi umblat, ar fi aranjat, ar fi subliniat, ar fi scinteiat, ar fi trecut, ar fi îngrijit, ar fi hotărît.

Noi am fi intrat, am fi umblat, am fi aranjat, am fi subliniat, am fi scinteiat, am fi trecut, am fi îngrijit, am fi hotărît.

Voi ați fi intrat, ați fi umblat, ați fi aranjat, ați fi subliniat, ați fi scinteiat, ați fi trecut, ați fi îngrijit, ați fi hotărît.

Ei (ele) ar fi intrat, ar fi umblat, ar fi aranjat, ar fi subliniat, ar fi scinteiat, ar fi trecut, ar fi îngrijit, ar fi hotărît.

Diateza pasivă

Eu aș fi fost invitat(tă), aș fi fost îngrijit(tă), aș fi fost trecut(tă).

Tu ai fi fost invitat(tă), ai fi fost îngrijit(tă), ai fi fost trecut(tă).

El (ea) ar fi fost invitat(tă), ar fi fost îngrijit(tă), ar fi fost trecut(tă).

Noi am fi fost invitați(te), am fi fost îngrijiți(te), am fi fost trecuți(te).

Voi ați fi fost invitați(te), ați fi fost îngrijiți(te), ați fi fost trecuți(te).

Ei (ele) ar fi fost invitați(te), ar fi fost îngrijiți(te), ar fi fost trecuți(te).

Diateza reflexivă

Eu m-aş fi încălţat, mi-aş fi încălţat; m-aş fi văzut, mi-aş fi văzut.

Tu te-ai fi încălţat, ți-ai fi încălţat; te-ai fi văzut, ți-ai fi văzut.

El (ea) s-ar fi încălţat, şi-ar fi încălţat; s-ar fi văzut, şi-ar fi văzut.

Noi ne-am fi încălţat, ne-am fi încălţat; ne-am fi văzut, ne-am fi văzut.

Voi v-aşi fi încălţat, v-aşi fi încălţat; v-aşi fi văzut, v-aşi fi văzut.

Ei (ele) s-ar fi încălţat, şi-ar fi încălţat; s-ar fi văzut, şi-ar fi văzut.

1. Trecutul condițional la diateza activă și cea reflexivă se formează de la prezentul condițional al verbului auxiliar **a fi** și participiul verbului de conjugat (*aş fi scinteiat, ai fi scinteiat, ar fi scinteiat, am fi scinteiat, aşi fi scinteiat, ar fi scinteiat*).

2. La diateza reflexivă se adaugă în procliză formele neaccentuate ale pronumelor reflexive care toate se scriu cu verbul auxiliar prin liniuță (*m-aş fi pregătit, te-ai fi pregătit, s-ar fi pregătit, ne-am fi pregătit, v-aşi fi pregătit, s-ar fi pregătit*).

3. Diateza pasivă se formează de la trecutul condițional al verbului auxiliar **a fi** și participiul verbului de conjugat care se modifică după genuri și numere (*aş fi fost pregătit(tă), ai fi fost pregătit(tă), ar fi fost pregătit(tă), am fi fost pregătiți(te), aşi fi fost pregătiți(te), ar fi fost pregătiți(te)*).

§ 107. Modul imperativ

Imperativul este un mod personal ce exprimă o acțiune prezentată de vorbitor sub formă de ordin, poruncă, care trebuie să o realizeze conlocutorul. De exemplu:

— *Şezi, ordonă scurt şi apăsător instructorul linotipist.* (E. Damian)

Formele imperativului sînt folosite pe larg în stilul vorbirii orale, fiind însoțite de o intonație specială, de gesturi și mimică.

Imperativul poate exprima:

1. Un ordin categoric, trezind emoții negative față de cel cărui ne adresăm:

— *Taci, afurisitul, strigă Creșul indignat.* (V. Alecsandri)

2. Un apel, o nuanță patetică, înălțătoare:

Hai frați, hai frați, la năvală dați. (A. Mateevici).

3. O rugămintă, o implorare:

Oameni buni, vă rog, nu faceți zgomet. (V. Crășescu)

Imperativul are numai timpul prezent, întrucît nu poate exista un ordin, o poruncă în vederea trecutului.

Folosit numai la timpul prezent, el se realizează prin două forme (afirmativ și negativ) și are numai persoana II singular și plural.

Imperativul afirmativ

Diateza activă

Tu intră, umblă, aranjează, subliniază, scinteiază, treci, îngrijește, hotărăște.

Voi intrați, umblați, aranjați, subliniați, scinteiați, treceți, îngrijiți, hotăriți.

Diateza reflexivă

Tu îmbracă-te, îmbracă-ți; pregătește-te, pregătește-ți.

Voi îmbrăcați-vă, îmbrăcați-vă; pregătiți-vă, pregătiți-vă.

Imperativul negativ

Diateza activă

Tu nu intră, nu umbla, nu aranja, nu sublinia, nu scinteia, nu trece, nu îngrijește, nu hotărăște.

Voi nu intrați, nu umblați, nu aranjați, nu subliniați, nu scinteiați, nu treceți, nu îngrijiți, nu hotăriți.

Forma afirmativă la diateza activă se formează astfel:

1. Verbele de conjugarea I la persoana II singular primesc desinența -ă (*intră, umblă, subliniază, lucrează*), iar la plural -ți (*intrați, umblați, subliniați, lucrați*).

2. Verbele de conjugarea II la singular au desinența -i, iar la plural -eți (*șezi, vezi, cazi, ședeți, vedeți, cădeți*).

3. Unele verbe de conjugarea III la singular primesc desinența -i (*treci, mergi*), iar altele -e (*prinde, pune, scrie*). Verbul *a aduce* formează imperativul în -ă (*adă*).

4. O parte din verbele de conjugarea IV la persoana II singular primesc desinența -ă (*coboară, doboară*), iar altele -e (*gîndește, hotărăște, citește, muncește*). Cîteva verbe posedă desinența -i (*dormi, sui*). La plural toate verbele de conjugarea IV se termină în -iți, -iți (*gîndiți, vorbiți, citiți, hotăriți, coboriți, doborîți*).

5. O serie de verbe formează imperativul afirmativ în mod specific. De exemplu, verbele *a duce, a zice, a face* la singular au forme: *tu du, tu zi, tu fă*.

6. Diateza reflexivă la forma afirmativă are logoformă identică cu cea activă, după care se adaugă pronumele reflexive (*tu îmbracă-te, tu pregătește-te, tu încălță-te; voi îmbrăcați-vă, voi pregătiți-vă, voi încălțați-vă*).

7. Forma negativă persoana II singular diateza activă se alcătuiește de la infinitiv și particula negativă *nu* în procliză (*nu intra, nu umbla, nu aduna, nu citi, nu scrie, nu vedea, nu cădea, nu trece, nu scinteia, nu opri, nu hotărt, nu cobori*).

Persoana II plural este identică cu persoana II a formei afir-

mative avînd în procliză particula **nu** (*nu intrați, nu umblați, nu scînteiați, nu citiți, nu aduceți, nu hotăriți, nu coboriți*).

8. La forma negativă persoana II singular și plural diateza reflexivă pe primul plan stă particula **nu**, după care urmează pronumele reflexiv și verbul de conjugat (*nu te îmbrăca, nu te pregăti, nu vă îmbrăcați, nu vă pregătiți*).

9. Modul imperativ nu are diateză pasivă.

§ 108. Modul prezumtiv sau potențial

Prezumtivul este un mod personal care exprimă o acțiune ori o stare nesigură, presupusă, îndoielnică:

Erau, pe semne, departe, vor fi trecut toată cîmpia, dar Cărbuș nu putea să nu-și petreacă musafirul. (I. Druță)

Aici verbul la potențialul trecut **vor fi trecut** exprimă o acțiune presupusă. Autorul nu e sigur că ei au trecut

Modul potențial are două timpuri: **prezent și trecut**.

a) **Prezentul prezumtiv** exprimă o acțiune despre care autorul presupune că se înapteuiește în momentul de față, dar nu e sigur:

Poate va fi vrînd să se ducă după dînsul la partizani. (I. C. Ciobanu)

Conjugarea verbelor la timpul prezent:

Diateza activă

Eu voi fi intrînd, voi fi umblînd, voi fi scînteînd.

Tu vei fi intrînd, vei fi umblînd, vei fi scînteînd.

El (ea) va fi intrînd, va fi umblînd, va fi scînteînd.

Noi vom fi intrînd, vom fi umblînd, vom fi scînteînd.

Voi veți fi intrînd, veți fi umblînd, veți fi scînteînd.

Ei (ele) vor fi intrînd, vor fi umblînd, vor fi scînteînd.

Diateza pasivă

Eu voi fi fiind invitat(tă), voi fi fiind îngrijit(tă).

Tu vei fi fiind invitat(tă), vei fi fiind îngrijit(tă).

El (ea) va fi fiind invitat(tă), va fi fiind îngrijit(tă).

Noi vom fi fiind invitați(te), vom fi fiind îngrijiți(te).

Voi veți fi fiind invitați(te), veți fi fiind îngrijiți(te).

Ei (ele) vor fi fiind invitați(te), vor fi fiind îngrijiți(te).

Diateza reflexivă

Eu mă voi fi încălînd, îmi voi fi încălînd.

Tu te vei fi încălînd, îți vei fi încălînd.

El (ea) se va fi încălînd, își va fi încălînd.

Noi ne vom fi încălînd, ne vom fi încălînd.

Voi vă veți fi încălînd, vă veți fi încălînd.

Ei (ele) se vor fi încălînd, își vor fi încălînd.

1. Presentul potențial practic are numai persoanele II și III singular și plural. Persoana I teoretic are forme, dar în vorbire nu se folosește, deoarece fiecare persoană poate presupune ceva doar despre o altă persoană și nu despre sine însăși.

2. Diateza activă și cea reflexivă se formează de la viitorul I forma I a verbului auxiliar **a fi** și gerunziul verbului de conjugat (*vei fi intrînd, vei fi umblînd*). Afară de aceasta, la diateza reflexivă se mai adaugă în procliză pronumele reflexive (*tu te vei fi pregătînd, el se va fi pregătînd*).

3. Diateza pasivă se formează de la forma potențialului prezent al verbului auxiliar **a fi** și participiul verbului de conjugat, care se modifică după genuri și numere (*tu vei fi fiind invitat(tă), voi veți fi fiind invitați(te)*).

b) **Trecutul prezumtiv** exprimă o acțiune despre care vorbitorul presupune că putea fi realizată pînă la momentul vorbirii:

Poate vei fi auxit ce-au pățit alții, mai de vișă decît dînsul.

(I. Creangă)

Conjugarea verbelor la potențialul trecut:

Diateza activă

Eu voi fi intrat, voi fi umblat, voi fi scînteiat.

Tu vei fi intrat, vei fi umblat, vei fi scînteiat.

El (ea) va fi intrat, va fi umblat, va fi scînteiat.

Noi vom fi intrat, vom fi umblat, vom fi scînteiat.

Voi veți fi intrat, veți fi umblat, veți fi scînteiat.

Ei (ele) vor fi intrat, vor fi umblat, vor fi scînteiat.

Diateza pasivă

Eu voi fi fost invitat(tă), voi fi fost îngrijit(tă).

Tu vei fi fost invitat(tă), vei fi fost îngrijit(tă).

El (ea) va fi fost invitat(tă), va fi fost îngrijit(tă).

Noi vom fi fost invitați(te), vom fi fost îngrijiți(te).

Voi veți fi fost invitați(te), veți fi fost îngrijiți(te).

Ei (ele) vor fi fost invitați(te), vor fi fost îngrijiți(te).

Diateza reflexivă

Eu mă voi fi pregătît, îmi voi fi pregătît.

Tu te vei fi pregătît, îți vei fi pregătît.

El (ea) se va fi pregătît, își va fi pregătît.

Noi ne vom fi pregătît, ne vom fi pregătît.

Voi vă veți fi pregătît, vă veți fi pregătît.

Ei (ele) se vor fi pregătît, își vor fi pregătît.

1. Spre deosebire de prezent, potențialul trecut se întrebuințează în vorbire la toate persoanele, inclusiv și persoana I.

2. Diateza activă și cea reflexivă se alcătuiesc de la formele viitorului I, forma I a verbului auxiliar **a fi** și participiul verbului de conjugat care rămîne neschimbat la toate persoanele și ambele

numere (*eu voi fi citit, tu vei fi citit, el va fi citit, noi vom fi citit, voi veți fi citit, ei vor fi citit*).

La diateza reflexivă se mai adaugă în procliză pronominele reflexive la toate persoanele și ambele numere (*eu mă voi fi pregătit, tu te vei fi pregătit, el se va fi pregătit, noi ne vom fi pregătit, voi vă veți fi pregătit, ei se vor fi pregătit*).

3. Diateza pasivă se construiește cu formele potențialului trecut ale verbului a fi și participiul verbului de conjugat, modificat după genuri și numere (*eu voi fi fost invitat(tă), noi vom fi fost invitați(te)*).

Notă. Formele potențialului trecut diateza activă coincid cu formele de viitor I diateza pasivă la indicativ (*eu voi fi invitat, eu voi fi invitat, eu voi fi trimis, eu voi fi trimis*). Pentru a face distincție între asemenea forme trebuie să ținem seama de context. După formele viitorului pasiv al indicativului putem adăuga un complement indirect (*eu voi fi invitat de cineva în munașerie, eu voi fi îngrijit de părinți*), iar după cele ale potențialului trecut (activ) poate fi adăugat un complement direct (*eu voi fi invitat pe cineva în munașerie, eu voi fi îngrijit părinții*). În afară de aceasta participiul verbului la indicativ (pasiv) poate fi modificat după genuri (*eu voi fi invitat(-tă)*) și numere (*noi vom fi invitați(-te)*), pe cînd la potențialul trecut (activ) asemenea modificări nu sînt posibile (*eu voi fi invitat pe cineva, noi vom fi invitat pe cineva*).

§ 109. Verbele neregulate

Majoritatea verbelor românești se conjugă după legile de modificare a verbelor ce fac parte din conjugările respective. Asemenea verbe se numesc **regulate**.

Există însă o serie de verbe care la conjugare nu se supun regulilor generale după care se modifică majoritatea verbelor ce aparțin la aceeași conjugare deosebindu-se prin desinențe speciale sau chiar prin temă. Aceste verbe se numesc **neregulate**.

1. Unele dintre ele se caracterizează prin forme supletive, adică la diferite persoane, timpuri și moduri au teme deosebite. De exemplu, verbul a lua se conjugă în felul următor: *eu iau, tu ieși, el ia, noi luăm, voi luați, ei iau*.

2. Un grup de verbe neregulate nu-și schimbă tema, dar au desinențe ce se deosebesc de ale celorlalte verbe de aceeași conjugare. De exemplu, verbul regulat de conjugarea I, terminat în -a, se conjugă: *eu cînt, tu cînți, el cîntă, noi cîntăm, voi cîntați, ei cîntă*.

În același timp verbul neregulat cu aceeași terminație la infinitiv a da la diferite persoane apare cu alte desinențe: *eu dau, tu dai, el dă, noi dăm, voi dați, ei dau*.

3. Din al treilea grup de verbe neregulate fac parte cuvintele care în timpul conjugării își schimbă numărul de silabe în rădăcină: *a usca — eu usuc — noi uscăm; a minca — eu mînc — noi mîncăm*.

Caracterul neregulat al acestor verbe se manifestă în mod deosebit la prezentul indicativ și conjunctiv, la imperfect, iar la celelalte

moduri și timpuri ele au, de obicei, forme obișnuite. Verbe neregulate în limba română sînt destul de multe: *a sta, a da, a bea, a lua, a avea, a minca, a usca, a fi, a voi* ș.a.

§ 110. Formele nominale ale verbului

Verbul românesc are patru forme nominale sau moduri impersonale: **infinitivul, participiul, gerunziul și supinul**. Aceste forme verbale nu pot realiza în mod independent funcția predicatului, de aceea se numesc **forme verbale nepredicative**.

a) Infinitivul

Infinitivul este un mod impersonal (o formă nominală) ce exprimă o acțiune, fără a indica persoana, numărul sau timpul realizării ei.

Infinitivul se termină în sufixele *-a* (*a lucra, a cînta, a sublinia, a apropia*), *-ia* (*a scînteia*), *-ea* după o consoană (*a vedea, a șede*), *-e* (*a trece, a duce, a merge*), *-i* (*a gîndi, a citi*), *-î* (*a hotărî, a coborî*) și este precedat de prepoziția *a* transformată într-un morfem al infinitivului. De exemplu: *Tata îi învață pe mătăleni a citi și a scrie*. (I. C. Ciobanu)

De multe ori infinitivul este precedat de o prepoziție:

Luasem hotărîre fermă de a pleca pe front. (A. Busuioc)

În unele cazuri infinitivul se utilizează și fără morfemul *-a*:

a) Cînd urmează după verbele *a putea* sau *a avea* însoțite de pronumele *cine, ce*:

El nu putea vorbi de bucurie. El avea ce povesti din viața sa.

b) În componența viitorului I forma I a modului indicativ și a prezentului condițional (*eu voi lucra, tu vei lucra; eu aș lucra, tu ai lucra*):

Mîine iar vom fi-mpreună,

Tu să rîzi și eu să cînt.

(G. Coșbuc)

Eu aș lucra și după vîrsta de pensie, dacă aș avea putere.
(R. Lungu)

c) La modul imperativ forma negativă:

Nu zî ba, de te-oi cuprinde. (M. Eminescu)

Notă. În limba veche infinitivul avea forma lungă: *a lucrare, a ținare, a scriere, a citire, a spunere*. În limba actuală această formă s-a substantivizat și apare cu valoare verbală foarte rar. De exemplu: *Dar îl știam hărăgos și pe urmă îmi era de-a scăpare*. (I. C. Ciobanu)

Infinitivul poate îndeplini următoarele funcții sintactice:

1. Subiect:

Iar în lumea cea comună a visa e un pericol. (M. Eminescu)

2. Nume predicativ al predicativului nominal:

Datoria și menirea medicilor este de a asigura și a întări sănătatea oamenilor.

3. Atribut neacordat:

Hotărîrea lui Victor de a se ține numai de carte și sport era lăudabilă. (G. Gheorghiu)

4. Complement direct și indirect:

Aliașa m-a învățat a citi și a scrie de pe o carte veche.

(A. Lupan)

Victor avea destulă voință pentru a-și ajunge scopul. (G. Gheorghiu)

5. Complement circumstanțial de timp:

Vara, înainte de a răsări soarele, ia sapa și prășește în grădina. (V. Beșleagă)

6. Complement circumstanțial de mod:

Ne spuneam atât de multe fără a zice un cuvânt. (M. Eminescu)

7. Complement circumstanțial final:

Se cuvine să facem un popas pentru a privi de pe înălțimea la care am ajuns tot ce a adus nou literatura noastră. (B. Istru)

b) Participiul

Participiul este un mod impersonal (o formă nominală) al verbului cu particularități verbale și adjectivale. Privit ca o categorie verbală, el exprimă un rezultat al acțiunii. De exemplu: *carte citită, lucrare scrisă, câmp arat, elev lăudat, câmp înverzit.*

Fiind folosit cu valoare verbală, participiul formează perfectul compus (*am citit, am scris*), timpul trecut al conjunctivului (*să fi citit*), al condiționalului (*aș fi citit*), al potențialului (*tu ai fi citit*), diateza pasivă (*cartea este citită*).

Participiul cu valoare verbală poate fi urmat de complement indirect (*Chemat de guvern, tot poporul s-a ridicat împotriva fasciștilor*) sau de diferite complemente circumstanțiale (*Hainele lui erau străbătute de apă și el semăna obosit de osteneală*). (C. Negruzzi) *Ajuns în fața casei, am văzut lumină mare în ferestre.* (V. Beșleagă)

Având valoare adjectivală, participiul pierde aproape complet particularitățile verbale și determină un substantiv întocmai ca adjectivul propriu-zis acordându-se cu el în gen, număr și caz. De exemplu:

Cind s-a deschis porțița, departe, în mijlocul ogrăzii, în casa acoperită se vedea lumina puternică a lămpii. (I. C. Ciobanu)

Cu asemenea funcții participiul se declină după modelul de declinare a adjectivelor:

N.A. omul educat — oamenii educați.

G.D. (al, a, ai, ale) omului educat — oamenilor educați.

N.Ac. educatul om — educații oameni.

G.D. (al, a, ai, ale) educatului om — educaților oameni.

Participiul cu valoare adjectivală, folosit cu sens negativ se scrie împreună cu particula -ne (*nevăzut, necăutat, neștiut*): *Angela a ieșit repede din casă și s-a făcut nevăzută.* (A. Marinat)

Tot împreună se scriu participiile precedate de particula -ne și adverbul -mai (*nemaipomenit, nemaivăzut, nemaiauzit*).

Dacă participiul determină un verb, el poate căpăta valoare adverbială, realizând funcția unui complement circumstanțial:

In vremea de ia urmă Angela observa că tatăl ei adesea se întoarce de la raion nemulțumit. (A. Marinat)

Intrucît participiul ușor se adjectivizează, el, ca și orice adjectiv, se poate substantiviza. De exemplu:

Cunoscuiții noștri lucrează la o fabrică din Chișinău.

Participiile se alcătuiesc cu următoarele sufixe:

-at: *lucrat, adunat, cîntat, mîncat, apropiat, subliniat, evaluat;*

-iat: *scînteiat, întemeiat;*

-ut: *văzut, cunoscut, trecut, făcut, șezut, căzut;*

-it: *citit, gîndit, venit, construit, îngrădit, dobîndit;*

-it: *hotărît, coborît, izvorît, doborît, urît.*

Unele verbe formează participiul în -pt (*copt, rușt, supt, fript, înfîpt*), iar altele în -s (*prins, dus, scris, scos, pus, răspuns*).

d) **Gerunziul.**

Gerunziul este un mod impersonal (o formă nominală) al verbului care exprimă o acțiune în desfășurare ce conține și o circumstanță. De exemplu:

Mama a trecut alergînd pe lingă mătușa Nastasia și a intrat în casă. (V. Beșleagă)

În exemplul dat gerunziul **alergînd** indică acțiunea făcută de subiectul *mama* arătînd în același timp și o circumstanță, anume modul de realizare a primei acțiuni: *a trecut alergînd*.

Gerunziul se formează de la tema prezentului la care se adaugă sufixul **-înd** la verbele de conjugarea I terminate în **-ia, -a** după vocală (*scînteind, subliniind, apropiind, liniind*) și la cele de conjugarea IV terminate în **-i** (*citind, venind, auzind, pornind, gîndind*). Cu sufixul **-înd** formează gerunziul și verbul de conjugarea III (*scrie — scriind*). Toate celelalte verbe construiesc gerunziul cu sufixul **-înd** (*a scoate — scoînd, a vedea — văzînd, a merge — mergînd, a lucra — lucrînd, a coborî — coborînd, a duce — ducînd, a trece — trecînd, a hotărî — hotărînd*).

Gerunziul se întrebuițează cu următoarele valori:

a) Cu valoare verbală, cînd exprimă o acțiune propriu-zisă și poate fi urmat de diferite complement circumstanțiale:

Și, ajungînd în sat, se duse drept la frate-său. (I. Creangă)

Valoare verbală are gerunziul și în componența modului potențial:

Nu înțeleg de ce mă va fi chemînd el. (V. Beșleagă)

b) De multe ori gerunziul nu exprimă o acțiune propriu-zisă, ci numai precizează modul acțiunii verbului-predicat, arată o nuanță a ei. În astfel de situații el are o nuanță adverbială și funcție sintactică de complement circumstanțial. De exemplu:

Hirtiuța cădea legănîndu-se jos, pe apă. (V. Beșleagă)

Aici *legănîndu-se* are valoare adverbială și funcție de complement circumstanțial de mod. Cum cădea? — *Legănîndu-se*.

c) Gerunziul poate apărea și cu valoare adjectivală, determinînd un substantiv și acordîndu-se cu el în gen, număr și caz. De exemplu: *Capacii se opri cu ochii țintă la cazacul aburînd.* (S. Șleahu)

Și-i mai mare dragul să privești valurile murmurinde. (F. Vidrașcu)

d) În diferite enunțuri concrete gerunziul realizează și funcții substantivale:

Pe pripsele caselor se vedeau bolnavi și murinzi. (C. Negruzzi)

Notă. Particula negativă **ne** totdeauna se scrie împreună cu gerunziul (*nevind, neștiind, necunoscînd*): *Trăind și nemurind ai să vezi cine sînt eu.* (I. Creangă)

e) Supinul

Supinul este un mod impersonal (formă nominală) al verbului care, de regulă, arată destinația obiectului sau scopul acțiunii. De exemplu:

Fata scotea mașina de scris și tipărea știrile în cincizeci de exemplare. (A. Marinat)

Supinul are formă identică cu participiul, dar este neflexibil și se întrebuițează cu diferite prepoziții (*la arat, de arat, de la arat, după arat, pe la arat*):

Fetele de la ghilit numai chicoteau pe socoteala mea. (I. Creangă)

M-am pornit cu tata să ducem vitele la păscut. (Ana Lupan)

Supinul se comportă atît ca un substantiv cît și ca un verb. Valoarea lui substantivală rezultă din faptul că el realizează în propoziție funcții sintactice caracteristice substantivului. În această funcție poate fi:

a) Atribut neacordat:

Ilie Geamănă stătea pe scări cu prăjina de măsurat. (I. C. Ciobanu)

b) Nume predicativ în componența predicatului nominal:

A venit primăvara, s-a încălzit și pămîntul era de arat, de semănat. (F. Vidrașcu)

c) Diferite complementele circumstanțiale:

Chiar mai dinioarea l-am văzut umblînd prin tîrg după cumpărat sumani. (I. Creangă)

Și astăzi tata vine ca un tată

Din cîmp, de la cosit, de la arat,

Copila cea frumoasă să și-o vadă.

(D. Mateovschi)

Valoarea verbală a supinului se vede din următoarele:

a) El poate fi ușor transformat în infinitiv sau conjunctiv, adică este sinonim cu aceste forme verbale:

El a terminat de scris.

El a terminat a scrie.

El a terminat să scrie.

b) În componența predicatului verbal compus el exprimă acțiunea de bază a subiectului.

El a terminat de citit și a hotărât că trebuie să se odihnească.
(Ana Lupan)

c) Ca și orice formă verbală supinul poate fi determinat de diverse complementele:

Primăvara a venit devreme și oamenii au ieșit la semănat orzul. (A. Șalaru)

Notă. Supinul ca și participiul cu negația **ne** se scrie împreună: *Munca dumitale aici este de neprețuit.* (V. Malev)

§ 111. Formarea verbelor

În limba română există verbe **nederivate**, alcătuite numai din rădăcină (*a pune, a citi, a vorbi, a duce, a lucra, a prăși, a săpa*), **derivate**, alcătuite din rădăcină și sufix sau prefix (*a conduce, a răzbate, a străluci, a mecaniza, a semnaliza*) și **compuse**, alcătuite din două cuvinte, de regulă din adverb și verb (*a binevoi, a bineveni, a binecuvînta, a binemerita*).

Verbe derivate sînt destul de multe, pe cînd compuse — mai puține.

Cu ajutorul prefixelor și sufixelor se pot forma verbe din:

a) substantive: *aer — a aerisi, prieten — a prieteni, frunză — a frunzări, polemică — a polemiza, ironie — a ironiza* ș.a.

b) Adjective: *amar — a amări, verde — a înverzi, înalt — a înălța, negru — a înnegri, dulce — a îndulci* ș.a.

c) Adverbe: *tîrziu — a întîrzia, înainte — a înainta, departe — a îndepărta* ș.a.

d) Numerale: *doi — a îndoi, trei — a întrei, zece — a înzeci, sută — a însuți, mie — a înmii* ș.a.

e) Interjecții: *o! — a ofta, vai — a se văita* ș.a.

La formarea verbelor rolul principal îl joacă **prefixarea**.

Cele mai productive prefixe ce contribuie la formarea verbelor noi sînt:

a-: *a apune, a abate, a atrage, a aminti, a amîna* ș.a.

în- (**im-**): *a îndruma, a încheia, a împodobi, a îmbunătăți, a îngrădi, a împerechea, a împacheta, a împiedica, a învechi, a învecina, a încreși, a înverzi, a întrece, a înstrăina* ș.a.

dez- (**des-**): *a dezavantaja, a dezactiva, a dezarma, a dezveli, a dezdoi, a dezvinovăți, a descompleta, a descoperi, a descăleca, a despleti, a desprinde, a descărca, a desface* ș.a.

de-: *a deșuși, a determina, a detuna, a deține, a deservi, a depănușa, a depăși, a deplînge, a deplasa, a deveni* ș.a.

con- (**com-**): *a complăcea, a se comporta, a compromite, a conversa, a convorbi, a conlucra, a consemna, a constrînge, a consfățui* ș.a.

răz- (**răs-**): *a răzbate, a se răzgîndi, a se răzbuna, a răzmuia, a răsputea, a răsturna, a răstălmăci, a răascoace, a răspîndi* ș.a.

re- (**ră-**): *a reface, a reduce, a răsădi, a răsufla, a revedea* ș.a.

sub-: a subalimenta, a subaprecia, a subdiviza, a substitui, a subsemna, a subîmpărţi, a submina, a subscrie ş.a.

supra-: a supraaprecia, a supranumi, a suprapopula, a suprapune, a supraîncărca, a supraîncălzi, a supravieţui, a supraetaja ş.a.

stră-: a străvedea, a străfulgera, a străbate, a străpunge ş.a.

între-: a întrevede, a întrepătrunde, a întrefese, a întrerupe, a întrefine, a întredeschide, a întreprinde, a întretăia ş.a.

Verbe noi se formează cu următoarele sufixe:

-ui: a vărui, a locui, a cârmui, a sfătui, a bănuşi ş.a.

-isi: a economisi, a mărturisi, a istorisi, a aerisi ş.a.

-iza: a poleniza, a televiza, a semnaliza, a seleniza, a militariza, a organiza, a legaliza, a furniza ş.a.

-ifica: a ramifica, a identifica, a multiplica, a mistifica, a amplifica, a modifica, a justifica ş.a.

ADVERBUL

Adverbul este partea de vorbire neflexibilă care arată o calitate, o însuşire a acţiunii sau diferite împrejurări în care ea se realizează şi se caracterizează prin categoria gramaticală a gradelor de comparaţie. De exemplu: *La noi orice lucru este de cinste şi am să mă stăruiesc să lucrez bine acolo, unde voi fi trimis acum.* (M. G. Cibotaru)

Dimineaţa Radu se deşteaptă foarte vesel. (A. Vlahuţă)

În primul exemplu avem patru adverbe care lămuresc diverse verbe. Primul verb *să lucrez* este determinat de adverbul *bine*, care arată modul de realizare a acţiunii, iar *acolo, unde* indică locul îndeplinirii acţiunii. Adverbul *acum* determină verbul *voi fi trimis* şi arată timpul desfăşurării acţiunii. În exemplul al doilea adverbul *vesel* determină verbul *se deşteaptă* şi este la gradul superlativ absolut.

Cuvântul **adverb** provine din limba latină de la *adverbium* care înseamnă „pe lângă verb”.

Afară de verb, adverbele pot determina şi alte părţi de vorbire:

a) Un adjectiv:

Nu veţi plînge atunci amarnic

Că vi-i limba prea săracă.

(A. Mateevici)

b) Un alt adverb:

Cine se scoală mai dimineaţă, mai departe ajunge. (Folclor)

c) Un substantiv:

Adunarea de ieri a stîrnit mare interes.

Intrucît adverbul arată un semn, o însuşire sau o calitate a acţiunii, el se aseamănă cu adjectivul care exprimă însuşiri identice. În acelaşi timp, între adverb şi adjectiv sînt şi deosebiri esenţiale.

Adjectivul însoțește o însușire caracteristică pentru un substantiv oarecare, iar adverbul indică aceeași însușire, dar caracteristică unei acțiuni sau stări, de aceea nu se schimbă după gen, număr și caz. Compară:

Elevul acesta are scris frumos.

Elevul acesta scrie frumos.

În primul exemplu cuvântul *frumos* lămurește substantivul *scris* arătând calitatea lui, de aceea este adjectiv. El se acordă cu cuvântul *scris* în gen (masculin), număr (singular) și caz (acuzativ). În exemplul al doilea cuvântul *frumos* determină verbul-predicat *scrie* arătând felul cum scrie, calitatea acțiunii și este adverb din care cauză nu are forme de gen, număr și caz și nu se acordă cu verbul *scrie*.

Afară de adverbele propriu-zise, în limba română există și așa-numite **locuțiuni adverbiale**.

Locuțiunea adverbială este o construcție din două sau mai multe cuvinte cu sens unitar care are valoare de adverb, de aceea de multe ori poate fi substituită printr-un adverb. De exemplu: *pe zi ce trece — treptat; din an în an — anual; din când în când — câte odată*.

§. 112. Clasificarea adverbelor și a locuțiunilor adverbiale

Adverbele și locuțiunile adverbiale pot fi clasificate după structură și după sens.

I. După structura lor morfologică adverbele sînt **simple, compuse și locuțiuni adverbiale**.

1. **Adverbele simple** sînt alcătuite dintr-o singură rădăcină, dintr-un singur cuvînt și pot fi de două feluri:

a) Unele adverbe simple sînt primare sau cuvinte-rădăcini venite direct din limba latină sau împrumutate din alte limbi. De exemplu: *aici, bine, unde, foarte, agale, ieri, jos, sus, cînd, cum, repede, încet, iute* ș.a.

Zămăra se ridică repede în picioare. (V. Malev)

Fetița nu se grăbea. Ea mergea agale și se gîndea la ceva ce o privea numai pe ea însăși. (A. Busuioc)

b) Al doilea grup de adverbe simple sînt cele formate cu sufixe și prefixe de la alte părți de vorbire. Acestea se numesc și **adverbe secundare**: *românesc — românește, franțuzesc — franțuzește, față — fațăș, vreme — devreme, lene — alene* ș.a.

Arțarii își legănau alene crengile. (I. C. Ciobanu)

Eu m-am uitat chiorș la surioarele mele.

2. **Adverbele compuse** sînt alcătuite din două sau mai multe părți de vorbire (adverbe, substantive cu prepoziții). Unele dintre ele se scriu împreună (*orișicum, orișicînd, deocamdată, câteodată, laolaltă, bineînțeles, cîndva, undeva, întocmai, presus*):

Demult n-am mai sorbit poezia largurilor cu un asemenea duh

al primenirilor și cu un atât de viguros simț al puterilor creatoare.
(A. Lupan)

Altele se scriu separat (*de cu seară, de cu vreme, în de aproape, la un loc, pe furiș, în zadar, în genere, în lături, ori de câte ori*):

*Cobori în jos, luceafăr blind,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde-n casă și în gînd
Și viața-mi luminează.*

(M. Eminescu)

O parte din aceste adverbe se scriu prin liniuță (*astă-iarnă, astă-noapte, astă-seară*).

3. **Locuțiunile adverbiale**, după cum s-a spus, sînt alcătuite din cîteva cuvinte ce pot fi substituite printr-un adverb simplu (*față în față, umăr la umăr, în doi timpi și trei mișcări, din clipă în clipă*):

Ei lucrau zi și noapte la uzinele militare. (S. Șleahu)

II. După conținutul lexical adverbele și locuțiunile adverbiale la fel pot fi clasificate în mai multe categorii:

1. **Adverbe și locuțiuni adverbiale de mod**. Ele indică modul sau felul realizării acțiunii și răspund la întrebările **cum? în ce mod? în ce fel?** (*bine, repede, ușor, frumos, în grabă, împreună, de bună voie, în lungiș, pe nevăzute, rusește, ucrainește*):

Mircea și Tricolici deseori se plimbau împreună. (G. Gheorghiu)

2. **Adverbe și locuțiuni adverbiale de loc**. Ele indică locul unde se realizează acțiunea și răspund la întrebările **unde? de unde? pînă unde? încotro?** (*aici, acolo, la dreapta, în sus, împrejur, alături, în depărtare, la fața locului, pe dinainte, în dos*):

Tunetul vuia în depărtare.

(C. Negruzzi)

Tot văzduhul de aici

Este fermecat.

(Em. Bucov)

3. **Adverbe și locuțiuni adverbiale de timp**. Ele indică timpul realizării acțiunii și răspund la întrebările **cînd? de cînd? pînă cînd? cit timp? cit de mult?** (*azi, ieri, acum, demult, mîine, odată, deseori, cîndva, îndată, totodată, mereu, astăzi, de cu seară, din zi în zi, de cînd lumea și pămîntul, pe vremuri*):

Astăzi în pregătirea cosmonauților sportul ocupă un loc aparte. (G. Gheorghiu)

Din cînd în cînd se oprește, își duce palma la frunte și-o șterge de cîteva ori și iată articolul gata. (A. Vlahuță)

4. **Adverbe și locuțiuni adverbiale cauzale**. Ele numesc cauza realizării unei acțiuni și răspund la întrebările **de ce? din ce cauză? din ce pricină?** (*de aceea, din întîmplare, din greșală, din grabă, din nefericire*):

El era bine dispus și de aceea tot timpul glumea și povestea istorioare hazlii. (A. Busuioc)

5. Adverbe și locuțiuni adverbiale de scop sau finale. Ele indică scopul realizării unei acțiuni și răspund la întrebările **de ce? pentru ce? cu ce scop?** (*inadins, dinadins, intenționat, special, cu tot dinadinsul*):

Dumitru a venit special să vadă meciul de fotbal. (G. Gheorghiu)

Notă. Unele adverbe în diferite contexte pot exprima sensuri variate, de aceea pot fi repartizate în diverse categorii. De exemplu, adverbul **aproape** poate indica locul acțiunii (*El trăiește aproape*) și un sens de aproximație (*El este aproape flăcău*).

Adverbul **încoace** indică locul acțiunii (*Du-te încolo, vin încoace*) (Folclor) și timpul de realizare a ei (*De trei zile-ncoace/Gura nu-ți mai tace. „Miorița”*)

§ 113. Gradele de comparație ale adverbelor

Adverbele au multe trăsături comune cu adjectivele, de aceea ele pot forma grade de comparație după același model (ca și adjectivele).

Grade de comparație au, în primul rînd, adverbele de mod. În anumite împrejurări, însă, grade de comparație pot forma și cele de loc și de timp.

Adverbele, ca și adjectivele, au trei grade de comparație: **pozitiv, comparativ și superlativ**.

Gradul pozitiv (*bine, frumos, ușor, liber, mare, mic*):

*Șoapla nopții se aude,
Suspînînd încetișor.*

(M. Eminescu)

Gradul comparativ este:

a) **De superioritate** (*mai bine, mai frumos, mai repede*):

Aveți bunătatea de vorbiți mai moldovenește, cucoane, să ne dumirim și noi. (I. Creangă)

b) **De egalitate** (*tot așa de bine, tot așa de repede*):

Cînd o cunoaște, o pierde tot așa de ușor cum a găsit-o.

(I. Druță)

c) **De inferioritate** (*mai puțin bine, mai puțin ușor*):

El continua să ridă ceva mai puțin zgomotos, dar cu aceeași plăcere în glas. (A. Șalaru)

Gradul superlativ este:

a) **Relativ** (*cel mai frumos, cel mai bine*):

El scrie cel mai frumos dintre toți.

b) **Absolut** (*foarte bine, tare frumos, prea frumos*):

El zîmbea, dar era cu gîndurile mult prea departe. (I. Druță)

§ 114. Ortografia adverbelor și a locuțiunilor adverbiale

La ortografierea adverbelor trebuie să ținem seama de următoarele reguli:

1. Adverbele și locuțiunile adverbiale formate cu prepoziția **de-a**

se scriu separat: *de-a ascunselea, de-a azvirlita, de-a berbeleacul, de-a binelea, de-a bușilea, de-a cufundul, de-a curmezișul, de-a dreapta, de-a dreptul, de-a dura, de-a gata, de-a latul, de-a pururea, de-a rindul, de-a roata, de-a rostogolul, de-a stînga, de-a surda, de-a lumba* ș.a.

Notă. În cuvintele *de alături, de asemenea, a* nu este prepoziție, ci parte integrantă a cuvintelor respective, de aceea în asemenea cazuri de se scrie separat, fără defis.

2. Adverbele și locuțiunile adverbiale formate cu prepoziția *de* se scriu separat, dacă sînt pronunțate cu un temp lent (*de abia, de aceea, de acolo, de aproape, de acum, de aici, de asemenea, de ajuns, de apoi*). Dacă aceleași adverbse se pronunță cu un tempo rapid, ele pot fi scrise cu cratimă (*de-abia, de-aceea, de-acolo, de aproape, de-acum, de-aici, de-asemenea, de-ajuns, de-apoi*).

3. Majoritatea adverbelor și locuțiunilor adverbiale alcătuite din mai multe părți de vorbire se scriu separat: *de cu seară, de cu vreme, de demult, de dimineafă, de dinainte, de dincolo, de dindărăt, de multișor, din afară, din contra, pe din afară, pe de lături, pe de o parte, pe de rost, pe nedrept, pe negîndile, pe nevăzute, pe urmă, pe dinainte, în față, în genere, în lături, în schimb, în sus, în jos, la o parte, la un loc, în lungiș, pe furiș, în de aproape, pe dos, în dos, pe loc, în zadar, ori de cîte ori, pe neașteptate, pe nevăzute, pe nesimțite, pe sfîrșite* ș.a.

4. Se scriu cu cratimă.

a) adverbse formate dintr-o prepoziție și substantiv de felul: *după-amiază, după-masa, după-prînz* ș.a.

b) adverbse formate din formele scurte ale pronomelor demonstrative de apropiere și din substantive cu sens temporal (*astă-noapte, astă-primăvară, astă-seară, astă-toamnă, astă-vară* ș.a.), precum și din adverbse și substantive de același fel (*azi-dimineafă, ieri-dimineafă, ieri-seară*)

5. Se scriu împreună adverbse alcătuite din două sau cîteva părți de vorbire care în procesul evoluției limbii s-au sudat și astăzi se prezintă ca o singură unitate lexicală compusă: *acasă, afară, aici, aievea, aiurea, alături, alături, acuma, astăzi, anțărt, alaltăieri, alaltăseară, poimiine, departe, deopotrivă, dezdimineafă, odioară, deocamdată, dincolo, dincoace, împrejur, dimprejur, dinainte, degeaba, numaidecît, inadîns, rareori, uneori, desigur, dincotro, altcum, altcîndva, altcumva, îndemînă* ș.a.

6. Intotdeauna se ortografiază împreună adverbse din care fac parte particulele *ori, oare, fie*: *oriunde, oricît, orișunde, orișicît, orișicînd, oricînd, orișicum, alteori, deseori, fiecum, fiecînd, oarecum, oarecînd, oarecît* ș.a.

Fac excepție: *ori de cîte ori, ori de unde, fie de cîte ori*.

7. Spre deosebire de într-una (prepoziție+numeral), o dată (numeral+substantiv), de grabă (prepoziție+substantiv), de mult (prepoziție+numeral), nu mai (particulă+adverb), care se scriu prin

defis sau separat, adverbele cu aceeași formă sonoră se scriu împreună (intruna, odată, demult, degrabă, numai):

El asteaptă de mult timp (numeral).

El asteaptă demult (adverb).

A fost odată (cîndva) o capră cu trei iezi (adverb)

A fost o **dată** la Moscova (numeral+substantiv)

8. Perechile de adverbe și locuțiuni adverbiale alcătuite din cuvinte rimate ce se repetă se scriu prin liniuță: *mai-mai, aproape-aproape, bine-bine, abia-abia, gata-gata, vrînd-nevrînd, calea-valea, talmeș-balmeș, harcea-parcea, treacă-meargă, ciine-ciînește, val-vîr-te, nîțam-nisam, numai-numai* s.a.

9. Se scriu împreună adverbele formate cu particula *nici*: *nici-cînd*, *nicicît*, *nicicacum*, *niciodată*, *nicidecum*, *nicicum*, *niciodinioară*, *niciunde*, *nicidecît*.

Uneori componentele acestor adverbe au sensuri independente. În asemenea cazuri ele se scriu separat: *Nu zic nici de cum a vorbit, eu nu spun nici cum am vorbit eu, nici cum a reacţionat el.*

Notă. Face excepție și se scrie separat adverbul **nici** de cîte ori.

10. Se scrie -i la sfârșitul adverbelor de tipul: *iarăși, totuși, acusi, amusi*.

§ 115. Formarea adverbelor si a locutiunilor adverbiale

Adverbele românești se formează prin derivare, compunere și adverbializare.

1. Formarea adverbelor prin derivare se face cu ajutorul sufixelor și prefixelor.

a) Cele mai productive sufixe care contribuie la formarea adverbelor de la alte părți de vorbire sînt:

-ește: *frățesc — frățeste, românesc — românește, rusesc — rusește, băiețesc — băiețește ș.a.*

-iș, -iș: chior — chiorîș, lung — lungîș, a țiri — țiriș, șață — șa-
țîș, moarte — morțiș, cruce — cruciș ș.a.

-mente: *actual* — *actualmente*, *complet* — *completamente*, *total* — *totalmente*, *literal* — *literalmente* s.a.

b) Cele mai productive prefixe sînt:

a-: casă—acasă, lene—alene, nevoie—anevoie ș.a.

de-: parte — departe, vreme — devreme, mult — demult s.a.

2. Prin compunere adverbele se formează din:

a) adverb+substantiv: *ieri-dimineată, ieri-noapte, ieri-seară* s.a.

b) prepoziției + adverb: *în sus, în jos pînă acum, întocmai, dinaintele, întotdeauna, într-acolo, într-adevăr, într-adins, într-aiurea* s.a.

c) adverb+particulă: *cîndva, undeva, cumva* s.a.

d) particulă + adverb: **oricînd, oriunde, oricînd** ș.a.

c) particulă + conjuncție + adverb: *orișicum, orișicind, orișunde* s.a.

3. Un tip de formare a adverbelor este și adverbializarea. Adverbializarea este trecerea altor părți de vorbire în adverbe fără participarea sufixelor și prefixelor. Transformându-se în adverbe, aceste părți de vorbire capătă particularitățile adverbului, adică determină verbul în propoziție și devin neflexibile.

În limba română se adverbializează:

a) **adjectivele:** *scris frumos* — scrie **frumos**, *drum greu* — **lucrează greu**, *om încet* — vorbește **încet**, *om activ* — muncește **activ**, *om amabil* — se poartă **amabil**;

b) **participiile:** *om grăbit* — merge **grăbit**, *lucru înnoit* — se simte **înnoit**, *om liniștit* — se poartă **liniștit**;

c) **substantivele feminine** la forma hotărîtă: *toamna, vara, dimineața, seara, ziua, primăvara* ș.a.

d) **substantivele** la forma nehotărîtă de tipul: *cuc* (singur *cuc*), *leoarcă* (ud *leoarcă*), *strună* (merge *strună*), *tun* (doarme *tun*) ș.a.

e) **numeralul nehotărît tot**, care devenind adverb, înseamnă „**mereu**”:

*Iar colo bătrînul dascăl, cu a lui haină roasă-n coate,
Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate.*

(M. Eminescu)

§ 116. Funcțiile sintactice ale adverbelor și locuțiunilor adverbiale

Datorită sensului lexical și celui gramatical, adverbele au, de obicei, în propoziție funcție de complement circumstanțiale de mod, de loc, de timp, de cauză, de scop. De exemplu:

Tatiana Carlovna nu găsi pe nimeni acasă.

(A. Marinat)

Erau odată într-un sat doi frați și amîndoi erau însurați.

(I. Creangă)

Azi înflorește-a mea Moldovă,

Cum n-a înflorit nicicînd.

(P. Darienco)

Afară de complement circumstanțiale, adverbele mai pot fi:

1. Subiect, dacă adverbul este substantivizat:

Binele nu se uită niciodată.

2. Nume predicativ:

În vagon era așa de bine, încît Rodicăi nu-i părea deloc rău că n-a rămas acasă. (Ana Lupan)

3. Atribut neacordat:

Gheorghe T. descrie în cuvinte calde Geagurul de mîne.

(R. Lungu)

4. Complement direct sau indirect, dacă este substantivizat:

*Cu mâine zilele-ți adaogi,
Cu ieri viața ta o scazi
Și ai cu toate astea-n față
De pururi ziua cea de azi.*

(M. Eminescu)

Notă. În unele studii și gramatici nu se recunoaște parte de vorbire independentă particula. Ea este încadrată în categoria adverbilor. Autorul cărții date nu este de acord cu această poziție, deoarece adverbul are sens lexical și funcție sintactică independentă, pe când particulele sînt lipsite de asemenea caracteristici. De pildă: *da, nu, ne, alde, -va* ș.a. Din aceste motive aici particula va fi prezentată ca parte de vorbire aparte, independentă.

PREPOZIȚIA

Prepoziția este partea de vorbire auxiliară neflexibilă care servește la exprimarea diferitelor raporturi de subordonare dintre cuvinte și de obicei este marcă a cazului la nume. De aceea ea face parte din categoria așa-numitelor instrumente gramaticale.

Cuvîntul *prepoziție* este de origine latină *praepositio* care înseamnă „punere înainte”.

Prepoziția poate indica raporturile dintre:

a) Două substantive:

Pădurea înconjoară satul pe jumătate și vara e un loc de refugiu excelent. (A. Busuioc)

b) Verb și substantiv:

Dacă primăvara sosită la Chișinău era aceeași veșnic blîndă și frumoasă primăvară, strada Livezilor era de acum altă. (I. Druță)

c) Substantiv și adverb:

Ce să vă spun vouă, oameni de ieri, eu, omul veacului. (C. Negruzzi)

d) Verb și pronume:

La el (Ion Creangă) totul — și fabula, și hazul, și sarcasmul, și duioșia, și filozofia afirmă plinătatea trăirii, bogăția ei veșnic nouă. (A. Lupan)

Intrucît prepozițiile exprimă anumite raporturi, substantivele însoțite de ele se află la unul din cazurile oblice: genitiv, dativ ori acuzativ.

Fiind instrumente gramaticale, prepozițiile nu au în frază funcție independentă. La analiza sintactică ele se iau împreună cu cuvîntul pe care-l însoțesc. De exemplu:

Prin sat e purtată fotografia fratelui. (N. Esinencu)

Pe unde este purtată fotografia? — *prin sat*. Îmbinarea de cuvinte *prin sat* este complement circumstanțial de loc.

§ 117. Raporturile exprimate de prepoziții

Prepozițiile sînt lipsite de sens lexical propriu-zis. Fiind însă folosite în îmbinare cu diferite cuvinte de sine stătătoare, ele sînt apte de a exprima diverse sensuri generale, legate de spațiu, timp,

cauză, scop, mod, instrument, materie ș.a.m.d. De aceea se spune, că prepozițiile servesc la exprimarea unui șir întreg de raporturi, din care principalele sînt:

a) **Raporturi spațiale:**

La lucru (unde?) îl așteaptă o sumedenie de hirtii venite (de unde?) de la Chișinău și puse una peste alta în mapa (care?) de pe birou. (F. Vidrașcu)

b) **Raporturi materiale:**

Rugina de pe galbenii (ce fel?) de aur arde roșiatic, iar argintul sloboade pară albă ca lumina zilei. (I. C. Ciobanu)

Deasupra satului se lasă mireasma dulce a florilor (ce fel?) de salcîm. (R. Lungu)

g) **Raporturi temporale:**

Ne trezim în una din cele mai frumoase seri (ce fel?) de iarnă. (M. Eminescu)

În aerul răcoros (de cînd?) de dimineață plutește o liniște uriașă. (G. Meniuc)

d) **Raporturi cauzale:**

Ea-l puse între florile din fereastră și cînta (din ce cauză?) de veselie, de răsuna castelul tatălui. (M. Eminescu)

Și era el, (calul) așa (din ce cauză?) numai datorită îngrijirii bune. (I. C. Ciobanu)

e) **Raporturi finale:**

Ștefan a tăbărit acolo (cu ce scop?) spre răsuflarea oștilor. (C. Negruzzi)

Fusese la Chișinău (cu ce scop?) după cărți noi și avusese grijă să-i facă mezinei o plăcere. (Ana Lupan)

f) **Raporturi modale:**

De moș Andrei mă temeam (cum?) ca de foc. (I. C. Ciobanu)
Iasnaia o privi (cum?) cu bunăvoință și compătimire. (N. Costenco)

g) **Raporturi instrumentale:**

Trăgea Filipaș (cu ce?) cu arcușul, mamă dragă, de te ardea la inimă, nu alta. (G. Meniuc)

Ion Neculce flutura încet (din ce?) din gene. (G. Madan)

h) **Raporturi sociative:**

Lucrătorii de la serviciul de întreținere (împreună cu cine?) împreună cu brigăzile auxiliare mutau mereu liniile mai aproape de stive pentru a ușura munca celor ce încărcău. (N. Costenco)

Notă. Unele prepoziții pot exprima mai multe raporturi, adică sînt polise-mantice. De exemplu, prepoziția **de** poate arăta:

a) **locul:** *El s-a apropiat de club.*

b) **Materia:** *Au ridicat un monument de aramă.*

c) **Cauza:** *Ea plîngea de bucurie.*

d) **Instrumentul:** *El o ținea de mină.*

§ 118. Clasificarea prepozițiilor

După structura lor morfologică, și felul cum au apărut, prepozițiile pot fi împărțite în prepoziții primare prototipice, prepoziții, adverbiale, prepoziții verbale și locuțiuni ori perifraze prepoziționale.

a) Prepozițiile primare prototipice

În această clasă intră cele mai vechi prepoziții. Ele provin din limba latină și pot fi divizate în prepoziții primare simple și compuse.

Prepozițiile simple sînt alcătuite dintr-o silabă (**a**, **de**, **pe**) sau din două silabe (**îngă**, **după**). Aceste prepoziții sînt:

a: *Miroase a primăvară.* (Em. Bucov)

de: *Cînta cineva dintr-o armonică de gură și s-a oprit.* (F. Vidrașcu)

în: *Din grădini adia miroznă amețitoare de pămînt răscolit și de livezi în floare.* (V. Malev)

la: *Soarele ieșind din răsărit privea la ei cu drag.* (M. Eminescu)

cu: *Puieții de nuc erau înalți, cu rădăcini bogate.* (M. G. Cibotaru)

spre: *Am plecat, spre marele regret al fraților.* (I. L. Caragiale)

pe: *Zămșiră o rugă pe Zina să telefoneze de la spital la sediu, să-l anunțe pe Cumpată că ea are să vină mai tîrziu.* (V. Malev)

sub: *Sub piatră șoptea un izvorăș.* (A. Cosmescu)

pentru: *El își încheia istorisirea cu marea dragoste pe care o purta Ileana Cosinseana pentru un voinic din satul lui.* (I. Druță)

fără: *Tata m-a privit lung, fără a-mi zice ceva.* (G. Meniuc)

peste: *Ochii ei privesc peste trestii, peste dealul gol din față.* (A. Busuioc)

îngă: *Dimitrie Cantemir se reținu puțin îngă un vlăstar.* (G. Madan)

după: *Mai ales în amurg*

Cînd soarele după dealuri se lasă,

Mă doare. (Gr. Vieru)

între: *S-au urcat și ei într-o mașină pornind în urma celorlalte de-a lungul cîmpurilor întinse.* (F. Vidrașcu)

pînă: *Acuma, deodată, ia furca în brîu și pînă mîine-dimineață să gătești juioarele acestea de tors.* (I. Creangă)

către: *Facem semn de salut către oamenii care lucrează sub șopron.* (V. Beșleagă)

Prepozițiile compuse sînt de două feluri: unele sînt alcătuite prin contopirea a două prepoziții simple și se scriu împreună (**de + în = din**, **pre + în = prin** ș.a.)

Prepozițiile compuse ce se ortografiază împreună sînt:

din: *Ciocîrlia ciripea filfîind din aripioare.* (V. Alecsandri)

prin: *Toamna fumea prin grădini și livezi cu vrafuri de frunze uscate.* (G. Meniuc)

dinspre: Odată cu răsăritul de foc al soarelui **dinspre** sat vine **pe** vale un dărăbănit de tobă și frânturi dintr-o horă săltăreacă. (I. C. Ciobanu)

înspre: Mătușa Chiva a părăsit ograda lui Lion Jinga și s-a îndreptat înfrigurată **înspre** casa Alcazilor. (G. Meniuc)

printre: Luna își strecoară aurul **printre** crengi și frunziș des. (A. Busuioc)

dintre: Unii **dintre** studenți nu erau de acord cu cele auzite la adunare.

Separat se scriu următoarele prepoziții compuse:

pe la: În fiecare zi **pe la** amiază venea cerbul de bea apă. (I. Creangă)

de la: Apoi, când inseră, baba se culcă **pe** pat, cu fața la perete, ca să n-o supere lumina **de la** opaiț. (I. Creangă)

de către: **De către** vîrf pînă la poale, trunchiul bradului e zgheireit de ghearele ursului. (M. Sadoveanu)

pe după: De acolo se vedea pînă unde drumul cotigeste **pe după** niște case stufuite. (G. Adam)

de pe lângă: Cîndva un cabinet special **de pe lângă** conservator ar fi cules, se spune, texte folclorice. (A. Lupan)

pe lângă: A cincea săptămînă de cînd m-am obișnuit să trec **pe lângă școală**, cum aș trece **pe lângă** orîșice clădire din sat, **pe lângă** sediul brigăzii ori **pe lângă** poștă. (A. Busuioc)

de sub: Pune mina **pe** cazma, scoate pămîntul **de sub** rădăcini, îl scurmă cu mîinile, dar uite colo încă o rădăcină. (F. Vidrașcu)

pînă în: Nicolae Antoci unde leagă, unde bate o țintă, să țină gardul măcar **pînă în** primăvară. (I. Druță)

pe sub: Eu însă am început să mă laud că de acuma știu să înot **pe sub** apă ca și dînsul și că pot să trec pîraul în înot. (V. Beșleagă)

de pe: El s-a oprit, a coborît **de pe** cal și s-a apropiat de oameni. (F. Vidrașcu)

de după: Soarele s-a ridicat **de după** deal și a început să adune razele sale **pe** fața Nistrului lin. (N. Marcov)

Se scriu separat și următoarele prepoziții compuse: **de lângă**, **pînă la**, **de prin**, **pînă după**, **de peste**, **de cu**, **de pe sub**, **de printre**, **de pînă la**, **de pînă în**, **de pe la**, **pînă către**, **pînă lângă**, **pînă pe**, **pînă pe la**, **pînă pe lângă**, **pînă pe sub**, **pînă peste**, **pînă prin**, **pînă printre**, **pînă spre** ș.a.

Prepoziția **de-a** se scrie prin cratimă: Copiii se jucau **de-a** mi-jatca.

b) Prepozițiile adverbiale

Unele prepoziții sînt alcătuite din adverbe sau locuțiuni adverbiale, care în asemenea cazuri primesc la sfîrșit sufixele **-l**, **-a** (**împrejur** — **împrejurul**, **în jur** — **în jurul**, **împotrivă** — **împotriva**, **îna-nte** — **înaîntea**). De exemplu:

În jur (adverb) era o frumusețe neobișnuită. (Ana Lupan)

În jurul (prepoziție) **soldatilor** s-a adunat multă lume. (S. Șleahu)

Lemnul nu se duce la fund, el plutește deasupra (adverb)

Para verzuje de benzină îi luminează fața aspră cu două tufe de sprâncene deasupra (prepoziție) *ochilor*. (F. Vidrașcu)

Cu funcție de prepoziții se întrebuințează adverbele:

De-a curmezișul: *O nămilă ciudată se profilează de-a curmezișul străzii*. (G. Melnic)

De-a lungul: *Mama își trecea fruntea de-a lungul brațului ridicat*. (V. Beșleagă)

Din susul: *Veneau gilgîind apele de omăt din susul satului, de pe dealuri*. (V. Beșleagă)

Dinaintea: *Apoi rămase să privească pe peronul înviorat de ultimele minute dinaintea plecării trenului*. (V. Malev)

Contra: *Dar nu erau ei proști să lupte contra clasei muncitoare*. (N. Costenco)

Împotriva: *Conspirația este una din armele de luptă împotriva dușmanului*. (S. Șleahu)

Împrejurul: *Vica merse cu el odată împrejurul lanului, iar ba-dea Hortolomei rămase la căruță*. (V. Beșleagă)

Înaintea: *Inima ei de mamă o luase zbranca înaintea evenimentelor și ea de acuma suferea pentru ce avea să se întimplă la întoarcerea Ilenei*. (Ana Lupan)

În josul: *Privea dus în josul apei ascultîndu-i murmurul*. (E. Damian)

În jurul: *Privea pe deasupra capetelor celor ce se învîrteau acum iute pe scenă în jurul învățătorului, în jurul lui Bugrov, al lui Costică*. (F. Vidrașcu)

Adverbele devenite prepoziții pierd sensul lor lexical independent și la analiza sintactică se iau împreună cu cuvintele pe care le însoțesc.

c) Prepozițiile verbale

În limba română avem cîteva participii, care în cursul evoluției limbii au căpătat funcții de prepoziții. Unele dintre ele, transformîndu-se în prepoziții, primesc terminația -ă (**datorită**, **mulțumită**), iar altele realizează această funcție fără a-și modifica forma (**potrivit**).

Transformîndu-se în prepoziții, participiile pierd valoarea lor gramaticală de participiu, dar păstrează parțial sensul lexical. De exemplu:

Datorită: *Creangă își dădea seama prea bine că, datorită comorilor graiului popular, opera de artă capătă o putere de viață neobișnuită, veșnică*. (G. Meniuc)

Mulțumită: *Eu mulțumită naturii m-am dezbrăcat de sarcina deșertăciunii*. (M. Eminescu)

Potrivit: *Neîntrecuta pictoriță a știut să le zugrăvească pe toate potrivit jindului ochilor după frumos*. (Em. Bucov)

Notă. În clasa prepozițiilor verbale sînt introduse și prepozițiile formate de la adjective (**contrar, asemeni, conform, așijderea**) care au aceleași însușiri și funcții ca și prepozițiile verbale:

Eforturile mecanizatorilor au fost stimulate conform condițiilor întrecerii. („Moldova Suverană”)

Corăbiile brăzdau spațiile asemeni unor lebede încântătoare. (G. Madan)

d) Locuțiunile sau perifrazele prepoziționale

Locuțiunile prepoziționale sînt diferite îmbinări de cuvinte ce îndeplinesc rol de prepoziții. Ele pot fi alcătuite:

a) Dintr-un substantiv articulat cu articol hotărît, precedat de o prepoziție simplă sau compusă (**în fața, în fruntea, din urma, în cursul, prin fața, în locul, pe vremea, pe seama, din cauza, în mijlocul, în ciuda ș.a.**)

Lumina din ferestre se așternea peste buruienile înalte din fața casei ca doua fișii de pînă întinsă la ghilit. (V. Beșleagă)

b) Dintr-un substantiv nearticulat, urmat de o prepoziție (**față de**):

Atitudinea Zamfirei față de Ilie Proca nu se schimbase de-a lungul anilor. (V. Malev)

c) Dintr-un substantiv nearticulat precedat și urmat de prepoziții (**în loc de, în comparație cu, în rînd cu, în legătură cu, în caz de, la un loc cu ș.a.**)

Pentru Costache Frunză însă primăvara rămăsese primăvară, în care el se zbătea să se țină în rînd cu oamenii. (I. C. Ciobanu)

Fetița tot striga și încerca să prindă curcubeul, iar cînd, în loc de curcubeu, prindea doar stropii mărunți de apă, alerga la mama să-i șteargă mina. (F. Vidrașcu)

d) Dintr-un adverb urmat de o prepoziție (**alături de, înainte de, împreună cu, afară de, aproape de, odată cu ș.a.**):

Mingea se înalță odată cu fluierul ascuțit al arbitrilor. (A. Buiuc)

e) Dintr-un adverb precedat și urmat de prepoziții (**în afară de, pe aproape de, pînă aproape de**):

Dar, în afară de Radu, Anton îl mai are și pe Goriță, mezinul. (V. Malev)

f) Dintr-un gerunziu urmat de prepoziție (**începînd cu, începînd de la, terminînd cu, mîntuind cu, sfîrșind cu ș.a.**):

Începînd de la depozitele de cărbuni și pînă hăt departe se întindea parchetul galben al lemnului. (N. Costenco)

Locuțiunile prepoziționale nu au valoare independentă și la analiza sintactică se iau împreună cu numele însoțit de ele.

§ 119. Întrebuințarea prepozițiilor cu cazurile numelui

Prepozițiile se întrebuințează înaintea numelui pentru a exprima raporturile de genitiv, dativ și acuzativ. Majoritatea prepozițiilor ce însoțesc substantivele indică împreună cu acestea cazul acuzativ, unele — cazul genitiv și numai cîteva — cazul dativ.

Intrucît unele prepoziții, de exemplu, cele ce exprimă raporturi cazuale de genitiv și dativ, cer ca substantivul precedat de ele să ia formă de genitiv sau dativ, spunem că prepozițiile se folosesc cu cazul genitiv, cu cazul dativ și acuzativ. Acuzativul, după cum se știe, nu are formă specială în limba română, de aceea anume prepozițiile sînt un indice formal al acestui caz. De exemplu:

În tradiția de legătură a culturilor noastre Pușkin rămîne totdeauna pentru noi un spirit adinc însufleșitor. (După A. Lupan)

În exemplul dat cuvintele *în, de, pentru* sînt prepoziții întrebuițate cu cazul acuzativ.

1. Prepozițiile întrebuițate cu cazul acuzativ.

Cu acuzativul se utilizează:

a) Toate prepozițiile prototipice simple și compuse (*de, pe, în, cu, spre, pe la, de la, de pe, de lingă, de după, pînă după ș.a.*):

*Ca ieri cuvîntul din vecini
S-a dus ca astăzi prin străini,
Lăsînd pe toți din cît afund
O mie de crăimi ascund
Toți craii multului rotund.*

De veste plini.

(G. Coșbuc)

Pe drumul de la deal de sat zi și noapte trec cu poloboace plin cîmpenii. (I. C. Ciobanu)

b) Perifrazele prepoziționale alcătuite dintr-un substantiv urmat de prepoziție (*față de*):

„Amintirile din copilărie” oglindesc tablouri luate din viața reală, ne arată atitudinea autorului față de anumite fenomene și rînduiri obștești. (G. Meniuc)

c) Locuțiunile prepoziționale alcătuite dintr-un substantiv precedat și urmat de prepoziții simple (*cu privire la, în comparație cu, în frunte cu, în legătură cu*):

Mata să mă scrii, don învățător, la un loc cu băieții isteți. (I. Druță)

d) Perifrazele prepoziționale alcătuite dintr-un adverb urmat de prepoziție (*afară de, alături de, odată cu, împreună cu, aproape de, înainte de*):

Ba și la scăldat am dat o raită împreună cu prietenul meu Chiriac. (I. Creangă)

e) Perifrazele prepoziționale alcătuite dintr-un adverb precedat și urmat de prepoziții (*pe aproape de, în afară de, pînă pe aproape de*):

El vroia să meargă pe lingă casa părinților, mai pe aproape de izvor. (F. Vidrașcu)

f) Locuțiunile prepoziționale alcătuite din gerunziu și prepoziție (*terminînd cu, începînd cu, începînd de la*):

Moșneagul se băga în sufletul lui Șvarț cu tot felul de observa-

ții, începînd de la textele panoului de onoare și terminînd cu articolele din gazeta raională. (N. Costenco)

2. Prepozițiile întrebuințate cu cazul genitiv

Cu genitivul se utilizează

a) Unele prepoziții prototipice, dacă genitivul determină un verb (cu, în, cu, de, la, pe, de, despre):

Arion devenise descărcareș și ager în ale gospodăriei. (Ana Lupan)

Cînd gema el așa, iaca și capra vine cu de-ale mîncării. (I Creangă)

b) Prepozițiile adverbiale (înainte, împotriva, asupra, deasupra, împrejurul, de-a lungul, dinaintea, în jurul):

Luna se ridicase deasupra răchișilor luminînd dumbrava. (Ana Lupan)

Bugrov vedea înaintea ochilor întinsul nemărginit al brazdelor trase de plug primăvara. (F. Vidrașcu)

Notă. Face abatere de la această regulă numai prepoziția **drept** care, deși are la origine un adverb, se utilizează cu substantivul la acuzativ:

*V-a împărșiat ursita
De-a lungul și de-a latul,
Bugeacului drept sprijin
Să-i fiți și legămînt*

(P Boțu)

c) Locuțiunile prepoziționale alcătuite dintr-un substantiv la forma hotărîtă, precedat de o prepoziție simplă sau compusă (în fața, prin fața, din cauza, din pricina, de pe urma, pe vremea, în timpul, în cinstea, în ciuda, în locul, în cursul):

Portretul ei ani de-a rîndul străjuia în fața clubului pe tabla de onoare. (Ana Lupan)

Notă. Pronumele personale de persoana întia și a doua nu au forme de genitiv, de aceea după asemenea prepoziții și locuțiuni prepoziționale se întrebuințează pronumele posesive (meu, mea, tău, ta, nostru, vostru, noastră, voastră):

Un roi de albine a trecut pe deasupra noastră ca un noraș de ploaie. (I C. Ciobanu)

În fața noastră se întindeau livezile bogate ale colhozului. (I. Vieru)

3. Prepozițiile întrebuințate cu cazul dativ

Cu cazul dativ se folosesc:

a) Prepozițiile formate din participiul verbului (datorită, mulțumită, potrivit):

Potrivit știrilor primite, unitățile noastre înaintau pe teritoriul Germaniei hitleriste. (S. Șleahu)

b) Prepozițiile formate din adverbe și substantive (aidoma, grație):

Cinteceluzbece păstrează aceeași mireasmă de sulcină, aceeași mireasmă de prăsadă coaptă aidoma doinelor noastre. (G. Me-niuc)

c) Prepozițiile formate din adjective (asemeni, asemenea, contrar, conform, așijderea):

Prin valuri trecea o înfiorare minunată asemenea razelor de soare când e amiază. (G. Meniuc)

§ 120. Ortografia prepozițiilor

1. Prepozițiile compuse lexicalizate, sudate în trecutul istoric se scriu împreună (**asupra, despre, din, dinspre, dintre, dintru, înspre, înde** (ele, înde ele), **prin, printre**):

În vremea aceasta drumul dinspre Valea Dorului aduce grăbit o bicicletă. (M. G. Cibotaru)

Scrisoarea ei sosise prin aprilie. (A. Busuioc)

2. Prepoziția **de-a** se scrie prin liniuță:

De-a lungul străzii mergeau coloane de oameni. (A. Roșca)

Mama își trecea fruntea de-a lungul brațului ridicat. (V. Beșleagă)

3. Se scriu separat prepozițiile compuse din două sau mai multe prepoziții de tipul: **pe la, de la, de pe, pe după, pe sub, de peste, pînă lingă, de pe lingă, pînă pe la, de pînă la, pînă pe la** ș.a.:

Lidia se întoarce de la cinema singură. (N. Costenco)

Grigoriță a petrecut-o pe mama pînă la poartă. (G. Adam)

4. Tot separat se scriu și locuțiunile prepoziționale alcătuite din adverbe și substantive precedate sau urmate de prepoziții (**în fața, prin fața, în fruntea, în jurul, față de, alături de, în legătură cu, împreună cu, în comparație cu, cu privire la**).

Iar se ridică de pe făgare, de pe miriște o apă fierbinte și-mi vălură prin fața ochilor. (V. Beșleagă)

Evenimentele din preajma evacuării se precipitaseră astfel că nu reușisem să-i scriem lui Madlen. (A. Busuioc)

5. Prepozițiile **între, dintre, printre** care precedă un substantiv cu articolul nehotărît **un, o**, îl pierd pe **-e** final și se scriu prin desfiș: **într-o, într-un, printr-o, printr-un, dintr-o, dintr-un**. *Meșterul nici nu bănuia cîte taine pot fi ascunse într-un dulap.* (Arh. Cibotaru)

Ceasornicul ca și cum la un moment dat se prefăcuse într-o pasăre de lemn: nici să zboare, nici să cînte. (G. Meniuc)

CONJUNCȚIA

Conjuncția este partea de vorbire auxiliară neflexibilă care leagă între ele propoziții și cuvinte omogene sau exprimă diverse raporturi de subordonare între propoziții. De exemplu:

Soarele se arătase printr-o spărtură și împrăștiă o lumină moale asupra orașului adormit. (N. Costenco)

Acuma stau față în față pe canapea într-o odaie nu prea mare, dar luminoasă. (Ana Lupan)

În primul exemplu conjuncția **și** leagă două propoziții independente, iar în al doilea conjuncția **dar** leagă două cuvinte ce se opun după sensul lor.

§ 121. Clasificarea conjuncțiilor

După structura lor morfologică distingem conjuncții **simple, compuse și locuțiuni conjuncționale**.

Conjuncțiile simple sînt alcătuite dintr-un singur element. Ele sînt de două feluri: **primare și secundare**.

Conjuncțiile primare sînt conjuncții autentice și există în limbă din cele mai vechi timpuri (**și, ori, iar, dar, că, ba**):

Rita citea din manual, iar conspectele-i stăteau răvășite pe toată cuvertura patului. (A. Șalaru)

Ionașcu era o antologie de umor universal și un interpret excelent. (A. Busuioc)

Conjuncțiile secundare sînt formate mai tîrziu pe baza altor părți de vorbire (adverbe, pronume) cu sau fără prepoziții (**cum, unde, cine, cînd, după ce, de unde, de cînd, cu cine ș.a.**).

Acestea se numesc **cuvinte conjunctive** și se deosebesc de conjuncțiile autentice prin faptul că, legînd propoziții, ele au și funcții sintactice:

Mîine o va ruga pe mama să facă niște sărmăluțe, cum le făcea acasă, la Vătureni. (Ana Lupan)

Victor povestea despre ciclul de nuvele de Alberto Moravia pe care le-a citit în revista „Inostrannaia literatura”. (V. Roșca)

Pe plic nu era indicată adresa de unde erau expediate scrisorile. (N. Vieru)

În primul exemplu cuvîntul **cum** este complement circumstanțial de mod, iar în al doilea exemplu **pe care** este complement direct, și **de unde**, în al treilea exemplu, este complement circumstanțial de loc.

Conjuncțiile compuse sînt alcătuite din două sau mai multe conjuncții sau dintr-o conjuncție și o altă parte de vorbire (**dacă, deși fiindcă, încît ș.a.**).

Omul, dacă trece de patruzeci de ani, ajunge pînă la cincizeci. (A. Șalaru)

Inginera Chern îmi ajută, fiindcă propunerile de raționalizare sînt de competența ei. (N. Costenco)

Locuțiunile conjuncționale sînt îmbinările din două sau mai multe cuvinte care exprimă un sens integral și îndeplinesc funcție conjuncțională.

Locuțiunile conjuncționale pot fi alcătuite:

a) Dintr-o prepoziție și una sau două conjuncții (**pentru ca, pe lingă că, fără ca**):

Costea Moldovanu lucra cu brigada lui Volosencov la amenajarea unor drumuri, pentru ca să poată sui camioanele pe depozitele frigorigere. (N. Costenco)

b) Dintr-o prepoziție, un substantiv și un pronume relativ (*de vreme ce, în moment ce, din moment ce, în timp ce, pe măsură ce*):
Aceste puține cuvinte fură zise, în vreme ce amîndoi făceau figură mazurcii. (V. Alecsandri)

c) Dintr-o prepoziție, un numeral nehotărît și o conjuncție (*cu toate că*):

Casa aceasta, cu toate că are un singur fronton, îi cea mai frumoasă casă din sat. (V. Beșleagă)

d) Din două conjuncții și un adverb (*ca și cum, ca și cînd*).

Împăratul zîmbi, apoi îl luă de mînă pe Făt-Frumos, ca și cînd ar fi vrut să-i spună ceva în taină, și-l trase la o fereastră mare pe care vedea lacul cel întins. (M. Eminescu)

e) Dintr-un adverb și un pronume relativ (*îndată ce, imediat ce, odată ce, abia ce ș.a.*):

Ion V. Ciachir mi-a făgăduit că, îndată ce se termină anul școlar, am să fiu trimis din nou la un sanatoriu. (F. Vidrașcu)

f) Dintr-un adverb sau particulă și o conjuncție (*așa că, măcar că, cum că, chiar de, chiar dacă, numai de ș.a.*):

Pe ocrotitorul său îl vedea numai seara, așa că nimeni nu-l împiedica să guste din plin frumusețea din jur. (Ana Lupan)

g) Dintr-o prepoziție, un substantiv și o conjuncție (*din cauză că, din pricină că, din motiv că, în caz de, cu condiția că ș.a.*):

I-am luat apărarea lui Moldovanu, din cauză că îmi place spiritul lui de organizare și mintea ageră. (N. Costenco)

h) Din două adverbe (*așa cum, atunci cînd, așa încît ș.a.*)

Neculae s-a hotărît să facă aceasta fără întoarcere, așa cum făcea el orice lucru început. (Gr. Adam)

§ 122. Conjuncții corelative

De obicei, conjuncția se plasează între două cuvinte, între două îmbinări de cuvinte sau între două propoziții. În astfel de construcții conjuncția se utilizează o singură dată și după felul întrebuirii ei poate fi numită **conjuncție nerepetată**.

De exemplu:

Pilcuri de fete și femei adunate la poalele dealului se pregăteau a pune temelii recoltei de miine. (Em. Bucov)

Făt-Frumos vede că șirul munților dă într-o mare verde și întinsă. (M. Eminescu)

Sînt, însă, cazuri cînd autorul, din unele considerente, vrea să sublinieze o anumită legătură dintre cuvinte sau propoziții. În acest scop el folosește conjuncția înaintea fiecărui cuvînt sau a fiecărei propoziții. De exemplu:

Cartea-i fîntina din care poți scoate și lacrimi, și ris, și odihnă, și gînd. (Em. Bucov)

Asemenea conjuncții pot fi numite **conjuncții corelative** sau **repetate**.

În exemplul de mai sus în calitate de pereche corelativă apare

aceeași conjuncție (**și—și**). Există însă fraze unde în funcție de cuvânt corelativ apare nu aceeași conjuncție, ci o altă parte de vorbire (un adverb, o particulă sau o altă conjuncție): *nu numai — ci și, așa — cum, atît — încît, nu numai — dar și* ș.a. Asemenea conjuncții se numesc **cupluri corelative**.

Ideea lui Victor atrase nu numai tineretul, dar și oameni în vîrstă. (G. Gheorghiu)

Eu n-aș fi fost în stare să modelez o pereche așa, cum reușise Ionașcu s-o facă. (A. Busuioc)

Deci conjuncțiile corelative se utilizează atît în frazele coordonate, cît și în cele subordonate.

Primul exemplu este o frază coordonată, iar al doilea — subordonată.

ROLUL SINTACTIC AL CONJUNCȚIILOR

După felul legăturii sintactice între cuvinte și propoziții conjuncțiile pot fi împărțite în două grupuri: **conjuncții coordonatoare** și **conjuncții subordonatoare**.

§ 123. Conjuncțiile coordonatoare

Conjuncțiile coordonatoare se utilizează pentru a lega părți de propoziție, propoziții independente și propoziții subordonate omogene ce se află între ele în raport de coordonare.

1. *Amîndoi stăteau pe gînduri, dar mai ales stăpînul meu era tulburat de tot și nu putea găsi nici două cuvinte, ca să înceapă convorbirea.* (V. Alecsandri)

2. *După nuntă feciorii se duc iarăși în cărăușie și nurorile rămîn iar cu soacra acasă.* (I. Creangă)

3. *Solul a răspuns¹ că Maria sa îi de 50 de ani², că-i foarte înalt³ și că domnește de 30 de ani.⁴* (N. Milescu-Spătaru)

În primul exemplu conjuncțiile **dar, și** leagă două propoziții independente. În al doilea exemplu conjuncția **și** iar leagă două propoziții independente. În exemplul al treilea avem patru propoziții, din care prima este principală, iar celelalte sînt subordonate față de ea, pe cînd între ele se află în raport de coordonare, de aceea a treia și a patra sînt legate prin conjuncția coordonatoare **și**.

Ținînd seama de raporturile exprimate, conjuncțiile coordonatoare pot fi de mai multe tipuri:

a) **Copulative** (**și, nici-nici, atît-cît și, de, ba, cît și, dar și, pînă și, nu numai — dar și** ș.a.). Aceste conjuncții leagă cuvinte sau propoziții independente. Cea mai largă circulație au conjuncțiile copulative **și, nici-nici**.

Dimineața răcoroasă îi deștepta pe oameni și satul se înviora în zgîmofotul lucrului de toamnă. (A. Mateevici)

Femeia lui Ipate și cu baba, cînd se trezesc din amețeață, nici tu copil, nici tu nimic. (I. Creangă)

Acuma, dragă doamnă, du-te de-ți, vezi copiii, și caută de casă, cum se cuvine unei bune gospodine. (C. Negruzzi)

b) **Adversative** (iar, dar, da, însă, ci, totuși, nu numai — dar și, or, că, dacă, pe cînd, nu atît-cît ș.a.). Ele leagă cuvinte omogene sau propoziții independente care după conținutul lor se opun una alteia, dar nu se exclud, cum are loc la conjuncțiile disjunctive. Numărul conjuncțiilor adversative e destul de mare, dar o circulație mai largă au conjuncțiile **iar, dar, da, însă, ci**:

Voi mulgeți laptele țării, dar a venit vremea să vă mulg și eu pe voi. (C. Negruzzi)

Cerul era limpede și luceferii rîdeau la stele, iară luna, scoțînd capul de după dealuri, se legăna în văzduh luminînd văzduhul. (I. Creangă)

Cu valoare adversativă apare uneori și conjuncția copulativă și. De exemplu:

Cauți o livadă veche, și te pomenești cu pomi rînduiți ca niște figuri de șah în poziție inițială. (Em. Bucov)

c) **Disjunctive** (sau, ori, ori-ori, ba-ba, fie-fie, cînd-cînd, acum-acum). Ele se întrebuintează pentru a lega cuvinte omogene și propoziții independente ce se exclud una pe alta:

Primul gînd a fost să plec imediat la raion sau chiar la minister. (A. Busuioacă)

Trecătorii își încetineau pașii ori se opreau în fața casei noi să-i admire fațada tinerească. (Em. Bucov)

Pe Anton acum îl vedeai la cîrmuire, acum apărea în cîmp la brigadă, acum în cine știe ce mahala a satului, cu cine știe ce treburi. (V. Malev)

Notă. În limba română mai există un grup de conjuncții, numite explicative (adică, ca, ori, sau, și anume), care după sensul lor ocupă un loc intermediar între coordonare și subordonare, fiind totuși mai aproape de coordonare, și se folosesc pentru a preciza mai bine ideile expuse în textul precedent: *Octavian și Ortenzia nu se mai gîndeau la nimic, sau aproape la nimic, întrucît ei dovedise să-și uite necazurile.* (N. Vieru)

Întîi mi-a lămurit că trebuie cit mai multă atenție în toate. Avea darul de a vorbi, adică de a lămuri frumos. (A. Marinat)

§ 124. Conjuncțiile subordonatoare

Conjuncțiile (cuvintele conjunctive) și locuțiunile conjuncționale subordonatoare se întrebuintează, de regulă, în frază pentru a lega propoziția subordonată de cea principală sau regentă:

Medicul era convins¹ că oamenii nu pricepuseră nici atît², cît putea el să bănuiască³, căci îl examinau pe furiș⁴. (A. Șalaru)

În fraza dată conjuncția **că** leagă subordonata (2) care lămu-rește propoziția principală (1), iar conjuncțiile **cît** și **căci** leagă subordonatele a treia și a patra de regenta N 2.

În conformitate cu propozițiile subordonate pe care le introduc, aceste conjuncții pot fi:

1. **Subiectivale** (*că, de, dacă, cine, cînd*). Ele introduc în frază propoziții subordonate subiectivale:

Cine pleacă și te lasă e pătruns de jale grea. (V. Alecsandri)

2. **Predicative** (*să, ca, că, cine, care, cum, dacă, cît*). Ele introduc în frază propoziția subordonată predicativă.

Sarcina noastră e ca să învățăm bine.

Livada este cît yezi cu ochii. (Ana Lupan).

3. **Atributive** (*ca, de, dacă, care, cine, ce, cum, precum cînd, de unde, unde*). Ele introduc în frază propoziții subordonate atributive:

Vestea se împrăștiase că domnul se împăcase cu boierii. (C. Negruzzi)

Ivan avea niște ochi ageri, de vedea cîte și mai cîte, pe care oamenii obișnuși nu le vedeau. (N. Costenco)

4. **Complementare** (*că, că+conjunctiv, cum că, de, dacă, cine, ce, care*). Ele introduc în frază propoziții subordonate complementare:

De urit, Ion mai umblă prin grădinărie, se urcă într-un zarzăr de lingă colibă să vadă, dacă nu se mai zărește bunelul cu cireada. (Ana Lupan)

5. **Temporale** (*cînd, de cînd, pînă cînd, după ce, în timp ce, atunci-cînd, cum, de îndată ce, imediat ce ș.a.*). Ele introduc în frază propozițiile subordonate de timp:

Cum și-au așezat corturile în apropierea unui tîrg sau a unui sat, bărbații purced să vîndă drîmbe, coveți, fuse ș.a. (V. Alecsandri)

Același dar tresare-n piepturi

Cînd glasul strigător răsună

Și geamăt înfioară firea

Prelung și greu ca o furtună.

(O. Goga)

6. **Locative** (*unde, de unde, orișiunde, încotro, cum, acolo-unde, pe acolo-pe unde*). Ele se utilizează pentru a introduce în frază propozițiile subordonate de loc:

Nevoia te duce pe acolo pe unde nu ți-i voia. (Folclor)

7. **Modale** (*de, ca, fără, cum, precum, parcă, ca și cînd, ca și cum, așa cum ș.a.*). Ele introduc în frază propozițiile subordonate de mod:

Dar ea nu observă această fugă neostenită a coroanelor aurite, după cum nu observa viteza cu care conducea mașina. (V. Malev)

Să ascult cîntarea blindă,

Cum picură domoală,

Și capul greu de gînduri

Să-l culc la mama-n poală.

(O. Goga)

8. **Cauzale** (că, fiindcă, pentru că, căci, deoarece, de aceea că, așa cum; din cauză că, din motiv că, odată ce, mai cu seamă că ș.a.). Ele introduc în frază propozițiile subordonate cauzale:

Poamele din grădină nu apucau niciodată a se coace din cauza noastră, *căci* amîndoi știam a ne agăța ca veverișele pe vîrfurile cele mai înalte ale copacilor. (V. Alecsandri)

9. **Condiționale** (dacă, de, odată ce, cînd, de unde, cum, îndată ce, în caz de, devreme ce ș.a.). Ele introduc în frază propozițiile subordonate condiționale:

*Care-i dorul cel mai sfînt
Dintre toate care sînt?
N-am să-ncerc să dau răspuns,
De spun unul, nu-i de ajuns.*

(P. Zadnipru)

10. **Consecutive** (așa că, de, încît, că, așa de-că, atît de-că, atît de-încît). Ele introduc în frază propozițiile subordonate consecutive:

Melodia continua atît de puternic și de frumos să-mi sune în urechi, *că* rămîneam încîntată pînă la lacrimi. (A. Marinat)

11. **Finale** (ca să, pentru ca + modul conjunctiv, dacă, pînă ce). Ele introduc în frază propozițiile subordonate finale:

Și eu, rămînînd fără tovarăși de ispravă, *cică* leam pe mama, *ca să* se pună pe lingă fata, *că* doar m-a da și pe mine la catihet. (I. Creangă)

12. **Concesive** (măcar că, cu toate că, oricît, pe cînd, orice, oricum, chiar de ș.a.). Ele introduc în frază propozițiile subordonate concesive:

*Tot mai citesc măiastra-ți carte,
Deși ți-o știu pe dinafară:
Parcă urmînd șirul de slove
Ce a tale gînduri semănară.*

(A. Vlahuță)

Notă. Multe conjuncții și cuvinte conjunctive au funcții multiple, de aceea pot fi plasate în diferite categorii. De exemplu, conjuncția *că* poate fi:

a) **Atributivă:** Numai mormanele de piatră neagră sînt o mărturie *că* nu demult a fost aici lăcaș omenesc. (Ana Lupan)

b) **Complementară:** Aud *că* circulă pe socoteala mea tot felul de basme. (C. Petrescu)

c) **Modală:** Așa sîntem noi din obirșie *că* muncim, căutăm și nu ne mai săturăm muncind. (G. Madan)

d) **Consecutivă:** Atunci aveam numai sabia pe care o ascuțeam cu atîta grijă, *că* nu mai țin minte demult să fi făcut vreun lucru cu atîta pasiune. (A. Marinat)

e) **Cauzală:** Era peste măsură de amărit, *că* fata aceasta gingașă și frumoasă se poartă cu el atît de urît. (Ana Lupan)

f) **Concesivă:** Fierul, *că-i* fier și încă ruginește. (V. Alecsandri)

§ 125. Ortografia conjuncțiilor

1 Se scriu împreună conjuncțiile: *deoarece, fiindcă, dacă, precum, încît, întrucît, deși, oricît, oriunde, oricînd, așadar, deci, încotro, dincotro.*

Depart, departe sub streșina zării, încotro ținea calea Ion, tremurau ape viorii în care se reflectau razele soarelui ca niște strune argintii de aramă. (G. Gheorghiu)

2. Se scriu separat toate celelalte conjuncții și locuțiuni conjuncționale: *ca să, ci și, de aceea, măcar că, măcar de, de parcă, pentru că, pentru ca să, în caz de, din cauză că, pe lângă că, cu toate că, de vreme ce, pînă cînd, cît și, precum și, pînă ce, nu-maice, îndată ce, odată ce, după cît, ca și cînd, ca și cum ș.a.*

Aceste luminițe neobișnuite aveau o nuanță albăstrie, ca și cum vopsea cerului căzuse peste ele. (G. Meniuc)

PARTICULA

Particula este partea de vorbire auxiliară neflexibilă folosită cu scopul de a comunica propoziției în întregime sau unor părți aparte ale ei diferite nuanțe suplimentare de înțeles. Ea nu este parte de propoziție. Cu ajutorul particulelor vorbitorul își exprimă atitudinea personală față de evenimentele despre care se vorbește în propoziție. De exemplu: în propoziția **Chiar** *mîine vom pleca în excursie* particula **chiar** se referă la cuvîntul *mîine* și accentuează acest cuvînt, precizînd cînd vom pleca în excursie. Aceeași particulă **chiar** în propoziția **Chiar** *vom pleca mîine în excursie* se referă la întregul conținut al propoziției, întrucît accentuează verbul *vom pleca*, adică predicatul propoziției. Termenul particulă provine din limba latină de la particula = „părticică”

§ 126. Clasificarea particulelor

Particulele au apărut în limbă relativ tîrziu. Ele provin din diferite părți de vorbire semnificative. De exemplu, particula **parcă** provine de la *pare că; cîcă* — de la *se zice că; mătîncă* — de la *mă tem că; psăne* de la *pe semne; iaca* — de la *ia cată* ș.a.m.d.

Din punctul de vedere al înțelesului exprimat de particule, ele pot fi divizate în următoarele categorii:

1. **Particule de accentuare sau determinative** (*chiar, numai, tocmai, anume, doar*). Cu ajutorul lor se subliniază și se precizează sensul diferitelor cuvinte din propoziție sau al propoziției în întregime:

Numai după multă luptă răzbătea gerul. (I. C. Ciobanu)

Anume asta o știam mai bine și mă interesa. (A. Busuioc)

2. **Particule demonstrative** (*ia, iaca, iată, iacătă*). Ele indică ceva, precizează un obiect sau acțiune. *Iată și casa de cultură.* (V. Malev)

3. **Particule limitative** (*doar, numai*). Ele arată că acțiunea sau calitatea se referă numai la un singur obiect:

Unchiul meu nu are pe nimeni aici așa că depinde numai de mine: să opresc mașina sau nu. (A. Busuioc)

4. **Particulele afirmative** (*da, așa, anume*). Ele se folosesc pentru confirmarea unui gând sau unei idei, teze:

— *Ai înțeles ce ți-am spus?*

— *Da, mămuță.* (I. Creangă)

— *De față sinteți toți?*

Dai Toți au venit. (Em. Bucov)

5. **Particule interogative** (*oare? parcă? da? ei? adică?*). Ele se întrebuințează pentru a afla ceva nou ori pentru a confirma cele auzite:

Adică am întârziat?

Ei, ce-te interesează pe dumneata? (V. Roșca)

Notă. În limba veche se mai întrebuința și particula *au?* cu sens interogativ. În limba actuală această particulă nu se mai utilizează, în afară de anumite cazuri cu diverse scopuri stilistice.

6. **Particule negative** (*nu, nici, ba, ba nu*). Ele se utilizează pentru a nega ceva în propoziție:

Vodă da, iar Hincu ba.

Oamenii de la periferia orașului nu sînt nici orășeni, nici țărani. (N. Esinencu)

7. **Particule de probabilitate** (*probabil, pe semne, poate, cică, chipurile*). Ele exprimă îndoiala, neîncrederea în cele comunicate în propoziție:

Poate ar fi trebuit să mă gîndesc mai demult la lucrul acesta, și să mă gîndesc activ... (A. Busuioc)

8. **Particule comparative** (*parcă*). Ele exprimă o nuanță de asemănare presupusă între acțiuni și obiecte:

Ivan parcă nici n-o vede, nici n-o aude. (I. Creangă)

Felioara de piine și apa foarte gustoasă îi încălzeau parcă la inimă. (A. Șalaru)

9. **Particule de referire** (*alde*). Ele indică persoana la care se referă cele comunicate în propoziție:

Alde Negară sînt oameni de treabă. (I. Ciobanu)

Notă. Nu toate particulele au funcția de a da propoziției sau părților de propoziție nuanțe suplimentare de înțeles. În limba noastră există particule care se utilizează cu valoare de sufixe sau prefixe la formarea cuvintelor noi. Astfel, particulele *ori, va, fie* se folosesc la formarea pronumelor și numeralelor nehotărâte: *careva, cineva, cițiva, fiecare, oricare, fiecă* ș.a.

Zina trecuse la alt pat și acolo șoptea ceva aplecîndu-se asupra unei bolnave. (V. Malev)

Particulele *ori, va, nici* contribuie și la formarea adverbilor *oriunde, oricînd, nicidecum, nicicînd, undeva* ș.a.

Vera porni undeva, dar văzînd-o pe Angela se opri. (A. Marinat)

La formarea pronumelor demonstrative compuse și a unor adverbe participă particula *-și*: *aceleași, aceeași, aceiași, aceiași, iarăși, totuși*.

Această avalanșă de noutăți se năpusti asupra Zamferei strivînd-o sub greutatea

tea ei neobișnuită și în același timp, uimind-o prin simplitatea aparentă și reperițiunea cu care fusese rezolvat totul. (V. Malev)

Particula **ne** participă la alcătuirea participiului și gerunziului cu nuanță negativă: *nevrind, neștiind, necunoscând, nevăzut, neștiut* ș.a.

Moartea atunci neavînd încotro, se bagă în turbincă. (I. Creangă)

§ 127. Ortografia particulelor

1. Particulele **-va, -și** îndeplinind funcție de sufixe, se atașează la rădăcina cuvîntului și se scriu împreună: *același, iarăși, undeva, cîndva, careva, cîteva, cîțiva, cineva* ș.a.

2. Particulele **fie, fiște, ori** se plasează înaintea rădăcinii și, avînd funcție de prefixe, se scriu împreună: *fiecare, fiștecă, fiecă, oricare, orice, oricînd, oriunde* ș.a.

3. Particula **nici** se scrie împreună cu adverbele: *nicidecum, nicidecînd, nicidecînd, nicidecînd, nicidecînd* ș.a.

Notă. Uneori părțile componente ale acestor cuvinte nu formează adverb și au sensuri independente. În asemenea cazuri ele se scriu separat.

Nu știu nici cum au ajuns.

Nu-mi dau seama nici cînd a fost aceasta.

4. Particula **ne** întotdeauna se scrie împreună cu gerunziul și participiul: *nevrînd, necunoscînd, negîndit, nevăzut, necunoscut* ș.a.

5. Dacă după particula **nu** urmează o formă scurtă a verbului a fi sau a pronumelui personal ori reflexiv, între particulă și verb ori pronume se pune liniuță:

Cumpătă făcuse vreo cîteva observații în privința semănăturilor, dar nu-i răspunse nimeni. (V. Malev)

Nu-ți fie greu, te-nclină cu răbdare

Către durerea lui cea omenească

Și spune-i că pe cer răsare soare,

Că-ncep din nou copacii să-nflorească.

(D. Matcovschi)

Pereții nu-s buni, au nevoie de reparație. (V. Beșleagă)

6. Dacă particula **nu** se află înaintea unui cuvînt care începe cu vocala **a** sau **o**, ea pierde vocala **u** și se leagă de cuvîntul următor tot cu liniuță:

N-ai nici o grijă, totul merge normal. (V. Roșca)

7. Celelalte particule sînt cuvinte independente și se scriu în felul următor: *cică, mătîncă, psăne, numai, anume, alde* ș.a.m.d.

INTERJECȚIA

Interjecția este o parte de vorbire neflexibilă, se folosește în vorbire pentru a exprima anumite emoții, sentimente sau pentru a reda diferite sunete ale naturii.

Interjecțiile sînt cuvinte neflexibile și fără sens lexical, real,

de aceea una și aceeași interjecție poate fi utilizată pentru exprimarea diverselor sentimente și emoții. De exemplu:

Ah, ce livadă frumoasă și bogată. (I. Druță)

Ah, ce năpaste a dat peste mine. (R. Lungu)

În prima propoziție interjecția **ah** exprimă admirația, bucuria, iar în a doua **ah** exprimă un sentiment de durere.

Termenul **interjecție** provine din limba latină din *interiectio* = „aruncare între”.

După cum s-a spus, interjecțiile sînt lipsite de sens lexical propriu-zis. Sensul lor depinde de context și de intonația cu care sînt pronunțate. În vorbire rostirea interjecțiilor întotdeauna este însoțită de gesturi, mimică ș.a.m.d. Cu alte cuvinte, ceea ce nu se poate exprima prin unități lexicale, se face cu ajutorul intonației și al gesturilor.

Deși nu sînt cuvinte flexibile, unele interjecții servesc la formarea diferitelor părți de vorbire flexibile, în primul rînd a verbelor și substantivelor. De exemplu:

of > oft, a ofta, oftat;

vai > vaiet, a se văieta;

poc > pocnet, a pocni;

tronc > a troncăni, troncănit, troncăneală;

sfir > a sfîrîi, sfîrîit;

miau > a mieuna, mieunat;

cîr > a cîrîi, cîrîit;

scîrț > a scîrțîi, scîrțîit;

cioc > a ciocni, a ciocăni, ciocănit ș.a.

§ 128. Clasificarea interjecțiilor

Interjecțiile se pot clasifica după structura morfologică și funcția lor în procesul de comunicare.

Din punctul de vedere al structurii morfologice interjecțiile se împart în **primare** și **secundare**.

1. Interjecțiile **primare** sînt interjecții propriu-zise, care se utilizează numai cu funcție de interjecții. Ele sînt simple și compuse.

Interjecțiile simple sînt alcătuite dintr-un singur component și pot fi de mai multe feluri:

a) Alcătuite dintr-o vocală (o! a! ă! u! i! î!):

O, ce groază că nopțile de iarnă țin lung. Ce bine că zilele sînt pline de treburî. (S. Șleahu)

b) Alcătuite dintr-un diftong (oi! ei! ai!):

Ei, las-o, las-o mai moale, omule. (A. Vlahuță)

c) Alcătuite dintr-o vocală și o consoană (ah! oh! uh! ufl! of!):

Of!, ia ce-i bine aici. (N. Costenco)

Ah, da bine zici. (I. C. Ciobanu)

d) Interjecții bisilabice nederivate (oho! exe! oho! elei!):

— **Ne-ăm dat actele la școala medie, a zis mîndru Fănache.**

— **Oho!** a pufnit de rîs Efim. (I. C. Ciobanu)

Interjecțiile compuse sînt alcătuite din două sau mai multe părți componente. (cioc-boc! trosc-pleosc! tronca-bonca! cîr-mîr! pîf-paf-puf!):

Atîția ani n-a fost acasă și hodoronc-tronc înapoi. (N. Costenco)

2. Interjecțiile secundare își trag originea din alte părți de vorbire care și-au pierdut sensul lexical inițial, schimbîndu-și în același timp și funcția gramaticală. Ele servesc numai pentru exprimarea unor emoții, unui act de voință sau a unei stări sufletești.

Cu funcții de interjecții pot fi folosite:

a) Substantive (doamnel! dumnezeule! mamă! soră!):

Stau cîteodată și-mi aduc aminte ce vremi și ce oameni mai erau în părțile noastre, pe cînd începusem și eu, drăguliță-doamne, a mă ridica băiețaș la casa părinților mei. (I. Creangă)

b) Verb la imperativ persoana II singular și întîia plural (auzi! taci! vezi! poftim!):

Cine să fie? Stai, a cui îi zăblea? A, copila lui badea Mihalache. (I. Druță)

Poftim, poftim, bună ziua! D-apoi v-am așteptat încă ieri. (A. Buzoioc)

c) Adjectiv (sărăcan! aracan! amar!):

Aracan, cumătre, parcă-i viu. (I. C. Ciobanu)

d) Adverbe, particule (așa, aiurea! mai, măi):

— *Măi, măi, măi, zise împăratul cu amărăciune.* (I. Creangă)

e) Imbinări de cuvinte (aracan de mine și de mine, halal de voi, doamne sfinte și părinte):

Vai de mine și de mine, bărbate, ce-am pățit. Copilașul nostru nu mai este. (I. Creangă)

După funcția pe care o au în vorbire, interjecțiile sînt de asemenea de mai multe feluri:

1. Interjecții care exprimă diferite sentimente, emoții, stări psihice (vai, văleu, of, oh, o, ptiu, bravo ș.a.). Ele pot exprima durerea, frica, dezgustul, admirația:

Valentina a holbat ochii și a exclamat mirată:

— *Vai, s-a sfîrșit pădurea.* (I. C. Ciobanu)

Of, mămucă, of! Mai bine taci și lasă-l în plata lui Dumnezeu. (I. Creangă)

2. Interjecții imperative care exprimă o poruncă, un îndemn, o chemare, un apel (hai, haiti, haidem, marș, ei, bre, măi, alo ș.a.)

Duminicile bizîiam la strănă și hîrștî! cîte un colac. (I. Creangă)

3. Interjecții legate de etichetă, folosite în diverse împrejurări (poftim, salut, bravo, mulțumesc, mersi, noroc):

Hai noroc! Ciocîrlie! (I. Druță)

— *Bravo! strigau spectatorii.* (V. Roșca)

4. Interjecții onomatopeice, care imită diferite sunete din natură sau produse de păsări, animale și oameni (tronc, poc, sfor, cucurigu, miau, cotcodac):

De inima căruței atârna păcornica cu feleștiocul și posteuca care se izbea una de alta, când mergea căruța, și făceau: tronca, tranca! tronca, tranca! (I. Creangă)

Cum a zărit motănașul, fetița s-a pornit îndată pe urma lui: pis-pis! — pînă l-a prins. (I. Druță)

§ 129. Funcțiile sintactice ale interjecțiilor

Interjecțiile autentice nu sînt părți de propoziție. Ele singure pot ține locul propoziției întregi. Funcții sintactice propriu-zise pot avea onomatopeele, iar celelalte sînt părți de propoziție numai fiind substantivizate. Interjecțiile sînt apte de a realiza următoarele funcții sintactice:

a) Subiect, dacă interjecția are valoare substantivală:

Primul snop lunecă în mașină, un vuul subțire spintecă văzduhul și vehicolul se oprește locului. (I. Druță)

b) Predicat:

Și cînd răcnește o dată, cît ce poate, eu zvîrrr! chibriturile din mînă, fuști la spatele lui Zaharia. (I. Creangă)

c) Complement direct sau indirect:

Hai la munte sus pe plai

Să scăpăm de chiu și vai.

(Folclor)

Limba se umflă și biata soacră nu mai putu zice nici cîrc. (I. Creangă)

d) Complement circumstanțial de mod:

Și gogîlț, gogîlț, gogîlț, îi mergeau sarmalele întregi pe gît. (I. Creangă)

§ 130. Ortografia interjecțiilor

1. Interjecțiile simple, alcătuite dintr-un singur component, se izolează prin virgulă sau semn de exclamare:

Haiti! lipsești dinaintea mea și du-te unde a dus surdul roata și tupul iapa, ca să nu mai aud de numele tău. (I. Creangă)

— *Ah, ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul. (C. Negruzzi)*

2. Interjecțiile compuse, alcătuite din cîteva părți componente, se scriu prin liniuță sau se despart prin virgulă.

Inima se zbate în liniște — zdup, zdup, zdup, apoi deodată, în semn de răspuns, în semn de chemare, vine fierbinte de undeva de departe urraa! (I. Druță)

Atît de frumos și curat e soarele dimineața, încît, ișindu-se de după deal, aștept parcă să strige ca un copil: cu-cul (Gr. Vieru)

Sintaxa este partea gramaticii care întrunește o sumă de reguli despre structura și valoarea îmbinărilor de cuvinte, a propozițiilor și a frazelor. Ea se află în strânsă legătură cu morfologia (mai amănunțit vezi § 11.)

§ 131. Îmbinarea de cuvinte, propoziția, fraza

Îmbinarea de cuvinte, de regulă, este alcătuită din două cuvinte semnificative aflate în raport de subordonare. De exemplu: *carte interesantă, caietul elevului, a lucra bine*.

Există și îmbinări în care, afară de cuvintele semnificative, sînt și cuvinte auxiliare (articole, prepoziții): *caietul unui elev, un caiet al elevului, carte de citire*.

Fiecare cuvînt semnificativ luat aparte denumește obiecte, noțiuni abstracte, acțiuni și diferite calități sau însușiri ale lor. Aceleași valori sînt exprimate și de îmbinările de cuvinte care la fel, ca și cuvintele, au funcție nominativă. Dar, spre deosebire de cuvîntul izolat, îmbinarea de cuvinte precizează sau concretizează conținutul obiectelor și al acțiunilor. De exemplu: *masă*, dar *masă de scris, poem*, dar *poemul lui V. Teleucă; a zbura*, dar *a zbura cu avionul, a zbura repede, a zbura noaptea*. Deci **îmbinarea de cuvinte** este alcătuită din două sau mai multe cuvinte care contribuie la precizarea conținutului obiectelor, al acțiunilor și al calităților.

Fiecare îmbinare de cuvinte este compusă dintr-un cuvînt principal sau regent și altul dependent sau subordonat. Cuvîntul principal se numește **cuvînt determinat**, iar cel dependent se numește **cuvînt determinativ**.

Cuvîntul determinat este acela la care se referă întrebarea pusă de noi, iar prin cuvîntul determinativ răspundem la întrebare. De exemplu: *livada gospodăriei* (a cui livadă? — *a gospodăriei*). *Livada* este cuvînt determinat, iar *gospodăriei* — determinativ. *A lucra bine* (cum lucrează? — *bine*). *A lucra* este cuvînt determinat, iar *bine* — determinativ. *Pădure verde* (cum este pădurea? — *verde*). *Pădure* este cuvînt determinat, iar *verde* — determinativ.

De multe ori în propoziție aceleași cuvinte fac parte din dife-

rite îmbinări, din care cauză un cuvânt determinativ poate căpăta valoare de cuvânt regent sau determinat, dacă după el urmează alte cuvinte lămuritoare. De exemplu: *Maria urmărea mișcarea unui nouoraș alburui.* (G. Madan)

În această propoziție cuvântul *unui nouoraș* este determinativul substantivului *mișcarea*, iar adjectivul *alburui*, la rîndul său, este determinativ față de *unui nouoraș*: *mișcarea unui nouoraș, nouorașul alburui.*

De notat că nu toate îmbinările de cuvinte au aceeași valoare semantică și gramaticală. În unele elementele componente sînt strîns legate între dîsele și exprimă un sens unitar care deseori nu are nimic comun cu sensul fiecărui cuvînt în parte din care este construită îmbinarea. Aceste îmbinări se numesc **stabile**, sau **frazeologice**.

Îmbinările frazeologice totdeauna se folosesc în această ambi-anță și se aseamănă cu cuvintele propriu-zise. La analiza sintactică a propoziției ele se iau împreună, deoarece constituie aceeași parte de propoziție. De exemplu, în propoziția *La concurs au luat parte mai mulți arhitecți.* (Em. Buvoc) expresia *au luat parte* are sensul „au participat” și este predicatul propoziției.

Expresiile frazeologice sînt obiectul de studiu al frazeologiei, și nu al gramaticii.

În cele mai multe îmbinări însă cuvintele sînt utilizate într-o componență dată numai cu scopul de a exprima un sens concret generat de structura propoziției analizate. Orice element component al acestei îmbinări își păstrează sensul individual, poate intra în relații cu alte cuvinte chiar în cadrul aceleiași propoziții. Asemenea **îmbinări de cuvinte** se numesc **libere**. **Îmbinările libere de cuvinte se studiază în sintaxă.**

Îmbinările libere de cuvinte, la rîndul lor, sînt de două feluri:

- a) îmbinări de cuvinte nedespărțite sintactic;
- b) îmbinări libere propriu-zise.

Îmbinările de cuvinte **nedespărțite sintactic** nu exprimă o noțiune integrală, ca cele stabile și frazeologice. Fiecare cuvînt din astfel de îmbinări își păstrează sensul autentic, de aceea în alte construcții poate intra în relații cu diferite cuvinte. Într-o propoziție concretă însă ele formează o unitate de nedespărțit, din care cauză la analiza sintactică nu pot fi dezmembrate, ci trebuie luate împreună ca și unitățile frazeologice. De exemplu, în propoziția *Douăzeci de muncitori au îndeplinit planul de lucru la timp* îmbinarea *douăzeci de muncitori* nu este stabilă. Numeralul *douăzeci* poate fi utilizat și în îmbinare cu alte substantive, dar felul de legătură sintactică între numeral și substantiv cu ajutorul prepoziției de ne obligă ca la analiza sintactică asemenea îmbinări să fie considerate o singură parte de propoziție. În cazul dat ea este subiect compus.

La analiza **îmbinărilor libere propriu-zise** trebuie să ținem seama de sensul fiecărui cuvînt în parte, întrucît aceste îmbinări nu expri-

mă sensuri unitare sau integrale. Fiecare cuvânt din cadrul lor are atât valoare semantică, cât și funcție sintactică independentă. De exemplu, în propoziția *Ansamblul coriștilor s-a risipit pe scena largă a clubului.* (F. Vidrașcu) avem câteva îmbinări de cuvinte (*ansamblul coriștilor, pe scena largă, pe scena clubului*), dar legătura unităților lexicale în cadrul lor este liberă, de aceea fiecare cuvânt își păstrează sensul inițial și are funcție sintactică aparte.

Îmbinările libere se clasifică în mai multe grupuri în corespundere cu partea de vorbire determinată:

a) îmbinări verbale: *a lucra stăruitor, a scrie o compunere, a culege poama;*

b) îmbinări substantivale: *cîmpul colhozului, școala noastră, fără mare, mașină de scris;*

c) îmbinări adjectivale: *plin cu vîrf, bun de lucru, rău de caracter, bun de gură;*

d) îmbinări pronominale: *fiecare dintre noi, ceva frumos;*

În limba română cuvîntul determinativ urmează, de regulă, după cel determinat sau regent (*vie bogată, a merge sigur*), dar se întîlnește și ordinea inversă, cînd determinativul se plasează înaintea cuvîntului determinat (*bogata vie, frumoasa cîmpie*).

Propoziția se deosebește de îmbinarea de cuvinte atât prin conținutul, cât și prin structura ei. Spre deosebire de îmbinarea de cuvinte care numai denumeste obiecte, acțiuni sau calități, propoziția se folosește pentru a comunica, pentru a întreba ceva despre obiecte sau acțiuni, pentru a exprima o poruncă, un îndemn, un sfat. De exemplu: *Toți oamenii vorbeau numai de bine despre agronom.* (M. G. Cibotaru). Ea exprimă un gînd, o sugestie, un act de voință și se caracterizează printr-o anumită intonație. Propoziția are funcție comunicativă. **Baza gramaticală** a propoziției o constituie părțile ei principale: **subiectul și predicatul.**

Propoziția se distinge de îmbinarea de cuvinte și prin aceea că în ea vorbitorul își poate exprima atitudinea față de cele spuse, poate indica locul sau timpul realizării acțiunii (*Ieri am venit de acasă*), poate arăta o acțiune reală (*Băiatul lucrează*), posibilă (*Băiatul trebuie să lucreze*) sau o acțiune ce depinde de o condiție oarecare (*Băiatul ar lucra, dacă ar putea*) ș.a. Cu acest scop vorbitorul întrebuițează verbul-predicat la diferite forme ale modurilor personale: **indicativ, conjunctiv, condițional, imperativ, potențial.**

Fraza este o unitate sintactică mai mare, construită din două sau mai multe propoziții, și servește pentru transmiterea unor informații complexe. De pildă:

*Poetul cîntă Patria, firește,
Cuvîntul de cînd lumea e cuvînt
Numai atunci, cînd Patria cîntește
Cu jurămint, cu pururi legămint.*

(D. Matcovschi)

§ 132. Legătura cuvintelor în propoziție

Pentru a realiza procesul de comunicare, oamenii întrebuințează cuvinte care sînt unite în îmbinări și propoziții. Toate cuvintele semnificative îndeplinesc în propoziție anumite funcții sintactice și pot fi subiecte, predicate, atribute, complemente directe, indirecte și circumstanțiale. Între părțile de propoziție există diverse tipuri de legătură. Unele sînt independente, omogene, nu fac parte din îmbinări și se leagă între ele cu ajutorul intonației sau al conjuncțiilor. O parte de cuvinte se află în raport de dependență unele față de altele și constituie părți componente ale îmbinărilor de cuvinte.

În conformitate cu aceasta distingem legătură prin **inerență**, prin **coordonare** și prin **subordonare**. Legătura prin inerență și coordonare are loc în propoziție, iar cea prin subordonare în îmbinarea de cuvinte, care și ea face parte din propoziție. Să analizăm cîteva exemple:

1. Subiectul și predicatul constituie baza propoziției, de aceea ele nu pot forma îmbinări de cuvinte. Între subiect și predicat există raport specific de inerență. Raportul de inerență se manifestă prin acordul predicatului cu subiectul numai în număr și persoană. De exemplu:

Eu muncesc (pers. I, sing.)

Noi muncim (pers. I, plural).

Tu muncești (pers. II, sing.).

Voi munciți (pers. II, plur.).

El muncește (pers. III, sing.).

Ei muncesc (pers. III, plur.).

La prima vedere această legătură ne amintește acordul, dar se deosebește de acord prin următoarele:

a) La acord cuvîntul determinativ se acordă cu cel determinat în toate formele lui gramaticale (gen, număr, caz) *copac înalt, casă înaltă, copaci înalți, case înalte*. La inerență acordul se realizează numai în număr și persoană.

b) Acordul se caracterizează prin dependența formei cuvîntului determinativ de cea a determinatului, pe cînd la inerență ambele cuvinte își păstrează independența. De exemplu, pronumele **eu** cere întrebuințarea verbului *a privi* la forma *privesc*. Totodată utilizînd acest verb la forma *privește*, ne dăm seama că subiectul lui trebuie să fie pus numai la persoana III singular (*el privește*), și nu la altă persoană. Cu alte cuvinte, între subiect și predicat la nivel gramatical (sintactic) există raport de reciprocitate. Logic însă subiectul predomină asupra predicatului.

2. În propoziții se întîlnesc deseori cuvinte omogene (cu funcție sintactică identică) care se află în raport de independență unul față de altul. Între aceste cuvinte atestăm legătură prin coordonare. Deci **coordonarea** este legătura dintre două sau mai multe cuvinte independente, care nu depind unul de altul. Cuvintele legate prin coordonare se introduc în propoziție cu ajutorul intonației și al conjuncțiilor coordonatoare și, iar, dar, da, nici, ori, sau, cînd, pe cînd, ba-ba, ori-ori ș.a. De exemplu:

Toamna mîndră, harnică și de bunuri darnică a împărțit a ei comori. (V. Alecsandri)

În exemplul dat sînt legate prin coordonare cuvintele *mîndră*, *harnică*, *darnică* (adjective omogene), din care primele două (*mîndră*, *harnică*) sînt legate prin intonație, adică prin juxtapunere, iar *harnică* și *darnică* — prin conjuncția copulativă *și*.

Schema legăturii acestor cuvinte este următoarea:

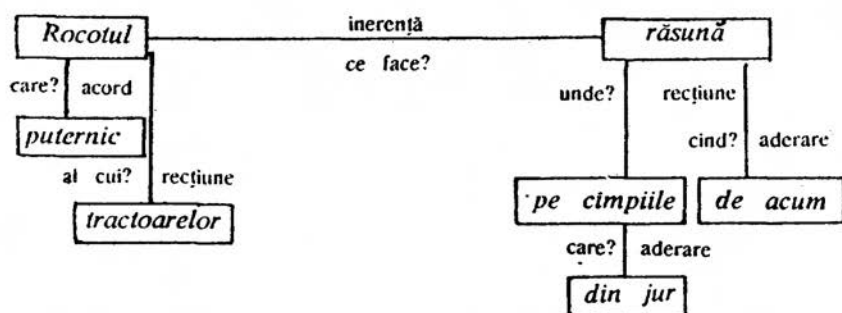
Toamna mîndră harnică și darnică a împărțit a ei comori.

§ 133. Legătura cuvintelor în îmbinarea de cuvinte

În cadrul îmbinării de cuvinte părțile ei componente întotdeauna se află în raport de subordonare, adică cuvîntul determinativ depinde de cuvîntul determinat. De aceea **subordonarea** poate fi definită ca un mod de legătură în care cuvintele se află în raport de dependență unul față de altul. Ea este de trei feluri: **acord**, **recțiune** și **aderare**. De exemplu:

Pe cîmpiile din jur răsună de acum rocotul puternic al tractoarelor. (A. Lupan)

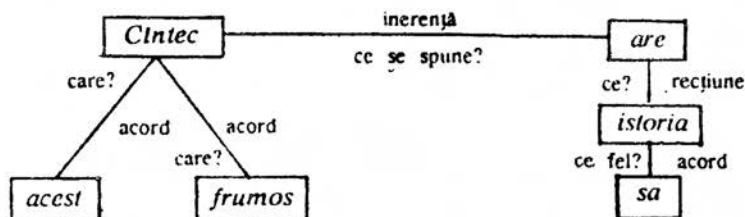
În această propoziție sînt 5 perechi de cuvinte care se află în raport de subordonare: 1) *rocotul puternic*; 2) *răsună pe cîmpiile*; 3) *răsună de acum*; 4) — *rocotul tractoarelor*; 5) *pe cîmpiile din jur*.

1. Acordul. Acordul este legătura prin subordonare a cuvintelor în care cuvîntul determinativ ia forma de gen, număr și caz a cuvîntului determinat. La acord cuvîntul determinat totdeauna este un substantiv, iar cel determinativ poate fi: un **adjectiv** (*roman interesant*); un **pronume demonstrativ posesiv** sau **nehotărit** (*casa aceasta*, *casa mea*, *fiecare casă*); un **numeral ordinal** (*copacul al doilea*, *fîntîna a doua*); **participiu** sau **gerunziu** (*lună răsărită*, *lună răsărindă*, *copilă educată*, *mînă tremurîndă*, *frunză gălbenindă*). De exemplu:

Acest frumos cîntec are istoria sa. (F. Vidrașcu)

Schema propozitiei:

Notă. Se pot lega prin acord între ele numai cuvintele flexibile care fac parte din diferite părți de vorbire: **substantiv — pronume, substantiv — adjectiv, substantiv — participiu, substantiv — gerunziu adjectivizat** ș.a. Între două substantive, două adjective sau două verbe nu poate fi raport de acord. De exemplu, în propoziția *Buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă.* (M. Eminescu) între cuvintele *poartă de aramă*, deși atestăm același gen, număr și caz, nu este legătură prin acord. Formele gramaticale omogene ale acestor cuvinte constituie o coincidență.

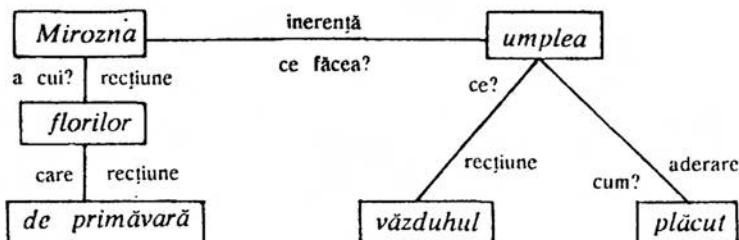
2. **Rectiunea.** Rectiunea este legătura prin subordonare în care cuvîntul determinat cere de la cuvîntul determinativ o formă concretă de caz oblic, cu sau fără prepoziție. La legătura prin rectiune cuvîntul regent poate fi: **un verb** (*conduce mașina, scrie cu creionul*); **un substantiv** (*casa părinților, haină de lînă*); **un adjectiv** (*plin cu apă*); **un participiu** (*priceput la mașini*).

Cuvîntul determinativ poate fi numai substantiv, pronume sau altă parte de vorbire substantivizată la unul din cazurile oblice (*văd un avion, scriu despre el, vorbesc cu un bătrîn*). De exemplu.

Mirozna florilor de primăvară umplea plăcut văzduhul. (I. C. Ciobanu)

În această propoziție avem următoarele perechi de cuvinte:
1) *miroznă florilor*; 2) *florilor de primăvară*; 3) *umplea vâzduhul*; 4) *umplea plăcut*. În primele trei îmbinări cuvintele sînt legate prin rectiune, iar în ultima prin aderare.

Schema propoziției:

3. **Aderarea.** Nu toate cuvintele din componența diferitelor imbinări se află în relații de acord sau recțiune cu determinatele lor. Unele determinative se atașează la determinatele sale fără a-și modifica forma, adică intră în raport de aderare.

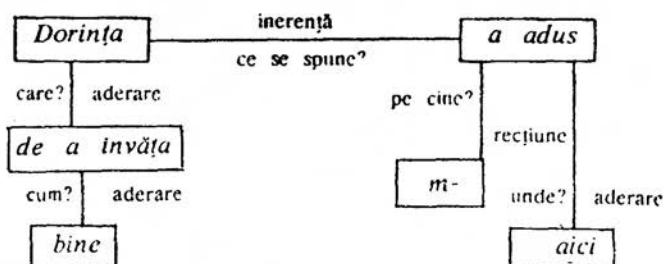
Aderarea este legătura prin subordonare în care cuvântul determinativ se leagă de cel determinat numai după sens, fără a-și modifica forma gramaticală.

În îmbinările construite prin aderare cuvântul determinat poate fi un substantiv, un verb sau adjectiv, iar determinativul este un adverb (*a lucra bine*), infinitiv (*dorința de a învăța*), gerunziu (*a merge legănându-se*), supin (*mașină de scris*). De notat că gerunziul, de obicei, intră în raport de aderare cu verbul (*merge schiopătînd*), iar adverbul, infinitivul și supinul pot determina atît verbul, cit și substantivul sau alte părți de vorbire (*carte de citit*, *a termina de arat*, *voința de a munci*, *a început a munci*, *a lucra cinstit*, *adunarea de ieri*, *greu de lucrat*). De exemplu:

Dorința de a învăța bine m-a adus aici:

În această propoziție avem următoarele perechi de cuvinte: 1) *dorința de a învăța*; 2) *de a învăța bine*; 3) *a adus aici*; 4) *m-a adus*. În primele trei îmbinări cuvintele sînt legate prin aderare; deoarece determinativele *a învăța*, *bine*, *aici* sînt neflexibile și se leagă cu determinatele lor *dorința*, *a învăța*, *a adus* numai după sens. În îmbinarea a patra *m-a adus* avem legătură prin recțiune. Pronumele *mă* se află la cazul acuzativ și determină verbul *a adus*.

Schema propoziției:

Notă. După cum s-a menționat, subiectul și predicatul formează propoziția, baza ei, și nu îmbinări de cuvinte. La alcătuirea schemei propozițiilor perechea de cuvinte subiect — predicat (legate prin inerență) sînt numite îmbinări de cuvinte numai în mod convențional.

SINTAXA PROPOZIȚIEI

§ 134. Tipurile propozițiilor după scopul comunicării

Cuvintele și îmbinările de cuvinte aranjate într-o anumită ordine și pronunțate cu o intonație respectivă alcătuiesc propoziția. De exemplu, din cuvintele *meu*, *tatăl*, *tractorist în colhoz*, *lucrează* se poate construi propoziția: *Tatăl meu lucrează tractorist în colhoz*.

Propoziția este cea mai mică unitate comunicativă (finisată gra-

matal și intonațional) care conține o informație, o întrebare, o dorință, un sfat sau o poruncă. De exemplu: *Ne întâlnim mâine lângă casa de cultură. Tu vei merge cu noi? Atunci să vii fără întârziere!*

Fiecare din aceste trei propoziții exprimă un anumit conținut, constituind unități comunicative aparte ce se caracterizează prin particularități intonaționale distincte.

În orice propoziție vorbitorul își exprimă atitudinea personală față de realitate. Această atitudine își găsește realizare prin utilizarea diferitelor forme gramaticale ale verbului (mod, timp, persoană) și a intonației. De exemplu, folosind verbul la modul indicativ vorbitorul e sigur că acțiunea exprimată de el s-a împlinit, se împlinște ori va fi împlinită în viitor fără nici o îndoială.

El și-a pregătit lecțiile. El își pregătește lecțiile. El își va pregăti lecțiile.

Verbul la modul conjunctiv exprimă o acțiune posibilă de care vorbitorul nu e sigur dacă s-a realizat ori va fi realizată: *Tu să-ți fi pregătit lecțiile, era mai bine. Tu să-ți pregătești lecțiile la timp.*

Verbul la modul condițional exprimă o acțiune care poate fi îndeplinită, dacă vor fi create condițiile necesare: *Eu mi-aș fi pregătit lecțiile, dacă mă stăruiam mai mult. Eu mi-aș pregăti lecțiile la timp, dacă m-aș stăruia mai mult.*

Uneori aceste valori sînt realizate nu prin forme morfologice ale verbelor, ci numai cu ajutorul intonației. De exemplu, în propoziția *Jos!* acțiunea este redată nu prin forme gramaticale, întrucît cuvîntul *jos* nu este verb și, fiind neflexibil, nu poate lua formele respective gramaticale. Conținutul propoziției date este exprimat prin intonație. Situația e similară și în propozițiile *Vint. Ninsoare. Frig*, unde conținutul la fel se exprimă prin intonație, și nu prin verbe.

După scopul comunicării propozițiile se împart în trei tipuri principale: **enunțiative, interogative și imperative.**

1. Propoziția enunțiativă. Propoziția sau fraza care conține o informație despre un obiect sau un fenomen oarecare se numește **enunțiativă**. La sfîrșitul ei se pune semnul **punct**. De exemplu: *Cucoana Catinca era o femeie bună, harnică și cumpănilă la minte.* (A. Vlahuță)

Propozițiile enunțiative au o frecvență largă. După conținut și structură sînt foarte variate și exprimă un gînd relativ terminat. Intonația acestor propoziții se caracterizează prin descendența tonului spre sfîrșitul lor. De exemplu: *Pădurile de stejar au prins a se rări.* (I. Druță) *Vodă Ștefan avea obrazul ars proaspăt de vîntul de primăvară.* (M. Sadoveanu)

Tot un fel de propoziții enunțiative sînt și cele ce conțin o determinare sau o explicare, o definiție a unor noțiuni abstracte, obiecte concrete ș.a. De exemplu:

Chișinăul este capitala Republicii Moldova.

Verbul este partea de vorbire care exprimă o acțiune.

Astfel de propoziții se pronunță cu o intonație ascendentă la început și descendentă la sfârșit: *Viile sînt o bogăție a Moldovei.*

2. **Propoziția interogativă.** Propoziția care conține o întrebare se numește interogativă. La sfârșitul ei se pune semnul întrebării. De exemplu:

*De ce m-ai dus de lingă voi?
De ce m-ai dus de-acasă?
Să fi rămas fecior la plug,
Să fi rămas la coasă.*

(O. Goga)

Dacă propoziția interogativă se pronunță cu o intonație puternică, la sfârșitul ei se pune semnul întrebării și semnul exclamării. De exemplu: *Tu ești aici?!* (S. Saca)

Întrebarea poate fi exprimată prin diferite mijloace:

a) Cu ajutorul intonației:

Și zici mata, vii agronom în satul nostru? (M. G. Cibotaru)

Dumneata ești Anica lui Grigore Păduraru? (G. Adam)

b) Cu ajutorul pronomelor interogative cine? ce? care?

Ce-i Pohoarnele mă întrebi? (B. Istru)

Codrule, codruțule,

Ce mai faci, drăguțule? (M. Eminescu)

c) Cu ajutorul adverbilor **cînd? unde? încotro? de unde? pînă unde? cum așa?**

Cînd vom ieși la semănat? (F. Vidrașcu)

Încotro s-a pornit grupul de turiști?

d) În propoziția interogativă pot apărea și particule interogative: **oare? adică? parcă? doar?**

Adică el n-a înțeles că nu are dreptate? (G. Madan)

Propozițiile interogative pot fi **propriu-zise și retorice.**

Propozițiile interogative propriu-zise conțin o întrebare la care vorbitorul așteaptă un răspuns afirmativ sau negativ. De exemplu:

— *Încotro ți-nești calea, creștinilor? nu le dădu vornicul răgaz.*

— *La Vodă ne ducem! Dreptate să ne facă! strigară cișivă.* (S. Lesnea)

Propozițiile interogative retorice nu cer răspuns din partea conlocutorului, deoarece asemenea întrebări conțin, de fapt, și un răspuns afirmativ sau negativ. De exemplu:

*E griul copt. Auzi cum sună?
Cosește astăzi, nu lăsa,
Ci miine poate fi furtună
Și spicul se va scutura.*

(D. Matcovschi)

Astfel de propoziții sînt deseori folosite în cuvîntările oratorilor cu scopul de a atrage atenția ascultătorilor sau pentru a face o concluzie generală.

3. **Propoziția imperativă.** Propoziția care conține o poruncă, un

apela, un sfat, o rugămintă se numește **imprativă**. La sfârșitul ei se pune **semnul exclamării** sau **punct**. De exemplu:

Mîncare, mîncare, mor de foame! (V. Alecsandri)

Treci mîine pe la mine, pe la serviciu. (V. Vasilache)

Nu toate propozițiile imperative se pronunță cu aceeași intonație. Propozițiile ce conțin un ordin sau o poruncă categorică se pronunță cu un ton ridicat și cu o mai mare încordare a vocii. Propozițiile care conțin o rugămintă sau un sfat se pronunță cu un ton mai coborît. De regulă, în propozițiile imperative predicatul stă la modul imperativ. De exemplu:

Ai răbdare că-ți vine și fie rîndul. (A. Marinat)

Atunci pune-l președinte pe Arvinte. (V. Malev)

În propoziția imperativă predicatul mai poate fi:

a) La modul conjunctiv:

Uite ce, Andrei. Am să te rog să nu mai vorbești lucruri de acestea. (A. Busuioc)

b) La modul condițional:

Ah, de-ar veni primăvara! (N. Esinencu)

c) La modul indicativ:

Ne adunăm și punem țara la cale.

În componența propoziției imperative deseori sînt utilizate particule interjecții. De exemplu:

Hai mai bine despre copilărie să vorbim, căci ea singură este veselă și nevinovată. (I. Creangă)

4. Propoziția exclamativă. Propozițiile exclamative nu formează un grup aparte de propoziții. De obicei, cînd comunicăm ceva, ordonăm, dăm o poruncă sau un sfat, întrebăm ceva sau despre cineva, deseori exprimăm și diferite emoții, sentimente de bucurie, mirare de încîntare ș.a.m.d. În asemenea situații propozițiile enunțative, interogative și imperative se pronunță cu o intonație deosebită și se transformă în **exclamative**. Deci orice propoziție într-un anumit context poate deveni exclamativă. De exemplu:

1. *Studiez limba română.* 1. Studiez limba română!

2. *Ai călătorit la București?*

3. *Să lucrezi mai bine. Să lucrezi mai bine!*

Propoziția care exprimă diferite emoții și sentimente și se pronunță cu o intonație puternică se numește **exclamativă**. La sfârșitul ei se pune întotdeauna **semnul exclamării**. De exemplu:

Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă! (M. Eminescu)

Copilo, tu ești gata

De-a pururea să plîngi! (G. Coșbuc)

În componența propozițiilor exclamative deseori sînt utilizate pronume, adverbe, interjecții, care contribuie la intensificarea caracterului emoțiilor și al sentimentelor. De exemplu:

Cît simbol, cîtă înțelepciune, cît umor fin, plin de bunătate, conțin aceste datini! (M. G. Cibotaru)

— *Ce-aș zbură eu acum într-o sanie cu zurgălăi!* îi zice Angela prietenei. (A. Marinat)

Bravo, Filip! Ai făcut o treabă grozavă. (A. Busuioc)

Notă. Propoziții exclamative sînt considerate și apelurile, chemările, salutarile, urările, felicitările de tipul: *Salut! Noroc! Sănătate! Trăiască pacea în toată lumea!*

§ 135. Accentul logic

Accentul este de două feluri: **fonetic**, sau **silabic** și **logic**. **Accentul fonetic** este scoaterea în evidență a unei silabe din cuvînt prin pronunțarea ei mai puternică. De exemplu, în cuvintele *in-te-lec-tu-âl*, *au-to-mo-bi-list* sînt accentuate ultimele silabe (**-al**, **-list**), care se pronunță cu o intensitate mai puternică decît celelalte.

De notat însă că accentul se folosește nu numai pentru evidențierea silabelor, ci și a unor cuvinte din propoziție, cărora vorbitorul le acordă o importanță deosebită.

Evidențierea prin intonație a unui cuvînt din propoziție (pe care vorbitorul îl consideră mai important) se numește **accent logic**.

Orice propoziție, în dependență de conținutul pe care vrea să-l exprime vorbitorul, poate fi citită în cîteva feluri punînd accentul logic pe diverse cuvinte. De exemplu, pentru a evidenția diferite cuvinte, propoziția *Noi vom fi specialiști buni* poate fi citită în patru feluri

1 Pentru a sublinia cine anume vor deveni specialiști, vom accentua logic cuvîntul *noi* *Noi vom fi specialiști buni.*

2 Pentru a arăta ce anume vom face noi, vom accentua verbul *vom fi*. *Noi vom fi specialiști buni.*

3 Pentru a indica ce anume vom fi noi, vom accentua cuvîntul *specialiști*: *Noi vom fi specialiști buni.*

4 Pentru a accentua ce fel de specialiști vom fi, vom accentua cuvîntul *buni* *Noi vom fi specialiști buni.*

§ 136. Clasificarea propozițiilor după structură

La clasificarea propozițiilor după structură se ține seama de prezența părților principale ale propoziției, adică a subiectului și predicatului. În conformitate cu aceasta distingem propoziții **bimembre**, **monembre**, **nedezvoltate** și **dezvoltate**.

Propoziția în care sînt de față (sau se subînțeleg ușor) ambele părți principale se numește **bimembră**. De exemplu

Președintele lipsește El se află la Sălcuța. (M. G. Cibotaru)

Fiica gazdei e inginer la o uzină din Bacu. (A. Busuioc)

Veniți mai repede (R. Lungu)

Propoziția în care lipsește una dintre părțile principale (și nici nu se subînțelege) se numește **monembră**. De exemplu:

1 Toată noaptea a plouat liniștit, fără vînt. (P. Cruciuc)

2. Vînt. 3. Frig. 4. Ploaie ciobănească. (V. Roșca) 5. Plouă. 6. Ful-

geră. (Ana Lupan)

Prima propoziție este alcătuită numai din predicat și cuvinte determinative, fără subiect. Propozițiile 5, 6 au numai predicate fără cuvinte determinative. Propozițiile 2, 3 sînt alcătuite din subiecte, iar propoziția 4 — din subiect cu cuvînt determinativ. Deci exemplele date ne dovedesc că subiectul și predicatul pot fi singure în propoziție sau însoțite de cuvinte determinative. În cazul cînd părțile principale au cuvinte determinative, propoziția bimembră se poate diviza în două părți: a) **grupul subiectului**, în care intră subiectul și cuvintele lui determinative (atributul și apozitia); b) **grupul predicatului**, care cuprinde predicatul și cuvintele lui determinative (complementele directe, indirecte și circumstanțiale). De exemplu:

În anul 1885, timp de o lună de zile, luceafărul poeziei noastre s-a aflat la Cuialnic, lângă Odesa. (N. Dabija)

În această propoziție grupul subiectului este *luceafărul poeziei noastre*, iar cel al predicatului — *în anul 1885, timp de o lună de zile, s-a aflat la Cuialnic, lângă Odesa*.

În dependență de părțile componente propozițiile bimembre și monomembre pot fi **dezvoltate și nedezvoltate**.

Propoziția alcătuită din una sau ambele părți principale (fără părți secundare) se numește **nedezvoltată**. Cu alte cuvinte, propoziția nedezvoltată poate fi alcătuită numai din subiect (*Toamna Nouri.*), din predicat (*Plouă. Ninge.*) sau din subiect și predicat (*Avionul zboară. Mașina merge.*)

Propoziția alcătuită din părți principale și secundare se numește **dezvoltată**. Propoziția dezvoltată poate fi alcătuită numai din grupul subiectului (*Toamna ploioasă. Nouri negri.*), din grupul predicatului (*Plouă mășcat. Ninge neîncetat.*) sau din ambele grupuri ale părților principale (*Poetul Mihail Eminescu a fost un patriot înflăcărat.* După G. Călinescu)

PROPOZIȚII BIMEMBRE

Propozițiile bimembre sînt de mai multe feluri personale **hotărîte**, personale **nehotărîte** și personale **generalizatoare**.

§ 137. Noțiuni generale de propoziție personală

Subiectul nu are un rol identic în toate propozițiile. În unele el este de față (*Munca îl înobilează pe om*), în altele lipsește, dar ușor se subînțelege, este inclus în forma verbului (*Lucrăm în fiecare zi*). Există și propoziții, în care subiectul (sau subiectele) este necunoscut (*Pe dînsul l-au invitat la o serată literară*). Sînt cazuri cînd subiectul lipsește în propoziție, din cauză că el în genere nu există în realitate (*Tună. Se întunecă*). Ținînd seama de prezența sau lipsa subiectului, distingem propoziții **personale** și **impersonale**.

Propoziția în care acțiunea este atribuită unui subiect cunoscut

sau necunoscut se numește **propoziție personală**. De exemplu:
Voievozii se îmbrățișară și intrară în cort. (S. Lesnea)

Pe bădița Vasile îl prinsese la oaste cu arcanul. (I. Creangă)

§ 138. Tipurile propozițiilor personale

Toate propozițiile personale sînt bimembre și se împart în personale **hotărîte**, **nehotărîte** și **generalizatoare**.

1. **Propoziții personale hotărîte.** Propoziția în care subiectul este de față sau ușor se poate subînțelege din context și din forma verbului-predicat se numește **personală hotărîtă**.

1. *Fotbaliștii școlii noastre au participat la competițiile raionale.* 2. *Acolo au ocupat primul loc.*

În prima propoziție subiectul este *fotbaliștii*, iar în a doua formal el lipsește, dar ușor ne putem da seama că este tot *fotbaliștii*. Aceasta rezultă din context și din forma verbului *au ocupat*, care este la persoana III, numărul plural.

2. **Propoziții personale nehotărîte.** Propoziția personală nehotărîtă conține o acțiune care nu este îndeplinită de vorbitor sau de conlocutorul lui, ci de o persoană necunoscută. Cu alte cuvinte, agentul acțiunii în astfel de propoziții rămîne necunoscut pentru vorbitor, dar în realitate el există și se află în raport de persoana III. De aceea **propoziția personală nehotărîtă** poate fi definită ca o **propoziție bimembră** al cărei predikat este exprimat printr-un verb la persoana III care nu numește concret subiectul sau agentul acestei acțiuni. De exemplu:

Pe Ionel l-au lăudat pentru munca sîrguincioasă pe lotul școlar.

În exemplul dat predatul *au lăudat* arată că subiectul este un agent ce se află în raport de persoana III, dar nu-l determină în mod precis, de aceea rămîne necunoscut.

În propozițiile personale nehotărîte atenția vorbitorului se concentrează asupra acțiunii și nu asupra agentului ei, de aceea subiectul lipsește, dar poate fi găsit, dacă va fi necesar.

3. **Propoziții generalizatoare.** De propozițiile personale nehotărîte trebuie să deosebim propozițiile generalizatoare în care, de asemenea, lipsește subiectul. Aceste propoziții, gramatical, se disting de cele nehotărîte prin predikat, care permanent se află la persoana II. Din această cauză subiectul lor poate fi găsit ușor, fiind conlocutorul vorbitorului, adică *tu*:

Nu zice hop pînă n-ai sărit. (Folclor)

Cum vei lucra, așa vei cîștiga. (Folclor)

În unele propoziții personale generalizatoare apare chiar și pronumele *tu* (*Tu rămii la toate rece.* M. Eminescu) și s-ar părea că ele au caracter personal hotărît. Contextul însă ne arată că pronumele *tu* în exemplul dat nu indică o persoană concretă, hotărîtă, ci exprimă un sens generalizator, și în locul lui poate fi pus orice substantiv.

Propozițiile generalizatoare se deosebesc de cele nehotărîte și prin conținut. Propozițiile personale nehotărîte au un conținut ce se

poate referi numai la un subiect de persoana III, pe cînd conținutul propozițiilor generalizatoare poate fi atribuit nu numai persoanei II, nu numai conlocutorului, ci oricărei persoane care s-ar afla în asemenea împrejurări. Ele pot fi folosite cu referire la persoana I și III, singular și plural. Datorită acestui fapt și se numesc **personale generalizatoare**. Deci propoziția personală generalizatoare este o **propoziție bimembră cu verbul-predicat la persoana II**, dar conținutul ei se poate referi la orice persoană.

Structură de propoziții personale generalizatoare au multe proverbe și zicături:

Bate fierul cît e cald. Bate șaua, să se priceapă calul. Vezi-mă cu un ochi, ca să te văd cu doi. Vino la cinci, că la patru mă duc eu. Vrei bine, fă bine. Grăbește-te încet ș.a.

§ 139. Propoziții bimembre complete și eliptice

Clasificarea propozițiilor în complete și eliptice se face pe baza structurii și a conținutului lor. Unele propoziții sînt alcătuite numai din părți principale, altele din părți principale și secundare. Există propoziții în care lipsește o parte principală sau secundară. Cu toate acestea indiferent de structura lor, ele sînt considerate complete, dacă exprimă un conținut semantic deplin, înțeles pentru conlocutor sau cititor. De exemplu:

Difuzoarele revarsă de pe stîlpii înalți, vopsiți în culoarea cerului, melodii moldovenești. (F. Vidrașcu)

Viile se odihnesc. (V. Malev)

Prima propoziție este alcătuită din părți principale și secundare, a doua numai din părți principale. Totuși ambele propoziții sînt complete, întrucît au conținut clar, înțeles de toți.

Propoziție completă se numește propoziția bimembră cu înțeles deplin.

În vorbire, în operele artistice se întîlnesc și propoziții care din cauza lipsei unor părți ale lor, fiind luate separat, n-au înțeles. Conținutul acestor propoziții poate fi precizat numai adăugînd cuvintele omise care ușor se subînțeleg din context. Aceste propoziții se numesc **eliptice**. În ele e posibil să lipsească subiectul, predicatul sau o parte secundară. Bunăoară

- *Tu cît ai să stai cu noi?*
- *Nu știu.* (A. Marinat)
- *Unde mă duci tu, Richi?*
- *La șosea.* (A. Busuioc)

În primul exemplu propoziția eliptică este *Nu știu* care are numai predicat. În al doilea exemplu propoziția eliptică *La șosea* conține numai complement circumstanțial, dar subiectul și predicatul se subînțeleg ușor din context: *Eu te duc la șosea*. În context ambele propoziții eliptice au conținut clar. Fiind separate de context, ele își pierd sensul.

Propoziție bimembră eliptică se numește propoziția în care sînt

omise unele părți ale ei (principale sau secundare), dar se subînțelege ușor. Ele au conținut clar numai în context.

Propozițiile eliptice se folosesc de cele mai multe ori în dialoguri:

— *Dumneala cu cine vorbești?*

— *Cu dumneata.*

— *Și ce vrei?*

— *Vreau să-mi ajuți.*

(V. Malev)

Uneori însă se întâlnesc și în texte obișnuite. Dacă scriitorul vrea să evidențieze un obiect, o calitate, o însușire, el repetă cuvântul respectiv și în felul acesta se formează perechi de propoziții complete și eliptice cu o legătură semantică strânsă. De exemplu:

Fața lui Hartene s-a înseninat de o lumină. De o lumină de frăție adevărată. (Gr. Adam)

PROPOZIȚII MONOMEMBRE

§ 140. Tipurile propozițiilor monomembre

De regulă, propoziția este alcătuită din subiect și predicat, care sînt părți principale și constituie baza ei (*Oamenii lucrează. Elevii învață*). Asemenea propoziții se numesc **bimembre**. Propozițiile bimembre pot fi alcătuite nu numai din subiect și predicat, ci și din grupul subiectului și cel al predicatului (*Limba spaniolă este cea mai răspîdită dintre toate limbile romanice*. N. G. Corlăteanu)

În limba scrisă, mai ales în operele artistice, se întâlnesc și propoziții dintr-o singură parte principală: subiect sau predicat. Aceste propoziții se numesc **monomembre**.

Ținînd seama de prezența subiectului sau a predicatului, propozițiile se împart în **monomembre cu predicat**. (*Plouă. Se făcuse înțineric. Nimănui nu-i era a glumi*. V. Beșleagă) și **monomembre cu subiect** (*Prima zi de primăvară. Soare. Strigăte de copii*. M. G. Ciobotaru)

Propozițiile monomembre, ca și cele bimembre, sînt **nedezvoltate** (*Furtună. Ninge. Viscolește*.) și **dezvoltate** (*Furtună mare. Ninge întruna. Viscolește tare*).

§ 141. Propoziții monomembre cu predicat

Unele propoziții sînt alcătuite numai din predicat exprimînd o acțiune al cărei agent nu poate fi găsit sau în genere nu există în realitate. Astfel de propoziții se numesc **monomembre cu predicat**. În limba română avem un singur tip de propoziție monomembră cu predicat — **propoziția impersonală**.

Propoziție impersonală se numește propoziția monomembră în

care predicatul este, de obicei, un verb impersonal, de aceea subiectul lipsește și aici nu poate fi subînțeles.

În unele propoziții impersonale ce indică diferite fenomene ale naturii subiectul sau agentul acțiunii lipsește și nici nu există în realitate. (*Se luminează. Plouă*).

În altele agentul sau subiectul logic este de față în propoziție, dar el nu are funcție de subiect gramatical, ci de complement indirect (*La început Floricăi nu-i venea să-și creadă ochilor. (A. Lipcan). Lui Ion îi merge în viață*).

În ambele propoziții agenții acțiunilor sînt de față (*Floricăi, lui Ion*), dar cuvintele acestea, avînd forma cazului dativ, nu sînt subiecte, ci complemente indirecte.

Predicatul propozițiilor impersonale totdeauna stau la forma persoanei III și sînt exprimate prin:

1. Verbe impersonale care numesc fenomene ale naturii (*fulgeră, scapără, se înseninează, plouă, tună* ș.a.):

Se înseninează. Nu va mai ploua. (V. Roșca)

În ziua aceea plouase cu găleata. (P. Boțu)

2. Verbe personale reflexive folosite cu sens impersonal (*a se gîndi, a se crede, a se lumina, a se cere, a se afirma, a se vorbi, a se spune, a se ști, a se obișnui, a se permite, a se vedea* ș.a.)

În sat se vorbea despre război. (I. C. Ciobanu)

Luna revărsa o lumină argintie prin livezi și se vedea ca ziua. (Ana Lupan)

3. Verbe personale nereflexive, utilizate cu sens impersonal (*a miroși, a merge, a veni, a reieși, a cădea, a crede* ș.a.).

Era cam în vîrstă, de aceea îi venea greu pe front. (S. Șleahu)

În casă mirosea a busuioc înflorit. (M. G. Cibotaru)

4. Verbele *a fi, a se face*, împreună cu un substantiv sau adverb exprimînd diverse stări psihice și fizice ale omului și fenomene ale naturii (*mi-i cald, mi-i greu, mi-i frig, mi-i frică, a se face frig, a se face răcoare, a se face cald* ș.a.).

Mi-i dor de casa părintească. (G. Gheorghiu)

Peste cîteva minute în casă s-a făcut cald. (P. Boțu)

§ 142. Propoziții monomembre cu subiect

Pentru a arăta locul, timpul sau circumstanța în care se desfășoară acțiunea, se pot utiliza propoziții fără predicate, construite numai din subiect. În limba română există un singur tip de propoziții alcătuite numai din subiect — **propoziția nominativă**.

Propoziția nominativă se numește propoziția monomembră alcătuită numai din subiect exprimat printr-un substantiv la cazul nominativ, cu sau fără cuvinte determinative. De aceea ea poate fi dezvoltată și nedezvoltată. De exemplu:

Iunie. Prima lună de vară. Se coc fructele. (G. Gheorghiu)

În unele cazuri cu funcție de propoziție nominativă pot apărea pronumele personale și numeralele substantivale. *Iată și cei doi. Numai doi.* (A. Roșca)

Propoziția nominativă, deși este formată numai din substantiv sau altă parte de vorbire substantivizată, conține și ideea de existență de predicat. De exemplu, propozițiile *Stalingrad. Lupte înverșunate. Distrugerea definitivă a dușmanului*. (B. Istru) înseamnă: *La Stalingrad au fost lupte înverșunate. Dușmanul a fost distrus definitiv*.

Multe propoziții nominative încep cu particulele demonstrative *iaca, iată*: *Iată greieri, iată fluturi cu aripioare pudruite*. (V. Alecsandri)

Valoare de propoziții nominative au titlurile de gazete, de cărți, reviste, filme, instituții, organizații ș.a. De exemplu: „*Tribuna*” (revista), „*Moldova suverană*” (ziar), „*Podgorenii*” (roman), *Institutul Pedagogic de Stat „A. Russo”* ș.a.

Propozițiile nominative constituie un mijloc stilistic foarte eficace, de aceea apar destul de frecvent în diferite genuri literare:

a) În proza artistică. Cu ele începe deseori povestirea, mai ales când e vorba de o descriere a naturii. De exemplu:

O piață patrată uriașă. Un magazin universal, poșta, o librărie. Casa de cultură și un restaurant de stil grand. (A. Busuioc)

b) În poezii:

*Un bețișor. Vreo două bețișoare.
Un cerc sucit. Un altul scris oval.
O linie. Și-o linie mai mare.
Un bețișor îl știu: e un caval.*

(A. Busuioc)

c) În operele dramatice pentru a arăta locul, timpul acțiunii, pentru descrierea decorului:

Piața satului. În stînga casa lui Toader cu ușă, fereastră și prispă pe scenă. În dreapta zăplazul casei boierești, cu porțiță. În mijlocul scenei o fîntină între copaci. (V. Alecsandri)

PĂRȚILE PRINCIPALE ALE PROPOZIȚIEI

§ 143. Noțiuni generale

Există două părți principale ale propoziției bimembre: **subiectul** și **predicatul**. Subiectul și predicatul sînt părți independente ale propoziției. De ele depind părțile secundare. De exemplu: *Inteligența lui Eminescu era îndreptată la fîntă*. (G. Călinescu) În acest exemplu cuvîntul *lui Eminescu* depinde de subiectul *inteligența*, iar *la fîntă* — de predicatul *era îndreptată*.

Subiectul este partea principală a propoziției care arată cine face acțiunea sau cui i se atribuie o stare, o calitate, o caracteristică ș.a.m.d. El răspunde la una din întrebările *cine? ce?* și este exprimat, de regulă, printr-un substantiv, pronume sau alt cuvînt substantivizat la cazul nominativ numind o persoană (*Sportivul se antrenează*), un obiect (*Grădina a înflorit*), un fenomen al na-

turii (*Ninsoarea nu încetează*), o noțiune abstractă (*Gramatica este o ramură a lingvisticii*).

Predicatul este partea principală a propoziției care indică ce face subiectul sau ce se comunică despre el. De regulă predicatul este exprimat printr-un verb la unul din modurile personale și răspunde la una din întrebările *ce face? ce este? cum este?* Predicatul poate arăta o acțiune (*Trenul merge*), o stare (*Cîmpul înverzește*), o calitate (*Clădirea școlii este frumoasă*), o posesie (*Haina este a mea*) ș.a.

În plan de legătură sintactică între cuvinte, deși între subiect și predicat avem legătură prin inerență, predomină totuși subiectul, deoarece verbul-predicat se acordă cu el în număr și persoană, și invers. De exemplu:

Ei munceau cu tragere de inimă. (Ana Lupan)

Aici predicatul *munceau* se acordă cu subiectul *Ei* în număr (plural) și persoană (persoana III).

La nivel funcțional predomină predicatul, deoarece la determinarea numărului de propoziții într-o frază ținem cont de numărul verbelor, al predicatelor.

§ 144. Subiectul. Exprimarea subiectului

Subiecte sînt de două feluri: **logice** și **gramaticale**. Subiectul gramatical indică agentul acțiunii (*Colțunaș s-a pornit spre un ungher tixit cu aparatură electrică*. Arh. Cibotaru) sau persoana ori obiectul despre care se comunică ceva cu ajutorul predicatului (*Spitalul este în cîmp, la o margine de sat*. V. Malev)

Subiectul logic numește, de obicei, persoana sau obiectul care face acțiunea, adică agentul ei. De regulă, el coincide cu subiectul gramatical, dacă predicatul este nominal sau un verb la diateza activă. De exemplu:

Postelnicul a lovit și el o dată cu tărie. (M. Sadoveanu)

*Peste ambele izvoare
Luna bate printre ramuri,
Imprejuru-ne s-adună
Ale curții mîndre neamuri.*

(M. Eminescu)

În exemplele analizate cuvintele *postelnicul luna, neamuri* sînt subiecte gramaticale și logice.

Există și propoziții cu două subiecte: unul gramatical, care stă la cazul nominativ și suferă acțiunea exprimată de predicat, și altul logic, care face acțiunea exprimată de predicat, adică este agentul ei, dar se află la cazul acuzativ avînd funcție de complement indirect. De exemplu:

Cristina era îmbătătată de mireasma florilor și a ierburilor. (G. Me-
niuc)

Aici subiectul gramatical este cuvîntul *Cristina* care stă la no-

minativ și suferă acțiunea exprimată de predicatul la diateza pasivă *era îmbătată*. Subiectul logic, adică agentul acțiunii, este cuvântul *mireasma* care, fiind la acuzativ, în propoziție îndeplinește funcția complementului indirect.

La transformarea construcției pasive în construcție activă subiectul logic devine gramatical, iar cel gramatical capătă funcție de complement direct: *Mireasma florilor și a ierburilor o îmbată pe Cristina*.

În construcția activă subiectul gramatical este *mireasma*, iar cuvântul *Cristina* a devenit complement direct.

Subiectul logic se poate exprima și printr-un substantiv sau pronume la cazul dativ:

Lui îi plăcea să asculte povești. (I. Druță)

*La steaua care a răsărit
E o cale atât de lungă
Că mii de ani i-a trebuit
Luminii să ne ajungă.*

(M. Eminescu)

Subiectul gramatical este **simplu** și **compus** . Subiectul simplu este alcătuit dintr-un singur cuvânt (*Omul merge. El gîndește. Helicopterul zboară*) sau dintr-o locuțiune substantivală cu sens integral care poate fi substituită printr-un cuvânt (*Aducerile aminte mă aduc la anii din tinerețe*. Em. Bucov). Aici *aducerile aminte* înseamnă *amintirile*.

Tot **simplu** este considerat și subiectul **inclus** . E vorba de pronumele personale care deseori lipsesc în propoziție, dar ușor se subînțeleg din forma pe care o are verbul-predicat: *Simbătă plecăm acasă*. Aici subiectul gramatical este pronumele *noi*, care este omis, dar lesne poate fi restabilit pe baza formei gramaticale a verbului *plecăm*.

Subiectul **simplu** poate fi exprimat prin diferite părți de vorbire cu valoare substantivală:

1. Substantiv la cazul nominativ:

Luna împede înflarea pe seninul cel adînc al cerului. (M. Eminescu)

Cîmpia întreagă ne ieșise întru întîmpinare. (I. Druță)

2. Substantiv sau pronume la cazurile genitiv sau acuzativ.

Se adunase la lume în ogradă cită frunză și iarba. (I. C. Ciobanu)

S-au adunat cu toții, gălăgioși și uzi learcă, la tabăra tractoriștilor (M. G. Cibotaru)

A amurgit de-a binelea, dar ai casei nu se așază la masă. (F. Vidrașcu)

3. Pronume personale, demonstrative, posesive, nehotărîte, negative ș.a.

Bine ați venit, boieri, zise acesta, silindu-se a zîmbi. (C. Negruzzi)

El (Ștefan cel Mare) a desființat unele boierii mai vechi, ca de exemplu, cea de ploscar. (N. Iorga)

4. Adjectiv sau participiu adjectivizat:

Bătrîna tot îl socotea mic, uitase că Spirca era de douăzeci de ani. (V. Crăescu)

Tot pășitul este priceput. (Folclor)

5. Numerele substantivizate:

Șapte pe unul nu-l așteaptă. (Folclor)

Cei doi mergeau în întîmpinare.

Mulți ar fi vrut să participe la această solemnitate. (G. Me-niuc)

6. Verb la infinitiv:

A citi literatură artistică înseamnă a-ți lărgi orizontul cultural.

7. Adverb substantivizat:

Binele nu se uită niciodată. (Folclor)

8. Părți de vorbire auxiliare substantivizate (prepoziție, conjuncție, particulă, interjecție). În asemenea cazuri cuvintele auxiliare se iau în ghilimele:

„Ori” este o conjuncție coordonatoare disjunctivă.

Notă. Substantivele compuse de tipul *Făt-Frumos*, *Strimbă-Lemne*, *Sărata Galbenă*, *talpa-giștei*, *traista-ciobanului* constituie un subiect simplu:

Atunci Sfarmă-Piatră, umflînd pe Fiul lepei în brațe, l-a izbit în pămînt, de-a intrat pînă-n genunchi. (I. Creangă)

Făt-Frumos se face un paloș și se pune în cui, după ușa. (I. Creangă)

Subiectul compus poate fi exprimat prin:

1. O îmbinare din două sau mai multe cuvinte ce denumesc instituții, organizații obștești, evenimente ș.a.m.d.

Universitatea de Stat din Moldova joacă un rol însemnat în pregătirea cadrelor naționale.

2. Substantiv sau pronume la cazul nominativ și un alt substantiv sau pronume la cazul acuzativ cu prepoziția **cu**. Uneori, înaintea prepoziției **cu** apare și conjuncția **și**:

Intră pe poartă cu porumbreii moș Toader cu nepoții. (I. C. Ciobanu)

Eu și cu Dumitru o duceam într-un cîntec. (I. Creangă)

3. Numeral sau pronume la cazul nominativ cu substantive sau pronume la acuzativ cu prepozițiile **de**, **din**, **dintre**:

⊆ *Mii și milioane de oameni luptă pentru pace în lumea întreagă. Douăzeci de elevi au primit note bune la compunere.*

Fiecare dintre noi se cumpănea în toate chipurile, pentru ca să nu se prăvală brișca. (V. Alecsandri)

§ 145. Predicatul. Tipurile predicatelor

Predicatul este partea principală a propoziției în componența căreia în mod obligatoriu este un verb. Aceste verbe pot avea funcții diferite. Unele exprimă o acțiune propriu-zisă înfăptuită de subiect (*Artistul cîntă*), altele au funcție copulativă legînd un cuvînt de subiect. (*El este eminent*). Există și predicate alcătuite din

două sau mai multe verbe (unul semiauxiliar și altul de bază):
El poate să lucreze bine.

În dependență de această funcție a verbelor distingem următoarele tipuri de predicate:

I. Verbal simplu: *Prin acel întuneric des și nepătruns Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint.* (M. Eminescu)

II. Verbal compus:

a) Bimembru: *Rădăcina oricărui cîntec o poți întrezări în glasul ascuțit și pătimaș al coasei.* (M. G. Cibotaru)

b) Trimembru: *Ei vor să înceapă a reînnoi via.* (V. Malev)

III. Nominal: *Valeriu Antonovici era șeful secției de literatură artistică.* (E. Damian)

IV. Verbal-nominal: *El dorește să se facă agronom.*

I. Predicatul verbal simplu. Exprimarea lui.

Predicatul verbal simplu arată o acțiune înfăptuită de subiect sau o stare în care el se află: *Copilul aleargă. Copilul doarme.*

1. Predicatul verbal simplu, de regulă, se exprimă printr-un verb la unul din modurile personale:

a) Modul indicativ (prezent, trecut și viitor):

Toți oamenii cred despre ei înșiși lucruri bune. (A. Busuioc)

Am pus în carte gândurile și frământările mele, unele întâmplări trăite de mine și de cei pe care i-am cunoscut. (V. Beșleagă)

b) Modul conjunctiv (prezent și trecut):

Viorica insistase să merg și eu să-l conducem pe Spînu. (A. Busuioc)

c) Modul condițional (prezent și trecut):

Cînd m-aș potrivi eu babei la toate celea, apoi aș lua cîmpii. (I. Creangă)

d) Modul potențial (prezent și trecut):

Tu te vei fi plimbînd, iar eu trebuie să lucrez. (Em. Bucov)

e) Modul imperativ (afirmativ și negativ):

Apărați-vă zborul, dar și sentimentele. (V. Teleucă)

Notă. Verbul la diateza pasivă formează predicat verbal simplu: *Pe perete erau așezate trei fotografii mari, în rame aurii.* (M. G. Cibotaru)

2. Predicatul verbal simplu formează și diferite locuțiuni verbale cu sens integral: *a da grai, a se da jos, a sta pe gînduri, a o lua la sănătoasa, a lua parte, a ține o cuvîntare ș.a.*

Auzi? Plugurile ară și izvoarele dau grai. (A. Lupan)

Cînd a mai auzit mama și de asta, s-a făcut foc. (I. Creangă)

3. Predicatul verbal simplu se poate exprima și prin:

a) Infinitiv cu valoare imperativă sau conjunctivă: *În caz de nevoie, a se arunca colacul de salvare.*

b) Interjecții verbale:

Haiți! mai repede că n-am timp de așteptat. (I. Creangă)

c) Supin+același verb la unul din modurile personale:

De scris scriu eu, dar încet. (G. Meniuc)

d) Substantive cu valoare verbală:

Iar eu sar din pat și fuga. (V. Teleucă)

II. Exprimarea predicatului verbal compus

Predicatul verbal compus este alcătuit din două verbe: primul este semiauxiliar și arată aspectul sau modul acțiunii, indicând totodată persoana, numărul, timpul și modul construcției predicative, iar al doilea exprimă sensul de bază și stă la conjunctiv, supin sau infinitiv. De exemplu:

In societatea noastră trebuie să ne conducem de normele etice existente. (A. Busuioc)

Fetele prinseră să discute aprins despre olimpiada raională împărțind locurile cele mai bune artiștilor din Tudorenii. (A. Marinat)

Soarele roșu a început a se ridica de după deal. (N. Vlahuță)

De notat și faptul că aceste două verbe formează o unitate sintactică integrală și au subiect gramatical comun.

Verbele semiauxiliare aspectuale arată:

a) Începutul realizării acțiunii (*a începe, a porni, a prinde, a se apuca, a se pune, a da, a iniția* ș.a.):

Ochiurile ferestrelor începuse să se arăte ca niște pete cenușii pe perețele întunecat. (V. Malev)

b) Continuarea acțiunii sau durată ei (*a continua, a prelungi, a urma, a ține, a trăgăna, a întârzia, a lungi* ș.a.):

Fiecare continua să propună ceva, să dea un sfat. (A. Lupan)

c) Terminarea acțiunii (*a termina, a sfârși, a înceta, a conțeni, a mintui, a isprăvi, a încheia, a se opri*):

Pe neașteptate el a încetat să vorbească. (I. L. Caragiale)

Verbele semiauxiliare modale arată:

a) Posibilitatea acțiunii (*a putea, a izbuti, a reuși, a fi în stare, a avea posibilitate, a fi capabil, a izbîndi* ș.a.):

Putem afirma că Eminescu n-a fost nicicînd atras de luminile marelor orașe, de moliciunile și estetismul claselor de sus. (G. Călinescu)

b) Necesitatea acțiunii (*a trebui, a urma, a avea, a fi necesar*):
Zina era printre oamenii pe care ea trebuia să se sprijine în muncă. (V. Malev)

c) Dorința acțiunii (*a vrea, a dori, a căuta, a avea de gînd, a năzui, a tinde, a rîvni, a pretinde, a intenționa* ș.a.):

Renata s-a priceput că bărbatul vrea să plece și a ieșit de după masă. (I. C. Ciobanu)

d) Capacitatea realizării acțiunii (*a ști, a se pricepe*):

El știa a lucra cu mașinile, dar nu întotdeauna avea posibilitate. (V. Roșca)

Predicatul verbal compus alcătuit dintr-un verb semiauxiliar și unul de bază (la conjunctiv, infinitiv sau supin) se numește **bimembru**. De exemplu:

Trebuia să ne gîndim la un cadou demn de un Vistireanu, de sentimentul care vă leagă. (E. Damian)

Predicatul verbal compus alcătuit din trei elemente, din care două sînt semiauxiliare (unul modal, iar altul aspectual) și un verb

de bază ce exprimă acțiunea subiectului, se numește **trimembru**. De exemplu:

El trebuie să termine de citit acest roman cât mai repede.

Predicatul verbal compus se exprimă și prin locuțiuni verbale care pot realiza atât funcția verbelor de bază, cât și a celor semi-auxiliare. De exemplu:

Fiind bolnav el nu era în stare să participe la strînsul roadei.
(P. Zadnipru)

În aceste zile n-avea curajul să-și privească prietena în față.
(A. Marinat)

Toate fetele vroiau să ia parte la această discuție. (T. Vidrașcu)

III. Exprimarea predicatului nominal

Spre deosebire de predicatul verbal care arată o acțiune realizată de subiect, **predicatul nominal** indică o calitate, o însușire a subiectului sau cum este, ce este el. De exemplu:

Cunoscutul comandant de oști Mihail Frunze este moldovean.

Azi e soarele mai falcnic,

Lumea azi e mai frumoasă.

(V. Alecsandri)

Predicatul nominal conține două părți componente: un verb de legătură și un nume predicativ exprimat prin diferite părți de vorbire. Verbul de legătură (copulativ) are funcție formală legînd numele predicativ de subiect, iar numele predicativ conține sensul de bază al predicatului. În funcție de verb copulativ de cele mai multe ori apare verbul **a fi**:

Grîul era mare și des. (M. G. Cibotaru)

El este un bărbat înalt, se vede că a fost un om voinic la vremea lui. (V. Beșleagă)

În primul exemplu verbul copulativ *era* leagă numele predicative *mare, des* (exprimate prin adjective) de subiectul *grîul*.

În al doilea exemplu numele predicative sînt substantive (*un bărbat, un om*), care sînt legate de subiectul *el* prin verbul copulativ la timpul prezent (*este*) și la perfectul compus (*a fost*).

Verbele de legătură din cadrul predicatului nominal sînt de două feluri (**copulative** și **semicopulative**), care se deosebesc prin faptul că cele **copulative**, avînd această funcție, pierd complet sensul lor lexical și se utilizează numai cu funcție de instrument gramatical indicînd categoriile de mod, timp, număr și persoană. De exemplu, în propoziția *El este aviator* verbul copulativ nu are sensul inițial „a se afla”, ci leagă numai cuvîntul **aviator** cu subiectul **eu** și este la modul indicativ, timpul prezent, persoana III, numărul singular.

De fapt, funcție copulativă propriu-zisă are numai verbul **a fi**, iar toate celelalte verbe sînt semicopulative.

De menționat totuși că în contexte concrete verbul **a fi** poate apărea și cu funcție predicativă (*El este (se află) acasă*), copulativă (*El este băiat bun*), auxiliară (*Cartea este citită de elevi*), semiauxiliară (*El era să devină învățător*).

Verbele semicopulative au funcție sintactică identică cu cele

copulative. Ele leagă numele predicativ de subiectul propoziției indicând în același timp categoriile de mod, timp, număr și persoană. De exemplu: *Bătrînul se făcu palid.* (M. G. Cibotaru) Aici verbul semicopulativ *se făcu* exprimă o schimbare a subiectului arătând totodată modul indicativ, timpul trecut, perfectul simplu, numărul singular, persoana III.

Semantic verbele semicopulative sînt de mai multe feluri. Vom prezenta aici numai cîteva:

a) Verbele devenirii (*a deveni, a se face, a ajunge, a ieși*):

Cerul devine fumuriu. (V. Teleucă)

El s-a făcut agronom. (G. Madan)

b) Verbele stării (*a sta, a rămîne, a se menține, a se simți, a se vedea, a se pomeni, a se trezi* ș.a.):

Chiar ridicîndu-se la acest post, el a rămas simplu ca în tine-rețe. (G. Gheorghiu)

c) Verbele declarației (*a se declara, a se proclama, a se crede, a se ține, a se alege, a se pune, a se ridica, a se așeza* ș.a.);

Statul a fost declarat republică.

d) Verbele denominării (*a se numi, a se chema, a se crede, a se ține, a se pune, a se zice, a se porecli*):

El se numea Verde-Împărat. (I. Creangă)

e) Verbele transformării (*a se transforma, a se schimba, a se modifica*):

Statul s-a transformat în republică.

Numele predicativ conține sensul de bază al predicatului nominal. El se exprimă prin:

a) Substantiv la nominativ (mai rar la genitiv și acuzativ):

Tînuța mea îi ciutureaucă din născare. (I. Druță)

Familia mea-i de aur, și neamul tău de abia e de argint. (V. Alecsandri)

Sapa și-a trăit veleatul, tată. Viitorul e al cărților. (Ana Lupan)

b) Adjectiv sau locuțiune adjectivală:

Alb e văzduhul

Pe care-l respir

Albă-i hîrtia

Pe care înșir

Albele-mi versuri.

(D. Matcovschi)

c) Pronume posesiv, demonstrativ, negativ ș.a.

Livada este a noastră. (G. Gheorghiu)

Azi oamenii nu mai sînt aceiași care au fost cîndva. (F. Vidrașcu)

d) Diferite numerale, în primul rînd ordinale.

Băiatul învață bine, este primul în clasă.

e) Verb la infinitiv, participiu, gerunziu sau supin:

A birui înseamnă a lupta. (D. Matcovschi)

Și după asta ți-oi mai spune eu ce-i de făcut. (I. Creangă)

f) Adverb obișnuit sau substantivizat:

Sînt cîntecul, sînt binele ce lupă

Cu răul cel mai rău și mai din umbră.

(D. Matcovschi)

d) O îmbinare de cuvinte:

Computerizarea este una din armele noastre în lupta pentru progres.

Nota 1. În limba română nu există predicate verbale simple omogene. Fiecare verb constituie un predicat aparte, independent. De exemplu în enunțul *El citește și scrie* avem două predicate independente, de aceea aici e vorba de frază și nu de propoziție.

Nota 2. La predicatul nominal distingem nume predicative omogene: *Toamna era tristă și posomorită*. Adjectivele *tristă, posomorită* sînt nume predicative omogene.

IV. Exprimarea predicatului verbal-nominal

Predicatul verbal-nominal se deosebește de cel nominal prin componența lui fiind alcătuit din trei elemente: **un verb semiauxiliar** + **un verb de legătură** (copulativ sau semicopulativ) + **un nume predicativ**. De exemplu:

Deși un pătrar de veac a trecut de atunci, urmău a ne chema tineri. (A. Russo)

*Te-așteaptă stea aprinsă
Și lacrimă te-așteaptă,
Să știi a fi cuminte,
Să știi a fi înțeleaptă.*

(D. Matcovschi)

După cum se vede, predicatul verbal-nominal constituie o îmbinare semantică și funcțională integrală. Verbul auxiliar indică modul, timpul și persoana acestei unități lexicale și modalitatea sau aspectul desfășurării acțiunii, iar verbul al doilea, cel copulativ, împreună cu numele predicativ exprimă esența predicatului.

Intrucît la construirea predicatului verbal-nominal participă verbele semiauxiliare modale și aspectuale, deosebim **predicate verbal-nominale modale și verbal-nominale aspectuale**.

Predicatul verbal-nominal modal începe cu un semiauxiliar modal, care arată dorința, necesitatea, posibilitatea celor ce se conțin în partea a doua a predicatului. De exemplu:

Construcțiile noi trebuie să fie o sinteză a tuturor artelor, sinteză reflectată în sufletul multilateral al omului. (Em. Bucov)

Predicatul verbal nominal aspectual începe cu un semiauxiliar aspectual care indică începutul, durata, continuarea sau terminarea celor exprimate în partea a doua a predicatului. De exemplu:

Drumul începe să fie bun. Drumul continuă să fie bun. Drumul încetează să fie bun.

§ 146. Acordul predicatului cu subiectul

Între subiect și predicat este raport de reciprocitate sau de **inerență** în conformitate cu care orice predicat se acordă cu subiectul în număr și persoană, iar unele și în gen.

1. Acordul predicatului verbal simplu cu subiectul

a) Predicatul simplu totdeauna se acordă cu subiectul în număr și persoană:

*Amurgul lin coboară în văi
Și umbrele își mină,
Se adună fete și flăcăi
În pîlcuri la fîntînă.*

(P. Zadnipru)

Vîntul s-a aciuat și fulgii plutesc deasupra bulgărilor ca niște albine ce caută flori. (I. Druță)

b) Dacă predicatul este un verb la diateza pasivă, el se acordă cu subiectul în număr, persoană și gen.

Ea a fost rănită, iar răniții erau transportați zilnic la un spital militar din Bălți. (După I. C. Ciobanu)

c) Dacă în propoziție sînt subiecte omogene exprimate prin pronume personale de persoanele II și III singular sau plural, verbul-predicat se pune la persoana II plural:

Tu și el veți lucra în cabinetul de chimie.

Dacă în asemenea propoziții mai apar și pronume de persoană I la numărul singular sau plural, predicatul, de regulă, ia forma persoanei I numărul plural:

Eu, tu și el vom lucra în cabinetul de chimie.

d) Dacă propoziția are subiecte omogene exprimate prin substantive, predicatul se pune la forma persoanei III plural:

Ion, Gheorghe și Vasile vor lucra în cabinetul de chimie.

Mihail Eminescu, Ion Creangă, V. Alecsandri pătrund tot mai mult în literatura lumii. (A. Lupan)

e) Dacă subiectul este un pronume de politețe sau personal, cu valoare de plural al modestiei, verbul a fi din cadrul predicatului la diateza pasivă ia forma de plural, iar participiul se utilizează la forma de singular genul respectiv:

Dumneavoastră, domnule agronom, sînteți invitat la adunarea colhoznicilor.

f) Dacă subiectul compus este alcătuit din substantive cu sens colectiv (*mulțime, majoritate, sumedenie, droaie*) urmate de determinative la numărul plural, verbul-predicat se utilizează la forma numărului plural:

Majoritatea fetelor au susținut propunerea Angelei de a organiza un cor. (După A. Marinat)

2. Acordul predicatului verbal compus cu subiectul

a) Se acordă în număr și persoană cu subiectul numai verbul semiauxiliar, iar formele de infinitiv și supin rămîn neschimbate:

Calul fiului de crai începe atunci a forăi, a sări în două picioare și a da înapoi. (I. Creangă)

Oamenii au terminat de arat și s-au apucat de semănat. (I. Madan)

b) Dacă verbul de bază este la modul conjunctiv, se acordă cu subiectul atât verbul auxiliar, cât și forma de conjunctiv:

Cine nu dorește vara să bea un pahar de apă dintr-o fântână de la țară. (M. G. Cibotaru)

Notă. Verbul *a trebui* la modul indicativ prezent nu se modifică după numere și persoane avînd formă identică la toate persoanele și ambele numere: **Eu trebuie să citesc. Tu trebuie să citești. El trebuie să citească. Noi trebuie să citim. Voi trebuie să citiți. Ei trebuie să citească.**

3. Acordul predicatului nominal cu subiectul

La acordarea predicatului nominal cu subiectul trebuie să ținem seama de următoarele:

a) Verbul copulativ se acordă cu subiectul în număr și persoană, iar numele predicativ exprimat prin adjectiv, participiu, numeral sau pronume — în gen, număr și caz (uneori):

Muncitorul e fire deschisă. Ochii îi sînt limpezi ca apa unui rîu de munte. (E. Damian)

Curenții de aer deveneau tot mai puternici și în taiga se făcea tot mai frig. (N. Costenco)

b) Dacă subiectele omogene sînt substantive de diferite genuri, verbul copulativ ia forma persoanei III plural, iar numele predicativ se folosește la forma masculină numărul plural:

Fratele și sora erau studenți la universitate.

4. Acordul predicatului verbal-nominal cu subiectul

La acordarea predicatului verbal-nominal cu subiectul se observă următoarele legități:

a) Verbul semiauxiliar (face excepție *a trebui*) întotdeauna se acordă cu subiectul în număr și persoană:

Băieții începeau să devină mai serioși.

b) Verbul copulativ sau semicopulativ se poate acorda în număr și persoană numai fiind folosit la modul conjunctiv:

Tu începi să devii serios.

c) Numele predicativ exprimat prin adjectiv, participiu sau pronume se acordă cu subiectul în gen, număr și caz:

El începe să devină mai serios.

Ea începe să devină mai serioasă.

Ei încep să devină mai serioși.

Ele încep să devină mai serioase.

PĂRȚILE SECUNDARE ALE PROPOZIȚIEI

§ 147. Noțiuni generale

Afară de părțile principale (subiect și predicat), în majoritatea propozițiilor avem și alte cuvinte care îndeplinesc funcții secundare. **Părți secundare** sînt cuvintele determinative care lămuresc

subiectul, predicatul sau o altă parte secundară. Ele sînt: atributul, complementul direct, indirect și complementele circumstanțiale. Părțile secundare ale propoziției au particularități specifice, dar, ca și cele principale, se pot delimita cu ajutorul întrebărilor respective. De exemplu:

Frunzele nucarului se zbuciumă în bătaia vîntului. (E. Damian)

În propoziția dată subiectul *frunzele* are cuvînt determinativ (ale cui?) — *nucarului*. Predicatul *se zbuciumă* este determinat de partea secundară *în bătaia*, iar partea secundară *în bătaia*, la rîndul ei, este determinată de altă parte secundară — *vîntului*.

§ 148. Atributul

Atributul este partea secundară a propoziției care determină un substantiv indicînd diferite caracteristici ale obiectului (calități, însușiri ș.a.) și poate răspunde la una din întrebările: **care?** **ce fel?** **al (ai, a, ale) cui?** **cît?** **al cîtulea?** De exemplu:

Tineretul este cîntea și mîndria Patriei noastre. (B. Istru)

În această propoziție sînt atribute cuvintele *Patriei, noastre*, care determină respectiv substantivele *mîndria, Patriei*.

În genere atributele se exprimă prin diverse părți de vorbire. În conformitate cu aceasta ele pot fi clasificate în:

1. **Atribute adjectivale.** Aici intră și cele exprimate prin participiu, gerunziu și numerale cu valori adjectivale:

Era un uncheaș virtos moș Calestru, cu ochi mici și șirefi, dar bun la vorbă ca și la inimă. (G. Malarciuc)

Tot avutul nostru constă din cîteva mașini de tipărit și cinci linotipuri. (E. Damian)

La adierea ușoară a vîntului frunza galbenindă tremura. (V. Roșca)

2. **Atribute substantivale** exprimate prin substantiv sau alte cuvinte substantivate:

Eminescu a fost un patriot înflăcărat și un denunțator al mizeriei muncitorului rural. (G. Călinescu)

Pomul își acumulează puterile, așteaptă căldura soarelui. (G. Meiniuc)

Notă. Atributele substantivale stau, de regulă, la cazurile genitiv ori acuzativ. Uneori însă pot fi exprimate și prin substantiv la dativ.

Ea auzea un glas frumos asemenea sunetului blînd și regulat al valurilor mării. (M. Eminescu)

3. **Atribute pronominale**, exprimate prin diferite categorii de pronume:

Femeia aceasta uscățivă și mărunțică își ieșea din sărite la cel mai mic semn de dezordine. (E. Damian)

Cînd luna răsări de după culmea muntelui, tinerii noștri coborîră spre copac. (S. Lesnea)

4. **Atribute verbale**, exprimate prin infinitiv sau supin:

Cum venea seara, fata se așeza la mașina de scris. (A. Marinat)

Dorința de a învăța l-a adus la oraș. (I. Druță)

5. **Atribute adverbiale**, exprimate prin adverbe sau locuțiuni adverbiale:

Trăim cu zi de astăzi și de mâine,
Cinstim cu plecăciune zi de ieri,
Intinerim frumos lângă țărine,
Incărunțim încet lângă dureri.

(D. Matcovschi)

După felul relațiilor cu cuvintele determinate, distingem două tipuri de atribute: **acordate** și **neacordate**.

Atributul care are aceeași formă de gen, număr și caz cu cuvântul determinat se numește **acordat**. De exemplu, în propoziția *Afișele colorate vesteau reprezentațiile teatrale*. (C. Petrescu) atributul *colorate* se acordă cu substantivul *afișele*, iar *teatrale* cu substantivul *reprezentațiile* în gen, număr și caz.

Atributele acordate pot fi exprimate prin:

a) **Adjectiv**:

Sediul conducerii colhozului se afla într-o casă țărănească. (V. Vasilache)

Luna mare și roșcată creă, cu lumina ei părelnică, burguri și foișoare ciudate în grupurile de trestii nemișcate. (A. Busuioc)

b) **Participiu adjectivizat**:

Prin geamurile deschise năvălește mireasma plăcută a salcîmilor înfloriți. (G. Meniuc)

c) **Gerunziu adjectivizat**:

Își piaptănă buclele uzinele fumegînde. (N. Costenco)

În fața noastră se așternea cîmpia înverzindă. (R. Lungu)

d) **Numeral**:

Aici era linia întîia a frontului. (I. C. Ciobanu)

Peste un timp a intrat al doilea vornic Lupu Coci. (S. Lesnea)

e) **Pronume posesiv ori demonstrativ**:

Colegele noastre erau foarte bucuroase de surpriza pe care le-am făcut-o. (A. Busuioc)

Vodă Alexandru primi această veste cu tainică bucurie. (S. Lesnea)

Atributul care se leagă de cuvîntul determinat prin recîiune sau aderare se numește **atribut neacordat**. De exemplu:

Moș Dumitru Putină îndeplinea cu sfințenie toate obiceiurile satului păstrate de la strămoși. (A. Mateevici) Aici atributul *satului* este substantiv neutru și se află la cazul genitiv, numărul singular. El nu se acordă cu cuvîntul determinat *obiceiurile* care stă la cazul acuzativ, numărul plural, ci se leagă de el prin recîiune.

Atributul neacordat se exprimă prin:

a) **Substantiv la cazurile oblice** (genitiv, dativ, acuzativ) cu sau fără prepoziție:

Odată cu plăcințelele în casa lui **Onache** apăreau poveștile.
(I. Druță)

Ne trezim în una din cele mai frumoase seri **de iarnă**. (M. Eminescu)

Oare de ce-l luase tatăl? Văzîndu-l, cum își drege ciopliturile, se învățase a dura case **asemenea muntenilor**. (G. Meniuc)

b) **Infinitiv cu prepoziția de:**

În suflet iar i s-a ivit nădejdea **de a scăpa** cu viață și dorința **de a trăi**. (S. Șleahu)

c) **Supin:**

Ei au reușit să primească lemn **de construit**. (Em. Bucov)

d) **Adverb cu prepoziție:**

Părinții în cuvîntu-acesta „pîine“

Au pus nădejdea zilelor **de mîine**

Și inima și-au pus-o grea și toată

Ce n-o să se mai bată niciodată.

(A. Busuioc)

§ 149. Atribute omogene și neomogene

În propoziție pot fi mai multe atribute. Unele lămuresc același cuvînt arătînd diverse însușiri sau calități ale obiectului determinat. Astfel de atribute se numesc omogene. Atributele omogene sînt exprimate, de regulă, prin adjective calitative propriu-zise sau derivate, și se acordă cu cuvîntul determinat în gen, număr și caz. De exemplu:

Acesta era un bărbat **înalt**, cu fața **palidă** și **inteligentă**. (A. Lipcan)

Atributele omogene se leagă, de obicei, prin intonație cu nuanță de enumerare, de înșirare. Uneori însă, ca și celelalte părți omogene, ele pot fi introduse cu ajutorul conjuncțiilor coordonatoare. De exemplu:

În ogradă creștea un copac **înalt**, **mare** și **rotat**.

Toma Petre era mărunțel de statură, cu fața **slăbuță**, dar **vioaie**. (S. Șleahu)

Atributele omogene legate prin intonație, prin conjuncții adversative și disjunctive se despart prin virgule.

Dacă **atributele** aceluiași cuvînt nu sînt exprimate prin adjective, ci prin părți de vorbire eterogene, ele sînt **neomogene**. De exemplu:

Cînd te uiți la cîmpul **nostru înverzit**, vezi sub a soarelui **lumină**, cum Patria s-a împodobit. (P. Darienco)

Uneori și atributele exprimate prin adjective nu sînt omogene, dacă unul dintre ele este calitativ, iar altul relativ și determină obiectul din diferite puncte de vedere. De exemplu:

El avea o față **simplă** **țărănească**.

Atributele neomogene nu se despart prin virgule.

§ 150. Aporiția

Aporiția este un atribut substantival care precizează sensul cuvântului determinat (substantiv ori pronume). De cele mai multe ori, indiferent de cazul cuvântului determinat, aporiția stă la cazul nominativ. De exemplu:

1. Orașul **Tiraspol** este o localitate pe malul Nistrului.

2. De-a lungul râului **Nistru** cresc livezi frumoase.

În prima propoziție cuvântul *orașul*, determinat de aporiția *Tiraspol*, este la cazul nominativ, iar în a doua cuvântul determinat *râului* este la genitiv. Cu toate acestea aporițiile în ambele propoziții se află la cazul nominativ.

Totodată în unele construcții aporiția poate lua cazul cuvântului determinat, adică poate fi la genitiv, dativ ș.a.m.d. De exemplu: *Legea spune că pământul trebuie împărțit oamenilor, țăranilor.* (G. Malarciuc)

I se părea că o să-și ceară iertare în numele zeului ei, al muzicii, de la toți ce au avut legătură cu ocupațiile ei. (A. Marinat)

Notă. Există o opinie conform căreia aporiția poate determina nu numai un substantiv, ci și un adjectiv, un adverb sau o interjecție. Din această cauză și aporiția însăși se poate exprima prin diferite părți de vorbire. De exemplu.

1. *Băiatul este mare, la fel ca mine.*

2. *Aici, la universitate, și-a făcut el studiile.*

3. *Au venit. câteva, mai exact patru.*

Aporițiile pot indica:

a) **Profesia, specialitatea** (*meșter-lăcătuș, femeie-agronom, bărbat-operator, inginer-mecanic ș.a.*):

Radu-șoferul puse mașina în umbra unor sălcii bătrâne, ca să n-o bată soarele. (G. Meniuc)

b) **Naționalitatea, caracterul** (*strungar-moldovean, fată-moldoveancă*). Aceste aporiții se leagă de cuvântul determinat prin liniuță:

Unul dintre cele trei chipuri era badea Cireș-glumețul. (I. Druță)

c) **Nume proprii de persoane și localități** (*șoferul Ilieș, satul Slobozia, râul Răut, învățătorul Nicolae Buzdugan ș.a.*):

La 1846 Russo compuse o mică piesă intitulată „Jicnicerul Vădră”. Autorul dramatic o plăti cu un exil de două luni la mănăstirea Soveja. (V. Alecsandri)

d) Aporiții sînt considerate și denumirile ziarelor, revistelor, operelor literare și științifice, filmelor, instituțiilor, colhozurilor, fabricilor ș.a. Aceste aporiții se scriu cu literă majusculă și se iau în ghilimele. De exemplu: *gazeta „Viața satului”, romanul „Podgoreni”, fabrica „Bucuria” ș.a.*

După structura lor aporițiile sînt simple și dezvoltate.

Aporiția simplă este exprimată printr-un substantiv sau alt cuvînt substantivizat ori printr-o îmbinare stabilă de cuvinte cu sens integral. De exemplu:

Bădișa Vasile a zîmbit atunci, iar noi, școlarii, am rămas cu ochii holbați unii la alții. (I. Creangă)

Una din cele mai îndrăgite opere literare a Sofiei era povestirea lui I. S. Turghenev „Apele primăverii”. (Em. Bucov)

Apoziția dezvoltată este exprimată printr-un substantiv cu cuvinte determinative:

Onache Cărăbuș, om harnic și stăruitor, o fi avut de grijă să-și scoale casa cu noaptea în cap. (I. Druță)

Era Angela, fata lui Anton Holban. (V. Malev)

Notă. Uneori același cuvînt poate avea mai multe apoziții simple și dezvoltate. De exemplu: *D-apoi cu moș Chiorpec, ciubotarul, megieșul nostru, ce necaz aveam.* (I. Creangă)

COMPLEMENTUL

§ 151. Noțiuni generale

Complementul este partea secundară a propoziției care determină, de obicei, un verb, indicînd obiectul ce suferă acțiunea sau diferite circumstanțe în care ea se desfășoară. El răspunde la una din întrebările **pe cine?** **cu cine?** **cu ce?** **cînd?** **unde?** **cum?** **de ce?** **cu ce scop?** ș.a. De exemplu:

Dimitrie Cantemir își cercetă pruncii cu blindețe. (G. Madan)

Aici cuvintele evidențiate sînt complemente, deoarece ele determină verbul-predicat *își cerceta* și răspund la întrebările **pe cine?** (*pruncii*) și **cum?** (*cu blindețe*).

Uneori complementul determină și alte părți de vorbire: un adjectiv, un adverb sau o interjecție verbală. De exemplu:

Ograda era plină de lume. (A. Șalaru)

Dimineața, în zorii zilei, satul forfotește într-o hărnicie grăbită. (A. Șalaru)

Pupăza zbrîl pe-o dugheană. (I. Creangă)

În prima propoziție complementul *de lume* determină adjectivul *plină*; în a doua propoziție complementul *în zorii zilei* determină adverbul *dimineața*, precizîndu-i conținutul; în a treia propoziție complementul *pe-o dugheană* determină interjecția verbală cu funcție de predikat *zbrîl*!

Complementele sînt de trei feluri:

a) **Directe:** *Ne-am dus toată școala să ajutăm colhozul la încălțat finul.* (V. Beșleagă)

b) **Indirecte:**

Văl de brumă argintie
Mi-a împodobit grădina
Firelor de lămîișă
Li se usucă rădăcina.

O. Goga

c) **Circumstanțiale:** *Trenul alerga demult prin cîmpia ce cobora ușor spre apa Nistrului.* (V. Malev)

§ 152. Complementul direct

Complementul direct este partea secundară a propoziției ce determină un verb tranzitiv și indică obiectul care suferă acțiunea subiectului gramatical. El răspunde la una din întrebările: **pe cine? pe ce? ce?** De exemplu:

Răcoarea nopții aduce liniște și taină. Umbrele îmbracă dealurile, astupă văile. (M. G. Cibotaru)

Toate cuvintele evidențiate lămuresc verbe, a căror acțiune se referă la obiectele respective, de aceea sînt complemente directe.

Complementul direct este exprimat, de regulă, prin substantive sau pronume la acuzativ cu prepoziția **pe** sau fără prepoziție. De exemplu:

Pe alba încremenire a zăpezii reci el vedea un măr rotat într-un colț de vie. (G. Gheorghiu)

Cristina o ajută pe Ane Nilsen la coptul pîinii, așa cum o învățase mama. (G. Meniuc)

Pe noi ne-au întîlnit frumos. (I. C. Ciobanu)

Substantivele comune pot fi utilizate atît cu prepoziția **pe**, cît și fără prepoziție. Compară:

L-a căutat fata pe feciorul împăratului pe tot pămîntul umblător și nu l-a găsit. (G. Botezatu) *A căutat fata feciorul împăratului pe tot pămîntul umblător și nu l-a găsit.*

Substantivul cu funcție de complement direct poate fi însoțit și de propoziția **la**, dacă sensul lui lexical conține o nuanță cantitativă:

Mătușa Axinia tot face la mînuși și nu le mai mînuie. (I. Druță)

Aceeași funcție poate îndeplini și substantivul cu prepozițiile **cu, de**:

Pe la amiază ea terminase cu spălatul rufelor. (I. C. Ciobanu)

Complementul direct exprimat prin substantiv poate arăta:

a) Obiectul ce suferă acțiunea subiectului:

Prin aprilie începuse pădurarii a înnoi pădurea și Onache s-a tocmît la semănatul ghinzilor. (I. Druță)

b) Obiectul care apare în rezultatul unei acțiuni:

Scriitorul scrie o carte, compozitorul compune un cîntec să zboare peste vîi și livezi, peste sate și orașe, să-l audă toată lumea. (F. Vidrașcu)

c) Obiectul care în rezultatul acțiunii subiectului își schimbă locul, se deplasează în spațiu:

Bunelul aducea florile acestea într-o clipală că-s aproape, peste drum de casa noastră. (I. C. Ciobanu)

d) Obiectul din care se ia numai o parte, adică exprimă raport partitiv:

Tustrei feciorii babei umblau în carăușie și cîștigau mulți bani. (I. Creangă)

e) Obiectul posedat de subiect:

Satul demult are inginerii lui, învățătorii, agronomii săi. (Ana Lupan)

f) Obiectul procurat de subiect:

Cumpărase o căsuță la marginea orașului și devenise un fel de zarzavagiu. (A. Busuioc)

g) Instrumentul cu care se realizează acțiunea:

Tigrul ridică ochii la mine și zimbește. (A. Busuioc)

Notă. În cazuri excepționale complementul direct poate fi exprimat și prin substantive la genitiv și dativ:

Magda adusese de-ale mîncării și ceaiul fierbinte. (G. Meniuc)

El a dat citire unei adrese de mulțumire colectivului bazei. (N. Costenco)

Complementul direct se exprimă și prin alte părți de vorbire:

a) **Adjectiv sau participiu substantivizat:**

În drum pe tinerei îi așteaptă o gloată întreagă de băieți mici cu câștile pline de apă. (A. Mateevici)

b) **Numeral:**

I-am cunoscut pe amîndoi la institutul agricol din Chișinău. (G. Gheorghiu)

c) **Verb la infinitiv:**

Bătrînul profesor

Ne-nvață a scrie

Pe frunză de stejar,

Nu pe hîrtie.

(D. Matcovschi)

d) **O parte de vorbire neflexibilă substantivizată** (adverb, prepoziție, conjuncție, particulă, interjecție): *Cîte un flăcău la răs-pîntia drumului își fluieră dorul, își chiuie binele.* (P. Zadnipru)

Vera a zis un „da” prelung, apoi îi strînse prietenii brațul. (A. Marinat)

e) **O îmbinare de cuvinte:**

El a terminat Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău „Ion Creangă”. (Moldova Suverană)

§ 153. Complementul indirect

Complementul indirect este partea secundară a propoziției ce determină, de regulă, un verb tranzitiv sau intransitiv, indicînd un obiect care nu suferă în mod nemijlocit acțiunea subiectului. El poate fi la cazurile genitiv, dativ și acuzativ cu orice prepoziție (în afară de *pe*) și răspunde la una din întrebările *cui? la ce? cu ce? cu cine? de cine? de ce? despre cine? despre ce?* De exemplu:

De-a lungul veacurilor cîntăreții popoarelor căutau temei poeziei lor și îl găseau în demnitatea Patriei. (B. Istru)

Vrea să fie și el popular printre soldați. (A. Busuioc)

Inoată de la un capăt la altul prin lanul verde stăruindu-se să-și concentreze atenția asupra lucrului. (Ana Lupan)

Spre deosebire de complementul direct (care determină numai verbul tranzitiv), complementul indirect e apt de a urma după

orice verb. Afară de aceasta, el poate determina și alte părți de vorbire:

a) **Un substantiv:**

Iară și iară laudă și slavă mâinilor multe. (I. C. Ciobanu)

b) **Un adjectiv.**

Numai timpurile o dădeau de gol, erau pline de promoroacă. (Ana Lupan)

c) **O interjecție verbală:**

Ura! eroilor cosmosului.

Complementul indirect arată:

a) Persoana în favoarea sau defavoarea căreia se desfășurează acțiunea:

Liniștit Radu îi povestește lui Gheorghe întâmplarea de dimineață. (A. Vlahuță)

Legile Atenei nu îngăduiau bărbaților să se căsătorească cu femeii din alte orașe. (G. Madan)

b) Persoana sau obiectul căruia îi este adresată acțiunea:

Avea în planșeta ceea ce a lui militară o mulțime de scrisori adresate sovietului raional. (V. Malev)

c) Instrumentul cu care se realizează acțiunea:

Nicușor cînta din scripcă. (D. Velrov)

Tanti Lena te așteaptă s-o duci acasă cu mașina. (A. Busuioc)

d) Obiectul gândirii, discuției, judecării, meditației.

Pămîntul îi leagă necazurile și-l face a visa la bucuriile zilei de mîine. (I. Druță)

e) Agentul acțiunii:

Boierii au fost chemați la curtea domnească de către Ștefan cel Mare. (M. Sadoveanu)

f) Persoana sau obiectul către care se îndreaptă subiectul acțiunii:

Se apropie de Aura, îi șoptește câteva minute. (A. Busuioc)

g) Obiectul în care evoluează sau se transformă subiectul în rezultatul acțiunii respective:

Ceasornicul ca și cum la un moment dat se prefăcuse într-o pasăre de lemn: nici să zboare, nici să cînte. (G. Meniuc)

Complementul indirect se exprimă prin:

a) **Substantiv la genitiv, dativ și acuzativ:**

El își încheia istorioara cu marea dragoste pe care o purta Ileana Cosinzeana pentru un voinic din satul ei. (I. Druță)

Creangă n-a chemat țărănimea asupra la răscoală împotriva clasei moșierești stăpînitoare, dar democratismul scriitorului se cîțește lămurit în critica lui sarcastică și usturătoare împotriva liberalilor burghezi. (G. Meniuc)

Bucuria aceasta nestăvilită moș Toma a hotărît s-o împărtășească și directorului școlii. (I. C. Ciobanu)

b) **Pronume la cazurile oblice:**

La mănăstirea Slatina zidită de el (Lăpușneanul), unde e îngropat, se vede și astăzi portretul lui și al familiei sale. (C. Negruzzi)

Victor îi scrisese **ei** că va face tot posibilul să vină la Chişinău.
(M. Cibotariu)

c) **Numeral:**

Se pregătea o serată, de aceea li s-a spus **la amândoi** să vină la şcoală. (I. C. Ciobanu)

d) **Adjectiv sau participiu substantivizat:**

Printre tinerii care se adunase la club era Ileana şi Zamfira.
(V. Malev)

e) **Adverb:**

Ne gândim la ziua de **miine, la bine**. (V. Roşca)

f) **Verb la supin:**

Toată tehnica este pregătită **pentru arat şi semănat**.

g) **O îmbinare de cuvinte:**

Vorbim despre **cei doi băieţi**. (N. Vieru)

§ 154. Complementele în construcţii active şi pasive

În corespundere cu diateza activă sau pasivă a verbului-predicat propoziţiile se clasifică în **construcţii active şi pasive**.

Construcţie activă se numeşte propoziţia în care subiectul este agentul acţiunii, iar predicatul este un verb la diateza activă şi exprimă o acţiune, după care pot urma complemente directe, indirecte sau circumstanţiale. De exemplu:

*Ilincuţa plîngea **cu sughituri** înfundate acoperindu-şi **faţa cu mâinile** tremurînde.* (G. Meniuc)

În această propoziţie cuvîntul *cu sughituri* este complement circumstanţial de mod, *faşa* — complement direct şi *cu mâinile* — complement indirect.

Construcţie pasivă se numeşte propoziţia în care subiectul gramatical suferă acţiunea exprimată printr-un verb la diateza pasivă, ea fiind înfăptuită de un agent în funcţie de complement indirect. De exemplu:

*Omătul era **mîncat de soare şi de pămînt**.*

(I. C. Ciobanu).

*Elevul a fost **chemat la cancelarie de către director**.*

În exemplele de mai sus predicatele *era mîncat* şi *a fost chemat* sînt verbe la diateza pasivă şi sînt urmate de complementele indirecte *de soare şi de pămînt, de către director*. Aceste complemente au funcţie de subiecte logice, deoarece realizează acţiunea suferită de subiectele gramaticale *omătul, elevul*.

Notă. Complementul indirect din construcţiile pasive este, după cum am văzut, agentul adevărat al acţiunii, adică numeşte persoana care realizează acţiunea verbului-predicat, de aceea se mai numeşte **complement de agent**.

În unele construcţii pasive subiectul logic lipseşte, dar uşor se subînţelege. De exemplu:

*Vagoanele erau **împodobite cu pancarte, cu lozinci**.* (N. Costenco)

În exemplul dat subiectul logic lipsește, dar ușor poate fi găsit:
Erau împodobite de oameni.

Construcțiile active al căror predicat este un verb tranzitiv pot fi ușor transformate în pasive, iar cele pasive — în active. În urma transformării construcției active în construcție pasivă complementul direct devine subiect gramatical al propoziției, iar subiectul — complement indirect. Compară:

1. *Elevul a citit o carte* (activă).
2. *Cartea a fost citită de elev* (pasivă).

La transformarea construcției pasive în construcție activă complementul indirect devine subiect gramatical al propoziției, iar subiectul — complement direct. De pildă:

1. *Omătul era mîncat de soare și de pămînt.* (I. C. Ciobanu)
2. *Soarele și pămîntul mîncău omătul.*

Construcțiile active al căror predicat este un verb intransitiv nu se pretează transformării în construcții pasive. De exemplu, construcția activă *Ei studiază la universitate* nu poate fi transformată în construcție pasivă, deoarece verbul *a studia* în enunțul dat are valoare intransitivă.

§ 155. Complementele circumstanțiale

Complementul circumstanțial este partea secundară a propoziției care determină, de regulă, un verb sau o locuțiune verbală și indică diferite circumstanțe, împrejurări în care se desfășoară acțiunea. El răspunde la una din întrebările: *unde? cînd? din ce cauză? cu ce scop? în ce condiții? încotro?* De exemplu:

În toamna aceea Bulgăre se rătăcise pe undeva, căci vreo lună și ceva nu se arăta prin cîmpie. (I. Druță)

În fraza analizată cuvintele *în toamna* sînt complement circumstanțial de timp și lămuresc verbul *se rătăcise*. Cuvintele *pe undeva* lămuresc același verb, dar nu arată timpul, ci locul de realizare a acțiunii. Cuvintele *vreo lună și ceva* determină timpul realizării acțiunii exprimate de verbul *nu se arată*, iar expresia *prin cîmpie* indică locul acțiunii.

Afară de verbe la modurile personale și locuțiuni verbale, complementele circumstanțiale pot lămuri:

a) Infinitivul:

Un poclit de rogojini oprea și soarele, și ploaia de a răzbate în căruța lui moș Nichifor. (I. Creangă)

b) Gerunziul:

Răzbătînd cu greu prin grămada de oameni, adunată la intrarea în subsol, s-a ivit și Frățici. (S. Șleahu)

c) Participiul:

Numai iaca ce iar îi iese spînul înainte îmbrăcat altfel și călare pe un cal frumos. (I. Creangă)

d) O interjecție verbală:

Asemeni cel mijlociu, fuștil iute sub un chersîn. (I. Creangă)

Uneori aceeași îmbinare de cuvinte (alcătuită din prepoziție și

substantiv) poate răspunde la două întrebări: la întrebarea complementului indirect și la cea a complementului circumstanțial. De exemplu:

Dimitrie Cantemir se reținu puțințel lîngă un vlăstar. (G. Madan)

Cuvintelor evidențiate li se pot pune două întrebări:

1. Se reținu **lîngă ce?** — *Lîngă un vlăstar.*

2. Se reținu **unde?** — *Lîngă un vlăstar.*

În astfel de situații trebuie să dăm preferință complementului circumstanțial. Deci îmbinarea *lîngă un vlăstar* este complement circumstanțial de loc. În felul acesta se procedează cu substantivele inanimate.

Dacă complementul este un substantiv animat sau un pronume, preferința va fi dată complementului indirect. De exemplu:

Noi ne-am oprit lîngă dîșii.

Aici întrebarea corectă va fi **Lîngă cine ne-am oprit?** — *Lîngă dîșii.* Deci *lîngă dîșii* este complement indirect.

Complementele circumstanțiale sînt de mai multe feluri: **de loc**, **de timp**, **de mod**, **cauzale**, **finale**, **concesive**, **condiționale** ș.a.

§ 156. Complementul circumstanțial de loc

Complementul circumstanțial de loc determină un verb, o locuțiune sau interjecție verbală și indică locul, direcția, punctul de plecare sau cel final al acțiunii. El răspunde la una din întrebările **unde?** **de unde?** **încotro?** **pînă unde?** ș.a.

Mai departe intrăm (unde?) în Bugeacul lipsit de prea darnică umbră și răcoare. (A. Busuioc)

Mătușa Chiva a părăsit ograda și s-a îndreptat (încotro?) înspre casa Alcazilor. (G. Meniuc)

Lidia N. se întorcea (de unde?) de la cinema singură. (N. Costenco)

Grigoriță a petrecut-o pe mama (pînă unde?) pînă la poartă. (G. Adam)

Complementul circumstanțial de loc se exprimă prin:

a) **Substantiv cu prepoziție la acuzativ:**

Sub piatră șopotea un izvoarăș. (A. Cosmescu)

Am ieșit din casă și m-am oprit în prag. (V. Beșleagă)

b) **Substantiv la cazul genitiv:**

În fruntea acelor popoare, unele de origini sînte, altele de origini obscure, el curgea de-a lungul rîurilor mari și răsturna imperii. (M. Eminescu)

În fața casei descoperi cîteva tufe de vîzdoage. (V. Beșleagă)

c) **Substantiv la cazul dativ:**

Ningea alene, de parcă fulgii rari nu se hotărîse să se aștearnă (unde?) pămîntului sau să se facă nevăzuți în aer. (V. Malev)

d) **Diferite pronume (personale, posesive, demonstrative):**

Prin fața noastră a trecut un cîrd de rațe legănîndu-se. (V. Roșca)

e) **Adverb sau locuțiune adverbială:**

Afară era întuneric. Cerul nu se vedea, numai undeva deasupra capului se zbuciuma o așchie senină. (I. Druță)

f) **Verb la supin:**

Căruța am adus-o de la încălțat. (I. Creangă)

§ 157. Complementul circumstanțial de timp

Complementul circumstanțial de timp determină un verb sau o locuțiune verbală și indică timpul de realizare a acțiunii. El răspunde la una din întrebările **cînd? de cînd? pînă cînd? cît timp? cîtă vreme?** ș.a.

Gureș glumea la bucurie și la nevoie. (Em. Bucov)

Complementul circumstanțial de timp poate arăta:

a) **Inceputul acțiunii:**

De azi înainte noi vom fi stăpîni satului. (G. Malarciuc)

b) **Durata acțiunii:**

Țineau foc în vetre cu săptămînilor. (I. Druță)

c) **Sfîrșitul acțiunii:**

Construcția clubului se termină în noiembrie. (R. Lungu)

d) **Timpul nehotărit de realizare a acțiunii:**

Scrisoarea ei sosise prin aprilie. (A. Busuioc)

e) **Timpul concret de realizare a acțiunii:**

Plopii vor da frunză la primăvară. (E. Loteanu)

Complementele circumstanțiale de timp se exprimă prin:

a) **Substantiv la cazul acuzativ:**

De ani și ani de zile Zamfira fusese cea care avea dreptate. (V. Malev)

b) **Substantiv la cazul genitiv:**

El trecuse prin sat pe timpul secerișului. (V. Malev)

c) **Infinitiv cu prepoziție.**

Înainte de a intra în casă, el întotdeauna se uită împrejur. (G. Madan)

d) **Adverb sau locuțiune adverbială:**

În zori de zi am început filmarea. (E. Loteanu)

e) **Gerunziu cu cuvinte lămuritoare:**

Începînd de mîine, voi lucra asupra temei. (N. Vieru)

f) **Participiu cu cuvinte lămuritoare:**

Ajuns la cîrmuire, Moga intră în cabinetul său. (G. Gheorghiu)

§ 158. Complementul circumstanțial de mod

Complementul circumstanțial de mod determină un verb sau o locuțiune verbală și arată cum sau în ce mod se realizează acțiunea. El răspunde la una din întrebările **cum? în ce mod? în ce fel? cît? de cîte ori? a cîta oară?** De exemplu:

A oftat nukul adînc, apoi a șoptit încet-încet. (I. Druță)

Te-aș înțelege cu plăcere, unchiule, nu te supăra, dar îmi vine cam greu. (A. Busuioc)

Complementul circumstanțial de mod poate determina nu numai verbul, dar și alte părți de vorbire:

a) **Un adjectiv sau participiu:**

Mai întâi și la început, scot din mănua loitrei o frînghie strînsă (cum?) colac, o desfac și mă duc să leg cu un capăt caii de piedică. (I. C. Ciobanu)

b) **Un adverb:**

El fugea tare (cît de tare?) ca o mașină.

c) **O interjecție:**

Haideți (cum?) mai repede. Plecăm odată! (G. Gheorghiu)

Complementele circumstanțiale de mod exprimă modalități de realizare a acțiunii. Ele arată:

a) **Modul propriu-zis al înlăptuirii acțiunii:**

Radu zîmbește cu dragoste și bunătate. (A. Șalaru)

b) **O caracteristică a stării sau a unei acțiuni înlăptuite de o persoană sau ființă:**

Am alergat acasă într-un suflet. (I. C. Ciobanu)

c) **O comparație:**

De moș Andrei mă temeam ca de foc. (I. C. Ciobanu)

d) **Durata sau intensitatea acțiunii:**

Tata m-a privit lung-lung. (G. Meniuc)

e) **Valori distributive:**

Costea, Ivan și alții întindeau mîinile ajutînd femeilor să se coboare una cîte una. (N. Costenco)

Complementele circumstanțiale de mod pot fi exprimate prin:

a) **Substantiv cu prepoziție la acuzativ, genitiv, dativ:**

Căldările treceau din mîină în mîină ca la pojar. (I. C. Ciobanu)

Așa, cum mergea el, părea că n-ar fi vrut să se ducă, dar pașii îl poartă singuri, împotriva voinței. (A. Șalaru)

Melodia a cuprins sala asemenea unei primăveri. (G. Madan)

b) **Adverb sau locuțiune adverbială:**

O orchestră cîntă cu înfocare. (N. Costenco)

c) **Verb la infinitiv cu prepoziția fără:**

Ne spuneam atît de multe

Fără a spune un cuvînt.

(M. Eminescu)

d) **Gerunziu adverbial:**

Ion venea alergînd pe hudițele scăldate de umbrele jucăușe ale înserării. (B. Istru)

e) **O comparație:**

Moșul se bălăcește ca un campion olimpic. (A. Busuioc)

§ 159. Complementul circumstanțial de cauză

Complementul circumstanțial causal determină, de regulă, un verb sau o locuțiune verbală în propoziție și arată cauza acțiunii subiectului sau a stării în care el se află. El răspunde la una din întrebările de ce? din ce cauză? din ce pricină?

Fașa mamei Zamfira se roșise de mînie. (A. Mateevici)

Complementul circumstanțial cauzal uneori poate determina și un adjectiv sau participiu adjectivizat. De exemplu:

Bătrînul împovărat de ani și gîrbov de bătrînețe își deapănă cu greu firul amintirilor. (F. Vidrașcu)

Complementul circumstanțial cauzal se exprimă prin:

a) Substantiv la acuzativ, genitiv, dativ:

Spirca tremura de frig și oboseală. (V. Crășescu)

Poate din cauza vibrației aerului pricinuite de pocnetul motorului, dar toată movila se puse în mișcare. (N. Costenco)

Aceste vizite se repetau des grație legăturilor amicale ce existau între Mărgărita și Alina. (V. Alecsandri)

b) Pronume personal, posesiv, demonstrativ ș.a.

Din cauza lui noi am rămas în urmă de la coloana principală. (V. Roșca)

De dragul nostru părinții erau gata pentru orișice. (R. Lungu)

c) Adjectiv sau participiu adjectivizat:

De sătul ce era respira foarte greu. (P. Boțu)

d) Gerunziu cu cuvinte determinative:

Toată săptămîna aceasta Nuța, găsind o mulțime de treburi, alerga în lungul și în latul Ciuturii. (I. Druță)

e) Adverb sau locuțiune adverbială:

Cînd observa, că băieții intrau repede în vorbă cu ea, credea că o fac doar din prietenie, ca și fetele, de aceea se purta cu toți la fel. (A. Marinat)

§ 160. Complementul circumstanțial final

Complementul circumstanțial final determină un verb sau o locuțiune verbală și indică scopul realizării acțiunii. El răspunde la una din întrebările **cu ce scop? pentru ce?**

În timpul ce le rămînea trebuia să niveleze nisipul descărcat (pentru ce?) pentru amenajarea teritoriului bazei. (N. Costenco)

Complementul circumstanțial final se exprimă prin:

a) Substantiv la cazurile genitiv și acuzativ:

Acuma Radu aștepta ca moș Manole să se echipeze de vîntătoare. (A. Șalaru)

Călătorim în căutarea timpului trecut, a amintirilor, a unor oameni care s-ar putea să nu mai fie, dar care au fost și au însemnat ceva pentru mine. (A. Busuioc)

b) Infinitiv cu prepoziție:

Costea deseori organiza expediții prin împrejurimi cu școlarii pentru a studia natura. (G. Gheorghiu)

c) Supin:

Petrache a zis să te pregătești pentru vînat mistreți. (I. Vieru)

d) Adverb final:

El a hotărît să plece special la această serată. (G. Adam)

§ 161. Complementul circumstanțial instrumental

Complementul circumstanțial instrumental determină un verb sau o locuțiune verbală și indică instrumentul cu care se înfăptuiește acțiunea. El răspunde la una din întrebările **cu ce? prin ce?**

Trăgea Filipaș cu arcușul, mama dragă, de te ardea la inimă, nu alta. (G. Meniuc)

Complementul circumstanțial instrumental este exprimat, de regulă, prin substantive inanimate și redă următoarele valori semantice:

1. Indică instrumentul propriu-zis, unealta cu care se realizează o acțiune oarecare:

A lovit de vreo zece ori în brăzdarul roșu pe care ucenicul său îl așezase cu cleștele pe nicovală. (G. Meniuc)

2. Numește diferite părți ale corpului omenesc cu al căror ajutor se înfăptuiesc anumite acțiuni.

Ion Neculce flutură ușurel din gene. (G. Madan)

Ea continua să suspine și-și acoperea fața cu mâinile. (G. Meniuc)

3. Arată instrumentul care nu are la bază un obiect real, ci exprimă noțiuni imaginare, de aceea și acțiunea realizată de subiect poartă un caracter abstract:

Cărăbuș pipăia cu privirea sa străpungătoare lungul și largul pereților. (I. Druță)

4. Uneori complementul instrumental poate fi exprimat și prin substantive animate. Compară:

În trecut eram cu boii, cu caii, iar acum cu tractoarele.

§ 162. Complementul circumstanțial concesiv

Complementul circumstanțial concesiv determină un verb sau o locuțiune verbală și numește un fapt care ar putea să zădărnicească înfăptuirea acțiunii, dar, cu toate acestea, ea se realizează. El răspunde la una din întrebările **în ciuda (în pofida) cărui fapt? în ciuda (în pofida) cui? ce?**

Împotriva obișnuinței lui de totdeauna, Moga a tăcut tot drumul și Gore i-a respectat tăcerea. (G. Gheorghiu)

Complementul circumstanțial concesiv se întâlnește relativ rar și este exprimat, de obicei, printr-un substantiv, sau altă parte de vorbire, însoțit de cuvintele: **cu tot, cu toată, deși, măcar, oricât, contrar, împotriva ș.a.**

Împotriva obiceiului său, Lăpușneanul în ziua aceea era îmbrăcat cu toată pompa domnească. (C. Negruzzi)

Contrar aparențelor, el era foarte agitat. (A. Busuioc)

§ 163. Complementul circumstanțial condițional

Complementul circumstanțial condițional lămurește un verb sau o locuțiune verbală și exprimă o ipoteză sau o condiție de care depinde îndeplinirea acțiunii. El răspunde la una din întrebările **în ce condiții? în ce situație? în ce împrejurări?** De exemplu:

In caz de nevoie fiecare om se va ridica la apărarea Patriei.

Trăind în pace, vom putea realiza toate dorințele noastre.

În prima propoziție complementul *în caz de nevoie* indică condiția de care va depinde realizarea acțiunii verbului-predicat *se va ridica*.

În exemplul al doilea această condiție este exprimată de construcția gerunzială *trăind în pace*.

Complementul circumstanțial condițional se întâlnește rar în vorbire. El este caracteristic, în primul rând, limbii scrise, stilului livresc și poate fi exprimat prin substantive precedate de locuțiunile prepoziționale **în caz de, în locul, în cazul**, precum și prin construcții gerunziale. De exemplu:

Ileana era mândră de feciorii săi. In caz de nevoie, n-o dau de sminteală, le poate încredința cîte ceva. (Ana Lupan)

Trăind și nemurind, ai să vezi cine sînt eu. (I. Creangă)

§ 164. Ordinea cuvintelor în propoziție

Ordinea sau topica cuvintelor în propoziție are o mare importanță pentru procesul de comunicare. Pentru a construi o propoziție și a exprima un sens oarecare, e nevoie ca îmbinările de cuvinte și cuvintele să fie aranjate într-o anumită ordine. Topica nu este la fel în toate limbile. Ea diferă de la una la alta. În unele limbi este liberă, adică părțile de propoziție pot ocupa orice loc în propoziție. În altele locul părților de propoziție mai mult sau mai puțin este stabil. Sînt limbi în care cuvintele determinative urmează după cele determinate, adică atributul urmează după subiect, complementul după predicat ș.a.m.d.

Astfel de **topică** sau ordine a cuvintelor, cînd cuvîntul determinativ urmează după cel determinat, se numește **directă**. De exemplu:

Cîmpia întreagă se întindea în fața noastră. (I. Druță)

În propoziția aceasta părțile ei sînt aranjate în ordine directă: **subiect** (*cîmpia*) + **atribut** (*întreagă*) + **predicat** (*se întindea*) + **complement circumstanțial** (*în fața noastră*). Sînt însă limbi cu **topică inversă** (inversie) a cuvintelor cînd cuvîntul determinativ se plasează înaintea celui determinat. Aceasta se observă, mai ales, în limba rusă: *bolișoi dom, krasivîi sad, doma bîl*. De exemplu: *Angara osvobojdenno otkrilasi, viteanuvsîsi o moguciiu sverkaușciiu teci.* (V. Rasputin)

Pentru limba română este caracteristică **topica directă**, conform căreia ordinea cuvintelor este următoarea: **subiect + atribut + predicat + complement direct sau indirect + complement circumstanțial**. De exemplu:

Adierea de vînt răcorește plantele repede. (F. Vidnașcu)

Totodată în limba română se întîlnește și inversia care urmărește diferite scopuri stilistice: evidențierea anumitor fapte, calități, însușiri ș.a. De exemplu:

În aerul de dimineață plutește o uriașă liniște. (G. Meniuc)

Poeții recurg deseori la inversie pentru a face versurile mai plastice, mai vioaie. De exemplu:

Din cea-zare luminoasă vine un lung șir de cucoare. (V. Alecsandri)

Topica are nu numai valoare stilistică, ci și gramaticală. De exemplu: 1. *Copiii iubesc părinții.* 2. *Părinții iubesc copiii.* În propozițiile de acest tip funcția sintactică a cuvintelor *copiii*, *părinții* poate fi determinată numai ținînd cont de ordinea cuvintelor în aceste propoziții: în prima cuvîntul *copiii* este subiect, iar *părinții* complement-direct. În a doua propoziție funcțiile lor sînt inverse.

§ 165. Locul subiectului și al predicatului

Conform topicii limbii române subiectul, de regulă, se plasează înaintea predicatului. Aceasta are loc și atunci cînd între subiect și predicat sînt și alte părți de propoziție. De exemplu:

Învățătoarea ședea pe scaunul de la colțul mesei. (V. Beșleagă)

Ochișorii căprui și negri privesc învățătorul tîntă. (I. Druță)

În propozițiile cu predicate nominale numele predicativ urmează, de obicei, după verbul copulativ:

Tincuța mea îi ciutureancă din născare. (I. Druță)

Ofițerul era un om înalt și spătos. (C. Petrescu)

De notat că asemenea ordine nu este respectată totdeauna. Deseori are loc inversia acestor părți de propoziție:

1. Cînd accentul logic cade asupra predicatului. În astfel de situații cuvîntul accentuat se pronunță cu un ton mai ridicat:

Ziua ninge, noaptea ninge, dimineața ninge iară!

Cu o zale argintie se îmbracă mîndra țară.

(V. Alecsandri)

2. În propoziții interogative și exclamative:

S-a îmbolnăvit cineva? S-a întîmplat ceva cu unchiul? (A. Marinat)

3. În propozițiile imperative:

Să cînte, să cînte în cor bucuria. (Em. Bucov)

4. În poveștile populare care încep cu verbul:

Era odată o babă și un moșneag. (I. Creangă)

5. Dacă accentul cade pe numele predicativ, acesta se plasează înaintea verbului copulativ:

Frumoasă e Moldova noastră cu viile și livezile ei bogate.

(A. Lupan)

§ 166. Topica părților secundare de propoziție

1. Locul atributului

Toate atributele acordate și neacordate, indiferent de părțile de vorbire prin care sînt exprimate, se plasează, de obicei, în urma cuvintelor determinate:

Copacii arămii își întindeau crengile țepene, cu frunza rară și pălîtă în aerul greu al toamnei. (A. Vlahuță)

Poziție enclitică ocupă și apozitia:

Noi, scriitorii, ne dăm seama de măreția sarcinilor care stau în fața noastră. (B. Istru)

Dacă vorbitorul sau autorul intenționează să atragă atenția asupra atributului, atunci îl plasează înaintea cuvîntului determinat:

Din văzduh cumplită iarnă cerne norii de zăpadă,

Lungi troiene călătore adunate-n cer grămadă,

(V. Alecsandri)

Poziție proclitică față de cuvîntul determinat ocupă și atributul exprimat printr-un numeral cardinal:

Doi oameni, cunoscuți unul cu altul, călătoreau odată, vara, pe un deal. (I. Creangă)

2. Locul complementului direct

De regulă, complementul direct urmează imediat după verbul determinat, deoarece el indică obiectul care suferă acțiunea exprimată de verbul respectiv. De exemplu:

O păsăruică a săgetat albăstrimea cerului. (I. Druță)

Mătușa Mărioara a deschis ușa și a intrat în casa cea mare la Efim. (I. C. Ciobanu)

Uneori între verb și complementul direct apar și alte părți de propoziție:

Iar Luna a furat lumina Soarelui,

Cum Prometeu a furat

Din cer focul,

Ca să-ți lumineze noaptea norocul.

(V. Teleucă)

Dacă accentul logic cade asupra complementului direct, el poate fi situat înaintea verbului determinat:

Casa iaca am prefăcut-o și acum seamănă a lăcaș de om.

(V. Beșleagă)

Viteza păstrez în limitele permise de regulamentul circulației.

(A. Busuioc)

În poziție proclitică față de verb se pune, de regulă, și complementul direct exprimat printr-o formă neaccentuată a pronumelor personale și reflexive:

El ne ducea pe cele mai frumoase cărări și poteci din pădure.

(R. Lungu)

3. Locul complementului indirect

Complementul indirect exprimat printr-un substantiv sau altă parte de vorbire substantivizată, de regulă, este plasat după verbul determinat. De exemplu:

Ioan-Vodă porunci noilor veniți a se reîmbarea în lunțile lor cte 24 în fiecare. (B. P. Hasdeu)

Prin verdele străveziu al ochilor lui mereu luminați de zîmbet, trecu o umbră ușoară. (V. Malev)

Dacă în propoziție mai este și un complement direct, cel indirect se plasează, de obicei, în urma lui:

Moș Toma a hotărît să împărtășească bucuria aceasta nestăvilită și directorului școlii. (I. C. Ciobanu)

Dar și aici nu se observă o consecvență totală. Există multe cazuri cînd după verbul-predicat urmează mai întii complementul indirect și numai apoi cel direct. De exemplu:

Intr-un mod solemn directorul școlii a înmînat tuturor absolvenților atestatele de maturitate. (R. Lungu)

Dacă autorul sau vorbitorul vrea să scoată în evidență obiectul numit prin complementul indirect, acesta ușor poate fi plasat în procliza verbului determinat.

Pentru strădania măriei tale în această viață nu poți avea altă plată. (M. Sadoveanu)

Complementul indirect exprimat prin diverse forme neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive aproape întotdeauna ocupă poziție proclitică față de verbul determinat:

Multe strădanii și mari jertfe ne-au pricinuit fasciștii în anii războiului. (B. Istru)

4. Locul complementului circumstanțial

În limba română actuală toate complementele circumstanțiale de cele mai multe ori se plasează la finele propoziției, adică în urma celorlalte părți de propoziție:

Soarele de dimineață își scutură mustățile de rouă pe deasupra dealurilor. (Ana Lupan)

Dacă în propoziție sînt mai multe tipuri de complemente circumstanțiale, locul lor este determinat de intenția autorului, de cea ce vrea el să evidențieze. De cele mai multe ori însă îndată după verb este situat complementul circumstanțial de mod:

Radu plecă liniștit spre casă. (A. Vlașcu)

Complementele circumstanțiale de loc, de timp, de mod pot fi plasate înaintea verbului determinat, dacă autorul vrea să evidențieze împrejurările în care se desfășoară acțiunea:

În fund, pe cer albastru, în zarea depărtată,

La răsărit, sub soare, un negru punct s-arată.

(V. Alecsandri)

În față Ion vedea întinderea netedă și scaldată de soare a țării. (B. Istru)

PĂRȚILE OMOGENE ALE PROPOZIȚIEI

§ 167. Noțiuni generale

Părțile de propoziție legate prin coordonare care determină unul și același cuvînt, precizîndu-i înțelesul, și realizează funcții sintactice identice se numesc **omogene**. De exemplu:

La început geologii își întind corturile. Pe urmă, în locul corturilor, apar case, fabrici, uzine, căi ferate, hidrocentrale, școli, teatre, spitale. (B. Istru)

În vorbire părțile omogene se rostesc cu o intonație specifică, iar în limba scrisă întotdeauna se despart prin virgule.

Părțile omogene pot realiza diverse funcții sintactice:

1. Subiect al propoziției:

Judecata și gustul se vor isca în ziua aceea în care vom înțelege că literatura este pîinea zilnică a unui neam. (A. Russo)

2. Nume predicativ în cadrul predicatului nominal:

În ziua aceea el era vesel și fericit. (M. Sadoveanu)

3. Apoziție simplă sau dezvoltată:

Andrei Rogu, noul președinte, agronom de specialitate, era un om foarte energic și priceput. (A. Marinat)

4. Atribut acordat sau neacordat:

Abia după căsoaia bunelului se mai zărea un țarc mic cu usturoi, cu mărar și pătrunjel. (I. C. Ciobanu)

Eminescu avea un glas profund, muzical, umbrit într-o surdină dulce misterioasă. (A. Vlahuță)

5. Complement direct sau indirect:

De la mamă-sa el (Ioan), căpătă o figură cam armenească, față închisă, păr des și negru ca pana corbului. (B. P. Hasdeu)

6. Complement circumstanțial:

Același dor tresare în piepturi

Cînd glasul strigător răsună,

Și gemăt înfioară firea

Prelung și greu, ca o furtună. (O. Gogă)

Notă. În limba română nu există predicate verbale omogene. Fiecare verb la un mod personal formează propoziție aparte, independentă:

Bate surul din potcoavă
Drum de iarnă, fără spor,
Calcă rar și cu zăbavă
Lunecușuri de pripor.

(G. Topîrceanu)

§ 168. Structura părților omogene

După structură părțile omogene sînt de cîteva feluri: simple și dezvoltate, închise și deschise.

Părțile omogene simple sînt alcătuite dintr-o unitate lexicală fără cuvinte determinative. De exemplu:

Miroase a pîine pămîntul, văzduhul și cerul și zarea. (P. Zadnîpru)

Părțile omogene dezvoltate sînt alcătuite din cîteva cuvinte ce constituie o unitate semantică și gramaticală integrală. De exemplu:

Prin el (Creangă) poate fi descoperită mitologia moldovenească, legătura țaranului cu literatura, coliziile din satul epocii sale, fi-

lozofia tradițională a unui popor de plugari a cărui primă trăsătură de caracter este înțelepciunea și optimismul. (A. Lupan).

Notă. Cu valoare de părți omogene se utilizează și construcțiile gerunziale, participiale și infinitivale. Compară:

Ridicându-se la tribună și continuând cuvântarea, el a subliniat necesitatea reparației la timp a tehnicii agricole. (F. Vidrașcu)

Unele înșirări de cuvinte omogene se termină fără conjuncția copulativă și la încheierea acestor serii. Astfel de structuri omogene se numesc **deschise**. De exemplu:

Drumul pe care porniră Angela cotea în câmp, în vara fermecătoare, în zările nesfârșite. (A. Marinat)

În asemenea situații virgula se pune după fiecare parte omogenă.

Enumărările cuvintelor omogene ce se încheie cu o parte omogenă legată prin conjuncția copulativă și se numesc **structuri închise**. De exemplu:

Zîna era cea mai frumoasă, cea mai deșteaptă, cea mai cuminte dintre fete și cea mai bună la suflet. (V. Malev)

În structurile închise virgula se pune după fiecare parte omogenă, în afară de penultima, după care urmează ultima legată prin conjuncția și.

Notă. Structuri deschise sînt considerate și seriile în care fiecare parte omogenă este precedată de conjuncția și cu valoarea de accentuare. Compară:

Văd insule frumoase, și mări necunoscute,
Și splendide orașe, și locuri de smarald.

(V. Alecsandri)

Uneori părțile omogene pot forma perechi de cuvinte legate prin conjuncția și. Virgula în asemenea structuri se pune între perechile de cuvinte omogene. De exemplu:

Iată vin pe rînd, pereche, și pătrund cole-n poiană
Bujorelul vioi, rumen, cu năltuța odoleană,
Frățiori și romanițe, care se ațin la drumuri,
Clopotei și mazărele îmbătate de parfumuri.

(V. Alecsandri)

§ 169. Jonctivele ce introduc părțile omogene în propoziție. Semnele de punctuație

Părțile omogene pot fi introduse în propoziție fără conjuncții sau cu ajutorul diferitelor conjuncții coordonatoare:

1. **Copulative:** și, nici. Dacă aceste conjuncții sînt folosite o singură dată, între părțile omogene legate cu ele virgula nici o dată nu se pune:

Pe cîmpiile din jur și peste dealuri răsună de acum rocolul puternic al tractoarelor. (A. Lupan)

Dacă conjuncțiile și, nici se repetă în prepoziția fiecărei părți omogene, virgula se pune începînd cu a doua parte omogenă;

Am vrut să-mi fiu și frunza, și tulpina,
Și rădăcina cîntecului iară, iară,
Dar n-a crescut copacul în afară
Și n-a oprit în foșnetu-i lumina.

(A. Busuioc)

2. Adversative: **dar, iar, însă, ci, da.** Conjunțiile adversative nu pot fi repetate înaintea părților omogene, întrucît exprimă o opoziție semantică. Înaintea lor întotdeauna se pune virgulă:

Și împăratul, fratele craiului, se numea Verde-Împărat; și împăratul Verde nu avea feciori, ci numai fete. (I. Creangă)

Rămînea și aceasta o datorie tainică, dar sfîntă pentru cei doi. (M. G. Cîbotaru).

3. Disjunctive: **ori, sau, ori-ori, sau-sau, ba-ba, cînd-cînd, fie-fie ș.a.** Conjunțiile disjunctive indică excluderea reciprocă a cuvintelor omogene. În astfel de construcții virgula se pune după prima parte omogenă. De exemplu:

Fetele lucrau toate împreună, ducînd fiecare cîte un rînd. **Ba una, ba alta, ba cîte trei odată** se ridicau douăsprezece sape cu tășurile lucitoare trăgînd țărîna la rădăcini. (A. Marinat)

Dacă conjuncția disjunctivă nu se repetă înaintea părților omogene, virgula nu se pune:

Vom pleca în excursie **sîmbătă sau duminică.**

§ 170. Cuvintele generalizatoare. Semnele de punctuație în propozițiile cu cuvinte generalizatoare

De multe ori în propozițiile cu părți omogene sînt cuvinte sau imbinări de cuvinte care prin conținutul lor sintetizează sensul părților omogene. Aceste cuvinte și imbinări de cuvinte se numesc **cuvinte generalizatoare**. De exemplu:

Împăratul făcu un ospăț mare în cinstea nepotu-său, la care ospăț au fost poftiți cei mai străluciți oaspeți: **împărați, crai, voievozi, căpitani, oștirilor, mai marii orașelor și alte fețe cinstite.** (I. Creangă)

Locul cuvintelor generalizatoare nu este fixat. Ele se pot situa atît înaintea, cît și în urma părților omogene. Dacă cuvintele generalizatoare se plasează înaintea părților omogene, de regulă, după ele se pun două puncte (mai rar — țireu):

Casa nouă îți cere de toate: **și scaune, și mese, și dulapuri, și cîte și mai cîte.** (Em. Bucov)

Dacă cuvintele generalizatoare se situează după părțile omogene, înaintea lor se pune țireu:

Zimbetele, privirile galeșe, ușoarele schițări de nedumerire, reproșurile, despărțirile dureroase și fericirea de a se fi regăsit — toate erau un fel de a-ți petrece tinerețea în Chișinău. (I. Druță)

În funcție de cuvinte generalizatoare se întrebunțează:

a) Pronume nehotărîte și demonstrative cu sau fără cuvinte determinative:

Se pregăteau să plece după muzică toți: **Efim, Fănache și Profir.** (I. C. Ciobanu)

b) Numerele cardinale, colective, nehotărâte ș. a.:

De afară veneau **mulți: bărbați și femei, fete și flăcăi** aducând răcoarea cu hainele lor sărbătorești. (E. Damian)

c) Diferite adverbe simple sau compuse:

Lumea muncea în aceeași vreme **peste tot: și în casă, și afară, și sus pe acoperiș, și jos** ascultând de ordinele meșterilor. (G. Marlariuc)

d) Diverse particule ce indică un sens generalizator:

Pământuri, trezite la viață, pustii, transformate în livezi înfloritoare — iată cum se preschimbă obrazul pământului în zilele noastre. (După B. Istru)

CUVINTELE CARE NU SÎNT PĂRȚI DE PROPOZIȚIE

§ 171. Noțiuni generale

Propoziția este alcătuită, de regulă, din două sau mai multe cuvinte semnificative. Aceste cuvinte sînt și părți de propoziție: unele au funcții de părți principale (subiect, predicat), iar altele sînt părți secundare (atribut, complement). Totodată în componența propoziției sînt și cuvinte care nu au funcții sintactice. Aceste cuvinte sînt de mai multe feluri:

1. **Părți de vorbire auxiliare** (articolul, prepoziția) care, neavînd sens lexical propriu-zis, singure nu pot fi părți de propoziție și se iau împreună cu cuvintele independente pe care le însoțesc într-o propoziție concretă.

2. **Conjunțiile.** Ele la fel nu sînt părți de propoziție, ci se folosesc numai pentru a face legătura cuvintelor de sine stătătoare în propoziție și a propozițiilor în cadrul frazei.

3. **Particulele.** Ele nu sînt părți de propoziție ca atare și se întrebuintează numai cu scopul de a-i da propoziției sau frazei nuanțe suplimentare de înțeles.

4. **Alte cuvinte și expresii** care nu sînt părți de propoziție, dar sînt utilizate pentru a-i da propoziției sau părților de propoziție diferite nuanțe semantice suplimentare:

a) Pentru a atrage în mod deosebit atenția cuiva asupra celor comunicate de vorbitor:

Ce gînd ascuns, **Oleg,** ce gînd te roade? (L. Deleanu)

Tovarășe, nu mi-i spune mata cine trăiește aici? (V. Vasilache)

b) Pentru a da o apreciere personală celor spuse în propoziție sau pentru a indica ordinea lor ș. a. m. d.:

Visul tău, după părerea mea, îi a doua viață a omului. (M. G. Cibotaru)

În primul rînd, am cîteva istorii pe care le puteam povesti acestui auditoriu și care te-ai mira să le mai știe cineva. **În al doilea**

rînd, cît n-ar părea de straniu, aflați că voi aveți lucruri care pot fi rimate. (A. Marinat)

În categoria aceasta de cuvinte intră **interjecțiile, adresările, cuvintele și propozițiile incidente.**

§ 172. Adresările

Adresarea este cuvîntul sau imbinarea de cuvinte care numește persoana ori obiectul către care se adresează vorbitorul. Obiectul de adresare este, de regulă, o persoană sau un substantiv animat. De exemplu:

Trăim, tată, departe, de aceea venim rar. (Ana Lupan)

Uneori însă vorbitorul se poate adresa și unui obiect inanimat. Aceasta are loc, mai ales în limba poetică, cînd e vorba de o personificare:

Tu, minunată poezie,
Uitatul meu ostrov de flori,
Îmi mai deschizi azi poarta mie
Cînd, mă întorc din pribegie,
Străin cu pași rătăcitori?

(O. Goga)

După structură adresările pot fi **simple și dezvoltate**. **Adresările simple** sînt alcătuite numai dintr-un substantiv la forma de vocativ care uneori este însoțit de interjecțiile **măi, fa, bre** ș. a.

Eu vin la tine, universitate,
Și sufletul de soare mi-i încins.

(P. Zadnipru)

Du-te, măi băiete, și te odihnește. (I. C. Ciobanu)

Uneori astfel de interjecții pot fi întrebuințate și singure în funcție de adresări. De exemplu:

Ia ascultăți, măi, da de cînd ați pus stăpînire pe mine? (I. Creangă)

Cu valoare de adresare simplă de multe ori apar și unele adjective, numerale, pronume:

Ia lasă, dragă, oamenii nu se mai tem de apă de cînd au iscodit vapoarele. (A. Russo)

Pentru exprimarea diferitelor emoții (rugăminte, frică, reproș), adresarea simplă poate fi uneori repetată.

Mămucă, mămucă, uite ce-am pățit noi. (I. Creangă)

Adresările dezvoltate sînt alcătuite dintr-un substantiv la vocativ cu cuvinte determinative. Cuvintele determinative pot fi substantive la genitiv, adjective, pronume ș. a. De exemplu:

Cobori în jos, luceafăr blind,
Alunecînd pe o rază.

(M. Eminescu)

Dezvoltate sînt considerate și adresările însoțite de cuvintele **tovarăș, bade, frate, moș, lele, mătușă, unchi** ș. a.:

Bine ai venit, **frațe Dănilă!** Da mult ai zăbovit la târg. (I. Creangă)

§ 173. Semnele de punctuație la adresări

Adresările n-au un loc stabil în propoziție. Ele pot fi plasate la începutul, în interiorul sau la finele propoziției și întotdeauna se izolează. Cu acest scop se utilizează următoarele semne de punctuație:

1. Dacă adresarea se situează la începutul propoziției, după ea se pune virgulă ori semn de exclamare. Semnul exclamării se pune în cazul când adresarea este pronunțată cu o intonație deosebit de puternică. De exemplu:

Dragii mamei copilași, eu mă duc în pădure, ca să mai aduc ceva de-ale mîncării. (I. Creangă)

Moșule! Ia mai cîntă ceva din fluier. (V. Roșca)

2. Dacă cuvintele de adresare se află în interiorul propoziției, ele se izolează prin virgule din ambele părți.

Indeamnă, **moș Toma,** că de acuma n-avem atîta. Se văd și Singurenii noștri. (I. C. Ciobanu)

3. Dacă adresările stau la sfîrșitul propoziției, înaintea lor se pune virgulă, iar după ele, în conformitate cu conținutul propoziției, punct, semn de întrebare ori semn de exclamare:

Spune ce să facem, **moș Tanas?** (G. Malarciuc)

Respectă ordinea, **tovarășe Graur!** (M. G. Cibotaru)

Te văd bine dispusă, **Zamfira Tomovna.** (V. Malev)

4. Apozitiile care determină adresarea întotdeauna se izolează: **Rodică, floare de crin,** în plin să-ți meargă vrerile tale, precum tu, **dragă,** ne ieși cu plin. (V. Alecsandri)

5. Interjecțiile **o, of, eh, ei, hai,** care însoțesc adresările se izolează:

Of, mamă, și mata umbli cu plăcintele. (V. Malev)

6. Interjecțiile **măi, bre, fa, hai** și altele, de regulă, nu se izolează de substantivul la vocativ:

Bre omule, fii și tu mai atent. (V. Roșca)

Dacă aceste interjecții se întrebuințează în mod independent, adică fără substantive, ele se izolează prin virgule:

Da parcă s-a mai pomenit undeva vreodată ca să se unească țărani la construirea unei case ca asta, **bre?** (Em. Bucov)

7. Adresările repetate întotdeauna se izolează prin virgule:

Soro, sorioară,
Dulce Mărioară,
De mai asculta,
Multe ai căpăta.

(V. Alecsandri)

§ 174. Cuvinte și expresii incidente

Cuvinte și expresii incidente se numesc cuvintele care completează conținutul propoziției sau indică atitudinea vorbitorului față de cele comunicate. Cuvintele și expresiile incidente fac parte din propoziție, dar nu au funcții sintactice.

În calitate de cuvinte incidente se folosesc adverbe (adevărat, drept, dimpotrivă), substantive cu prepoziții (prin urmare, de regulă, pe semne, de exemplu), pronume cu prepoziții (după mine, după el, după tine), numerele (mai întâi, în primul rând, în al doilea rând). Uneori aceste cuvinte pot avea și determinative (la drept vorbind, spre mirarea mea, spre fericirea mea). Aceste îmbinări de cuvinte se numesc expresii incidente.

Cuvintele incidente se pot referi la întreaga propoziție sau numai la o parte a ei, la un cuvânt. Cuvintele și expresiile incidente care se referă la întreaga propoziție întotdeauna se izolează prin virgule. De exemplu:

Spre bucuria lui Moga, Antip Nazar se dovedi a fi un om cu mintea trează, priceput, devotat cauzei comune. (G. Gheorghiu)

Victor, bunăoară, vroia să lucreze nemijlocit în câmp, să vadă în fiecare zi pământul. (M. G. Cibotaru)

Dacă cuvintele sau expresiile incidente se referă numai la o parte de propoziție, atunci se izolează împreună cu ea:

Munca lor, mai ales a lui Ivan și Petro, era de invidiat. (N. Costenco)

Cuvintele și expresiile incidente exprimă sensuri foarte variate, de aceea pot fi clasificate în mai multe categorii semantice. Cele mai importante dintre ele sînt:

1. Cuvinte incidente de accentuare (de evidențiere) care confirmă realitate celor comunicate în propoziție (fără îndoială, într-adevăr, bineînțeles, numaidecît, de bună seamă, fără doar și poate, firește, natural, chiar așa ș. a.):

Eu, bineînțeles, căutam să fac pașii cît mai mari, ca să mă țin de el. (V. Beșleagă)

Timpul, într-adevăr, e cel mai bun doctor. (A. Marinat)

2. Cuvinte incidente care exprimă probabilitatea, nesiguranța vorbitorului în cele comunicate în propoziție. El numai presupune că cele spuse pot fi realizate (cică, se zice, pe semne, se vede, poate, se pare, probabil, măntincă, se prea poate ș.a.):

Grișa, se vede, cunoștea bine fiecare casă veche și știa cine și cînd locuise în ele. (V. Malev)

3. Cuvintele incidente care indică posesorul gândului exprimat (după părerea mea, după spusele lui, după mine, din punctul meu de vedere, după vorbele lor, după cît zice el ș. a.):

Visul, după părerea mea, este a doua viață a fiecărui om. (M. G. Cibotaru)

4. Cuvintele incidente care arată aprecierea de către vorbitor a celor comunicate în propoziție (cu părere de rău, din fericire, din păcate, spre mirare, spre uimire, din nenorocire ș. a.):

La punctul medical din sat, spre mirarea lui, era lumină. (M. G. Cibotaru)

Cu părere de rău, Ilieș nu mai auzea aproape nimic din ceea ce vorbeau tovarășii lui de lucru. (Ana Lupan)

5. Cuvintele incidente care demonstrează legătura gândului exprimat în propoziție cu ideile spuse mai înainte (**bunăoară, de exemplu, de pildă, prin urmare, cu toate acestea, mai bine zis, totuși, dimpotrivă, cum știți, după cum rezultă, în felul acesta ș. a.**):

Lui Ștefan Crețu, **de exemplu**, i se repartizase un tractor nou-nouț, nu demult sosit de la uzină. (N. Vieru)

6. Cuvinte incidente care indică în ce ordine sînt expuse gândurile vorbitorului (**mai întâi, în primul rînd, în al doilea rînd, la urma urmei, în sfîrșit, în fine ș. a. m. d.**):

Da știți ce înseamnă o livadă de nuci mari? **În primul rînd**, e o frumusețe neîntrecută, o podoabă nemaipomenită a pămîntului. **În al doilea rînd**, e o bogăție mare pentru oameni, pentru întregul sat. (M. G. Cibotaru)

7. Cuvinte incidente, numite **de umplutură**. Ele adaugă, de obicei, o observație ironică, umoristică, o aluzie la cele supuse într-o propoziție concretă (**mă rog, chipurile, vorba ceea, vezi bine, adică, vasăzică, vorbă să fie, desigur, chiar așa ș. a. m. d.**):

La drept vorbind, noi obosisem de-a binelea cu toții, de aceea am început să ne coborîm în vale. (N. Vieru)

§ 175. Propoziții incidente

În vorbire se întîlnesc nu numai cuvinte și expresii incidente, ci și propoziții întregi. Intocmai ca și cuvintele, propozițiile incidente precizează gândul vorbitorului, conțin o explicație sau o observație făcută printre altele și nu intră în raporturi gramaticale cu celelalte cuvinte din frază.

De regulă, propozițiile incidente au caracter independent, nu sînt subordonate celei regente. De exemplu:

Era, **dacă nu greșeste**, aproximativ prin februarie cînd ea a întrerupt definitiv corespondența cu Pavel. (G. Gheorghiu)

Grigore Boștă, ori Gore, **cum îi zicea lumea**, învățase șoferia vreo treisprezece ani în urmă. (G. Gheorghiu)

Unele propoziții incidente din punctul de vedere logic se pot afla față de propoziția regentă în raport de subordonate atributive, complementare, temporale, cauzale ș. a. m. d.:

După multă insistență din partea Angelei, mamă-sa (**ca să-i satisfacă interesul**) i-a comunicat că în colhozul lor vine un președinte nou. (După A. Marinat)

Acum zece ani (**cînd plecase la institut**) Zina nu se gîndise niciodată la mamă-sa ca la o femeie bătrînă. (După V. Malev)

În prima frază propoziția incidentă **ca să-i satisfacă interesul** se prezintă ca o subordonată finală, iar în a doua — **cînd plecase la institut** — ca o subordonată de timp.

Orice propoziție incidentă se izolează întotdeauna prin virgule, tireuri sau paranteze. Reguli speciale când se pun virgulele, tireurile sau parantezele nu există. Toate aceste trei semne de punctuație au valoare identică, de aceea aceeași propoziție poate fi izolată prin virgule, tireuri sau paranteze. De exemplu:

1. Mahalaua arată pustie, toți erau duși la demonstrație și omul își încetini pasul, scoase din buzunar o oglinjoară și se uită într-însa.

2. Mahalaua arată pustie — toți erau duși la demonstrație — și omul își încetini pasul, scoase din buzunar o oglinjoară și se uită într-însa.

3. Mahalaua arată pustie (toți erau duși la demonstrație) și omul își încetini pasul, scoase din buzunar o oglinjoară și se uită într-însa.

§ 176. Interjecțiile în propoziție

Fiind parte de vorbire neflexibilă și neavînd sens lexical propriu-zis, interjecțiile nu intră în raporturi sintactice cu alte cuvinte din propoziție și nu sînt părți de propoziție. Cu toate acestea, au o circulație largă în vorbire și se caracterizează printr-o expresivitate emoțională deosebită. De exemplu:

Ah! Veșnicele lui teorii! Le plămădește în serie, în joacă și se leapădă de ele, îndată ce născocoște o altă nouă! (A. Busuioc)

Vai de mine și de mine, Neculae Leontievici. (E. Damian)

Indiferent de locul lor în propoziție, interjecțiile, ca și celelalte cuvinte nelegate gramatical în propoziție, întotdeauna se izolează prin virgule. De exemplu:

Eh, să-l vedem noi sănătos. (I. C. Ciobanu)

Bravo, făcu ea îndreptîndu-și umerii. (L. Mișcenco)

Dacă interjecțiile se pronunță cu o intonație mai puternică, după ele se pune semnul exclamării. Propoziția se scrie în continuare cu litera mare. Compară:

Bravo! Ai vorbit bine. (Em. Bucov)

Dacă interjecțiile pronunțate cu intonație puternică se repetă, între ele se pune virgulă sau defis, iar la sfîrșit — semnul exclamării:

He-he! Am venit să-mi dai cheile de la beciul școlii. (I. C. Ciobanu)

Cum a zărit motănașul, fetița s-a pornit îndată pe urma lui: **pis-pis!** (I. Druță)

Uneori interjecția apare și cu valoare interogativă. În asemenea cazuri după 'ea se pune semnul întrebării. De exemplu:

— **Ha?** Ce-ai spus? (A. Roșca)

Notă. Interjecțiile cu sens verbal pot îndeplini în propoziție funcție de predicat. În astfel de situații după ele, de regulă, se pune semnul exclamării, iar propoziția urmează cu literă mică. **Bunăoară:** Duminicile biziam la strănă și hîrștil cite un colac. (I. Creangă)

§ 177. Cuvinte-propoziții

În vorbire deseori folosim diferite cuvinte cu sens de aprobare sau confirmare (**desigur, bineînțeles, firește, da, ba, mda, așa**) ori cu sens de negare sau dezaprobare (**nu, ba, ba nu**). De regulă, asemenea cuvinte se utilizează în dialoguri cu sens de răspunsuri la întrebări și au valoare de propoziții întregi, de aceea se numesc **cuvinte-propoziții**.

Cele mai tipice și mai frecvente cuvinte-propoziții sînt **da, nu**. Iată cîteva exemple:

- Ați început reînnoirea viilor?
- **Da.** (V. Malev)
- Pleci miine la Chișinău?
- **Nu.** (G. Gheorghiu)

Aici cuvintele **da, nu** au sens de propoziții întregi. În primul exemplu cuvîntul **da** înseamnă **Am început reînnoirea viilor**; iar în exemplul al doilea cuvîntul cu sens negativ **nu** înseamnă: **Nu plec miine la Chișinău**.

Notă. Nu trebuie confundate cuvintele-propoziții **da, ba, nu** cu particula negativă **nu** și conjuncția adversativă **da** și disjunctivă **ba**. De exemplu:

De **da**și **aceasta nu** s-a mai culcat pe bancă, **da** s-a așezat și a început să șuiere melodia unui cîntec auzit la un concert. (Gr. Adam)

PĂRȚILE IZOLATE ALE PROPOZIȚIEI

§ 178. Noțiuni generale de izolare

Uneori părțile secundare de propoziție pot fi scoase în relief cu ajutorul intonației și al pauzelor specifice căpătînd astfel o oarecare autonomie semantică. Asemenea părți secundare cu autonomie semantică, evidențiate prin pauză și intonație specifică, se numesc **părți izolate**. Părțile izolate se despart de restul propoziției, de obicei, prin virgule sau, mai rar, prin tireuri. De exemplu:

Moșneagul, văzînd aceste mari bogății, nu știa ce să facă de bucurie. (I. Creangă)

Construcția gerunzială evidențiată la rostire este scoasă în relief prin intonație și are parțial sens autonom, de aceea poate fi transformată în propoziție: **Moșneagul, cînd a văzut aceste mari bogății, nu știa ce să facă de bucurie.**

Situație similară avem și în următorul exemplu:

Ileana, mărunțică și slăbită, stătea cu fața încruntată. (V. Malev)

Ileana, care era mărunțică și slăbuță, stătea cu fața încruntată.

În limba română se pot izola **atributele, apozitiile, complementele indirecte și cele circumstanțiale**.

§ 179. Izolarea atributelor

Atributele se izolează în următoarele cazuri:

1. Dacă este exprimat printr-un adjectiv sau participiu și se află în poziție prepozitivă față de cuvântul determinat:

Obosit, băiatul s-a așezat sub un nuc bătrîn și rotat să se odihnească puțin. (G. Gheorghiu)

2. Intotdeauna se izolează atributele omogene legate prin conjuncția și indiferent de poziția ocupată de ele față de cuvântul determinativ. Compară exemplele:

Bunelul, vesel și glumeț la caracter, ne povestea multe lucruri interesante. (I. C. Ciobanu)

Grea și puțin îmbucurătoare, toamna mergea spre sfîrșit cedîndu-i pozițiile iernii. (V. Malev)

3. Dacă se referă la un nume propriu sau pronume personal. De exemplu:

El, fericit, a alergat repede acasă. (N. Vieru)

Ion, fericit, a alergat repede acasă.

4. Dacă sînt desfășurate și stau în urma cuvîntului determinat, se izolează și atributele neomogene:

Și copilașii veseli, cu pieptul dezgolit, aleargă, sar în cale. (V. Alecsandri)

5. Dacă sînt exprimate printr-o construcție participială care se plasează înaintea verbului predicat: Cuprins de gînduri grele, **postelnicul** a plecat acasă. (M. Sadoveanu)

§ 180. Izolarea apozitiilor

Apozițiile se izolează:

1. Dacă este simplă, exprimată printr-un singur cuvînt, și determină un pronume personal sau un nume propriu de persoană:

Noi, bătrînii, sîntem obișnuiți să socotim căsnicia ceva temeinic, **pe-o viață**. (Ana-Lupan)

Dar în afară de Radu, Anton îl mai avea și pe **Goriță, mezinul**. (V. Malev)

2. Apoziția dezvoltată se izolează în toate cazurile:

Pe stradă se arată un singur om. Era **Pintilie, fratele ei**. (G. Meniuc)

Onache, ciutorean mîndru în felul lui, nu vroia să-și lase satul plîns de alții. (I. Druță)

3. Dacă apoziția este introdusă în propoziție prin conjuncțiile **adică, ori, sau ș.a.**

În casă ședea pe un scăunel **Stepan Cuznețov, ori moșu Stiopa**, cum îi ziceau pietrișenenii. (I. Druță)

4. Cînd avem două apoziții și una o lămurește pe cealaltă:

Era **Angela, fata lui Anton Holban, vecinul lor de peste gard**. (V. Malev)

§ 181. Izolarea complementelor indirecte și circumstanțiale

1. Se izolează complementele indirecte precedate de prepozițiile și locuțiunile prepoziționale în **loc de**, **afară de**, **pe lângă**, **odată cu**, **împreună cu**, **de rînd cu** ș. a.

Spirca, împreună cu cei opt tovarăși, își puseseră în gînd să înceapă să pescuiască în tovarășie. (V. Crărescu)

Fetița tot striga și încerca să prindă curcubeul, iar cînd, în loc de curcubeu, prindea doar stropii mărunți de apă, alerga la mama să-i șteargă mîna. (F. Vidrașcu)

2. Tot prin virgule se izolează și complementele circumstanțiale:

a) De loc, de timp, de mod, dacă se află la începutul propoziției sau precizează conținutul altor complemente de același fel:

În poezia noastră dulceagă și destul de ofticoasă, versul lui Eminescu se detașează într-un relief izbitor. (A. Vlahuță)

Imi dădeam seama foarte bine că acuma trebuia să mă aflu acolo, în fața teatrului, dar am întîrziat. (G. Gheorghiu)

Pe atunci, pe vremea războiului, oamenii se gîndeau, în primul rînd, la biruință. (S. Șleahu)

b) Cauzale, exprimate prin substantive însoțite de locuțiunile prepoziționale de tipul: **din cauza**, **din pricina**, **mulțumită**, **datorită**, dacă se află în procliza verbului-predicat:

Din cauza vibrației aerului, toată movila de nisip se pune în mișcare. (N. Costenco)

c) De mod și de timp exprimate prin gerunziu, dacă ocupă poziție proclitică față de verbul-predicat. De exemplu:

Lucrînd, el se simțea mai bine. (R. Lungu)

d) Complementele circumstanțiale gerunziale se pot izola și fiind în postpoziție față de predicat, dacă între predicat și gerunziu mai sînt și alte cuvinte determinative:

El mergea încetîșor, **legănîndu-se**. (Ana Lupan)

§ 182. Izolarea construcțiilor verbale

În limba română există trei construcții verbale: **infinitivale**, **gerunziale** și **participiale**. Construcțiile verbale nu constituie propoziții aparte, ci sînt părți componente ale propozițiilor respective și îndeplinesc diverse funcții sintactice.

1. **Construcția infinitivală** este alcătuită din infinitiv cu cuvinte determinative. Ea se poate plasa la începutul propoziției, în interiorul sau sfîrșitul ei. Această construcție se izolează numai fiind plasată la începutul propoziției:

Fără a zice un cuvînt, el a plecat în drumul său. (A. Cosmescu)

Pentru a-și termina cuvîntarea, el a rugat ascultătorii, să fie atenți. (P. Zadnipru)

2. **Construcția gerunzială** este constituită dintr-un gerunziu cu cuvinte determinative și se poate situa în propoziția, interpoziția și postpoziția propoziției din care face parte. Ea se izolează:

a) Când stă la începutul propoziției:
Mirosind proaspăt și pur, florile înfrumusețau viața oamenilor.
(C. Petrescu)

b) Când se află în interiorul propoziției, dacă se situează înaintea predicatului:

Moșneagul, văzînd pe cocoșul său așa de mare și de greoi, i-a deschis poarta. (I. Creangă)

c) În unele propoziții pot fi două sau mai multe construcții gerunziale. Acestea la fel se izolează prin virgule, dacă se află la începutul propoziției:

Ieșind în cîmp și înfruntînd neliniștea prognozelor, oamenii au dat arăturilor sămînța pe care ele o așteptau. (A. Lupan)

3. **Construcția participială** este formată din participiu cu cuvinte determinative și de asemenea se poate plasa la începutul propoziției, în interiorul ei sau la sfîrșit. Ea se izolează prin virgule numai fiind la începutul propoziției sau înaintea verbului-predicat:

Florile, dezmiardate de un vîntîșor lin, răspîndeau în aer feluri de mirozne. (V. Alecsandri)

Notă. Construcțiile infinitivale, gerunziale și participiale situate la sfîrșitul propoziției, de obicei, nu se izolează. De exemplu:

Moșu Dumitru Putină îndeplinea cu sfințenie toate obiceiurile satului păstrate de la strămoși. (A. Mateevici)

Semănătorii harnici cu sacul subsuoară
Pășesc în lungul brazdei pe fragedul pămînt.
Pe culme, pe vâlcele se suie și coboară
Zvîrlind în a lor cale sămînța după vînt.

(V. Alecsandri)

VORBIREA DIRECTĂ ȘI INDIRECTĂ

§ 183. Noțiuni generale

Procesul de comunicare între oameni are o caracter variat. De obicei, participanții la conversație sau la discuție își comunică unul altuia diferite gânduri. Sînt însă și cazuri cînd apare necesitatea de a transmite ascultătorilor conținutul vorbirii altor persoane. Cu acest scop vorbitorul utilizează diverse mijloace și procedee lingvistice. Uneori el numai anunță tema vorbirii cuiva (**Femeia avea plăcerea să-și reînceapă munca în fiecare dimineață.** (Em. Bucov), alteleori, folosind cuvinte sau propoziții incidente, reproduce conținutul general al vorbirii cuiva (**După părerea mea, el a procedat just.**)

Afară de aceasta, există și alte posibilități de reproducere a vorbirii străine:

a) Ea poate fi redată exact așa cum a fost rostită de autor păstrîndu-i atît forma, cît și conținutul.

b) Poate fi reprodus numai conținutul vorbirii, dar fără respectarea formei ei.

Cu acest scop se folosesc fraze speciale cu **vorbire directă** sau **indirectă**.

§ 184. Fraze cu vorbire directă

Vorbire directă se numește propoziția sau fraza care servește pentru reproducerea exactă a formei și a conținutului vorbirii cuiva. Fiecare propoziție ori frază cu vorbire directă conține **vorbirea directă** și **cuvintele autorului sau cuvintele de declarație**. Cu funcție de declarație de cele mai multe ori se utilizează verbele **a spune, a zice, a întreba, a declara, a povesti, a face** indicând persoana căreia îi aparține vorbirea directă. De exemplu:

Dimitrie Cantemir explică: «De aici se ridică vizirul, de aici tătarii, iar de aici șvedul și cu sultanul Caloga».

Constantin Fedin scria: «Vederile și principiile gorkiene care mi-au devenit îndreptar moral și estetic în iucrul meu din tinerețe mi-au ajutat păstrându-și valoarea neștirbită pentru viața mea întreagă».

În frazele de mai sus cuvintele evidențiate sînt cuvintele autorului (de declarație). Ele arată cui aparține vorbirea directă.

În genere, vorbirea directă este de două feluri:

a) Cînd ea redă întocmai cuvintele sau comunicarea cuiva păstrînd forma și conținutul ei:

Andrei Lupan scrie: «**Poezia lui Nekrasov** înscrisă între marile creații ale literaturii universale nu va dispărea nicicînd din actualitate».

b) Cînd ea reprezintă un monolog a unei persoane, adică e vorba de așa-zisa vorbire internă:

Iar dacă totul a trecut cu bine,
Ea stă de vorbă singură cu sine:
«**Mi s-a părut... Dar ducă-se-n pustii!**
Să nu vă fie teamă, dragi copii!»

(L. Deleanu)

Structura vorbirii directe este foarte variată. Ea poate fi alcătuită:

a) Dintr-o frază, o propoziție dezvoltată sau nedezvoltată: «**Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau**», răspuns Lăpușneanul. (C. Negruzzi)

b) Dintr-o îmbinare de cuvinte:

Principiul nostru este: «**A căuta permanent**». (V. Roșca)

c) Dintr-o particulă sau interjecție:

«**Măi!**», a strigat paznicul. (G. Madan)

§ 185. Semnele de punctuație la vorbirea directă

În frazele cu vorbire directă cuvintele autorului se pot plasa înaintea, după și în interiorul vorbirii directe. De locul cuvintelor autorului depind semnele de punctuație în astfel de fraze.

1. Vorbirea directă, de obicei, se ia în ghilimele, dacă nu e dată din rînd nou în formă de dialog. De exemplu:

«Ioane, îți doresc succese», spuse antrenorul.

Dacă vorbirea directă e prezentată în formă de dialog și e dată din rînd nou, înaintea ei se pune tireu, iar după ea — semnele de punctuație respective. În acest caz ghilimelele nu se pun. Fiecare propoziție din cadrul vorbirii directe se începe cu literă mare.

— Bun lucru, a aprobat el. Și cum de v-a dat în cap să faceți aceasta?

— De la raion, i-au răspuns niște oameni. (I. C. Ciobanu)

2. Dacă vorbirea directă se plasează după cuvintele autorului, înaintea ei se pun două puncte, iar la sfîrșit — semnul cerut de conținutul propoziției: punct, semn de întrebare, semn de exclamare sau puncte de suspensie:

Agronomul a spus: «Știți prea bine că altă ieșire nu există». (V. Malev)

Viorica zice: «Avem de luptat! Of, tare mult mai avem!» (A. Busuioc)

3. Dacă cuvintele de declarație stau în urma vorbirii directe, după vorbirea directă se pune virgulă, semn de întrebare sau semn de exclamare, iar cuvintele autorului continuă cu literă mică:

«List a pornit de la formele înguste ale folclorului și e înțeles de toți», își continuă Andrei gîndul. (A. Marinat)

«Ce se mai aude, bade Petrarhe?» întrebă Marin. (E. Bucov)

4. Dacă cuvintele autorului sînt intercalate în interiorul vorbirii directe, se pun următoarele semne de punctuație:

a) Cuvintele de declarație se izolează prin virgule din ambele părți, dacă după cuvîntul unde este întreruptă vorbirea directă nu se cere nici un semn de punctuație ori trebuia să fie virgulă, punct și virgulă sau două puncte. Partea a doua a vorbirii directe continuă cu literă mică.

Fără cuvintele autorului

Spuneți celui ce v-a trimis că ne vom vedea pînă a nu muri.

Cu cuvintele autorului

Spuneți celui ce v-a trimis, strigă către ei Spancioc, că ne vom vedea pînă a nu muri.

b) Dacă după cuvîntul unde a fost întreruptă vorbirea directă trebuia să fie punct, atunci se pune virgulă. După cuvintele autorului se pune punct. Vorbirea directă continuă cu literă mare:

Fără cuvintele autorului

Lucrul este mare unde-i omul mare. Dar fiecare trebuie să lucreze acolo unde dă mai mult folos.

Cu cuvintele autorului

«Lucrul este mare unde-i omul mare, zise brigadierul. Dar fiecare trebuie să lucreze acolo unde dă mai mult folos». (A. Busuioc)

c) Dacă după cuvîntul unde este întreruptă vorbirea directă trebuie să fie semn de întrebare sau de exclamare, atunci acolo se pune semnul respectiv, iar după cuvintele de declarație — punct. Vorbirea directă continuă cu literă mare.

Fără cuvintele autorului

Ba, să-i placă! Omul se duce la un lucru mare!

Bun sosît la noi, voinice! Dar aista cal ți l-ai ales?

Cu cuvintele autorului

«Ba, să-i placă! îi luă apărarea mătușa Maria. Omul se duce la un lucru mare!»

(A. Busuioc)

Bun sosît la noi, voinice! zi se craiul. Dar aista cal ți l-ai ales?

(I. Creangă)

d) Uneori cuvintele autorului pot fi alcătuite din două părți componente, din care prima se referă la propoziția precedentă, iar a doua la propoziția următoare a vorbirii directe. În asemenea cazuri se pun următoarele semne de punctuație: înaintea cuvintelor de declarație se pune virgulă, semn de întrebare sau de exclamare, iar după ele — două puncte. Vorbirea directă continuă cu literă mare.

«Putem noi oare să zidim așa o viață?» s-a adresat el celor de față și a răspuns singur: **Putem**.

§ 186. Dialogul

Dialog se numește convorbirea dintre două persoane. Cuvintele rostite de interlocutori se numesc **replici**. De exemplu:

- Și demult au început să te chinuie melodiile? întreabă Sorei.
- Demult. Nici nu mai țin minte de cînd.
- Și n-ai povestit la nimeni de aceasta?
- Cui să povestesc? Cînd eram mică, am învățat să fluier
- La fluier?
- Nu. Din gură.

(A. Marinat)

La dialog se pun următoarele semne de punctuație:

a) Dacă cuvintele de declarație lipsesc și vorbirea persoanelor se scrie din rînd nou, înaintea ei se pune **tireu**, iar la sfîrșit — punct, semnul întrebării, semnul exclamării sau puncte de suspensie.

— Și cînd zici că-i serata?

— Serata-i poimîine, duminică. Iar mîine avem concert la Văleni.

— Ar trebui s-o mai leși cu concertele. Mai ai în față examenele de admitere. Și trebuie să te pregătești.

— Mă pregătesc, mamă, n-avea grijă.

(V. Malev)

b) Dacă dialogul este însoțit de cuvintele autorului, atunci înaintea vorbirii fiecărei persoane se pune **tireu**, iar mai departe aceleași semne de punctuație ca și la vorbirea directă:

— Vai de mine și de minel i-a întîmpinat văicărîndu-se Rucsan-da. Cum de lăsați casa deschisă?

— La noi nu-i ca la voi. Nu se fură, și-a îmbrățișat mama Marin. (Em. Bucov)

c) Dacă dialogul e scris în continuare (în același rînd), cuvintele persoanelor se iau în ghilimele și se despart prin tireu:

«Bună vreme, măi băietel» — «Mulțumim, voinic străin!» — «Cum te cheamă, măi copile?» — «Ca pe tată-meu — Călin» (M. Eminescu)

§ 187. Vorbirea indirectă. (Transformarea vorbirii directe în vorbire indirectă)

Vorbire indirectă se numește fraza care servește pentru reproducerea exactă numai a conținutului vorbirii cuiva, dar fără a păstra forma ei. De exemplu:

Vorbirea directă:

1. «Am să mă duc la școală», zise băiatul.

2. «Vezi frunzele de corn?» a întrebat-o băiatul.

(I. C. Ciobanu)

Vorbirea indirectă:

1. Băiatul zise că are să se ducă la școală.

2. Băiatul a întrebat-o dacă vede frunzele de corn.

Fraza cu vorbire indirectă, la fel ca și cea cu vorbire directă, este alcătuită din cuvintele autorului și vorbirea indirectă care reprezintă conținutul vorbirii cuiva.

Cuvintele autorului (de declarație) stau, de regulă, înaintea vorbirii indirecte și au funcție de propoziție principală sau regentă.

Vorbirea indirectă are funcție de propoziție subordonată și se leagă de cuvintele autorului cu conjuncțiile *că, de, ca, dacă* și cuvintele conjunctive *care, cine, ce, cît, unde, de unde, încotro, cînd, pînă cînd* ș. a.

Fraza cu vorbire directă, de obicei, poate fi transformată în frază cu vorbire indirectă. Transformarea e posibilă în mai multe feluri. Aceasta depinde de conținutul vorbirii directe, de structura ei sintactică, de formele gramaticale ale cuvintelor care fac parte din ea ș. a. m. d. La transformarea în vorbire indirectă cuvintele autorului totdeauna iau funcția propoziției principale, iar vorbirea directă devine propoziție subordonată.

1. Dacă vorbirea directă este propoziție enunțiativă, apoi, fiind transformată în vorbire indirectă, ea capătă valoare de propoziție subordonată care se leagă de cea principală cu conjuncția *că* și nu se izolează prin virgulă.

Vorbire directă:

1. Iată cum plătește Alexandru Vodă la cei ce pradă țara.

Vorbire indirectă:

1. Trimișii tiranului iau zis că iată cum plătește Alexandru

ziseră trimișii tiranului. (C. Negruzzi)

2. M. Eminescu scria: «V. Alecsandri este rege al poeziei».

Vodă la cei ce pradă țara.

2. M. Eminescu scria că V. Alecsandri este rege al poeziei.

2. Vorbirea directă care conține un verb la modul imperativ sau conjunctiv, devenind vorbire indirectă, se transformă în propoziție subordonată ce se leagă de principală prin juxtațiune sau cu conjuncția *ca*. Verbul la modul conjunctiv își păstrează forma gramaticală, iar cel la imperativ capătă formă de conjunctiv. După cuvintele de declarație virgula nu se pune.

Vorbire directă:

1. «Dați-i drumul băiatului», strigau zeci de glasuri. (A. Lupan)

2. «Moșul Adam trebuie să se facă vier», a spus Culai (Em. Bucov)

Vorbire indirectă:

1. Zeci de glasuri strigau ca să-i dea drumul băiatului.

2. Culai a spus că moșul Adam trebuie să se facă vier.

3. Dacă vorbirea directă este o propoziție interogativă, fiind transformată în vorbire indirectă, devine propoziție subordonată și se leagă de regentă prin conjuncția *dacă*. Astfel de fraze conțin întrebare indirectă și după ele se pune punct și nu semn de întrebare. Înaintea propoziției subordonate nu se pune virgula.

Vorbire directă:

«Ești agronomul Victor Graur?» a întrebat președintele. (M. G. Cibotaru)

Vorbire indirectă:

Președintele a întrebat dacă el este agronomul Victor Graur.

Dacă în componența vorbirii directe sînt cuvintele interogative (*care? unde? ce? cînd? cine?*), la transformarea în vorbire indirectă ele capătă funcție de cuvinte conjunctive. După propoziția principală virgula nu se pune.

Vorbire directă:

«Cine a încercat să schimbe situația?» a întrebat Zamfira. (V. Malev)

Vorbire indirectă:

Zamfira a întrebat cine a încercat să schimbe situația.

4. Dacă în cadrul vorbirii directe sînt adresări, cuvinte incidente, interjecții, particule, la transformarea în vorbire indirectă forma ei suferă modificări esențiale. În vorbirea indirectă nu pot fi introduse adresările, interjecțiile, verbul la modul imperativ, de aceea sînt omise ori înlocuite prin alte cuvinte și forme gramaticale.

Vorbire directă:

«Ce vorbești, nepoate?» zise
împăratul. (I. Creangă)

Vorbire indirectă:

Împăratul zise că știe ce vor-
bește nepotul.

5. Dacă vorbirea directă conține mai multe cuvinte emoționale, ea nu poate fi transformată în vorbire indirectă. De exemplu: «Ce? Ia tăci bre, moșule, și vezi-ți de treabă!» a spus Cula. (Em. Bucov)

§ 188. Citatele. Semnele de punctuație la citate

Pentru exprimarea sau confirmarea unui gând sau a unei idei expuse, vorbitorul folosește deseori extrase exacte din opera unui autor oarecare. Aceste extrase se numesc **citade**. De exemplu:

Vorbind despre literatura moldovenească, Andrei Lupan scrie: «Literatura noastră a binemeritat numele de bogăție spirituală a poporului. Prin multe creații de valoare scriitorii moldoveni fac cinste republicii, îl bucură pe marele cititor».

Citadele sînt un fel de vorbire directă, de aceea întotdeauna se iau în ghilimele.

Dacă citadele sînt utilizate împreună cu cuvintele autorului, se pun aceleași semne de punctuație ca și la vorbirea directă:

I. D. Bălan scrie: «Față de poezia lui Octavian Goga s-au manifestat, de-a lungul anilor, atitudini variate și s-au exprimat opinii fundamentale contradictorii.»

Uneori citadele nu sînt evidențiate, ci sînt introduse în cadrul vorbirii autorului în calitate de propoziții subordonate. În asemenea cazuri citadele se iau în ghilimele, dar se scriu cu literă mică. De exemplu:

În introducerea la operele lui Ion Creangă L. Ciobanu scrie că «prin zeci și sute de fire scrierile lui Creangă se leagă de lupta poporului pentru justiție socială și libertate, într-un fel sau altul scriitorul respinge toate formele de viață ce îngăduie asuprirea și înjosirea omului de către forțe oculte».

Dacă citatul nu este dat în întregime, atunci, în locul cuvintelor omise, se pun puncte de suspensie. De exemplu:

Iată ce scrie B. Istru despre V. Alecsandri: «Viața și opera lui Alecsandri se încadrează în perioada luptelor de clasă ascuțite pentru răsturnarea orînduirii feudale și venirea pe scena istoriei a unei orînduirii noi...»

Notă. Tot în ghilimele se iau și cuvintele cu sens ironic, precum și unele cuvinte sau expresii luate din vorbirea diferitelor persoane:

Pe mulți tovarăși i-am auzit solidarizîndu-se cu „limba lui Ion Creangă”. (A. Lupan)

Chiar și azi, la nunta lui badea Vasile, se simțea „iconomia” (zgîrcenia). (I. C. Ciobanu)

SINTAXA FRAZEI

§ 189. Noțiuni generale

Vorbirea omului poartă caracter diferit. Pentru a-și comunica gândurile, el poate folosi cuvinte aparte (*Ploaie. Vint.*), îmbinări de cuvinte (*Cale ferată. Carte de citire*), propoziții (*El este om harnic*) sau unități sintactice complexe, alcătuite de multe ori din câteva propoziții. De exemplu:

Noaptea era caldă, îmbătăită de mirosul snopilor de flori¹, dealurile străluceau sub o pînză de neguri², apa molcomă a lacului ce înconjură dumbrava³ era poleită⁴ și, tremurînd, își arunca din cînd în cînd undele sclipitoare spre țărmii adormiți⁵ (*M. Eminescu*)

În exemplul dat avem 5 predicate și tot atîtea propoziții care constituie o unitate semantică, gramaticală și intonațională integrală. În același timp unele din aceste propoziții, fiind luate aparte, au un conținut relativ autonom, iar altele în mod izolat nu au integritate semantică și gramaticală. De exemplu, propozițiile *Noaptea era caldă... Dealurile străluceau... Apa era poleită... Apa își arunca undele...* pot exista și în mod independent, adică singure. Propoziția *Ce înconjură dumbrava* nu era autonomă și nu poate fi întrebuințată independent, fără celelalte propoziții, fiindcă își pierde conținutul. Asemenea construcții sintactice alcătuite din două sau mai multe propoziții se numesc fraze.

Deci fraza este o construcție sintactică relativ mare, construită din două sau câteva propoziții și servește pentru transmiterea unor informații complexe. Numărul propozițiilor în fiecare frază se stabilește, de regulă, după numărul predicatelor. De exemplu:

Multe soiuri de peisajuri am văzut prin deosebite țări¹, dar ra reori am întîlnit cea frumusețe măreață și sălbatică² prin care se deosebesc munții Moldovei³. (*V. Alecsandri*)

În fraza analizată avem trei predicate și trei propoziții. Propozițiile pot fi introduse în frază prin două modalități: prin coordonare și prin subordonare. Ținînd cont de aceasta, distingem fraze formate prin coordonare și prin subordonare.

Fraza formată prin raport de coordonare este alcătuită din două sau mai multe propoziții relativ independente semantic și gramatical. Legătura propozițiilor în fraza formată prin coordonare se realizează în trei feluri:

a) Prin conjuncții:

Am scos din cronici fapte și istorii¹

Și-am fost oglinda vecinilor gloriei². (*G. Coșbuc*)

Un vînt aspru zbicise frumos șoseaua¹; iar spre amiază soarele tornatic scoase capul dintre nouri împrăștiind căldură și voieșie².

(*L. Rebreanu*)

b) Prin juxtapunere (fără conjuncții):

Peste vîrfuri trece luna¹,

Codru-și bate frunza lin²
Dintre ramuri de arin
Melancolic cornul sună.

(M. Eminescu)

c) Prin juxtapunere și conjuncții (mixtă):

Lunca ride¹ și-nverzește²,
Doru-n suflet se trezește³,
Izvoarașul curge-n vale⁴
Și-mi aduce dor de cale⁵.

(V. Alecsandri)

Fraza formată prin raport de subordonare este alcătuită din două sau mai multe propoziții, dintre care una ori mai multe gramatical sînt independente, iar celelalte sînt subordonate propoziției independente.

Propozițiile subordonate se leagă de cele independente prin:

a) Conjuncții sau locuțiuni conjuncționale:

Inginera Chern îmi ajută, **fiindcă** propunerile de raționalizare sînt de competența ei. (N. Costenco)

De îndată ce nimerește în context, infinitivul devine o denumire a acțiunii atribuite unui subiect determinat. (S. G. Berejan)

b) Cuvinte conjunctive:

Horia Holban era un învățător bun acolo, în satul din nordul Moldovei, **unde** predă istoria într-o școală medie. (I. Druță)

c) Prin juxtapunere (fără jonctive):

Nu-i pieiera lumii: vinătorul e poet. (V. Alecsandri)

Propozițiile ce fac parte din fraza construită prin subordonare nu au toate aceeași valoare, nu sînt independente semantic și gramatical, ci unele dintre ele sînt subordonate altora. Din această cauză aici distingem funcțional propoziții **principale**, **regente** și **subordonate**.

Propoziția principală este aceea care are autonomie semantică și independență gramaticală totală. Ea nu depinde de alte propoziții, ci singură este determinată de propoziții subordonate care, fiind luate izolat, nu au conținut complet. De exemplu:

Badea Cozma, împreună cu noul său cunoscut Simion Roșal, se adînciră într-o discuție¹ care îi apropia și mai mult². (G. Malarciuc)

În acest exemplu avem două propoziții dintre care prima este principală, iar a doua este subordonată față de propoziția principală.

Propoziția subordonată este lipsită de independență și se subordonează propoziției principale. De exemplu:

Acum visul cel mare al Zamfirei era s-o vadă pe Natalița agromom, om cu carte¹, care înțelege toate durerile și meșteșurile pămîntului². (V. Malev)

Aici propoziția a doua este subordonată și-o determină pe prima propoziție care este principală.

Există însă fraze construite prin subordonare în care o propoziție subordonată depinde de alta tot subordonată, pe care o determină. De exemplu:

Pictorul e entuziasmat de tabloul unui lac de apă transparentă¹, în care se reflectă razele soarelui² ce asfințește de după măgurile munților³. (C. Stamat-Ciurea)

În fraza dată propoziția a doua este subordonată propoziției principale, iar a doua, la rândul ei, este determinată de altă propoziție subordonată (N3).

În plan funcțional în fraza construită prin subordonare distingem nu numai propoziții principale ci și regente.

Propoziția regentă este propoziția care guvernează, regentează o altă propoziție, adică este determinată de o propoziție subordonată. De regulă, cu funcție de regentă se utilizează propoziția principală, dacă ea este determinată de altă propoziție cu valoare de subordonată. De exemplu:

Nu-ți jeli mâinile¹.

cînd cosești grînele² (Folclor)

Aici propoziția întâia este **principală și regentă**.

În frazele cu mai multe propoziții subordonate, cu funcție de regentă poate apărea și o propoziție subordonată, dacă ea este determinată de o altă subordonată. De exemplu:

M-am oprit eu lîngă o tufă de iasmin¹, ca să aud mai de aproape privighetoarea, acest liric zburător al naturii² ce produce cu vocea sa puternică și fermecătoare deliciul nopților noastre de vară³. (C. Stamat-Ciurea)

În această frază propoziția întâia este principală și totodată regentă față de propoziția a doua, iar propoziția a doua nu este principală, ci subordonată primei (principale), dar are funcție de regentă față de propoziția a treia.

În limba română există și fraze alcătuite din două sau mai multe propoziții coordonate și subordonate. Asemenea unități sintactice se numesc **fraze mixte**. De exemplu:

Și, după ce am pus la cale unele ca acestea,¹ pîndim² cînd erau ceilalți duși de acasă³ și ne apucăm de făcut poște⁴, ca să avem pe mai multă vreme⁵. (I. Creangă)

Exemplul de mai sus este o frază mixtă, în care propozițiile 2, 4 sînt legate prin coordonare; propozițiile 1, 3 sînt subordonate față de propoziția 2 (pe care o determină), iar propoziția 5 depinde de propoziția 4.

Toate tipurile de propoziții, atât coordonate, cît și subordonate de obicei se introduc în fraze prin diverse jonctive: **conjuncții coordonatoare** (iar, dar, da, ci, ori, și, nici, ba), **conjuncții și locuțiuni conjuncționale subordonatoare** (că, căci, fiindcă, pentru că, pe măsură ce, odată ce, din cauză că) și **cuvinte conjunctive** (care, cine, ce, cînd, unde, încotro, cît). Există și astfel de fraze, în care propozițiile sînt introduse fără jonctive, adică se leagă prin juxtapunere. Propozițiile în asemenea fraze se despart prin **virgule, două puncte, tireu**.

Fraza formată prin raport de coordonare

Fraza formată prin raport de coordonare este alcătuită din două sau mai multe propoziții relativ independente semantic și gramatice. De exemplu:

Poetul cîntă tînăr ca lumina¹,
Poetul cîntă pămîntean și zeu²,
Poetul cîntă zbuciumat și dulce
În graiul meu, pentru poporul meu³.

(D. Matcovschi)

În strofa de mai sus avem trei propoziții relativ autonome, care ar putea exista fiecare în mod independent punîndu-se după ele punct

În fraza construită prin raport de coordonare, propozițiile pot fi legate prin jonctive coordonatoare copulative, adversative și disjunctive, de aceea distingem fraze cu propoziții coordonate **copulative**, **adversative** și **disjunctive**. Afară de aceasta, mai există și unele fraze coordonate în care propozițiile sînt introduse fără nici un fel de jonctive, adică sînt legate prin **juxtapunere**.

§ 190. Fraze cu propoziții coordonate copulative

Fraza construită din mai multe propoziții independente legate prin conjuncții copulative se numește **coordonată copulativă**. În fraza coordonată copulativă propozițiile se introduc cu ajutorul conjuncțiilor și, și-si, nici-nici (și), de, că), al cuvintelor conjunctive și locuțiunilor conjuncționale (cum, precum, după cum și, precum și ș. a.) De exemplu:

Dimineața răcoroasă îi deștepta pe oameni și satul se înviora în zgomotul lucrului de toamnă (A. Mateevici)

Acuma, dragă doamnă, du-te de-ți vezi copiii și caută de casă, cum se cuvine unei gospodine bune. (C. Negruzzi)

Înainte de conjuncțiile copulative nerepetate virgula nu se pune. Dacă conjuncțiile se repetă în fața fiecărei propoziții, virgula se pune înaintea celei de a doua:

Nici ploaia nu-l udă,
Nici focul nu-l arde. (Folclor)

Înainte de cuvintelor conjunctive și a locuțiunilor conjuncționale virgula este obligatorie:

Dar abia treceam dincolo de felinar, cum umbra își desfăcea aripile, se întindea uriașă pînă la celălalt colț al străzii, înaintea mea. (G. Meniuc)

Opera lui Șevcenko este un adevărat act de eroism, după cum și viața marelui poet ucrainean face parte din categoria actelor de eroism. (B. Istru)

Nota 1. În frazele coordonate copulative pot fi exprimate diferite raporturi logico-semantică și gramaticale:

a) Propozițiile exprimă acțiuni simultane, concomitente. De exemplu:

Floarea de tei se pîrguia la soare¹ și miresmele ei îmbătătoare se contopeau cu zăpușeala pădurii. (A. Șalaru)

b) Acțiunea din propoziția a doua urmează în timp după acțiunea exprimată în prima propoziție. De exemplu:

Marin și-a spălat mîinile,¹ și-a răcorit fruntea² și a gustat din căușul palmelor minunea de izvor.³ (Em. Bucov)

c) Acțiunea din propoziția a doua se prezintă ca o concluzie ce rezultă din conținutul integral al primei propoziții. În fraze de felul acesta sensul conjuncției și echivalează cu de aceea. De exemplu:

E tîrziu¹ și nimeni nu mai urcă în tramvai.² (G. Meniuc) Sensul logic: E tîrziu, de aceea nimeni nu mai urcă în tramvai.

d) Sens cauzal-temporal:

Feciorii se depărtară de lingă noi și el, apropiindu-se, ne povesti încet totul. (M. Eminescu)

Sensul logic: Fiindcă (cînd) feciorii se depărtară de lingă noi, el, apropiindu-se, ne povesti încet totul.

e) Sens condițional:

Pregătește fiecare lecție și vei susține examenele bine.

Sensul logic: Dacă vei pregăti sistematic fiecare lecție, vei susține examenele bine.

Nota 2. Conjuncția copulativă și în unele fraze se întrebuițează cu valoare adversativă. Compară:

Omul acela era tatăl ei, și ea îl cunoștea așa de puțin. (V. Beșleagă)

Vodă da, și Hîncu ba.

În astfel de fraze înaintea conjuncției și întotdeauna se pune virgula.

§ 191. Fraze cu propoziții coordonate adversative

Fraza alcătuită din propoziții independente ce se opun una alteia după conținut se numește **ordonată adversativă**. De menționat că astfel de construcții numai se opun după înțeles, dar nu se exclud una pe alta. De exemplu:

Vrea să spună ceva, dar lasă capul în jos. (Em. Bucov)

Cerul era limpede și lucreferii rîdeau la stele iară luna, scoțînd capul de după dealuri, se legăna în văzduh luminînd văzduhul. (I. Creangă)

În ambele exemple avem propoziții coordonate ce exprimă sensuri opuse, opoziționale, dar nu se exclud una pe alta.

Spre deosebire de cele copulative care se repetă și sînt apte de a forma perechi de propoziții, jonctivele adversative nu pot fi repetate, întrucît raporturile de opunere, de obicei, se exprimă prin structuri bimembre. De regulă, propozițiile coordonate adversative se introduc în frază cu ajutorul conjuncțiilor adversative iar, dar, da, ci, însă ș. a.

Voi mulgeți laptele țării, dar a venit vremea să vă mulg și eu pe voi. (C. Negruzzi)

Oamenii au inventat telegrafia fără fir, au descoperit televiziunea, zboară în spațiul cosmic, însă n-au ajuns să prindă semnalele delfinilor, semnale insistente între pămînt și apă. (G. Meniuc)

De notat însă că există și alte conjuncții, cuvinte conjunctive și cupluri corelative care leagă propoziții coordonate adversative. Printre ele sînt: și, că, dacă, pe cînd, numai că, totuși, cu toate că, cu toate acestea, în timp ce, în vreme ce, nu numai — ci dimpotrivă, or, în schimb și altele.

Voi lucrați, că eu mă duc să pregătesc ceva de-ale mîncării.
(I. Creangă)

Pelinel nu era de nici un folos, dacă nici pagubă nu aducea. (I. Druță)

Îlieș, nu numai că nu se simțea singuratic, ci dimpotrivă se simțea bine, era liber. (Ana Lupan)

În exemplele de mai sus jonctivele **că**, **dacă**, **nu numai că** — ci dimpotrivă introduc propoziții coordonate adversative.

Trebuie de subliniat că nu toate jonctivele adversative indică același grad de opoziție. Fiecare dintre ele exprimă diferite nuanțe opoziționale prin care se deosebesc unele de altele.

Cel mai înalt grad de opoziție, cel mai puternic contrast al conținutului propozițiilor din cadrul frazei coordonate este redat prin conjuncția **ci**. Ea se utilizează, de regulă, cînd prima propoziție din frază are un motiv negativ indicat de particula **nu**, iar a doua introdusă cu **ci**, are un conținut diametral opus, un conținut afirmativ. De exemplu:

Împăratul Verde nu avea feciori, ci numai fete. (I. Creangă)

Spre deosebire de conjuncția **ci**, conjuncțiile cu funcție sinonimică **dar**, **însă** exprimă raporturi opozitive medii, avînd și nuanțe semantice delimitative. Compară:

Fiecare are dreptul la gustul lui, dar trebuie să existe o normă, un gust general, care poate fi educat și care trebuie educat. (A. Busuioc)

Cea mai scăzută valoare adversativă au conjuncțiile **iar**, **da**, **totuși**, **pe cînd**, care de multe ori se apropie de semnificația conjuncțiilor copulative. De exemplu:

Pe obrazii ca două mingi rozalii, s-au mărit gropițele, iar în ochii îngustați au sclipit scînteii verzi — semn că Anicuța trecea la glumă. (Em. Bucov)

În fraza dată conjuncția **iar** exprimă o valoare adversativă atît de slabă, încît se apropie după sensul ei de funcția conjuncției copulative, de aceea, fără a denatura conținutul frazei, poate fi înlocuită prin conjuncția copulativă **și**.

În fraza cu propoziții coordonate adversative întotdeauna se pune virgulă înaintea tuturor jonctivelor.

§ 192. Fraze cu propoziții coordonate disjunctive

Fraza construită din propoziții care exprimă acțiuni sau stări ce se exclud în mod reciproc sau se înfăptuiesc una după alta se numește **coordonată disjunctivă**. De exemplu:

La nouăzeci de ani e greu să mai capeți alte deprinderi noi. Ce a fost odată, de acum nu se mai întoarce ori se întoarce pentru altcineva. (G. Meniuc)

Ba se ridică iepurașul în picioare, ba lungeste urechile, ba își ciuleste mustățile. (I. Creangă)

În frazele date conjuncțiile **ori**, **ba** introduc propoziții a căror acțiune se face pe rînd, una după alta.

De obicei, propozițiile disjunctive coordonate sînt introduse în fraze cu ajutorul conjuncțiilor **ori, sau, ba, ba-ba**.

Există însă destule fraze cu propoziții coordonate disjunctive în care propozițiile se introduc și cu alte jonctive: **da — da, sau că-sau că, acuși — acuși, unde (pe unde) — unde (pe unde), cică — cică, fie — fie, cînd — cînd, acum — acum** ș. a. De exemplu:

Pe Anton acum îl vedeai la cîrmuire, acum apărea în cîmp la brigadă, acum în cine știe ce mahala a satului. (V. Malev)

Virgula înaintea acestor jonctive se pune numai în cazurile cînd ele se repetă, adică începînd cu a doua propoziție.

Notă. Există, de asemenea, propoziții coordonate explicative și propoziții coordonate concluzive. **Propozițiile explicative** dezvoltă mai departe gîndul din propoziția precedentă și se introduc prin jonctivele **ori, sau, adică, anume, bunăoară, de pildă, de exemplu** ș.a. Compară:

El avea darul de a vorbi, **adică** știa să vorbească frumos. (A. Marinat)

Propozițiile coordonate concluzive conțin un rezultat al celor comunicate în propozițiile precedente și se introduc în fraze cu jonctivele: **decî, prin urmare, de aceea, de atîta, vrasăzică, așadar, așa că, din această cauză, din aceste motive, drept urmare, în consecință, în concluzie** ș.a.

Pe ocrotitorul său Ilieș îl vedea numai seara, **asa** că nimeni nu-l împiedica să guste din plin frumusețea din jur. (Ana Lupan)

Vreau să aducem la bun sfîrșit ceea ce am schițat pentru acești cîțiva ani, **deatîta** m-am și făcut mai moale, cum zici dumneata. (A. Marinat)

§ 193. Fraze formate din propoziții coordonate legate prin juxtapunere (nejoncționale)

În vorbire sînt întrebuițate deseori fraze alcătuite din mai multe propoziții coordonate atașate una lîngă alta fără conjuncții. Astfel de fraze se numesc **coordonate prin juxtapunere**. Propozițiile coordonate legate prin juxtapunere întotdeauna se izolează prin virgule. De exemplu:

Toată ziua aceea mama a umblat senină¹, dragostea ei pentru mine creștea ca o pîine de grîu curat². (I. Druță)

Muncitorii pe-a lor prispe dreg uneltele de muncă³.

Pășărelele-și dreg glasul prin hugeacul de sub luncă².

(V. Alecsandri)

În aceste două exemple propozițiile sînt introduse în frază fără jonctive, prin juxtapunere, care în vorbire se exprimă prin pauze respective.

Fraza formată din propoziții juxtapuse poate avea în componența ei două sau mai multe propoziții a căror acțiune se realizează simultan sau urmează una după alta. Fraza în care șirul de propoziții coordonate juxtapuse se încheie cu o propoziție introdusă cu conjuncția și se numește **frază închisă**.

Caii zburdă prin ceaururi¹, turma-zboară-la pășune²,

Mieii sprinteni pe colnice fug grămadă-n regegiune³

Și o blîndă copiliță, torcînd lînă din fuior,

Paște bobociei de aur lîng-un limpede izvor⁴.

(V. Alecsandri)

Dacă seria de propoziții coordonate juxtapuse se termină cu o propoziție fără conjuncția **și**, fraza se numește **deschisă**. Compară: Ziua ninge¹, noaptea ninge², dimineața ninge iară³. (V. Alecsandri)

FRAZA FORMATĂ PRIN RAPORT DE SUBORDONARE

Fraza formată prin raport de subordonare este alcătuită din două sau mai multe propoziții, dintre care una sau mai multe semantice și gramaticale sînt independente, iar altele sînt subordonate celor independente. De exemplu:

Oriunde l-a purtat soarta destul de vitregă¹, A. S. Pușkin a lăsat urme neșterse în amintirea contemporanilor². (A. Lupan)

Aici propoziția a doua este independentă, principală și regentă, iar întîia este subordonată de loc (despre propoziția principală, regentă și subordonată vezi mai amănunțit § 189) introdusă în frază cu ajutorul cuvîntului conjunctiv **oriunde**.

În limba română există următoarele tipuri de propoziții subordonate: **subiectivale**, **predicative**, **atributive**, **complementare**, **circumstanțiale de mod**, **de loc**, **de timp**, **cauzale**, **condiționale**, **finale**, **concesive**.

§ 194. Frazе cu propoziții subordonate subiectivale

Subiectivală se numește propoziția care are valoare de subiect pe lângă predicatul din propoziția principală sau regentă. Acest predicat este, de obicei, un verb reflexiv, impersonal sau o locuțiune verbală impersonală. Propoziția principală întotdeauna răspunde la una din întrebările ce pot fi puse subiectului: **cine?** **ce?** De exemplu:

Era bine că Ion dusesse la bun sfîrșit un lucru atît de greu. (G. Gheorghiu)

În exemplul dat poziția de predicat este realizată de propoziția regentă exprimată printr-o construcție impersonală (**era bine**), iar funcția subiectului este îndeplinită de propoziția ce urmează după principală (regenta) **era bine**.

Propozițiile subiectivale se introduc în frază cu următoarele jonctive: **ca**, **de**, **dacă**, **cine**, **cînd** ș. a.

Bine ar fi de ar vorbi cineva cu Ichimaș. (I. Druță)

E greu să presupui cine a avut nevoie de griul cela. (M. G. Ciobotaru)

Propozițiile subordonate subiectivale, indiferent de locul ocupat în frază, niciodată nu se izolează de cele regente prin virgule.

Că vrea să se facă tractorist nu e rău. (G. Gheorghiu)

§ 195. Frazе cu propoziții subordonate predicative

Predicativă se numește propoziția cu valoare de nume predicativ pe lângă un verb copulativ sau semicopulativ din propoziția regentă. Ea răspunde la una din întrebările predicatului: **cum este?** **ce este?**

cum îi? ce îi? De exemplu:

Cum ți-i bună dimineața ți-i și mulțumita. (Folclor)

Propoziția predicativă se introduce în frază prin următoarele jonctive: **să, ca + conjunctiv, că, cum, dacă, cît, ca și cînd, cine, care, după cum, ca și cum ș. a.** De exemplu:

Simțirea care sufletu-mi despică

E ca și cînd o lume mi-a furat.

(M. Eminescu)

Grădina e cît ține drumul. (T. Vidrașcu)

Propozițiile predicative ca și cele subiective nici o dată nu se izolează prin virgule de cele regente.

§ 196. Frazе cu subordonate atributive

Propoziție subordonată atributivă se numește propoziția care lămurește un substantiv sau altă parte de vorbire substantivizată din propoziția regentă dezvăluindu-i și precizîndu-i conținutul. Ea răspunde la una din întrebările atributului: **care? ce fel? al cui? cum este?** De exemplu:

1. Vreau să-mi construiesc o viață, **din care să lipsească cu desăvîrșire interminabila goană după lucruri**². (N. Vieru)

2. Afară de tînărul **la care mă găsesc acum**² nu am mai avut alți stăpîni decît pe necunoscutul¹ **căruia mă dase Zamfira și pe un poet**³. (V. Alecsandri)

În prima frază propoziția subordonată atributivă (N2) introdusă prin cuvîntul conjunctiv **care** determină un substantiv autentic din propoziția principală (**o viață**), iar în a doua frază prima subordonată atributivă (2) introdusă cu cuvîntul conjunctiv **la care** lămurește un adjectiv substantivizat (**tînăr**) din propoziția principală, iar a doua subordonată (N3) introdusă prin cuvîntul conjunctiv **căruia** determină un participiu substantivizat (**necunoscutul**).

În propozițiile principale, sau regente, pe lîngă substantivul determinat de propoziția atributivă apar uneori și diferite cuvinte corelative. De exemplu:

Tolea stătea la pîndă în alunișul **cela de unde** se începe pămîntul Pietrișenilor. (F. Vidrașcu)

Subordonatele atributive sînt de două feluri: **explicative și determinative**. De sensul acesta al lor depind semnele de punctuație în frazele cu subordonate atributive.

Subordonata explicativă determină, de regulă, un substantiv la forma nehotărîtă completîndu-i sensul cu diferite nuanțe neesențiale care nu sînt absolut necesare pentru înțelegerea conținutului integral al frazei. Din această cauză subordonata explicativă poate fi omisă fără a schimba cîtuși de puțin conținutul propoziției principale sau regente. De exemplu:

Moșoc știa că Alexandru Vodă o să aibă nevoie de un intrigant, precum **era el**. (G. Negruzzi)

În acest exemplu subordonata atributivă precum era el este explicativă, nu joacă mare rol în frază și poate fi omisă, fiindcă propoziția regentă are conținut clar și fără ea.

Propoziția atributivă explicativă totdeauna se izolează de cea principală sau regentă prin virgulă. De exemplu:

Aceste luminițe neobișnuite aveau o nuanță albăstrie, ca și cum vopseaua cerului căzuse peste ele. (G. Meniuc)

Totdeauna răsună în preajma noastră o muzică, care ne vrăjește gândurile, ne subjugă inimile și ne silește să ne potrivim glasul după tactul ei. (L. Blaga)

Atributiva determinativă nu explică, ci determină un substantiv din propoziția regentă și este o parte integrală absolut necesară pentru înțelegerea sensului propoziției regente. Omiterea atributivei determinative contribuie la schimonosirea sau denaturarea conținutului propoziției regente. Subordonatele atributive determinative nu se izolează de celelalte propoziții prin virgule. Compară:

După cotitură se deschidea aleea unde Bethoven se plimba întovărașit de sunetele născute din el, numai din el, ca din cea mai autentică monadă. (L. Blaga)

Subordonatele atributive explicative și determinative se pot plasa:

a) În urma propoziției principale sau regente: Era una din acele seri liniștite din iulie când te adoarme mirosul ierbilor coapte, iar cucul își pierde glasul. (Ana Lupan)

b) În interiorul propoziției principale sau regente:

În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului, ierbăriei și răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă mică cu o dumbravă de portocale. (M. Eminescu)

c) În fața propoziției principale sau regente:

Cine nu lucrează acela nu mănâncă. (Folclor)

Subordonatele atributive se introduc în fraze cu următoarele conjuncții și cuvinte conjunctive:

a) Conjuncții propriu-zise (autentice): de, ca, că, dacă.

Polina se purta întotdeauna familiar cu toți cei de intrau în casa lor. (N. Costenco)

b) Cuvinte conjunctive: care, cine, ce, cum, după cum, precum, unde, de unde, până unde, cînd, de cînd, încotro, ca și cum ș. a.

Eu cînt pe-acei ce-n jug și chin pe a lor spinare țara țin. (A. Mateevici)

§ 197. Frazе cu propoziții subordonate complete

Subordonata completivă se numește propoziția care lămurește un verb sau o locuțiune verbală din propoziția principală (regentă) completîndu-i sensul predicatului și răspunzînd la una din întrebările: ce? cine? pe cine? pe ce? cui? cu cine? cu ce? despre cine? despre ce? ș. a. De exemplu:

Comisoaia înțelegea prea bine că nora dumisale vine să ispitească și să afle toate cîte se pot afla. (M. Sadoveanu).

Subordonatele complementive, ca și complementele, pot fi **directe** și **indirecte**.

Subordonata complementivă directă lămurește predicatul din propoziția regentă exprimat printr-un verb sau locuțiune verbală tranzitivă. Ea răspunde la întrebările complementului direct: **ce? cine? pe cine?** De exemplu:

Spun că muzica germană a **revelat europeanului lumea interioară, problemele aride ale conștiinței, domeniul formelor morale.** (Dan Botta)

Subordonata complementivă indirectă lămurește predicatul din propoziția regentă care, de regulă, este exprimat printr-un verb sau locuțiune verbală cu sens intransitiv. Ea răspunde la una din întrebările: **cui? cu ce? cu cine? de ce? pentru ce?**

Pentru mine numai două mierți de orz a dat tata **cui se cuvine.** (I. Creangă)

El își dădea seama că metodele vechi de lucru nu se mai potriveau **zilei de azi.** (Em. Bucov)

Subordonatele complementive se introduc în frază cu următoarele jonctive:

a) **Conjuncții propriu-zise:** că, ca, de, dacă, să ș. a.

Ion urcă într-un zarzăr lângă colibă să vadă **dacă nu se mai zărește bunelul cu cireada.** (Ana Lupan)

Și s-a nimerit de trecea **pe acolo-un cunoscut vechi** cu care nu ne-am văzut cîțiva ani. (N. Costenco)

b) **Cuvinte conjunctive:** cine, cu cine, ce, care, din care, oricine, cînd, de cînd, unde, pe unde, încotro, cum ș. a.

Ilieș Bradu a ieșit în fața gării, chibzuind, **în otro s-o apuce.** (Ana Lupan)

Boierii știau prea bine **ce vrea domnul.** (V. Beșleagă)

c) **Locuțiuni conjuncționale:** cum că, peste cît timp, cum de, precum că, cît de ș.a. De exemplu:

Dar acum ai vrea să mă cobor?

Au înțelegi tu oare

Cum că eu sînt nemuritor,

Și tu ești muritoare.

(M. Eminescu)

Subordonatele complementive se pot plasa atît înaintea, cît și în urma propoziției principale (regente). Ele se izolează prin virgulă numai cînd stau înaintea principalei. De exemplu:

Că mulți nu acceptă poziția lui, el își dădea seama prea bine. (P. Zadnîpru)

§ 198. Frazе cu subordonate de timp

Subordonată de timp se numește propoziția care indică diferite raporturi temporale față de acțiunea exprimată de verbul-predicat din propoziția principală sau regentă. Ea răspunde la una din întrebările: **cînd? de cînd? pînă cînd? cît timp?**

Pe cînd comisul Simion și mezinul său urmau alaiul lui Vodă prin locurile bintuite de hoarde, Gheorghe Botezat, Tatarul suia în sus spre hotarul Țării Leșești. (M. Sadoveanu)

În vreme ce flăcăuanul sare de pe capră să ajute stăpînii să coboare, răsare ca din pămînt Stanca țigancă. (V. Beșleagă)

Între acțiunea verbelor-predicate din regentă și subordonata temporală se observă următoarele raporturi temporale:

1. **Raporturi de simultaneitate**, cînd acțiunile din ambele propoziții (regentă și subordonată) se realizează concomitent, în același timp. De exemplu:

Iară noaptea, cînd natura era cufundată în tăcere, Zamfira începea a cînta cu glas jalnic doinele ce învășase de la Nedelcu. (V. Alecsandri)

2. **Raporturi de anterioritate**, cînd acțiunea din propoziția subordonată precedă acțiunea din propoziția regentă:

Cînd au început împușcăturile, Nicanor a ieșit din dosul stejarului. (F. Vidrașcu)

3. **Raporturi de posterioritate**, cînd acțiunea din propoziția subordonată se realizează mai tîrziu decît cea din propoziția principală sau regentă. De exemplu:

Abia amurgise cînd **Stroici și Spancioc sosiră**. (C. Negruzzi)
Afară de raporturile principale de simultaneitate, de anterioritate și posterioritate, între acțiunile predicatelor din regentă și subordonată se pot crea și alte nuanțe de raporturi temporale:

1. Subordonata de timp poate arăta intervalul de timp în care s-a împlinit acțiunea din propoziția regentă:

Dis-de-dimineață, **pe cînd abia se mîjea de ziuă**, Gore se grăbi la baza de aprovizionare să-și schimbe uleiul la motor. (G. Gheorghiu)

2. În unele construcții se exprimă o repetare a acțiunilor din propoziția principală și cea regentă:

De cîte ori venea pe la noi, mama se bucura foarte mult de aceste vizite. (V. Roșca)

3. Subordonata arată momentul inițial al acțiunii despre care se vorbește în propoziția principală sau regentă:

Fata prinsese nărav și se ogoia numai atunci **cînd o lua în brațe și o purta prin casă**. (V. Malev)

4. Subordonata indică momentul final al acțiunii exprimate prin predicatul propoziției regente:

Angela nu-l mai văzuse pe Andrei Vasilevici de atunci **de cînd se întîlnise în vie, adică de două săptămîni**. (A. Marinat)

Propozițiile subordonate temporale se introduc în fraze prin următoarele jonctive:

a) **Conjuncții propriu-zise (autentice):** că, pînă, dacă, de ș. a.
Numai bine ne era gata bișbarmacul **că iată-l pe Valentin cu gemenii de mînuță**. (A. Șalaru)

b) **Cuvinte conjunctive:** cînd, de cînd, pe cînd, de pe cînd, pînă cînd, cum, precum, oriunde, după ce, pînă ce, oriunde ș. a.

Cînd Maria Tănase cîntă, dincolo de vocea ei, inteligența se simte în permanență trează. (Dan Botta)

Cum și-au așezat corturile în apropierea unui tirg sau a unui sat, bărbații purced să vîndă drîmbe, coveți, lăcăți, fuse ș. a. (V. Alecsandri)

c) Locuțiuni conjuncționale: **atîta timp cît; de cîte ori, de îndată ce, imediat cum, imediat ce, cît timp, pe măsură ce, ori de cîte ori, în vreme ce, îndată ce, în moment ce, în timp ce, atîta vreme cît** ș. a. De exemplu:

De cîte ori avea ocazia, bioloaga noastră ataca această temă.
(A. Busuioc)

Subordonatele temporale deseori sînt introduse prin jonctive care formează cupluri corelative cu diverse adverbe din propoziția regentă: **atunci — cînd, acum — cînd, dacă — apoi, cînd — apoi, atîta vreme — cît** ș. a. De exemplu:

Cînd îi ajunge și tu odată mare și tare, atunci îi căuta să judeci lucrurile de-a fir a păr și vei crede celor asupriți și necăjiți.
(I. Creangă)

Subordonatele de timp care se plasează înaintea celei regente întotdeauna se izolează prin virgulă:

Cînd îmi aduc aminte de vremile acelea, de veselia familiilor, de credințele casnice, de obiceiurile traiului, mi se pare că moldoveanul era vioi, vesel, cu inima deschisă ca și casa. (A. Russo)

Subordonata de timp se poate izola și în cazurile cînd se plasează în interiorul celei principale, dacă se situează înaintea predicatului celei regente:

Dimineața, cînd se trezește satul, se înviorcă toată natura.
(N. Vieru)

Subordonata de timp urmată după propoziția principală sau regentă nu se izolează prin virgulă. Compară:

Și totuși, stînd sub vechiul tei umbros,
Cu ochelari pe nas și slovenind arar,
Se bucură bătrînul și-i fălos
Cînd îmi citește numele-n ziar.

(M. Beniuc)

Dacă subordonata de timp urmează imediat după cea principală cu complement circumstanțial sau după altă subordonată circumstanțială, înaintea ei se pune virgulă: **Primăvara toată lumea trebăluiește prin grădină, unde este mult de lucru.** (V. Vasilache)

§ 199. Frază cu propoziții subordonate de loc

Subordonată de loc se numește propoziția care precizează locul sau direcția în care se realizează acțiunea din propoziția principală sau regentă. Ea răspunde, de regulă, la una din întrebările: **unde? de unde? pînă de pe unde? încotro?** De exemplu:

Nu-ți băga nasul **unde nu-ți fierbe oala.** (Folclor)

Deodată m-am speriat, așa din senin, și dintr-o smuncitură am sărit și am fugit **încotro vedeam cu ochii.** (A. Șalaru)

Conjunții propriu-zise de loc nu există, de aceea propozițiile

subordonate de loc se introduc în frază cu ajutorul cuvintelor conjunctive exprimate prin adverbii simple sau compuse (cu sau fără prepoziții): **unde, de unde, pe unde, până unde, de pe unde, oriunde, orișunde, ori de pe unde, cum încotro** ș. a.

Boierii sînt hotărîți a pribegi la unguri, la leși și la munteni **pe unde au toți rude și prieteni.** (C. Negruzzi)

Subordonatele de loc se pot plasa înaintea propoziției principale, în interiorul sau în urma ei.

Dacă subordonata de loc se află înaintea celei principale, ea se izolează prin virgulă:

Unde nu mi-aș întoarce ochii, îmi văd băieții. (Ana Lupan)

Dacă subordonata locală se situează în interiorul principalei sau urmărează după ea, nu se desparte prin virgule. De exemplu:

Nevoia te duce pe unde nu ți-i voia. (Folclor)

În frazele cu subordonate de loc se întîlnesc și cupluri corelative: **acolo — unde, de acolo — de unde, pe acolo — pe unde, încolo — încotro** ș. a. De exemplu:

Unde ești apreciat, acolo lucrezi cu plăcere. (I. C. Ciobanu)

În dependență de jonctivul cu care este introdusă subordonata de loc, ea poate exprima diferite nuanțe de sens:

1. Jonctivul **unde** introduce subordonata care indică locul concret de realizare a acțiunii din propoziția regentă:

Abia seara s-a întors la sovietul sătesc **unde îl așteaptă o mulțime de oameni.** (F. Vidrașcu)

Alteori **unde** introduce subordonata de loc care nu precizează locul acțiunii, ci exprimă o idee spațială generală:

Moș Sava a plecat **unde era dus agronomul.** (G. Gheorghiu)

2. Jonctivul **pe unde** introduce uneori o subordonată locativă care arată o acțiune ce se repetă în aceleași locuri:

Mă pornesc eu deci spre cîmp **pe unde mă duceam totdeauna.** (M. G. Cibotaru)

3. Jonctivele **oriunde, orișunde, ori pe unde** introduc propoziții subordonate de loc a căror acțiune se poate desfășura într-un spațiu nehotărît. De exemplu:

El plimba în această mașină **ori pe unde se ducea** și pe mecanicul-șef, fiindcă acesta îndeplinea deocamdată slujba de șofer. (A. Șalaru)

4. Propoziția de loc introdusă cu jonctivul **de unde** precizează punctul inițial al acțiunii. Compară:

Vsevolod Ivanovici îl lăasă singur pe musafir cerîndu-i scuză și ieși în bucătărie **de unde se întoarse peste cîteva minute.** (A. Marinat)

5. Subordonata de loc introdusă cu jonctivul **încotro** indică direcția desfășurării acțiunii din propoziția regentă.

Mergea grăbit **încotro îl mina gîndul.** (N. Vieru)

§ 200. Fraze cu propoziții subordonate modale

Subordonată modală se numește propoziția care arată în ce mod se realizează acțiunea sau starea exprimată de predicatul propoziției regente. Ea răspunde la una din întrebările: *cum?* în ce fel? în ce mod? în ce chip? *cît de?* în ce măsură?

Era frumoasă dimineața, așa cum sînt toate diminețile de vară după ploaie. (A. Șalaru)

Subordonatele modale sînt de mai multe feluri:

a) **Subordonate modale propriu-zise.** Ele arată modul adevărat de realizare a acțiunii din propoziția regentă.

Ortenzia se uită prin fereastră și vede dealurile. Se gîndește la dealuri așa, cum te-ai gîndi la mare, la cîmpie. (N. Vieru)

b) **Subordonate modale comparative.** Ele arată modul de realizare a acțiunii din propoziția regentă printr-o comparație.

Parcul îi primește pe gînditori obosiți, așa cum îi primește un parc ce nu doarme toată noaptea. (A. Șalaru)

c) **Subordonate modale de gradăție.** Ele prezintă caracterul modal al acțiunii din regentă printr-o exagerare evidentă:

Moș Zavate era om de duh și știa să spună multe, de răminea lumea cu gura căscată. (A. Lupan)

d) **Subordonate modale consecutive.** Ele indică urmarea ce rezultă din înlăptuirea acțiunii exprimate de verbul-predicat din propoziția principală. De exemplu:

Ștefan Vodă a făcut la Lipniți groaznic județ, încît faima sa împrăștiat ca un oleu alinător peste rănile din Țara Leșească. (M. Sadoveanu)

Propozițiile modale se introduc în fraze cu următoarele jonctive

a) **Conjuncții propriu-zise:** *da, ca, că, ca și, fără ș. a.* Imi cunoștea, probabil, calitățile, pentru că mă lasă să-l examinez, fără să-mi dea de înțeles că am depășit orice limite. (A. Busuioc)

b) **Cuvinte conjunctive:** *cum, de cum, precum, după cum, cît, ori-cît, parcă, așa cum, ca și cum, ca și cînd ș. a.*

Grîul semănat deasupra brazdelor are rînduri. Acesta însă creștea bine, cum îl aruncase miinile pricepute al semănătorilor. (A. Șalaru)

c) **Locuțiuni conjuncționale:** *asa cum, așa de, așa încît, după cum și, ca și cum, ca și cînd, tot așa cum, decît cum, de parcă, tot așa de.*

Toată ziua (Zamfira) alerga cu ochii țintiți, ca și cînd ar fi alungat o umbră, și dacă întilnea vreun om, țipa și fugea pînă ce pica obosită la pămînt. (V. Alecsandri)

În frazele cu propoziții subordonate de mod se întilnesc și cupluri corelative formate cu diferite adverbe care se află în propoziția regentă: *asa — că, așa — cum, așa — ca și cum, așa — de parcă, așa încît, așa — de, așa ca, așa de — de, așa de — că, tot așa — după cum, tot așa — precum ș. a.*

Spînu se purta așa, de parcă nu se întimplase nimic. (A. Busuioc)

Cutremurul lui Manac a fost așa, încît într-o singură noapte și-a învîrtejit tabunurile spre Nipru. (M. Sadoveanu)

De obicei, cuplurile corelative modale se dezmembrează în două părți, prima se plasează în propoziția regentă, iar a doua — în propoziția subordonată. (Vezi exemplele de mai sus). Între acești doi membri ai cuplului se pune virgulă.

Dacă cuplul corelativ este prezentat printr-o unitate sintactică integrală, el se plasează în întregime în propoziția subordonată și nu se desparte prin virgulă. De exemplu:

În ziua aceea era cald, așa cum este în multe zile din luna iulie. (V. Vasilache)

§ 201. Frazе cu propoziții subordonate cauzale

Subordonată cauzală se numește propoziția care indică cauza realizării acțiunii sau a stării din propoziția principală sau regentă. Ea răspunde la una din întrebările **de ce? din ce cauză? din ce pricină?** se face acțiunea din propoziția regentă. De exemplu:

Fiindcă am trăit mereu între cărți, aveam un bagaj de cunoștințe literare destul de mare. (N. Costenco)

Subordonatele cauzale se pot introduce în fraze prin conjuncții, cuvinte conjunctive și locuțiuni conjuncționale: **că, căci, dacă, fiindcă, deoarece, întrucît, ci, cum, unde, precum, doar, pentru că, de vreme ce, deatîta că, din cauză că, din motive că, din pricină că, cît că, cum că, odată ce, sub pretext că ș. a.**

Poamele din grădină nu apucau niciodată a se coace din cauza noastră, căci amîndoi știam a ne agăța ca veverițele pe cele mai înalte vîrfuri ale copacilor roditori. (V. Alecsandri)

Clasicii literaturii universale sînt mari, anume pentru că opera lor e o oglindă a vieții poporului, a epocii în care au trăit și ai căror exponenți au fost. (B. Istru)

După cum se poate ușor observa, subordonatele cauzale se situează, de regulă, înaintea sau în urma propoziției principale sau regente. Uneori însă ele se pot intercala și în interiorul propoziției principale. Indiferent de poziția ocupată față de regentă, subordonată cauzală întotdeauna se izolează prin virgulă. De exemplu:

Beam apa, fiindcă era rece, cu înghițituri foarte mici. (N. Vîeru)

Era foarte cald, de aceea florile își istoveau miresmele. (M. Sadoveanu)

Nota 1. În frazele cu subordonate cauzale se întîlnesc cupluri corelative de tipul: **de aceea... că, deatîta... că, de aceea... ca ș.a.** De exemplu:

I-am luat apărarea lui Moldovanu de aceea, că îmi place spiritul lui de organizare și mintea ageră. (N. Costenco)

Nota 2. Trebuie să fim atenți la analiza subordonatelor cauzale legate cu conjunctivul cum care poate introduce diverse subordonate. De exemplu:

— **cauzală:** Și astăzi se miră Ilieș, cum de a scăpat cu zile. (Ana Lupan)
— **condițională:** Omul, cum trece de patruzeci de ani, ajunge pînă la cincizeci. (A. Șalaru)

— **de loc:** Anton Horodincă trăia într-o casă nouă zidită de el cum treci dincolo de Baltag. (G. Meniuc)

— **temporală:** Vanea, cum venea de la lucru, se înfunda la club și nu ieșea pînă tîrziu. (R. Lungu)

§ 202. Frazе cu propoziții subordonate finale

Subordonată finală este propoziția care indică scopul realizării acțiunii din propoziția principală sau regentă. Ea răspunde la una din următoarele întrebări: **pentru ce? cu ce scop? în ce scop? de ce?** De exemplu:

Gheorghe Botezatu Tatarul suia în sus spre hotarul Țării Leșești ca să afle vești din părțile Ionășenilor. (M. Sadoveanu)

Propozițiile subordonate finale se introduc în fraze cu următoarele jonctive: **ca + conjunctiv, pentru ca + conjunctiv, dacă, și + conjunctiv, cum, ce pînă ce, așa ca + conjunctiv, că, doar, pentru ca nu cumva, cu scopul de ș.a.**

Izvoarele își tulburau adîncul, ca să-și azvîrlă afară undele lor, pentru ca fiecare din unde să-l audă, fiecare din ele să poată cînta ca dînsul cînd vor șopti vailor și florilor. (M. Eminescu)

Costea își bătea tot timpul capul, cum să facă, ce să născocască, ca să ușureze munca asta. (N. Costenco)

Intr-o zi Porojan a fost dat pe mîna unui brutar, pentru ca să învețe a plămădi piini, ciurecuri, colaci, cozonaci. (V. Alecsandri)

Subordonatele finale se pot plasa înainte, în urma sau în interiorul propoziției regente și întotdeauna se izolează prin virgule (vezi exemplele de mai sus). Ele nu se izolează numai în cazurile cînd sînt introduse în frază direct prin forma modului conjunctiv. De exemplu:

Lui Arion îi plăcea să vină în zori de primăvară să asculte șoaptele tainice ale dimineții și gîlgiitul apei în vad. (Ana Lupan)

§ 203. Frazе cu propoziții subordonate condiționale

Propoziția subordonată condițională exprimă diferite condiții de care depinde realizarea acțiunii ori a stării din propoziția principală sau regentă. Ea răspunde la una din întrebările: **în ce condiții? în ce situații?** De exemplu:

Dacă facem o privire de ansamblu asupra operei lui M. Eminescu, în fața noastră ne apare un poet care trăiește cu problemele, cu ideile, cu frământările sociale din timpul său. (B. Istru)

Subordonatele condiționale se introduc în fraze cu diverse conjuncții, cuvinte conjunctive și locuțiuni conjuncționale: **dacă, de, să (în cadrul conjunctivului), cînd, cum, de unde, de vreme ce, de îndată ce, din moment, ce cu condiția că, cu cît, odată ce, îndată ce, în caz de, în caz că, în cazul cînd ș.a.**

Dacă aș fi poet, și mai ales poet mitologic, aș edita întii mitologia română, care-i frumoasă, ca și cea latină sau greacă. (A. Russo)

De îndată ce nimerește în context, infinitivul devine o denumire a acțiunii atribuite unui subiect determinat. (S. Berejan)

Zamfira i-a spus nu o dată că, de vreme ce nutrește asemenea

năzuințe, ar fi trebuit să se ducă la vreunul din marile sovhozuri viticole. (V. Malev)

De notat totuși că de cele mai multe ori subordonatele condiționale se introduc în fraze cu conjuncțiile **dacă, de**.

Subordonata condițională se poate plasa înaintea propoziției regente, în urma, în interiorul ei și întotdeauna se izolează prin virgule.

Notă. În fraza cu subordonate condiționale se întâlnesc cupluri corelative de tipul: **dacă... apoi, de... apoi, dacă... când** ș.a.

Dacă nu l-oi ajuta eu, **apoi** cine să-l ajute. (I. Creangă)

§ 204. Fraze cu propoziții subordonate concesive

Subordonata concesivă arată că, deși în calea realizării acțiunii din propoziția principală sau regentă pot apărea careva dificultăți, ea totuși se îndeplinește. De exemplu.

Deși boierii, părinții noștri, erau moldoveni, **viața** cîmpeană fiind adevărata lor viață, sărbătorile aveau tot aceeași primire în curtea boierească și în bordeiul sătesc. (A. Russo)

Din fraza dată se putea de așteptat că sărbătorile **nu** aveau aceeași primire în curtea boierească și în bordeiul sătesc. Cu toate acestea, ele sînt la fel.

Subordonatele concesive se introduc în frază cu următoarele conjuncții, cuvinte conjunctive și locuțiuni conjuncționale: **da, dacă, deși, că, și dacă, de unde, cît măcar, măcar că, pe cînd, oricît, orișicît, orișicum, orice, oricine, oricare, ce, chît că, cu toate că, chiar dacă, chiar de, în vreme ce, în ciuda faptului că** ș.a. Aceste propoziții întotdeauna se izolează prin virgule.

Fierul, că-i fier, și încă ruginește. (V. Alecsandri)

Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau și, **dacă** voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pe voi. (C. Negruzzi)

De notat că toate celelalte propoziții răspund la anumite întrebări, pe cînd cea concesivă nu răspunde la întrebări. Ea poate fi determinată numai pe baza conținutului și a jonctivelor prin care se introduce în frază. Mai sus au fost enumerate jonctivele concesive. Trebuie să subliniem însă că ele nu toate au o circulație egală. Cele mai frecvente sînt: **deși, măcar că, cu toate că, oricît, oricum** ș. a.

Cu toate că era fiu de boier, Vasile Alecsandri, ca intelectual educat la romantismul francez, a fost unul dintre inițiatorii transformărilor revoluționare în Moldova. (B. Istru)

Frumoase sînt noptile acestea de toamnă, **măcar că** de acum se simte răceală. (Ana Lupan)

Notă. În fraza cu subordonate concesive se întâlnesc cupluri corelative de tipul: **deși ... totuși, deși ... însă, cu toate că ... dar, măcar că ... totuși, chiar dacă ... da, chiar dacă ... apoi, cu toate că ... totuși** ș.a. De exemplu:

Deși a venit primăvara, **totuși** e cam rece. (A. Busuioac)

§ 205. Fraze cu propoziții subordonate juxtapuse

Există propoziții subordonate care se introduc în frază fără ajutorul jonctivelor. Asemenea subordonate se numesc **juxtapuse**, sau **nejonctionale**. Delimitarea acestor propoziții se face numai pe baza conținutului exprimat de ele. La izolarea lor de cea principală se utilizează mai multe semne de punctuație (**virgulă, tireu, două puncte, puncte de suspensie**), care variază în dependență de sensul propoziției subordonate.

Subordonatele juxtapuse sînt de mai multe feluri:

1. Propoziții subordonate completive

De regulă, ele stau în urma propoziției principale, sau regente, și se izolează prin două puncte:

Atunci Costea Voloc s-a gîndit¹: **a venit momentul pentru un pas mai hotărît în viața pescarilor**². (A. Lipcan)

Propoziția a doua este subordonată complementară, dar este introdusă în frază nu prin jonctiv, ci prin juxtapunere, de aceea este despărțită de cea principală prin două puncte.

2. Propoziții subordonate atributive

Subordonatele atributive se izolează de cea principală, de obicei, prin două puncte sau tireu. De exemplu:

Se pornise zvonul: **el era bolnav**. (N. Vieru)

A trecut frontul. Multe case sînt năruite, dărîmate și numai mormanele de piatră neagră sînt o mărturie — **nu demult a fost aici lăcaș omenesc**. (A. Lupan)

3. Propoziții subordonate modale

Ele se izolează de cea regentă prin virgulă sau două puncte

Claudia se uită fix în ochii lui Gîlcă și tresări: **prima dată ve dea acești ochi (parcă prima dată vedea acești ochi)** (Em. Bucov)

Așa sîntem noi din obîrșie, **muncim, căutăm și nu ne mai săturăm muncind**. (G. Madan)

4. Propoziții subordonate temporale

De obicei, aceste propoziții se plasează înaintea celei regente și se izolează prin tireu sau virgulă. Propozițiile temporale de acest fel conțin și o nuanță semantică condițional-cauzală. De exemplu.

Citești mai mult, mai mult cunoști.

Te invită — trebuie să vii.

5. Propoziții subordonate cauzale

Subordonatele cauzale urmează după propoziția principală și se izolează prin două puncte. De exemplu:

Ștefănuță se bucură: **a descoperit pe cunoscătorul celor mai frumoase colinde**. E moș Manole. (A. Șalaru)

6. Propoziții subordonate condiționale

Subordonatele condiționale stau, de obicei, înaintea propoziției regente și se izolează prin tireu. De exemplu:

Vrei să devii un bun specialist — trebuie să înveți mult

§ 206. Fraza cu cîteva propoziții subordonate

În limba română există fraze cu o singură propoziție principală și două sau mai multe propoziții subordonate. Asemenea enunțuri pot avea diferită structură. În unele cazuri propozițiile subordonate determină unul și același cuvînt (sau îmbinare de cuvinte) din propoziția principală și răspund la aceeași întrebare. Alteori ele lămuresc diferite cuvinte sau îmbinări de cuvinte din propoziția principală și pot răspunde la diverse întrebări. Distingem și astfel de fraze în care subordonatele se determină una pe alta și răspund la diferite întrebări. Ținînd seama de structura variată a frazelor, deosebim trei tipuri principale de subordonate: a) **omogene**; b) **neomogene**; c) **consecutive**.

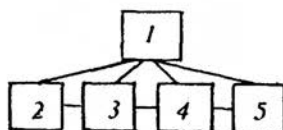
1. Propoziții subordonate omogene

Subordonatele omogene sînt propozițiile care lămuresc unul și același cuvînt (sau îmbinare de cuvinte) din propoziția principală ori regentă. Asemenea subordonate se află în relații de independență una față de alta. De exemplu:

Aceste gînduri i-au venit mai tîrziu¹ cînd în nourii de pe cer a văzut fantasmă², cînd la nunțile din sat a cules momente pozna-tice³, cînd o fată bălaie cu ochi albaștri i-a răpit liniștea⁴, cînd a pornit și el să-și caute un punct de sprijin și o conduită în viață ca orice flăcău de seama lui⁵. (G. Meniuc)

În exemplul dat propoziția principală (№ 1) este determinată de propoziții subordonate omogene (№ 2, 3, 4, 5), care lămuresc predicatul din propoziția principală **au venit**.

Schema acestei fraze este următoarea:

Subordonatele omogene sînt apte de a determina orice parte de propoziție din cea principală (subiectul, predicatul, atributul, complementul direct, indirect, circumstanțial) și se despart, de obicei, prin virgulă sau, mai rar, prin punct și virgulă. Față de propoziția principală se pot situa atît în prepoziție, cît și în postpoziție. De regulă, subordonatele omogene sînt introduse în fraze prin conjuncții subordonatoare sau cuvinte conjunctive, dar pot fi legate și prin juxtapunere. În unele cazuri ele se leagă și prin conjuncții coordonatoare. De exemplu:

Cînd au trecut linia drumului de fier de la Cobilnea¹ și au intrat în pădurea Cuhureștilor², s-a luminat de zi³. (I. C. Ciobanu)

Malana stătea pe schela pustie privind soarele tînăr¹, care se ridicase de după acoperișul unei case² și care ca un vultur de foc s-a pus pe hogaș. (Em. Bucov)

În ambele exemple conjuncția coordonatoare și leagă două subor-

donate omogene aflate între ele în raport de coordonare, dar în prima fiind subordonate față de regentă, determină predicatul **s-a luminat**, iar în a doua — complementul direct **soarele**.

2. Propoziții subordonate neomogene

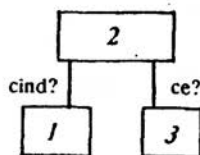
Subordonatele neomogene sînt propozițiile care lămuresc unul și același cuvînt (sau îmbinare de cuvinte) ori diferite cuvinte (îmbinări de cuvinte) din propoziția principală sau regentă determinîndu-le din puncte de vedere eterogene și răspunzînd la diverse întrebări. De exemplu:

Cînd intra în miezul povestirii¹, el uită² cu cine vorbește³. (A. Șalaru)

În timp ce ei cărau lucrurile în sarai¹, pe terasă, apăruse Sabina², care venise să privească ruperea gheței³. (N. Costenco)

Primul exemplu este o frază cu două subordonate, care lămuresc predicatul propoziției principale **uita** din diferite puncte de vedere, răspund la diverse întrebări și sînt neomogene: prima este o propoziție subordonată de timp, iar a doua — subordonată complementară.

Schema frazei:

Al doilea exemplu este o frază cu propoziții subordonate neomogene, care determină cuvinte diferite din propoziția principală. Prima propoziție lămurește predicatul din propoziția a doua **apăruse**, răspunde la întrebarea **cînd?** și este subordonată de timp. Propoziția a treia determină subiectul **Sabina**, răspunde la întrebarea **care?** și este subordonată atributivă.

În fraza cu subordonate neomogene, de regulă, o subordonată se află înaintea celei principale, iar alta — în urma ei și, de obicei, se izolează prin virgule (vezi exemplele de mai sus)

Propozițiile subordonate neomogene se introduc în frază prin aceleași jonctive ca și toate celelalte subordonate.

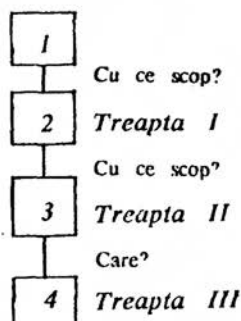
3. Propoziții subordonate consecutive

Subordonate consecutive se numesc propozițiile care se determină una pe alta. De exemplu:

Atunci Făt-Frumos își luă ziua bună de la părinți¹, ca să se ducă² să se bată el singur cu oștile împăratului³ ce-l dușmănea pe tată-său⁴. (M. Eminescu)

În exemplul dat propoziția principală (Nr. 1) este lămurită de prima subordonată, (Nr. 2), care este urmată și determinată de propoziția a doua subordonată (Nr. 3), iar propoziția a doua subordonată este determinată de a treia (Nr. 4)

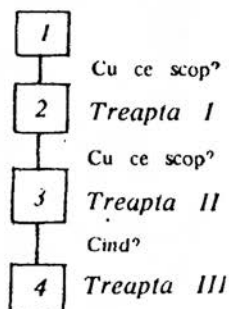
Schema frazei

În frazele cu propoziții subordonate consecutive pot fi mai multe subordonate ce se lămuresc una pe alta. În conformitate cu această, putem distinge subordonate consecutive de treapta I (începînd cu cea care determină propoziția principală), de treapta II, de treapta III, de treapta IV ș. a. m. d. De exemplu

Izvoarele își tulburau adîncul¹, ca să-și azvîrlă afară undele lor², pentru ca fiecare din ele să poată cînta ca dînsul³ cînd vor șopti văilor și florilor⁴. (M. Eminescu)

Schema frazei date este următoarea:

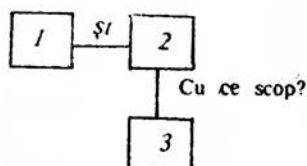
În fraza cu subordonate consecutive pe primul loc, de obicei, se plasează propoziția principală, după care urmează subordonatele de treapta I, treapta II, treapta III, treapta IV ș. a. m. d.

Propozițiile subordonate consecutive se introduc în fraze prin jonctive variate și se despart sau nu prin virgule în dependență de tipurile subordonatelor.

§ 207. Fraze mixte

Fraze mixte se numesc construcțiile sintactice alcătuite din două sau mai multe propoziții coordonate și una sau mai multe subordonate. Deci structura frazelor mixte se prezintă în mod foarte variat. Ele pot fi alcătuite:

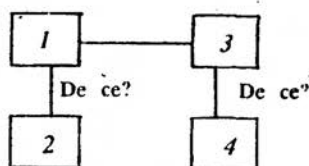
- a) Din două propoziții coordonate și una subordonată:
 Stăpînul meu era tulburat de tot¹ și nu putea găsi nici două cuvinte², ca să înceapă convorbirea³. (V. Alecsandri)
 Schema frazei este următoarea:

- b) Din două propoziții coordonate, fiecare din ele fiind determinată de subordonate:

Ziua munca în cîmp², pentru că era colhoznică¹, iar seara se ducea la club ori la școală de seară³, deoarece se înscrisese în clasa a cincea⁴. (Ana Lupan)

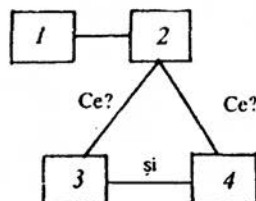
Schema frazei de mai sus:

- c) Din două propoziții coordonate, dintre care una este determinată de două propoziții subordonate:

Ciocîrlanul îi arată apoi (călătorei) o fîntînă¹, îi spune² cu cine are să se întâlnească³ și ce să vorbească. (I. Creangă)

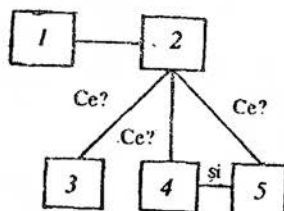
Schema frazei:

- d) Din două propoziții coordonate și câteva subordonate ce determină numai o propoziție coordonată:

El a auzit¹, dar nu știa² că Larisa a urmat din fragedă copilărie o școală de balet³, că încă de pe atunci specialiștii erau încințați de aptitudinile ei⁴ și că la vîrsta de paisprezece ani, la un concert de amatori pe scena Teatrului Mare, ea a cules cele mai calde aplauze⁵. (G. Gheorghiu)

Schema acestei construcții este următoarea:

§ 208. Echivalente ale construcțiilor verbale izolate

În limba română verbul are cinci moduri personale (indicativ, conjunctiv, condițional, imperativ, potențial) și patru moduri impersonale, sau forme nominale (gerunziul, participiul, infinitivul și supinul). Dintre cele patru moduri impersonale supinul se folosește numai cu valoare determinativă pe lângă substantiv (*carte de citit, mașină de scris*) sau în funcție de verb de bază în componența unui predicat verbal compus (*a terminat de scris, a terminat de citit, de lucrat*).

Infinitivul, gerunziul și participiul participă la alcătuirea diverselor forme ale modurilor personale (*voi lucra, vei lucra, va lucra; am lucrat, ai lucrat, a lucrat; vei fi lucrând, va fi lucrând, vor fi lucrând*). Afară de aceasta, ele se pot utiliza nu numai în componența modurilor respective, ci și în mod independent cu cuvinte determinative, împreună cu care formează construcții verbale. Distingem trei tipuri de construcții verbale (*construcții gerunziale, participiale și infinitivale*), care se despart prin virgule numai dacă stau la începutul propoziției. Dacă se plasează la sfârșitul propoziției, ele nu se izolează. De exemplu:

Coborînd scările spre lac, Horia a zărit în dreapta mica scenă a teatrului de vară. (I. Druță)

Pentru a nu-și răzleți feciorii de pe lângă sine, mai dură încă două case. (I. Creangă)

E Patria a graiului și-a pîinii,
A ramurei de nuc și de stejar,
A păsării măiestre, a fîntîinii
Săpate lângă piatra de hotar.

(D. Matcovschi)

Modurile impersonale ale verbului sînt forme nepredicative, adică în mod independent nu pot realiza funcția predicatului. Formînd însă construcții verbale, adică avînd cuvinte determinative, capătă sens echivalent cu propozițiile subordonate. În felul acesta, construcțiile verbale intră în raport de sinonimie sintactică cu propozițiile subordonate.

Sinonimia sintactică este exprimarea unui conținut identic, ne-

diferențiat prin mijloace sintactice variate (îmbinări de cuvinte, construcții, propoziții).

1. Echivalente ale construcțiilor gerunziale

După conținut, construcțiile gerunziale de multe ori echivalează cu sensul diverselor propoziții subordonate. De exemplu, construcția gerunzială citindu-l pe Tvardovski din propoziția Citindu-l pe Tvardovski, te gîndești la oameni și la istorie copleșit totodată de generozitatea sa creatoare. (A. Lupan) poate fi transformată în următoarele propoziții subordonate echivalente după conținut cu construcția:

a) **De timp:** Cînd îl citești pe Tvardovski, te gîndești la oameni și la istorie...

b) **Condițională:** Dacă-l citești pe Tvardovski, te gîndești la oameni și la istorie...

c) **Cauzală:** Fiindcă îl citești pe Tvardovski, te gîndești la oameni și la istorie...

Transformarea construcțiilor gerunziale (și nu numai gerunziale) în propoziții subordonate și invers, transformarea subordonatelor în construcții verbale este un mijloc și o sursă stilistică efecace, care contribuie la îmbogățirea mijloacelor expresive ale limbii literare.

De notat că nu toate construcțiile gerunziale au posibilități egale de transformare în propoziții subordonate. La transformarea unora obținem două, trei și patru subordonate, iar la transformarea altora — numai una. De exemplu, în propoziția **Ieșind din pădure** (Făt-Frumos), trecu iar prin pustiu, de-a lungul mării (M. Eminescu) construcția gerunzială echivalează numai cu subordonata de timp: **Cînd a ieșit din pădure**, trecu iar prin pustiu...

Sînt și astfel de construcții, care în genere nu pot fi transformate în propoziții subordonate. De exemplu, în propoziția **Din cea zare luminoasă vine un lung șir de cucoare aducînd pe-aripi întinse calde raze de la soare**. (V. Alecsandri) construcția gerunzială **aducînd pe-aripi întinse calde raze de la soare** nu poate fi transformată în subordonată, ci în una coordonată: **Din cea zare luminoasă vine un lung șir de cucoare și aduce pe aripi întinse calde raze de la soare**.

Notă. Gerunziul poate face parte din componența predicatului verbal compus. Această are loc cînd la forma de gerunziu sînt utilizate unele verbe semiauxiliare modale sau aspectuale, după care urmează un alt verb la infinitiv, supin sau la modul conjunctiv. Compară: El stătea cu fața la soare, cu ochii închiși, **vrînd să se bronzeze**. (I. Druță)

În cazul dat avem o frază, în care construcția **vrînd să se bronzeze** este predicatul unei propoziții independente.

2. Echivalente ale construcțiilor participiale

Construcțiile participiale ca și cele gerunziale după conținutul lor echivalează cu anumite propoziții subordonate. Dacă construcția participială determină un substantiv, ea poate fi transformată într-o subordonată atributivă. De exemplu:

Mașina aleargă ca un cerc de lumină purtat de un vînt năprasnic. (V. Malev). În exemplul dat construcția participială se referă la substantivul **cerc** cu care participiul **purtat** se acordă în gen și număr întocmai ca un adjectiv. Ea poate fi transformată în subordonată în felul următor: Mașina alerga ca un cerc de lumină care era purtat de un vînt năprasnic.

Dacă construcția participială se referă la predicatul propoziției, în urma transformării vom obține o subordonată circumstanțială. De exemplu: Îmbătrînit devreme, bunelul nu prea putea lucra. (V. Beșleagă). Aici construcția participială se referă la predicatul **nu prea putea lucra** și echivalează cu o propoziție subordonată cauzală: Fiindcă a îmbătrînit devreme, bunelul nu prea putea lucra.

Construcțiile participiale ca și cele gerunziale uneori echivalează cu două propoziții subordonate, iar alteori — numai cu una

3. Echivalente ale construcțiilor infinitivale

De obicei, construcțiile infinitivale lămuresc verbul-predicat din propoziție, din care cauză echivalează numai cu o subordonată circumstanțială modală, finală, temporală ș. a. m. d. De exemplu:

1. Fără a discuta prea mult, oamenii s-au apucat de lucru. (F. Vidrașcu)

1. Fără să discute prea mult (modală), oamenii s-au apucat de lucru.

2. Auzind acestea, lupul se duse la un fierar și puse să-i ascuță limba și dinții pentru a-și subția glasul. (I. Creangă)

2. Auzind acestea, lupul se duse la un fierar și puse să-i ascuță limba și dinții, ca să-și subție glasul (finală).

E de relatat că aproape toate construcțiile infinitivale echivalează cu diferite propoziții subordonate și se pretează transformării în subordonate respective. Sînt însă cazuri cînd construcția infinitivală, mai ales însoțită de locuțiunea prepozițională înainte de, nu se poate transforma în propoziție. Compară: Înainte de a se duce la școală, ea a stat de vorbă cu băiatul. (A. Șalaru)

§ 209. Punctuația

Punctuația este o totalitate de reguli despre utilizarea semnelor de punctuație în limba scrisă. Semnele de punctuație sînt semne convenționale, care notează în mod grafic structura propoziției, frazei, pauzele, diferite nuanțe ale intonației. Majoritatea semnelor de punctuație sînt obligatorii. Unele dintre ele au un caracter mai liber. Există și semne de punctuație privind stilistica. Acestea poartă caracter subiectiv și depind de intenția autorului, ci nu de regulile gramaticale. În limba română avem următoarele semne de punctuație: punctul (.), semnul întrebării (?), semnul exclamării (!), virgula (,), punctul și virgula (;), punctele de suspensie (...), două puncte (:), tireul sau linia de dialog (—), parantezele rotunde () parantezele pătrate [], ghilimelele («»).

În cartea aceasta vor fi prezentate numai principalele semne de punctuație absolut necesare pentru elevi și cititorul larg

Punctul

Punctul se pune:

1. La sfîrșitul propoziției sau frazei enunțiative:

Izvorul adevăratei literaturi este aici (în mitologie) (A. Russo)

Batoza se aude duduind,
Răzbate pîn-aici cîntecul muncii,
Iar vîntu-aduce glasuri de argint
De unde goi la scaldă strigă pruncii

(M. Beniuc)

2. La sfîrșitul propozițiilor nominative

Lumină. Vorbe. Invălmășeală (A Șalaru)

3. La sfîrșitul propoziției interogative care exprima o întrebare indirectă:

Femeile deci cu mare aprindere poșteau să afle pe unde are să vină alaiul domnesc. (M. Sadoveanu)

4. La prenume și numele după tată prescurtate I C Ciobanu. A Lupan, C. Negruzzi, M. Cogălniceanu, M. Sadoveanu ș. a

5. La unele cuvinte prescurtate, dar cunoscute și înțelese de toți: **vol.** (volumul), **pag.** (pagină), **i. e. n.** (înainte de era noastră), **mold.** (moldovenesc), **rus.** (ruses), **de ex.** (de exemplu) și altele

6. La abrevierile de tipul: U.R.S.S., R. Moldova, R. Ucraineană, O.N.U. ș. a.

Punctul nu se pune:

a) După titluri de cărți, numiri de paragrafe, capitole ș. a
De exemplu:

Sînge pe zăpadă (roman de V. Beșleagă), **Biserica albă** (roman de I. Druță), **Verbul** (capitol din gramatică), **Romantismul** (monografie de literatură) ș. a.

b) După numirile prescurtate ale unităților de măsură **km** (kilometru), **kg** (kilogram), **l** (litru), **ha** (hectar) ș. a

Semnul întrebării

Semnul întrebării se pune:

1. La sfîrșitul propoziției sau frazei interogative

Să-mi spui cu dreptate ce a căutat ea (Sofia) din țara ei, de la Chios, să vie la Moldova? Vrei să spui că au tăiat turcii pe tată-său și pe mamă-sa și ea a venit la un unchi al ei, negustor la Galați? (M. Sadoveanu)

2. După propozițiile eliptice interogative din dialog

— Te-a adus Șoimul cu motocicletă?

— De unde?

— De acolo.

— De la fățare?

(M. G. Cibotaru)

3. După propozițiile interogative retorice:
— Soro, crezi că dacă ne-am dus la nepotul lui Caranfil, cu ce ne-am ales? vorbea însuflețită mătușa. (V. Vasilache)

Semnul întrebării nu se pune:

a) La propozițiile interogative indirecte:

Costea se adresa lui Ivan și întrebă ce au de făcut în zilele următoare. (N. Costenco)

b) După unele titluri de cărți, articole, care conțin o întrebare.
De exemplu:

De ce nu-mi vii. Ce te legeni (titluri de poezii ale lui Eminescu)

Semnul exclamării

Semnul exclamării se pune:

1. După propoziția exclamativă:

Dacă bate clopotul și vine mărița sa, cine știe ce are să se întâmple! (M. Sadoveanu)

2. La sfârșitul propoziției imperative:

La luptă dar! La luptă! Să ne vedem de aproape!

Lăcustele îngropate (B. P. Hasdeu)

3. La lozinci, chemări, urări:

Trăiască independența poporului moldovenesc!

4. După interjecții și expresii interjecționale rostite cu o intonație deosebită:

Ah! e atât de albă noaptea, parcă ar fi căzut zăpadă. (M. Eminescu)

Bravo! Să-ți fie de bine. Te felicit cu un fecior. (I. C. Ciobanu)

5. După interjecțiile cu funcție de predicat:

Haiti! mai repede, mai repede, că n-am timp de așteptat.
(I. Creangă)

6. După cuvintele de adresare:

Scumpi părinți! Dragi prieteni!

7. După unele titluri de cărți și poezii:

Dormi! (M. Eminescu).

Numai una! (G. Coșbuc). Noi vrem pământ! (G. Coșbuc). Nu te-ai priceput! (G. Coșbuc)

Punctele de suspensie

Punctele de suspensie se utilizează:

1. Pentru a indica întreruperea gândului. Această întrerupere poate fi din diferite motive:

a) Din cauza stării emoționale a vorbitorului:

Bre, mulți draci mai are badea Cireș... (I. Druță)

b) Din cauză că urmarea este evidentă:

Nu aveam o șchioapă de pământ să-mi fie

Locul meu... acuma-mi stăpînesc mormîntul,

Și nu îndrăznește ciocoiul să vie

Să-mi stoarcă pământul! (B. P. Hasdeu)

c) Din cauza intervenției unui interlocutor:

— Nu prea văd vreo pulcer în stare a o da la pământ (Împărăția Otomană) dintr-o singură lovitură...

— Nu! răbufni cu supărare principele. Dacă s-ar uni toate țările creștine, ar sparge-o! (V. Beșleagă)

2. Pentru a-i atrage atenția cititorului asupra unui fapt neobișnuit:

Nu-mi pot da seama, de ce vă mirați așa, mira-v-ați de... frumusețe-vă. (I. Creangă)

3. În locul cuvintelor omise dintr-un citat. De exemplu:

A. Russo scria: «Făceți-ne o gramatică a limbii după limba nu ce ar trebui să avem, dar după limba ce avem, și lăsați-ne...»

4. La începutul unei propoziții, care este o continuare a gândului precedent, dar rămas neexprimat. De exemplu:

... Intr-o zi ședea împăratul pe gânduri și se uita măhnit pe fereastră. (B. P. Hasdeu)

Virgula

Virgula, ca și celelalte semne de punctuație, se folosește pentru a reda în mod grafic pauzele și intonația. Ea delimitează diferite cuvinte în componența unei propoziții și propoziții în cadrul frazei complexe.

a) Utilizarea virgulei în propoziție

În propoziție virgula se pune în următoarele cazuri.

1. La părțile omogene juxtapuse:

E umbra unor nori albi, ușori, mărunți

Ce lunecă sub soare clădind un lanț de munți

(V. Alecsandri)

2. La izolarea vocativelor și adresărilor

Fraților din valea Nistrului,

De la codru, din cîmpie,

Scoateți plugurile harnice:

Cîntă-n lanuri ciocirlia.

(B. Istru)

3. După interjecțiile rostite cu o intonație obișnuită

Văleu, cumătră, tălpile mele! (I. Creangă)

Vai, s-a sfîrșit pădurea. (I. C. Ciobanu)

4. La izolarea cuvintelor și a propozițiilor incidente

V. G. Belinski era, înainte de toate, un predestinat al propriului geniu legat de problemele amarnice ale poporului său. (A. Lupan)

Eu, să spun drept, am alergat o viață întreagă după lumina cărții bune. (G. Meniuc)

5. După particulele **da, ba, ba** nu plasate la începutul propoziției. De exemplu.

— **Ba, ba nu**, nu vreau, zise bolnavul strângând din dinți. (C. Negruzzi)

— Ai fost la minister?

— **Da**, am fost. (A. Busuioc)

6. La apoziii și atributele izolate:

Bădița Vasile a zimbit atunci, iar noi, **școlarii**, am rămas cu ochii holbați unii la alții. (I. Creangă)

Luna, **gînditoare și mîhnită ca o mireasă părăsită**, își apleca încet fața argintată deasupra Ceahlăului. (A. Russo)

7 La izolarea complementelor indirecte însoțite de prepozițiile **în loc de, afară de, pe lângă de:**

Dacă intri dimineața **în livadă, în loc de rouă**, se uită galeș merele de jos. (V. Teleucă)

8 Complementele circumstanțiale de loc, de timp, de mod, se despart prin virgule în trei cazuri:

a) Cînd sînt situate la începutul propoziției (mai ales dacă are structură desfășurată)

Sub lumina tremurătoare a luminărilor, stătea vodă cu fruntea plecată pe care grijile săpaseră primele ei brazde. (Sanda Lesnea)

b) Cînd se plasează între subiect și predicat

Povestea bătrînă, **în măreția codrului**, aduce înfiorări pe chipurile lor trudite. (M. Sadoveanu)

c) Cînd precizează conținutul complementelor circumstanțiale anterioare:

La întoarcerea mea în țară, **pe la sfîrșitul anului 1839, după o plăcută călătorie prin Italia**, am găsit casa părintească completă. (V. Alecsandri)

Complementele circumstanțiale plasate după predicat, de regulă, nu se izolează

Pămîntul se cutremură **sub copitele cailor**. (V. Beșleagă)

9 La izolarea construcțiilor verbale infinitivale, gerunziale și participiale, dacă sînt plasate la începutul propoziției

Ieșind de la patriarhie cu toate semnele domniei, Lupu-Vodă, împreună cu alaiul boieresc și cu garda enicerilor, mai străbătu ulițele Stambulului. (S. Lesnea)

Luat de șuvoiul gîndurilor, logofătul își dădu seama că, dacă se lasă pradă lor, nici munca n-o să-i aducă liniște. (V. Beșleagă)

Virgula nu se pune:

1. Intre subiect și predicat

Pământul nostru-i scump și sfânt,
Că el mi-e leagăn și mormânt.
(G Coșbuc)

2 Intre subiect sau un alt substantiv și atributul lui

Natura cănunțită și-acuma tot mai cată
Pe blinda cîntătoare cu cîntecu-i pierdut!
Nu mai spera, poete, în inima-ți sfărmată
Să redeștepți avîntul doritului trecut
(B P Hasdeu)

3. Intre atributul acordat și neacordat

Fiecare brigadă complexă are brigada sa de tractoare. (M. G Cibotaru)

4 La apozitiile simple, afară de cele ce determină un pronume sau nume propriu:

Inginera Chern răspundea pentru realizarea propunerilor de raționalizare. (N. Costenco)

5. Intre predicat și un complement direct, indirect sau circumstanțial:

Vodă Alexandru primi această veste cu tainică bucurie. (S Lesnea)

6. Intre părțile omogene legate cu conjuncția și:

Avem casa în fundul unei curți nu prea mari, apoi urma grădina și mai departe lanurile de porumb și floarea soarelui. (A Busuioc)

7 Inaintea construcției comparative care începe cu conjuncțiile ca, decît:

Era negru ca pana corbului. (Em Bucov)

8. Nu se izolează prin virgule construcțiile infinitivale, gerunziale, participiale plasate la sfîrșitul propoziției

Feciorașii rămaseră rîzînd și privind-se cu ochi umezi de plăcere. (M. Sadoveanu)

Alături de acest edificiu se mai văd rămășițele unui palat început de Dimitrie Cantemir. (N. Dabija)

Utilizarea virgulei în fraze

Se izolează prin virgulă:

1. Propozițiile coordonate și subordonate juxtapuse:

Luna cobora încel-încet după o stîncă, valea era cufundată în întineric, numai fruntea pleșuvă a Ceahlăului se deslăcea albă din umbra nopții. (A. Russo)

2. Propozițiile coordonate adversative, disjunctive și concluzive legate cu diferite conjuncții, cuvinte conjunctive și locuțiuni conjuncționale: iar, dar, da, ci, ori-ori, sau-sau, ba-ba, deci ș. a.

Fiecare are dreptul la gustul lui, dar trebuie să existe totuși o normă, un bun gust general, care poate fi educat și care trebuie educat. (A. Busuioc)

Ori te poartă, cum ți-i portul, ori vorbește, cum ți-i vorba. (Folclor)

Era ora patru. Mihail o fi terminat ședința cu brigadierii, deci vor avea timp să stea de vorbă. (G. Gheorghiu)

3. Indiferent de poziția ocupată față de regentă, întotdeauna se izolează prin virgule subordonatele cauzale, modale, consecutive, concesive, condiționale

E grîul copt Auzi cum sună?

Cosește astăzi, nu lăsa,

Ci mîine poate fi furtună

Și spicul se va scutura

(D. Matcovschi)

Indată ce înveți o meserie, o ai pentru totdeauna. (Ana Lupan)

Aveți toată dreptatea. Dar natura noastră este atît de ciudată, că omul cel mai pașnic iubește a se război cu sine-și în preajma unei figuri frumoase. (V. Alecsandri)

Măcar că ramurile dese îl ascundeau, privirile fetei se îndreptau în direcția lui. (G. Meniuc)

Era un senin pe cer și așa de frumos, și de cald afară, că-ți venea să te scalzi pe uscat ca găinile. (I. Creangă)

4. Subordonatele complementive directe și indirecte, circumstanți ale de loc, de timp și finale se izolează prin virgule, dacă se plasează înaintea propoziției regente

Cînd arde soarele de mai,

Cînd vîntul iernii geme,

Mărețul brad pe naltul plai

Stă verde-n orice vreme

(B. P. Hașdeu)

Unde nu mi-aş întoarce ochii, îmi văd băieţii. (Ana Lupan)

Cine a ţinut vreodată plugul de coarne şi a mers în pas cu primăvara pe brazda smulsă de fier, ştie ce înseamnă plăcerea celei dintîi brazde... (B. Istru)

Pentru ca nu cumva să întilnesc vreun cunoscut, ocolesc cîteva străzi din centru. (Em. Bucov)

Ca să sece influenţa boierilor şi să stirpească cuiburile feudalităţii, îi despuie de averi sub feluri de pretexte. (C. Negruzzi)

5. Se izolează prin virgulă subordonata atributivă explicativă:

Era o lună, cum o doresc amorezii, o lună plină de tainică lumină care învăluia tot codrul şi răzbătea printre frunzele copacilor. (V. Alecsandri)

Virgula nu se pune:

1. La propoziţiile subiectivale şi predicative.

Că vrea să se facă tractorist nu e rău. (G. Gheorghiu)

Lumea-i cum este şi ca dînsa sîntem noi. (M. Eminescu)

2. La propoziţiile atributive determinative

Îi proastă pasărea care nu-şi iubeşte cuibul. (Folclor)

3. La subordonatele complete directe şi indirecte, circumstanţiale de loc, de timp, finale, care urmează după propoziţia regentă

Ortenzia şi-a dat seama unde o poate găsi pe Dorina. (N. Vieru)

Nevoia te duce pe unde nu ţi-i voia. (Folclor)

El era (Nedelcu) lăutar vestit ce îţi rupea inima cînd trăgea din arcuş un cîntec de jale. (V. Alecsandri)

4. Înaintea propoziţiei subordonate care începe cu modul conjunctiv:

El a fost trimis la ţară să lucreze agronom. (M. G. Cibotaru)

Punctul şi virgula

Normele de punctuaţie nu prevăd reguli stricte de utilizare a punctului şi virgulei. Folosirea acestui semn de punctuaţie depinde deseori de intenţia personală a autorului. De regulă, aceasta se face cînd pauza între propoziţii este mai mică decît la punct, dar mai mare decît la virgulă şi fraza are în componenţa ei mai multe propoziţii. De exemplu

Iar după ce se aprindea opaiţul şi tata se punea să mîninţe, noi scoteam mîtele de prin ocniţe şi cotruţă şi le flocăiam, şi le şmotream dinaintea lui, de le mergea colbul; şi nu puteau scăpa bielele mîte din mîinile noastre pînă ce nu ne zgîrîiau şi ne stupeau pe noi. (I. Creangă)

Prin punct şi virgulă se pot izola şi părţile omogene desfăşurate:

Acum pînăle nu mi se păreau simple colțuri de stîncă sau bolovani. În gînd le numeam dușmani, apoi dușmanii căpătară nume mai precise: francezii de la Manta; austriecii și nemții de la Romanovka; petluriștii de peste Nistru... (G. Malarciuc)

Două puncte

Două puncte se pun:

a) După cuvintele autorului sau cuvintele de declarație care stau înaintea vorbirii directe:

**În jurul mesei stă întregul ștab,
iar Liuba raportează:**

«Teroare, lanțuri, foame, sînge, moartea!
Da, iată tot ce nemții ne-au adus!»

(L. Deleanu)

b) După cuvintele generalizatoare:

N-a trecut mult timp și s-au adunat toți:
Jana, Coșlea, Ivan și Petro. (N. Costenco)

c) Pentru a izola subordonatele cauzale juxtapuse:

Trece noaptea. Lupta vine. Frate, ești gătît cel nepregătît rămîne veșnic biruit. (A. Mateevici)

Vasile Banu nu știe balada **cată cu ochi micî**, iscoditori la soldat. (V. Vasilache)

d) După diferite formule de tipul **bunăoară, de exemplu, de pildă ș. a.**

Complementul circumstanțial de loc se poate exprima printr-un substantiv cu prepoziție la acuzativ. De exemplu

Lăpușneanul îl luase pe Moțoc de mînă și îl trase **lîngă o fereastră deschisă**. (C. Negruzzi)

Tireul, (linia de dialog și de pauză)

Linia de dialog (tireul) se pune:

1. La distincția vorbirii fiecărei persoane dintr-un dialog

- Ai putea să te duci acasă, la ai tăi
- Ce să fac acasă?
- Ce te-a duce capul și mintea
- E-hei, pînă la casa mea trebuie să străbat trei fronturi
- Atunci ne facem aici datoria

(G. Malarciuc)

2. La izolarea unor atribute sau apozitii desfășurate

În timpul cînd s-a aflat la Istanbul, Cantemir a izbutit să capete acces la bibliotecile și arhivele sultanilor — **secrete pentru toată lumea, iar pentru «ghiauri», îndeosebi** — unde a avut ocazia să studieze documente, manuscrise, cronici turcești, multe referindu-se

la Moldova. (N. Dabija)

3. La izolarea cuvintelor, expresiilor și a propozițiilor incidente:

Spun — **nu știu de e așa** — că lupii, văzînd osînda ce li se pregătește, au ales o deputație dintre ei. (C. Negruzzi)

4. Cînd lipsește predicatul sau verbul copulativ (auxiliar)
Viile și livezile — **bogăția Moldovei**. (B. Istru)

5. Înaintea cuvintelor generalizatoare:

Tot pămîntul, locul, cerul — **toate, toate** ni-s prieteni. (M. Eminescu)

6. În fraze cu propoziții subordonate juxtapuse (condiționale, cauzale, temporale ș. a.):

Ajung — nu-i stăpînul acasă. Nu-i nici el, nu-i nici cumnata Ana. (V. Vasilache)

Grue și Ursu îi țineau de frîie — **nu cumva să le abată a da înot** (V. Beșleagă)

7. Tireul se folosește și în propozițiile-titluri (mai ales în presa periodică, în ziare) eliptice de predicat

Învățămîntului — **atenție deosebită**.

Agricultura — **industriei alimentare**.

Parantezele

Paranteze sînt **rotunde** și **pătrate**. Parantezele rotunde au o circulație mai largă și joacă un rol mai mare avînd și funcție gramaticală. Parantezele drepte [] nu notează valori gramaticale. Ele se folosesc numai pentru indicarea cuvintelor ce completează o anumită propoziție:

În poiană domnea o liniște netulburată, doar din vreme în vreme trecea cîte o pasăre [se ducea undeva cu grijile ei] (V. Beșleagă)

Parantezele rotunde se utilizează:

1. La izolarea expresiilor și propozițiilor incidente

Inchisoarea Edicule îl amenințase nu o dată pe Cantemir Fosta temniță (**azi transformată în muzeu**) în care și-au pierdut viața mulți domni și boieri moldoveni se află chiar pe malul mării Marmora. (N. Dabija)

2. La izolarea remarcelor autorului în operele dramatice

Pestriț. M-am dus de pe fața pămîntului (Îl suie pe o scară care cu cît Pestriț se înalță, ea intră în pămînt)

Titirez (vorbind în pumni, ca să-l facă să creadă că-i tare jos). Aruncă-te în fundul pămîntului.

Pestriț (strigînd foarte tare) Ei, domnilor, ia mă rog...

(V. Alecsandri)

3. La indicarea izvorului sau a autorului unor citate din operele tipărite:

Socotesc în opinia mea că mult aş face pentru luminarea istoriei, pentru dezvoltarea adevăratei literaturi naţionale, de aş putea culege zi de zi impresiile, hainele, traiul strămoşesc. (A. Russo)

4. La izolarea subtitlului unei opere artistice sau ştiinţifice:
Dorul (cîntec de lume). (V. Alecsandri); Scrisoarea II (Reţetă). (C. Negruzzi); Scrisoarea IV (un poet necunoscut). (C. Negruzzi)

Ghilimelele

Ghilimelele se utilizează în următoarele cazuri:

1. La distincţia vorbirii directe indiferent de locul ocupat faţă de cuvintele autorului:

Poetul Andrei Lupan sorie: «Eminescu ne e contemporan şi prin duhul concepţiilor sale de cultură, şi prin înţelegerea rolului lui social al literaturii».

«Iată cum plăteşte Alexandru Vodă la cei ce pradă ţara», ziseră trimişii tiranului. (C. Negruzzi)

2. La distincţia citatelor:

În introducerea la scrierile lui C. Negruzzi din 1872, V. Alecsandri sorie că «pentru a judeca şi a preţui meritul unui autor, trebuie a cunoaşte bine timpul în care el a fost îndemnat a scrie».

3. La evidenţierea cuvintelor folosite cu sens figurat sau ironic:

Chiar că se juca o comedie bengoasă cu aceşti «cuceritori ai lumii», căci îi duceau şi îi struneau din urmă un pluton de români. (I. C. Ciobanu)

4. La denumirea cărţilor, operelor, filmelor, instituţiilor, întreprinderilor ş. a. m. d.

Lui Alecu Russo îi aparţine excelentul studiu literar despre folclor intitulat «Poezia populară» publicat după moartea lui de către Vasile Alecsandri. (B. Istru)

Ziarul «Moldova Suverană», fabrica «Bucuria», filmul «Ultima lună de toamnă» ş. a.

5. La evidenţierea poreclelor

Pe mine mă porecesc «coadă de topor». (A. Lupan)

6. La evidenţierea notelor de apreciere a cunoştinţelor în instituţiile de învăţămînt

Lăsaî matricola cu «cinciul» deschis pe masa Tigrului şi mă trîntii în pat. (A. Busuioc)

Ne-a pus la toţi cite un «trei» mare şi strîmb. (I. C. Ciobanu)

Din bibliografie:

- Аванесов В. И. Русское литературное произношение. Изд V, М., 1972.
- Бережан С. Контрибуций ла студийера инфинитивулуй молдовенеск К. Штинца, 1962.
- Бондаренко В. С. Предлоги в современном русском языке. М.: Учпедгиз, 1961.
- Бондаренко А. В., Буланин Л. Л. Русский глагол. Л.: Просвещение, 1967.
- Брызгунова Е. А. Практическая фонетика и интонация русского языка М.: Высшая школа, 1970.
- Буланин Л. Л. Фонетика современного русского языка. М., 1970.
- Буланин Л. Л. Трудные вопросы морфологии. М. Просвещение, 1976.
- Ваксман Б. И. Стилистика молдовеняскэ К.: Лумина, 1970.
- Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове), изд. II. М.: Высшая школа, 1970.
- Габинский М. А. Очерки по основаниям грамматики. К.: Штинца, 1972.
- Гожин Ж. Консоанеле лимбий литераре молдовенешть К. Штинца, 1969.
- Гожин Г. М. Вокалеле ын хиат бинар ын лимба молдовеняскэ. К Штинца, 1986.
- Димпул О. М. Дезволтаря ворбирий елевилор ла студийера темей «Аджективул» ын шкоала молдовеняскэ. К Штинца, 1980
- Дырул А. М. Черчетэрь асупра препозиций ын лимба молдовеняскэ К. Картя Молдовеняскэ, 1963
- Думенюк И., Мэткаш Н Ынтродучере ын лингвистикэ К Лумина, 1980
- Евдошенко А. Г. Сопоставительная фонология и морфология молдавского и русского языков. К. Штинца, 1977.
- Евтушенко И. Р., Матковски И В., Белински Е И, Лимба молдовеняскэ (фонетика, лексиколожия, морфоложия, синтакса) К Лумина, 1966.
- Еремия А. И. Нуме де локалитэць К Академия де штинце дин РССМ, 1970.
- Еремия А. И. Контрибуций ла студиул формэрий кувинтелор ын лимба молдовеняскэ. К.: Штинца, 1979
- Ецко И. И. Тиположия пропозицийлор ын лимба молдовеняскэ контемпоранэ. К.: Штинца, 1979.
- Ецко И. И. Пропозиция номинативэ К. Картя Молдовеняскэ. 1966
- Зализняк А. А. Русское именное словоизменение. М. Наука 1967,
- Залоговые конструкции в разноструктурных языках Л. Наука, 1981,
- Ильяшенко Т. П. Вербул «а фи» ын лимба молдовеняскэ К Шкоа ла Советикэ, 1957
- Константинович Е. Н. Презентул индикатив ын лимба молдовеняскэ литерарэ контемпоранэ. К. Штинца, 1980
- Корлэтяну Н. Г. Фонетика лимбий молдовенешть литераре контемпоранэ К. Лумина, 1978
- Корлэтяну Н. Г. Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками М. Наука, 1974
- Корлэтяну Н. Г. Лимба ноастрэ. К. Картя Молдовеняскэ, 1981,
- Корлэтяну Н. Г. Скринторул ын фаца лимбий литераре, К Литература Артистикэ, 1985.
- Корлэтяну Н. Г., Пуриче М. П. Скице де историе а лимбий молдовенешть литераре. К. Лумина, 1986.
- Корчинский Н. А. Проблеме де синтаксэ а лимбий молдовенешть контемпоранэ. К.: Штинца, 1976.
- Косничяну М. А. Студиу асупра нумелор де персоане, К Штинца, 1973.
- Котелник Ф. С. Адвербиализаря нумелуй. К. Картя Молдовеняскэ 1968

Котелник Ф. С. Конверсия унитарилор лексикале. К. Штинца, 1980.
Курс де граматикэ историкэ а лимбий молдовенешть. К. Картя Молдовеняскэ, 1964.

Лимба молдовеняскэ литерарэ контемпоранэ (морфоложія) Суб редакция луй А. М. Дырул ши А. И. Чобану К. Лумина, 1983.

Лимба молдовеняскэ литерарэ контемпоранэ (синтакса) Суб редакция проф. А. И. Чобану К. Лумина, 1987.

Марин В. З. Скице де стилистикэ а лимбий молдовенешть контемпоранэ К. Лумина, 1975.

Марин В. З. Елените де стилистикэ граматикале К. Лумина, 1988.
Мэткаш Н. Г. Проблеме дифичиле де анализэ граматикале К. Лумина, 1978.

Мэткаш Н. Г. Шкоалэ а гындулуй. К. Лумина, 1982.

Мэткаш Н. Г., Тырница З. Г., Яворский Н. Н. Лимба молдовеняскэ литерарэ контемпоранэ К. Лумина, 1986.

Мелничук И. Р. Суперлативул ын лимба молдовеняскэ. К. Штинца, 1981.

Милославский И. Г. Морфологические категории современного русского языка М. Просвещение, 1981.

Мындыкану В. Кувинтул потривит ла локул потривит К. Картя Молдовеняскэ, 1979.

Никитевич В. М. Грамматические категории в современном русском языке М. Учпедгиз, 1963.

Перева С. В. Эволюция конструкциилор рефлексиве ын лимба молдовеняскэ. К. Штинца, 1977.

Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении М., Учпедгиз, 1956.

Пиотровский Р. Г. Формирование артикля в романских языках Изд. АН СССР, Москва-Ленинград, 1960.

Пожега В. С. Унеле проблеме де синтаксэ а пропозицией К. Штинца, 1985.

Проблемы теории членов предложений. К. Штинца, 1973.

Пуриче М. П. Ортография пэриилор де ворбире К. Лумина, 1974.

Русская грамматика, Т. I. М.: Наука, 1980.

Русская грамматика, Т. 27. М.: Наука, 1980.

Савка Н. И. Формаря аджективелор ын лимба молдовеняскэ. К. Штинца, 1985.

Скобликова Е. С. Согласование и управление в русском языке К. Просвещение, 1979.

Толоченко Н. В. Жерундиул. Натура граматикале ши функцииле синтактиче. К. Штинца, 1987.

Функция експресивэ а лимбий. К.; Штинца, 1974.

Чобану А. И. Пэрииле принципале але пропозицией. К. 1969.

Чобану А. И. Проблеме дифичиле де граматикэ К. Лумина, 1969.

Чобану А. И. Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке Часть I К. Наука, 1976.

Чобану А. И. Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке Часть II К. Наука, 1973.

Чобану А. И. Синтакса ын класа VII К. Лумина, пропозицией 1976.

Чобану А. И. Синтакса практикэ. К. Лумина, 1982.

Чобану А. И. Синтакса ши семантика. К.: Штинца, 1967.

Чорный И. П. Артиколул ын лимба молдовеняскэ литерарэ контемпоранэ. К. Лумина, 1981.

Чорный И. П. Семнификация казурилор ла субстантиве ын лимба молдовеняскэ К. Лумина, 1982.

Чорный И. П. Ын лумя жєнулуй граматикал. К. Лумина, 1985.

Чорный И. П. Жонктивеле .. Че штим деспре еле? К. Штинца, 1985.

Чорный И. П. Категория нумэрулуй граматикал ын шкоалэ. К.: Лумина, 1989.

Шахматов А. А. Очерк современного русского литературного языка, Изд. IV, М. Учпедгиз, 1941.

Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Изд. II. Л.: Учпедгиз 1941.

Эрну А. Историческая морфология латинского языка. Перевод с франц. яз. М. А. Бородинной. М., 1950.

Gramatica limbii române, vol. 1—2 Ediția II. București. Editura Academiei, 1966.

Graur A. Studii de lingvistică generală. București, 1960.

Dimitrescu F. Locuțiunile verbale în limba română. București, 1958.

Constantinescu-Dobridor Ch. Morfologia limbii române. București. Editura Științifică, 1974.

Coteanu I. Gramatica de bază a limbii române. Editura Albatros, București, 1982.

Dimitriu C. Gramatica limbii române explicată. Morfologia (1979) Sintaxa (1982). Iași, Junimea.

Jordan I. Limba română contemporană. București: Editura învățămîntului, 1956.

Studii de gramatică, vol. 1. București: Editura Academiei, 1956.

Studii de gramatică, vol. 2. București: Editura Academiei, 1957.

Studii de gramatică, vol. 3. București: Editura Academiei, 1961.

CUPRINSUL

Cuvînt înainte	3	§ 21. Articolul hotărît	40
Fonetica		§ 22. Articolul adjectival (demonstrativ)	43
§ 1 Noțiuni generale	5	§ 23. Articolul posesiv	45
§ 2. Sunetele vocale	6	Substantivul	
§ 3. Diftongii și triftongii	7	§ 24. Noțiuni generale	47
§ 4. Sunetele consonante	8	§ 25. Substantive comune și proprii	49
§ 5. Alternanța sunetelor	9	§ 26. Substantive concrete și abstracte	50
§ 6. Silaba și trecerea cuvintelor dintr-un rînd în altul	10	§ 27. Substantive animate și inanimat	50
§ 7 Accentul	11	§ 28. Numărul substantivelor	51
§ 8. Ortoepia	13	§ 29. Mijloacele de deosebire a opoziției de singular și plural la substantive	54
§ 9. Grafia și alfabetul	15	§ 30. Genul substantivelor	55
§ 10 Ortografia. Principiile care stau la baza ortografiei limbii române	16	§ 31. Substantive de genul masculin	56
Normele ortografice principale	18	§ 32. Substantive de genul feminin	56
Gramatica		§ 33. Substantive de genul neutru	57
§ 11 Noțiuni generale	25	§ 34. Cazul substantivelor	58
Morfologia și ortografia părților de vorbire		§ 35. Cazul nominativ	60
§ 12. Structura morfologică a cuvîntului	27	§ 36. Cazul genitiv	61
§ 13. Prefixele. Ortografia lor	29	§ 37. Cazul dativ	62
§ 14. Sufixe. Ortografia lor	30	§ 38. Cazul acuzativ	62
§ 15. Cuvinte compuse	33	§ 39. Cazul vocativ	64
§ 16. Abrevierile	34	§ 40. Declinarea substantivelor	65
§ 17. Părțile de vorbire	35	§ 41. Declinarea întîia	66
Articolul		§ 42. Declinarea a doua	69
§ 18. Noțiuni generale	36	§ 43. Declinarea a treia	73
§ 19. Tipurile articolelor	37	§ 44. Declinarea substantivelor compuse	75
Articolul substantival		§ 45. Declinarea substantivelor proprii	78
§ 20. Articolul nehotărît	37	§ 46. Formarea substantivelor	79

Adjectivul		lor sintactice	129
§ 47. Noțiuni generale	84	§ 84. Pronumele interogative	130
§ 48. Clasificarea adjectivelor	85	§ 85. Pronumele relative	132
§ 49. Desinențele adjectivelor	87	§ 86. Pronumele nehotărâte	133
§ 50. Declinarea adjectivelor	88	§ 87. Declinarea pronumelor nehotărâte	134
§ 51. Gradele de comparație ale adjectivelor	91	§ 88. Intrebuințarea și funcțiile sintactice ale pronumelor și adjectivelor nehotărâte	136
§ 52. Formarea adjectivelor	93	§ 89. Pronumele negative	137
Numeralul		Verbul	
§ 53. Noțiuni generale	95	§ 90. Noțiuni generale	138
§ 54. Categoriile numeralelor	96	§ 91. Verbe predicative și verbe nepredicative	139
§ 55. Numeralesle cardinale	96	§ 92. Verbe tranzitive și intransitive	141
§ 56. Declinarea numeralelor cardinale	98	Categoriile gramaticale ale verbului	
§ 57. Numeralesle fracționare	99	§ 93. Categoria timpului	142
§ 58. Numeralesle colective	100	§ 94. Categoria numărului	143
§ 59. Numeralesle multiplicative	100	§ 95. Categoria persoanei	143
§ 60. Numeralesle distributive	101	§ 96. Verbe personale, impersonale și unipersonale	144
§ 61. Numeralesle adverbiale	101	§ 97. Categoria genului	145
§ 62. Numeralesle ordinale	102	§ 98. Categoria diatezei	145
§ 63. Numeralesle nehotărâte	104	§ 99. Categoria modului	148
Pronumele		§ 100. Conjugarea verbelor	148
§ 64. Noțiuni generale	104	§ 101. Modul indicativ	149
§ 65. Clasificarea pronumelor	106	§ 102. Timpul prezent	149
§ 66. Pronumele personale	107	§ 103. Timpul trecut	152
§ 67. Originea pronumelor personale	109	§ 104. Timpul viitor	158
§ 68. Declinarea pronumelor personale	109	§ 105. Modul conjunctiv	161
§ 69. Intrebuințarea pronumelor personale	111	§ 106. Modul condițional	165
§ 70. Omonimia gramaticală a formelor neaccentuate ale pronumelor cu alte părți de vorbire	111	§ 107. Modul imperativ	168
§ 71. Pronumele dinșul	112	§ 108. Modul prezumtiv potențial	170
§ 72. Pronumele de politețe	113	§ 109. Verbele neregulate	172
§ 73. Funcțiile sintactice ale pronumelor personale și de politețe	114	§ 110. Formele nominale ale verbului	173
§ 74. Pronumele reflexive	115	§ 111. Formarea verbelor	177
§ 75. Ortografia pronumelor personale și reflexive	116	Adverbul	
§ 76. Pronumele de întărire (de identitate)	118	§ 112. Clasificarea adverbilor și a locuțiunilor adverbiale	179
§ 77. Pronumele posesive	119	§ 113. Gradele de comparație ale adverbilor	181
§ 78. Declinarea pronumelor și adjectivelor pronominale posesive	120	§ 114. Ortografia adjectivelor, adverbilor și a locuțiunilor adverbiale	181
§ 79. Intrebuințarea adjectivelor pronominale	122	§ 115. Formarea adverbilor și a locuțiunilor adverbiale	183
§ 80. Funcțiile sintactice ale pronumelor posesive	125	§ 116. Funcțiile sintactice ale adverbilor și a locuțiunilor adverbiale	184
§ 81. Pronumele demonstrative	125	Prepoziția	
§ 82. Declinarea pronumelor și adjectivelor pronominale demonstrative	126	§ 117. Raporturile exprimate de prepoziții	185
§ 83. Intrebuințarea pronumelor demonstrative și funcțiile lor sintactice	129	§ 118. Clasificarea prepozițiilor	187

§ 119. Intrebuințarea prepozițiilor lor cu cazurile numelui	190	subiectul	231
§ 120. Ortografia prepozițiilor	193	Părțile secundare ale propoziției	
Conjuncția		§ 147. Noțiuni generale	232
§ 121. Clasificarea conjuncțiilor	194	§ 148. Atributul	233
§ 122. Conjuncții corelative	195	§ 149. Atribute omogene și ne- omogene	235
§ 123. Conjuncțiile coordona- toare	196	§ 150. Apoziția	236
§ 124. Conjuncțiile subordona- toare	197	Complementul	
§ 125. Ortografia conjuncțiilor	200	§ 151. Noțiuni generale	237
Particula		§ 152. Complementul direct	238
§ 126. Clasificarea particulelor	200	§ 153. Complementul indirect	239
§ 127. Ortografia particulelor	202	§ 154. Complementele în con- strucții active și pasive	241
Interjecția		§ 155. Complementele circum- stanțiale	242
§ 128. Clasificarea interjecțiilor	203	§ 156. Complementul circum- stanțial de loc	243
§ 129. Funcțiile sintactice ale interjecțiilor	205	§ 157. Complementul circum- stanțial de timp	244
§ 130. Ortografia interjecțiilor	205	§ 158. Complementul circum- stanțial de mod	244
Sintaxa și punctuația		§ 159. Complementul circum- stanțial de cauză	245
§ 131. Imbinarea de cuvinte, propoziția, fraza	206	§ 160. Complementul circum- stanțial final	246
§ 132. Legătura cuvintelor în propoziție	209	§ 161. Complementul circum- stanțial instrumental	247
§ 133. Legătura cuvintelor în imbinarea de cuvinte	210	§ 162. Complementul circum- stanțial concesiv	247
Sintaxa propoziției		§ 163. Complementul circum- stanțial condițional	248
§ 134. Tipurile de propoziții du- pă scopul comunicării	212	§ 164. Ordinea cuvintelor în propoziție	248
§ 135. Accentul logic	216	§ 165. Locul subiectului și al predicativului	249
§ 136. Clasificarea propozițiilor după structură	216	§ 166. Topica părților secunda- re de propoziție	256
Propoziții bimembre		Părțile omogene ale propoziției	
§ 137. Noțiuni generale de pro- poziție personală	217	§ 167. Noțiuni generale	251
§ 138. Tipurile propozițiilor per- sonale	218	§ 168. Structura părților omo- gene	252
§ 139. Propoziții bimembre com- plete și eliptice	219	§ 169. Jonctivele ce introduc părțile omogene în pro- poziție. Semnele de punc- tuație	253
Propoziții monomembre		§ 170. Cuvintele generalizatoa- re. Semnele de punctua- ție în propozițiile cu cu- vinte generalizatoare	254
§ 140. Tipurile propozițiilor monomembre	220	Cuvinte care nu sînt părți de propoziție	
§ 141. Propoziții monomembre cu predicat	220	§ 171. Noțiuni generale	255
§ 142. Propoziții monomembre cu subiect	221	§ 172. Adresările	256
Părțile principale ale propoziției		§ 173. Semnele de punctuație la adresări	257
§ 143. Noțiuni generale	222	§ 174. Cuvinte și expresii inci-	
§ 144. Subiectul. Exprimarea subiectului	223		
§ 145. Predicatul. Tipurile pre- dicatelor	225		
§ 146. Acordul predicativului cu			

dente	258	donate disjunctive	276
§ 175 Propoziții incidente	259	§ 193. Fraze formate din propoziții coordonate legate prin juxtapunere (nejonctionale)	277
§ 176. Interjecțiile în propoziție	260		
§ 177 Cuvinte-propoziții	261		
Părțile izolate ale propoziției		Fraza formată prin raport de subordonare	
§ 178. Noțiuni generale de izolare	261	§ 194. Fraze cu propoziții subordonate subiectivale	278
§ 179 Izolarea atributelor	262	§ 195. Fraze cu propoziții subordonate predicative	278
§ 180. Izolarea apozitiilor	262	§ 196. Fraze cu propoziții subordonate atributive	279
§ 181 Izolarea complementelor indirecte și circumstanțiale	263	§ 197. Fraze cu propoziții subordonate complete	280
§ 182. Izolarea construcțiilor verbale	263	§ 198. Fraze cu propoziții subordonate de timp	281
Vorbirea directă și indirectă		§ 199. Fraze cu propoziții subordonate de loc	283
§ 183 Noțiuni generale	264	§ 200. Fraze cu propoziții subordonate modale	285
§ 184 Fraze cu vorbire directă	265	§ 201. Fraze cu propoziții subordonate cauzale	286
§ 185 Semnele de punctuație la vorbirea directă	265	§ 202. Fraze cu propoziții subordonate finale	287
§ 186. Dialogul	267	§ 203. Fraze cu propoziții subordonate condiționale	287
§ 187 Vorbirea indirectă Transformarea vorbirii directe în indirectă	268	§ 204. Fraze cu propoziții subordonate concesive	288
§ 188. Citatele. Semnele de punctuație la citate	270	§ 205. Fraze cu propoziții subordonate juxtapuse	289
Sintaxa frazei		§ 206. Fraze cu câteva propoziții subordonate	290
§ 189 Noțiuni generale	271	§ 207. Fraze mixte	292
Fraza formată prin raport de coordonare		§ 208. Echivalente ale construcțiilor verbale izolate	294
§ 190. Fraze cu propoziții coordonate copulative	274	§ 209. Punctuația	296
§ 191. Fraze cu propoziții coordonate adversative	275	Din bibliografie	307
§ 192. Fraze cu propoziții coor-			

СПРАВОЧНОЕ ИЗДАНИЕ

Чорный Иван Петрович

РУМЫНСКИЙ ЯЗЫК

ФОНЕТИЧЕСКИЙ И ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

(на румынском языке)

Redactor O. Bivol. Redactor artistic V. Diviza.
Tehnoredactor E. Taras. Corector A. Vuluja.

Dat la cules 29.12.90. Bun de tipar 21.10.91. Formatul 60×90^{1/16}
Hîrtie pentru cărți și reviste. Garnitura literară Tipar înalt
Coli de tipar conv 19,50 Impr. crom. conv 19,75. Coli edito-
riale 22,48, Tiraj 30 000 Comanda 128. Prețul 2 r 10 c
Hîrtie pentru cărți și reviste Garnitură literară Tipar înalt

Editura „Lumina”, Chișinău, bd Ștefan cel Mare, 180

Tipografia Centrală, 277068, Chișinău, str. Florilor, 1
Departamentul de Stat pentru edituri, poligrafie și comerțul
cu cărți al Republicii Moldova.